

Гомін України

КРЕДИТОВА СПІЛКА

БУДУЧНІСТЬ

Чи Ви знали, що Кредитова Спілка
БУДУЧНІСТЬ нагороджує
льояльність своїх членів?

У КС Будучність ми віримо, що наші члени найбільше
спричинилися до нашого успіху і заслужили собі на
частину із прибутків.

Спеціальні дивіденди виплачуються членам на підставі
фінансового успіху Кредитової Спілки і базовані на Ваших
депозитах і позиках у Кредитовій Спілці.

Чим більші Ваші рахунки в Кредитовій
Спілці Будучність, тим більша буде Ваша
частина прибутків!

Всі ми разом досягаємо мети!

2280 Bloor St. W., Toronto, Ontario M6S 1N9

1891 Rathburn Rd. E., Mississauga, Ontario L4W 3Z3

221 Milner Ave., Scarborough, Ontario M1S 4P4

239 Kenilworth Ave. N, Hamilton, Ontario L8H 4S4

913 Carling Ave., Ottawa, Ontario K1Y 4E3

(416) 763-6883

(905) 238-1273

(416) 299-7291

(905) 545-5645

(613) 722-7075

**АЛЬМАНАХ
ВИДАВНИЦТВА
„ГОМІН УКРАЇНИ“
2001**

БІБЛІОТЕКА ВИДАВНИЦТВА „ГОМІН УКРАЇНИ“

ч.84

LIBRARY OF "HOMIN UKRAINY" PUBLISHING CO. LTD.

№84

Редактор — Олег Романишин

Набір — Михайло Гуцман

Верстка і мистецьке оформлення — Георгій Тівірікін

*** * ***

Editor — Oleh Romanushyn

Typesetting — Myhajlo Hucman

Design and Layout — Georgi Tivirikin

*** * ***

ПОДЯКА

**Альманах "Гомону України" на 2001 рік
появився за фінансовою підтримкою Фондації ДЕСНА,
Дослідного Інституту УКРАЇНІКА
і Фондації ПРОМЕТЕЙ в Торонті.**

**За календарієм висловлюємо подяку
Видавництву оо. Василіян у Торонті.**

ACKNOWLEDGMENTS

**This edition of the "Ukrainian Echo" Almanac-2001
has been made possible through the financial assistance
of DESNA Foundation, UCRAINICA Research Institute
and PROMETHEUS Foundation in Toronto.**

Calendar courtesy of the Basilian Press in Toronto.

АЛЬМАНАХ

"ГОМОНУ УКРАЇНИ"

на рік

2001

Накладом громадського тижневика «Гомін України»
83 Christie Street, Toronto, Ontario, Canada M6G 3B1

Друкарня Отців Василіян, Торонто, Канада

ALMANAC
of
"HOMIN UKRAINY"
UKRAINIAN ECHO

2001

Published by «Homin Ukrainy» Community Newspaper
83 Christie Street, Toronto, Ontario, Canada M6G 3B1

Printed by The Basilian Press, Toronto, Canada

Дорогий наш читачу!

Перед Вами Альманах "Гомону України" на 2001 рік!

У наших виданнях Альманаха редакція завжди намагається поєднати історичне минуле із важливими питаннями сьогодення українського народу в Україні і діаспорі. Робимо це з метою сприяння процесам відродження, збереження і утвердження історичної пам'яті і досвіду українців у світі так необхідного для державного будівництва в Україні і для дальшого існування і розвитку української діаспори.

Чергове видання Альманаха пропонує Вам матеріали до 10-ї річниці незалежності України, 60-річчя Акту відновлення української державності 30.06.1941 р. і Похідних Груп ОУН, історії української діаспори, історії української авіації, історії козаччини, нові матеріали до історії визвольної боротьби ОУН-УПА, актуальні матеріали з літературно-мистецької творчості українців в діаспорі і на Батьківщині.

В основному, редакція задержала норми правопису вживаного авторами поміщених в Альманаху матеріалів.

Дорогий читачу! Прочитавши Альманах-2001, ласкаво напишіть нам чи він був Вам до вподоби і подайте свої зауваги і побажання на майбутнє. Ми хочемо, щоб Альманах "Гомону України" з кожним роком ставав кращим і задовольняв щораз більше наших читачів в діаспорі і в Україні.

Редакція

Ласкаво просимо пишіть нам на адресу:

*Ukrainian Echo
83 Christie Street
Toronto, Ontario
Canada M6G 3B1*

*Tel.: (416) 516-2443
Fax: (416) 516-4033
E-mail: hominukrainy1@on.aibn.com*

Січень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. ДНІ ЮЛІАНСЬКИЙ

григоріанський

1 19 П	Боніфатія, мч.		Найм. Хр., Вас. Вел.
2 20 В	Ігнатія Богоносця, свмч.		Сильвестра, папи, свт.
3 21 С	Юліяни, мч.		Малахії, прор.
4 22 Ч	Анастасії, вмч.		Собор 70 апостолів
5 23 П	10 мучеників у Криті		Навечір'я Богоявління
6 24 С	Навечір'я Різдва Христового		БОГОЯВЛІННЯ ГОСПОДНЄ
7 25 Н	РІЗДВО ХРИСТОВЕ		По ПРОСВІЧЕННІ Гл. 5 Собор Івана Хрестителя Єв. 8
8 26 П	Собор Пресв. Богород.		Юрія, Еміліяна, Домініки, пр.
9 27 В	Стефана, первомуч.		Полієвкта, мч.
10 28 С	Мучеників у Нікомидії		Григорія Нис., свт.
11 29 Ч	Дітей, убитих у Вифлеємі		* Теодосія Вел., пр.
12 30 П	Анісії, мч., Зотика, пр.		Татіяни, мч.
13 31 С	Меланії Римлянки, пр.		Єрмила і Стратоніка, мч.
14 1 Н	Пер. ПРОСВІЧЕННЯМ Гл. 5 Найм. Хр., Вас. Вел. Єв. 8		30 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 6 Отців із Синаю, прмч. Єв. 9
15 2 П	Сильвестра, папи, свт.		Павла та Івана, пр.
16 3 В	Малахії, прор.		Покл. кайданам ап. Петра
17 4 С	Собор 70 апостолів		* Антонія Вел., пр.
18 5 Ч	Навечір'я Богоявління		Атанасія і Кирила, свт.
19 6 П	БОГОЯВЛІННЯ ГОСПОДНЄ		Макарія Єгипетського, пр.
20 7 С	Собор Івана Хрестителя		* Євтимія Великого, пр.
21 8 Н	По ПРОСВІЧЕННІ Гл. 6 Юрія, Еміліяна Єв. 9		31 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 7 Максима, ісп. Єв. 10
22 9 П	Полієвкта, мч.		Тимотея, ап.
23 10 В	Григорія Нис., свт.		Климента, свмч.
24 11 С	* Теодосія Вел., пр.		Ксені Римлянки, пр.
25 12 Ч	Татіяни, мч.		* Григорія Богосл., свт.
26 13 П	Єрмила і Стратоніка, мч.		Ксенофонта і Марії, пр.
27 14 С	Отців із Синаю, прмч.		* Перен. мощей Івана Зол.
28 15 Н	32 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 7 Павла та Івана, пр. Єв. 10		32 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 8 Єфрема Сирійця, пр. Єв. 11
29 16 П	Покл. кайданам ап. Петра		Пер. мощ. Ігнатія Богоносця
30 17 В	* Антонія Вел., пр		* Трьох Святителів
31 18 С	Атанасія і Кирила, свт.		Кира й Івана, чуд.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1. 1909 * Степан Бандера, голова Проводу ОУН 1940-1959
1. 1919 Закон УНР про Автокефалію УПЦеркви
1. 1938 * поет Василь Стус
3. 1918 Договір про з'єднання ЗУНР із УНРеспублікою у Києві
5. 1585 У Львові закладено Старопігійське Братство
6. 1846 У Києві засновано Кирило-Методіївське Братство
6. 1918 Засновано Держ. Банк УНР, перші укр. гроші (гривні)
7. 1864 * поет Степан Руданський
7. 1918 У Києві почався Всеукр. Правосл. Церковний Собор
8. 1953 † актор і режисер Володимир Блавацький
10. 1946 Російська армія розпочала "Велику бльокаду УПА"
11. 1647 † митр. Петро Могила, ректор Київської Академії
13. 1906 Перший укр. щоденник у Києві "Громадська Думка"
14. 1649 Тріумфальний в'їзд гетьм. Б. Хмельницького до Києва
15. 1941 Большевицький суд на 59 членами ОУН у Львові
17. 1869 * маляр Іван Труш
17. 1921 відкриття Українського Вільного Університету у Відні
18. 1957 † археолог, антрополог, етнолог Вадим Щербаківський
19. 1912 * Ярослав Стецько, голова УДП у 1941 р. і голова Проводу ОУН
20. 1897 * поет і есеїст Євген Маланюк
21. 1803 † останній гетьман України Кирило Розумовський
21. 1919 Закарпатські українці рішили приєднатися до УНР
22. 1918 Прогол. самостійности України IV-им Універсалом
22. 1919 Проголошення соборности України і початок Конгресу Трудового Народу України
23. 1921 Большевики вбили композитора М. Леонтовича
23. 1667 Андрусівським договором Польща і Москва поділили між собою Україну (Правобережжя і Лівобережжя)
25. 1942 † мово-і сходознавець Агатангел Кримський
27. 1860 вийшов перший повний "Кобзар" Тараса Шевченка
28. 1919 Труд. Конгрес прийняв Тимчасову конституцію УНР
- 28-3. 2. 1929 1 Конгрес Українських Націоналістів у Відні, на якому створено ОУН під пров. полк. Є. Коновальця
29. 1633 † архієп., вчений, публіцист Мелетій Смотрицький
29. 1918 бій під Крутами
31. 1918 † світової слави рентгенолог проф. І. Пулюй
- 1949 загинув полк. О. Гасин- "Лицар", шеф Гол. Штабу УПА

Лютий

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріянський

1 19 Ч	Макарія Єгипетського, пр.		Навечір'я Стрітіння	
2 20 П	* Євтимія Великого, пр.		Стрітіння Господнє	
3 21 С	Максима, ісп., Неофіта, мч.		Симеона й Анни, прор.	
4 22 Н	МИТАРЯ І ФАРИСЕЯ	Гл. 8	МИТАРЯ І ФАРИСЕЯ	Гл. 1
	Тимотея, ап.	Єв. 11	Ісидора, пр.	Єв. 1
5 23 П	Климента, свмч.		Агафії, мч.	
6 24 В	Ксені Римлянки, пр.		Вукола, свт.	
7 25 С	* Григорія Богосл., свт.		Партенія, свт.	
8 26 Ч	Ксенофонта і Марії, пр.		Теодора Стратилата, вмч.	
9 27 П	* Перен. мощей Івана Зол.		Никифора, мч.	
10 28 С	Єфрема Сирійця, пр.		Харалампія, мч.	
11 29 Н	БЛУДНОГО СИНА	Гл. 1	БЛУДНОГО СИНА	Гл. 2
	Пер. мощ. Ігнатія Бого.	Єв. 1	Власія, свмч.	Єв. 2
12 30 П	* Трьох Святителів		Мелетія з Антіохії, свт.	
13 31 В	Кира й Івана, чуд.		Мартиніяна, пр.	
14 1 С	Навечір'я Стрітіння		* Кирила, ап.	
15 2 Ч	Стрітіння Господнє		Онисима, ап.	
16 3 П	Симеона й Анни, прор.		Памфіла й Порфірія, мч.	
17 4 С	Ісидора, пр.		Теодора Тирона, вмч.	
18 5 Н	М'ЯСОПУСНА	Гл. 2	М'ЯСОПУСНА	Гл. 3
	Агафії, мч.	Єв. 2	Льва, папи Рим., свт.	Єв. 3
19 6 П	Вукола, свт.		Архипа, ап.	
20 7 В	Партенія, свт.		Льва, пр.	
21 8 С	Теодора Стратилата, вмч.		Тимотея, пр.	
22 9 Ч	Никифора, мч.		Відн. мощ. муч. у Євгенії	
23 10 П	Харалампія, мч.		Полікарпа, свмч.	
24 11 С	Власія, свмч.		* 1 і 2 Знайд. гол. Ів. Христ.	
25 12 Н	СИРОПУСНА	Гл. 3	СИРОПУСНА	Гл. 4
	Мелетія з Антіохії, свт.	Єв. 3	Тарасія, свт.	Єв. 4
26 13 П	Мартиніяна, пр. (1 день В. П.)		Порфірія з Гази, свт. (1 д. В. П.)	
27 14 В	* Кирила, ап.		Прокопія Декаполіта, ісп.	
28 15 С	Онисима, ап.		Василія, ісп.	

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

2. 1919 Симон Петлюра став головою Директорії УНР
2. 1936 на Соловках загинув поет Євген Плужник
3. 1067 † кн. Ростислав (внук Яр. Мудрого),
основник галицької династії Ростиславичів
3. 1864 *письменник Володимир Самійленко
7. 1933 † актор і режисер Микола Садовський (Тобілевич)
7. 1942 Собор єпископів УАПЦ у Пинську
9. 1918 у Бересті Центральні держави визнали укр. державу
9. 1918 большевики вимордували в Києві 5000 осіб
9. 1963 Прибув до Риму із заслання патріарх Йосиф Сліпий
10. 1900 в Харкові засновано Революційну Українську Партію
10. 1940 покликано Революц. Провід ОУН під пров. С. Бандери
10. 1946 бойкот виборів до Верх. ради СРСР на заклик УГВР
11. 1908 † письм., диригент і композитор Анатоль Вахнянин
12. 1924 поляки замучили Ольгу Басараб, члена УВО
12. 1939 вибори до першого Сейму Карпатської України
12. 1945 в бою з большевиками згинув полк. Дм. Клячківський
(Клим Савур), командир УПА-Північ
12. 1871 * письменник Лесь Мартович
13. 1795 † письменник Григорій Кониський
15. 1968 † поет і есеїст Євген Маланюк
16. 1918 проголошення самостійности Кубані
17. 1892 * патріарх і кардинал Йосиф Сліпий
19. 1900 М. Міхновський промовляв н. т. "Самостійна Україна"
20. 1054 † вел. кн. Ярослав Мудрий
21. 1942 німці розстріляли в Києві поетесу Олену Телігу
23. 1921 Ліга Націй визнала, що Польща окупувала ЗУНР
24. 1865 * письменник Іван Липа
24. 1574 перша видрукувана у Львові книжка "Апостол"
25. 1738 загинув у бою з татарами літописець Гр. Граб'янка
25. 1764 Катерина II зліквідувала українські монастирі
25. 1871 * поетеса Леся Українка
25. 1946 загинув у бою полк. Грегін-Різун (Василь Андрусак)
25. 1964 † скульптор світової слави Олександр Архипенко
26. 1886 * графік Юрій Нарбут, +23. 5. 1920
26. 1942 † письменник Микола Чирський
27. 1664 поляки розстріляли п. Новгородом-Сів. полк. І. Богуна
28. 1772 москалі замучили митр. Арсенія Мацієвича

Березень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріянський

1 16 Ч	Памфіла й Порфірія, мч.	Євдокії, прмч.
2 17 П	Теодора Тирона, вмч.	Теодота, свмч.
3 18 С	Льва, папи Рим., свт.	Євтропія, Клеоніка, мч.
4 19 Н	1 ПОСТУ Гл. 4 Архипа, ап. Єв. 4	1 ПОСТУ Гл. 5 Герасима, пр. Єв. 5
5 20 П	Льва, пр.	Конона, мч.
6 21 В	Тимотея, пр.	42 муч. в Аморії Оо.
7 22 С	Відн. мощей муч. у Євгенії	Василія, Єфрема, свмч.
8 23 Ч	Полікарпа, свмч.	Теофілакта, свт.
9 24 П	✙ 1 і 2 Знайд. гол. Ів. Христ.	✙ 40 мучеників із Севасті
10 25 С	Тарасія, свт.	Кондрата, Кипріяна, мч.
11 26 Н	2 ПОСТУ Гл. 5 Порфірія з Гази, свт. Єв. 5	2 ПОСТУ Гл. 6 Софронія, свт. Єв. 6
12 27 П	Прокопія Декаполіта, ісп	Теофана, ісп.
13 28 В	Василія, ісп.	Пер. мощ. Никифора, свт.
14 1 С	Євдокії, прмч.	Венедикта, пр.
15 2 Ч	Теодота, свмч.	Агапія й інших мч.
16 3 П	Євтропія, Клеоніка. мч.	Савина й Папи, мч.
17 4 С	Герасима, пр.	Олексія, пр.
18 5 Н	ХРЕСТОПОКЛОННА Гл. 6 Конона, мч. Єв. 6	ХРЕСТОПОКЛОННА Гл. 7 Кирила з Єрусалиму, свт. Єв. 7
19 6 П	42 муч. в Аморії	Хризанта й Дарії, мч.
20 7 В	Василія, Єфрема і ін. мч.	Оо. вбитих у мон. св. сави
21 8 С	Теофілакта, свт.	Якова, ісп.
22 9 Ч	✙ 40 мучеників із Севасті	Василія, свмч.
23 10 П	Кондрата, Кипріяна, мч.	Нікона та його учнів, прмч.
24 11 С	Софронія, свт.	Захарії, пр., Артемона, свт.
25 12 Н	4 ПОСТУ Гл. 7 Теофана, ісп Єв. 7	4 ПОСТУ Гл. 8 БЛАГОВЩЕННЯ Єв. 8
26 13 П	Пер. мощ. Никифора, свт.	Собор Арх. Гавриїла
27 14 В	Венедикта, пр.	Матрони, мч.
28 15 С	Агапія й інших мч. (Поклони)	Іларіона й Стефана пр.(Покл.)
29 16 Ч	Савина й Папи, мч.	Марка й Кирила, свмч.
30 17 П	Олексія, пр.	Івана Ліст, пр.
31 18 С	Кирила з Єрусалиму, свт.(Акф.)	Іпатія, свт. (Акафістова)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1. 1922 ССРСР визнав: в Україні 38% нас. голодує, пом. 1/2 млн.
2. 1861 скасовано кріпацтво в Україні (під царською Росією)
3. 1947 † композитор і музикознавець Філарет Колесса
5. 1827 * видатний байкар Леонід Плібів
5. 1950 загинув у бою ген. Роман Шухевич-Чупринка, голова Проводу ОУН в Україні, головний командир УПА, голова Генерального Секретаріату УГВР
6. 1939 відкрито в Києві пам'ятник Т. Шевченкові
6. 1967 † Маляр Борис Крюків
8. 1169 Суздальський кн. Андрій здобув і зруйнував Київ
- 8-10. 1946 росіяни формально зліквідували УКЦ у Львові
- 9.-19. 4. 1930 судилище над 45 членами СВУ і СУМ у Харкові
10. 1861 † Тарас Шевченко
14. 1923 Рада амбасадорів визнала окупацію Зах. України Польщею
15. 1672 Іван Самойлович обраний гетьманом Лівобережжя
15. 1939 проголошення самостійности Карпатської України
16. 1664 поляки розстріляли гетьм. Івана Виговського
17. 1874 * Августин Волошин, президент Карпатської України
17. 1917 утворено в Києві Українську Центральну Раду
19. 1864 * Василь Липківський, митрополит УАПЦ
19. 1930 * поетеса Ліна Костенко
19. 1939 в бою з мадярами загинули полк. Михайло Колодзінський-Гузар, шеф Штабу Карп. України, і його заст. пор. Зенон Тарнавський-З. Коссак, член КП ОУН
20. 1632 * Іван Мазепа, гетьман України
20. 1921 † Адріян Кащенко, автор історичних повістей
20. 1944 УПА зліквідувала нім. генерала "СА" Віктора Люце
20. 1945 розпочалася друга російська офензива проти УПА
21. 1888 * Василь Іванис, голова уряду Кубанського Краю
21. 1908 † історик, археолог і етнограф Володимира Антонович
21. 1942 † письменниця Ольга Кобилянська
23. 1842 * композитор Микола Лисенко
25. 1651 полк. І. Богун переміг поляків під Вінницею
26. 1909 † історик, автор опери "Катерина" М. Аркас
28. 1947 УПА зліквідувала ген. "Вальтера"-Сверчевського
29. 1972 † митр. УГПЦ в Канаді Іларіон (Іван Огієнко)
30. 1973 † Дмитро Донцов, ідеолог і публіцист

Квітень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліанський

григоріанський

1 19 Н	5 ПОСТУ	Гл. 8	5 ПОСТУ	Гл. 1
	Хризанта й Дарії, мч.	Єв. 8	Марії Єгипетської, пр.	Єв. 9
2 20 П	Отців св. Сави, пр.		Тита, пр.	
3 21 В	Якова, ісп.		Микити, пр.	
4 22 С	Василія, свмч.		Йосифа й Юрія, пр.	
5 23 Ч	Нікона та його учнів, прмч.		Теодула, мч.	
6 24 П	Захарії, пр., Артемона, свт.		✙ Методія, свт.	
7 25 С	БЛАГОВІЩЕННЯ (Лазарева)		Юрія, пр. (Лазарева)	
8 26 Н	КВІТНА (Вербна)		КВІТНА (Вербна)	
	Собор Арх. Гавриїла		Іродіона й ін. апос.	
9 27 П	Матрони, мч.		Євсихія, мч	
10 28 В	Іларіона й Стефана, пр.		Терентія, Помплія, мч.	
11 29 С	Марка й Кирила, свмч.		Антипа, свмч.	
12 30 Ч	ВЕЛ. ЧЕТВЕР (Страсті)		ВЕЛ. ЧЕТВЕР (Страсті)	
13 31 П	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ		ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ	
14 1 С	ВЕЛИКА СУБОТА		ВЕЛИКА СУБОТА	
15 2 Н	ВОСКРЕСІННЯ		ВОСКРЕСІННЯ	
	Тита, пр.		Аристарха, Пуда, ап.	
16 3 П	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК		СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК	
17 4 В	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК		СВІТЛИЙ ВІВТОРОК	
18 5 С	Теодула, мч.		Івана, учня Григорія, пр.	
19 6 Ч	✙ Методія, свт.		Івана Печерника, пр.	
20 7 П	Юрія, пр.		Теодора Трихіни, пр.	
21 8 С	Іродіона й інших апос.		Януарія й інших, свмч.	
22 9 Н	ТОМИНА		ТОМИНА	
	Євсихія, мч.		Теодора, Віталія, пр.	
23 10 П	Терентія, Помплія, мч.		✙ Юрія Переможця, вмч.	
24 11 В	Антипа, свмч.		Сави Стратилата, мч.	
25 12 С	Василія, ісп.		✙ Марка, ап. і сван.	
26 13 Ч	Артемона, свмч.		Василія, свмч.	
27 14 П	Мартина, папи, ісп.		Симеона, свц., Стефана, свт.	
28 15 С	Аристарха, Пуда, ап.		Ясона й Сосіпатра, ап.	
29 16 Н	МИРОНОСИЦЬ	Гл. 2	МИРОНОСИЦЬ	Гл. 2
	Агалії, Ірини й Хіонії, мч.	Єв. 3	9 мучеників у Кизиці	Єв. 3
30 17 П	Симеона й Акакія, пр.		✙ Якова, ап., бр. Ів. Бого.	

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

- 1-3. 1941 II Великий Збір ОУН
- 2. 1944 Москва кинула проти УПА 10 дивізій ЧА і НКВД
- 5. 1710 в Бендерах обрано гетьманом Пилипа Орлика
- 5. 1882 * історик Вячеслав Липинський, ідеолог гетьманців
- 7. 1340 † останній галицький князь Болеслав-Юрій II
- 7. 1918 у Владивостоці ств. Далеко-Сх. Укр. Крайову Раду
- 8. 1929 Москва проголосила заборону УАПЦ і її ліквідацію
- 10. 1931 поляки замучили Ст. Охримовича, голову КЕ ОУН
- 11. 1945 росіяни вивезли на Сибір 7 єпископів УКЦ
- 12. 1596 перемога Наливайка і Лободи над поляками
- 12. 1653 союз гетьм. Б. Хмельницького з султ. Магометом IV
- 12. 1908 М. Січинський убив ціс. намісника Потоцького
- 15. 1918 † письменник і публіцист Іван Нечуй-Левицький
- 15. 1944 † генерал Ватутін, поран. упівцями командира Енея
- 16. 1946 I Конгрес АБН
- 17. 1873 † композитор С. Гулак-Артемівський
- 17-21. 1917 Всеукраїнський національний конгрес у Києві
- 17. 1949 загинув полк. Василь Шелест-Сидор, команд. УПА-Захід
- 19. 1885 † історик, письм. і етнограф Микола Костомарів
- 20. 1622 † гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний
- 20. 1891 * ген. Юрко Тютюнник, командир II Зимового походу
- 20. 1918 полк. П. Болбочан розпочав визволення Криму
- 20. 1922 † композитор Кирило Стеценко
- 22. 1910 † Марко Кропивницький, батько модерного укр. театру
- 22-25 1944 5000 воїнів УПА звели битву з 30,000 військ НКВД
- 23. 1185 похід проти половців кн. Ігоря Святославича
- 25. 971 битва вел. кн. Святослава проти Візантії за Доростол
- 25. 1913 † письменник Михайло Коцюбинський
- 26. 1890 * Микола Зеров, неоклясик-поет і літературознавець
- 26. 1945 † гетьман Павло Скоропадський
- 27. 1972 † КГБ вбив композитора Володимира Івасюка
- 28. 1132 † тмутороканський кн. Мстислав, брат Яр. Мудрого
- 28. 1915 бої УСС на Маківці проти москалів
- 28. 1922 в Подебрадах на Чехії засн. Укр. Госп. Академію
- 28. 1932 поляки повісили членів ОУН — Юлояда і Пришляка
- 29. 1648 Богдана Хмельницького обрано гетьманом України
- 29. 1928 українізація чорноморської фльоти. Свято моря
- 30. 1918 Павла Скоропадського проголошено гетьм. України

Травень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліанський

григоріанський

1 18 В	Івана, учня Григорія, пр.	Єремії, прор.
2 19 С	Івана Печерника, пр.	Атанасія Великого, свт.
3 20 Ч	Теодора Трихіни, пр.	✠ Теодосія Печер., пр.
4 21 П	Януарія й інших, свмч.	Пелагії, мч.
5 22 С	Теодора, Віталія, пр.	Ірини, мч., Никифора, пр.
6 23 Н	РОЗСЛАБЛЕНОГО Гл. 3 ✠ Юрія Переможця, вмч. Єв. 4	РОЗСЛАБЛЕНОГО Гл. 3 Йова многотраждаль. Єв. 4
7 24 П	Сави Стратилата, мч.	Поява чес. Хр.; Акакія, мч.
8 25 В	✠ Марка, ап. і єван.	✠ Івана Богослова, ап. і єван.
9 26 С	Василія, свмч. (Перепол.)	✠ Пер. мощ. св. Миколая (Пер.)
10 27 Ч	Симона, свщ., Стефана, свт.	✠ Симона Зилота, ап.
11 28 П	Ясона й Сосипатра, ап.	✠ Кирила й Методія, ап. слов.
12 29 С	9 мучеників у Кизиці	Єпіфанія і Германа, свт.
13 30 Н	САМАРЯНКИ Гл. 4 ✠ Якова, ап., бр. Ів. Бого. Єв. 7	САМАРЯНКИ Гл. 4 Глікерії, мч. Єв. 7
14 1 П	Єремії, прор.	Ісидора, мч.
15 2 В	Атанасія Великого, свт.	Пахомія Вел., пр.
16 3 С	✠ Теодосія Печер., пр.	Теодора Освященного, пр.
17 4 Ч	Пелагії, мч.	Андроніка й ін. ап.
18 5 П	Ірини, мч., Никифора, пр.	Теодота, Петра, Діонісія, мч.
19 6 С	Йова многотраждального	Патрикія, свмч.
20 7 Н	СЛІПОНАРОДЖ. Гл. 5 Поява чес. Хр. Єв. 8	СЛІПОНАРОДЖ. Гл. 5 Талалея, мч. Єв. 8
21 8 П	✠ Івана Богослова, ап.	✠ Костян. й Олени, ап.
22 9 В	✠ Пер. мощ. св. Миколая	Василіска, мч.
23 10 С	✠ Симона Зилоти, ап.	Симона, Микити, пр.
24 11 Ч	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ
25 12 П	Єпіфанія і Германа, свт.	✠ Віднай. голови Ів. Хр.
26 13 С	Глікерії, мч.	Карпа, ап.
27 14 Н	ОТЦІВ Гл. 6 Ісидора, мч. Єв. 10	ОТЦІВ Гл. 6 Терапонта, свмч. Єв. 10
28 15 П	Пахомія Вел., пр.	Микити, свт.
29 16 В	Теодора Освященного, пр.	Теодосії, прмч.
30 17 С	Андроніка й інших ап.	Ісаакія Далматського, пр.
31 18 Ч	Теодота, Петра, Діонісія, мч.	Єрмія, ап., Єрмея, мч.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1. 1922 відновлено Літ. Наук. Вістник за ред. Д. Донцова
1. 1949 створено Лігу Визволення України в Торонті
2. 1848 у Львові створено Головну Руську Раду
3. 1074 † Преподобний Теодосій Печерський
3. 1924 москалі замордували Миколу Міхновського
3. 1946 відділ УПА зліквідував ген.-полк. НКВД Москаленка
4. 1733 † запорозький кошовий от. Кость Гордієнко
6. 1910 † письменник і громадський діяч Борис Грінченко
6. 1947 СССР, Польща і ЧССР підписали договір проти УПА
7. 1840 * драматург Марко Кропивницький
10. 1879 * гол. от. Симон Петлюра, голова Директорії УНР
12. 1943 битва УПА з нім. військ. з'єднаннями в м. Колки
13. 1894 * письменник Панас Мирний
14. 1871 *Василь Стефаник
16. 1648 перемога Хмельницького н. поляками п. Жовт. Водами
16. 1954 вибухло повстання політв'язнів у Кінгрі
- 18-25. 1917 І Український Військовий З'їзд у Києві
20. 1949 відділ УПА зліквідував полк. НКВД Колодяжного
- 20-26. 1961 суд над членами Укр. Робітничої Селянської Спілки з Росії перевезено тіло Т. Шевченка до Канева
22. 1861 поляки замучили композитора Остапа Нижанківського
23. 1938 загинув полк. Є. Коновалець, засновник УВО і ОУН
24. 1125 † вел. кн. Володимир Мономах
24. 1742 † гетьман Пилип Орлик в Яссах під Туреччиною
24. 1964 росіяни спалили бібліотеку Української Акад. Наук
25. 1926 у Парижі загинув гол. от. Симон Петлюра
25. 1936 розпочався львівський "процес Бандери"
26. 1909 † композитор Денис Січинський
26. 1944 загинув М. Палідович-Карпатський, ред. "Ідеї і Чину"
27. 1946 відділи УПА атакували з польською ВіН м. Грубешів
28. 1634 † гравер, поет і друкар Степан Беринда
28. 1916 † великий письменник Іван Франко
28. 1918 переговори в Києві з Кубанню про об'єднання
29. 1952 † ген.-полк. М. Омелянович-Павленко, нач. вождь УГА
30. 1887 * скульптор Олександр Архипенко
30. 1876 цар видав Емський указ про заборону укр. мови
31. 1223 битва княжих військ з татарами над Калкою
31. 1922 на Кубані розстріляно десятки тисяч українців

Червень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріанський

1 19 П	Патрикія, свмч.		Юстина Філософа, мч.	
2 20 С	Талалея, мч.		Никифора, свт.	
3 21 Н	ЗІСЛАННЯ СВЯТОГО ДУХА ✦ Костянтина й Олени, ап.		ЗІСЛАННЯ СВЯТОГО ДУХА Лукиляна й ін., мч.	
4 22 П	Пресвятої Тройці		Пресвятої Тройці	
5 23 В	Михаїла, свт., Євфросинії, пр.		Доротей, свмч.	
6 24 С	Симеона, Микити, пр.		Висаріона й Іларіона, пр.	
7 25 Ч	✦ Віднай. голови Ів. Хр.		Теодота, свмч.	
8 26 П	Карпа, ап.		Перен. мощей Теодора Тирона	
9 27 С	Терапонта, свмч.		Кирила Олек., свт.	
10 28 Н	ВСІХ СВЯТИХ Микити, свт.	Гл. 8 Єв. 1	ВСІХ СВЯТИХ Тимотея, свмч.	Гл. 8 Єв. 1
11 29 П	Теодосії, прмч.		✦ Вартоломея і Варнави, ап.	
12 30 В	Ісаакія Далматського, пр.		Онуфрія Вел., пр.	
13 31 С	Єрмія, ап., Єрмея, мч.		Акилини, мч.	
14 1 Ч	Пресвятої Євхаристії		Пресвятої Євхаристії	
15 2 П	Никифора, свт.		Амоса, прор.; Єроніма, пр.	
16 3 С	Лукиляна й ін., мч.		Тихона з Аматуни, свт.	
17 4 Н	2 п. ЗІСЛАННЯ Митрофана, свт.	Гл. 1	2 п. ЗІСЛАННЯ Мануїла; Савела, мч.	Гл. 1
18 5 П	Доротей, свмч.		Леонтія, мч.	
19 6 В	Висаріона й Іларіона, пр.		✦ Юди Тадея, ап.	
20 7 С	Теодота, свмч.		Методія Патарського, свмч.	
21 8 Ч	Перен. мощей Теодора Тирона		Юліяна Тарсійського, мч.	
22 9 П	Христа Чоловіколюбця		Христа Чоловіколюбця	
23 10 С	Співстражд. Пр. Богородиці		Співстражд. Пр. Богородиці	
24 11 Н	3 п. ЗІСЛАННЯ ✦ Вартоломея, ап.	Гл. 2	3 п. ЗІСЛАННЯ ✦ Різдво Івана Христ.	Гл. 2
25 12 П	Онуфрія Вел., пр.		Февронії, прмч.	
26 13 В	Акилини, мч.		Давида Солунського, пр.	
27 14 С	Елисея, прор.; Методія, свт.		Самсона, пр.	
28 15 Ч	Амоса, прор.; Єроніма, пр.		Пер. мощ. Кира й Івана	
29 16 П	Тихона з Аматуни, свт.		ПЕТРА й ПАВЛА, ап.	
30 17 С	Мануїла, Савела й Ізмаїла, мч		✦ Собор 12 апостолів	

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1. 1630 Тарас Трясило розгромив поляків біля Переяслава
1. 1891 † Василь Мова (Лиманський), укр. поет. і письм. Кубані
- 1-15. 1944 УПА знищила рос. партизанів Кулагіна-Артаманова
1. 1933 День пам'яті замучених голодом 7 млн. укр. в Україні
2. 1935 † автор історичних повістей Андрій Чайковський
5. 1708 союз І. Мазепи з шведським королем Карлом XII
5. 1775 рос. цариця Катерина II знищила Запорозьку Січ
6. 1937 † поет Богдан-Ігор Антонич
7. 1843 † письменник і педагог Маркіян Шашкевич
7. 1930 † маляр Петро Холодний
7. 1942 † Вячеслав Прокопович, голова Ради міністрів УНР
8. 1668 Петра Дорошенка обрано гетьманом України
8. 1855 * письменниця Наталя Кобринська
8. 1919 початок офензиви УГА проти поляків під Чортковом
9. 1919 Євген Петрушевич став диктатором ЗУНР
9. 1944 німці закатували поета Олега Ольжича-Кандибу
- 10-16. 1917 І Всеукраїнський селянський з'їзд у Києві
10. 1944 загинув полк. Грабець-"Батько", команд. УПА-Південь
11. 1931 † історик Вячеслав Липинський, теоретик гетьманату
13. 1918 росіяни замордували в Ростові М. Рябовола, голову Законодавчої Крайової Ради Кубані
14. 1569 Люблинська унія
14. 1891 * полк. Євген Коновалець
15. 1934 Г. Мацейко, чл. ОУН, убив польськ. мін. Б. Перацького
- 17-23. 1917 ІІ Всеукраїнський військовий з'їзд у Києві
- 18-22. 1919 битва УГА з поляками під Бережанами
19. 1205 в бою з поляками під Завихостом загинув кн. Роман
20. 1929 † Євген Чикаленко, письменник, меценат, гром. діяч
23. 1917 І-м універсалом проголошено автономію України
- 23-27. 1934 Світ. конгрес українського жіноцтва в Станиславові
26. 1954 500 українських жінок загинуло в Кінг'рі
27. 1709 битва під Полтавою
27. 1964 відкриття пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні
29. 1918 † Федір Вовк, археолог, антрополог і етнограф
29. 1938 † ген. Мирон Тарнавський, нач. вождь УГА
30. 1704 гетьм. І Мазепа об'єднав Право- і Лівобережну Україну
30. 1941 Акт відновлення укр. держави; прем'єр — Я. Стецько
- 1955 націоналісти поч. визв. повст. на Воркуті, табір ч. 3

Липень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліанський

григоріанський

1 18 Н	СВЯТИМ УКР. НАРОДУ	Гл. 3	СВЯТИМ УКР. НАРОДУ	Гл. 3
	Леонтія, мч.	Єв. 4	Косми і Дам'яна, чуд.	Єв. 4
2 19 П	✳ Юди Тадея, ап.		✳ Поклад. Ризи П. Б.	
3 20 В	Методія Патарського, свмч.		Якinta, мч., Анатолія, свт.	
4 21 С	Юліяна Тарсійського, мч.		Андрія Критського, свт.	
5 22 Ч	Євсевія, свщ.		✳ Атанасія Атонського, пр.	
6 23 П	Агрипини, мч.		Сісоя Вел., пр.	
7 24 С	✳ Різдво Івана Христителя		Томи й Акакія, пр.	
8 25 Н	5 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 4	5 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 4
	Февронії, прмч.	Єв. 5	Прокопія, вмч.	Єв. 5
9 26 П	Давида Солунського, пр.		Панкратія, свмч.	
10 27 В	Самсона, пр.		✳ Антонія Печерського, пр.	
11 28 С	Пер. мощ. Кира й Івана		Ольги, кн. Київської	
12 29 Ч	ПЕТРА й ПАВЛА, ап.		Прокла й Іларія, мч.	
13 30 П	✳ Собор 12 апостолів		Собор Арх. Гавриїла	
14 1 С	Косми і Дам'яна, чуд.		Акили, ап.	
15 2 Н	6 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 5	6 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 5
	✳ Поклад. Ризи П. Б.	Єв. 6	✳ Володимира Вел.	Єв. 6
16 3 П	Якinta, мч., Анатолія, свт.		Атеногена, свмч.	
17 4 В	Андрія Критського, свт.		Маріни, вмч.	
18 5 С	✳ Атанасія Атонського, пр.		Якinta й Еміліяна, мч.	
19 6 Ч	Сісоя Вел., пр.		Макрини, пр.	
20 7 П	Томи й Акакія, пр.		✳ Іллі пророка	
21 8 С	Прокопія, вмч.		Симеона, пр., Єзекиїла, прор.	
22 9 Н	7 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 6	7 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 6
	Панкратія, свмч.	Єв. 7	Марії Магдал., рівноап.	Єв. 7
23 10 П	✳ Антонія Печер., пр.		Трохима, Теофіла, мч	
24 11 В	Ольги, кн. Київської		✳ Бориса й Гліба, мч.	
25 12 С	Прокла й Іларія, мч.		✳ Успіння св. Анни	
26 13 Ч	Собор Арх. Гавриїла		Єрмолая, Параскевії, мч.	
27 14 П	Акили, ап.		✳ Пантелеймона лікаря, вмч.	
28 15 С	✳ Володимира Вел. рівноап.		Прохора, Ніканора, ап.	
29 16 Н	8 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 7	8 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 7
	Атеногена, свмч.	Єв. 8	Калиніка, мч.	Єв. 8
30 17 П	Маріни, вмч.		Сили, Силуана, ап.	
31 18 В	Якinta й Еміліяна, мч.		Євдокима, пр.	

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1. 1910 поляки вбили студента Адама Коцка у Львові
1. 1918 засновано Український Унів. у Кам'янці-Подільському
1. 1966 † письменниця Наталена Королева
2. 1943 німці спалили кількасот людей в с. Губків (Рівенщина)
5. 1986 † голова УДП і голова Проводу ОУН, Я. Стецько
6. 1961 відкриття пам'ятника Т. Шевченкові у Вінніпегу
8. 1659 гетьм. І. Виговський розгромив москалів п. Конотопом
8. 1919 у літунській катастрофі загинув полк. Д. Вітовський
8. 1919 большевики розстріляли літературозн. Вол. Науменка
9. 1920 † ген.-хор. Євген Мешковський, нач. штабу Армії УНР
- 9-14. 1943 перемога УПА над нім. військ. з'єднаннями
10. 1866 † останній кошовий от. Задунайської Січі О. Пладкий
11. 969 † вел. кн. св. Ольга
11. 1944 створення Української Головної Визвольної Ради
- 13-14. 1943 Міжнародна комісія розкрила Вінницький злочин: НКВД вимордувало в 1973-41 рр. 9500 українців
15. 1944 І Вел. Збір УГВР обрав гол. ген. секр. Р. Шухевича
17. 1849 * письменниця Олена Пчілка
17. 1907 * Роман Шухевич (ген. Тарас Чупринка)
- 17-22. 1944 битва І УД УНА з москалями під Бродами
17. 1959 закон Конгр. ЗСА про "Тиждень Поневолених Націй"
18. 1863 "Валуєвський указ" про заборону української мови
18. 1871 † Анатоль Свидницький
18. 1917 у Києві повстання проти російської окупації
21. 1941 † письменник Богдан Лепкий
22. 1944 † поет Олександр Олесь у Празі
25. 1687 Івана Мазепу обрано гетьманом України
25. 1942 у Києві німці розстріляли Дмитра Мирона-Орлика, Кр. пров. ОУН на СУЗ, 2-го пров. Пох. Групи "Північ"
27. 1147 Кліма Смолятича обрано митрополитом Руси-України
27. 1657 † гетьман Богдан Хмельницький
27. 1672 гетьм. П. Дорошенко розбив поляків б. Четвертинівки
27. 1834 відкриття у Києві університету ім. св. Володимира
29. 1015 † вел. кн. св. Володимир Великий
30. 1899 * адвокат Володимир Гурбовий
30. 1944 загинув у бою з москалями ген. Гончаренко (Л. Ступницький), полк. УНР, шеф штабу УПА-Північ
- 1920 засновано УВО під проводом Є. Коновальця
- 1967 судилище у Львові над 9 членами Укр. Нац. Фронту

Серпень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліанський

григоріанський

1 19 С	Макрини, пр.		Пер. Чесн. Хр.; Макавейс., мч.	
2 20 Ч	✠ Іллі пророка		Пер. мощей Стефана, первомч.	
3 21 П	Симеона, пр., Єзекиїла, прор.		Ісаакія, Далмата, пр.	
4 22 С	Марії Магдалини, рівноап.		7 молодців з Ефезу, мч.	
5 23 Н	9 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 8	9 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 8
	Трохима, Теофіла, мч.	Єв. 9	Євсигнія, мч.	Єв. 9
6 24 П	✠ Бориса й Гліба, мч.		Преображення Господнє	
7 25 В	✠ Успіння св. Анни		Дометія, прмч.	
8 26 С	Єрмолая, Параскевії, мч.		Еміліяна, ісп.	
9 27 Ч	✠ Пантелеймона лікаря, вмч.		✠ Матія, ап.	
10 28 П	Прохора, Ніканора, ап.		Лаврентія, архидиякона, мч.	
11 29 С	Калиніка, мч.		Євпла, мч.	
12 30 Н	10 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1	10 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1
	Сили, Силуана, ап.	Єв. 10	Фотія і Аникити, мч.	Єв. 10
13 31 П	Євдокима, пр.		Максима, ісп.	
14 1 В	Пер. Чесн. Хр.; Макавейс., мч.		Перен. мощей Теодосія Печ.	
15 2 С	Пер. мощей Стефана, первомч.		УСПІННЯ БОГОРОДИЦІ	
16 3 Ч	Ісаакія, Далмата, пр.		Нерукотворного Образа ГНІХ	
17 4 П	7 молодців з Ефезу, мч.		Мирона, мч.	
18 5 С	Євсигнія, мч.		Флора й Лавра, мч.	
19 6 Н	11 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2	11 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2
	Преображення Господ.	Єв. 11	Андрія Страт., мч.	Єв. 11
20 7 П	Дометія, прмч.		Самуїла, прор.	
21 8 В	Еміліяна, ісп.		Тадея, ап., Васси, мч.	
22 9 С	✠ Матія, ап.		Агатоніка, Северіяна, мч.	
23 10 Ч	Лаврентія, архидиякона, мч.		Луппа, мч., Іринія, свмч.	
24 11 П	Євпла, мч.		Євтиха, свмч.	
25 12 С	Фотія і Аникити, мч.		Тита й Вартоломея, ап.	
26 13 Н	12 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 3	12 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 3
	Максима, ісп.	Єв. 1	Адріяна й Наталії, мч.	Єв. 1
27 14 П	Пер. мощ. Теодосія Печ.		Пімена, пр.	
28 15 В	УСПІННЯ БОГОРОДИЦІ		Мойсея, пр., Августина, свт.	
29 16 С	Нерукотворного Образа ГНІХ		✠ Усік. гол. Івана Христ.	
30 17 Ч	Мирона, мч.		Олександра, Івана, свт.	
31 18 П	Флора й Лавра, мч.		✠ Покл. пояса Пр. Богородиці	

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1. 1876 * Володимир Чехівський, голова Ради міністрів УНР
1. 1913 † Леся Українка
1. 1914 у Львові утворено Головну Українську Раду
1. 1931 † ген.-полк. Микола Юнаків, Нач. Штабу Укр. Армії
1. 1953 масакра укр. політв'язнів у Воркуті, табір ч. 29
4. 1899 * письменник Борис Антоненко-Давидович
4. 1914 у Львові засн. Союз Визволення України
5. 1940 † археолог, етнограф, історик Дмитро Яворницький
8. 1919 * Пантелеймон Куліш, письменник, чл. Кир. Мет. Бр.
10. 1907 † письменниця Марко Вовчок
13. 1953 москалі змасакрували укр. політв'язнів Норильська
14. 988 вел. кн. Володимир встановив християнство в Україні
15. 1965 † світової слави економіст Володимир Тимошенко
16. 1945 СРСР приділив Лемківщину Польщі
17. 1245 перемога короля Данила над мадярами
17. 1833 * Дмитро Донцов, ідеолог українського націоналізму
18. 1836 * Олександр Кониський
20. 1649 договір Хмельницького з польськ. королем у Зборові
20. 1843 † письменник Григорій Квітка-Основ'яненко
20. 1891 * поет-неоклясик Павло Филипович
- 21-25. 1943 III Надзвичайний Великий Збір ОУН
22. 1932 Москва розпочала народобивчий голод в Україні
22. 1944 загинув Рост. Волошин-Павленко, голова Збору УГВР
22. 1944 загинув Клеmpуш-Лопата, Провідн. ОУН на Закарпатті
24. 1991 Верховна Рада України проголосила Акт незалежності
25. 1698 в московській неволі загинув гетьм. Петро Дорошенко
25. 1792 на Тамань прибула фльота козаків полк. Сави Білого, що дала початок українського заселення Кубані
26. 1657 в Чигирині обрано гетьманом Івана Виговського
27. 1856 * Іван Франко, учений, письменник, поет
28. 1921 большевики розстріляли повстанського провідника і поета Гр. Чупринку, сотн. Андруха, ком. УВО, сотн. Опоку і 36 членів Центр. Повстанського Комітету
29. 1868 * письменниця Л. Старицька-Черняхівська, член СВУ
29. 1940 † у Берліні Євген Петрушевич, президент ЗУНР
31. 1919 Армії УНР і УГА визволили Київ від москалів
31. 1944 загинув Юрій Липа, лікар УПА, публіцист, поет
- 1919 у Москві розстріляли ген.-чет. Осипа Микитку

Вересень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліанський

григоріанський

1 19 С	Андрія Страт., мч.		✽ Поч. церковного року	
2 20 Н	13 п. ЗІСЛАННЯ Самуїла, прор.	Гл. 4 Єв. 2	13 п. ЗІСЛАННЯ Маманта, мч.,	Гл. 4 Єв. 2
3 21 П	Тадея, ап., Васси, мч.		Антима, свмч.	
4 22 В	Агатоніка, Северіяна, мч		Вавили, свмч., Мойсея, прор.	
5 23 С	Луппа, мч., Іриня, свмч.		Захарії, прор.	
6 24 Ч	Євтиха, свмч.		Чудо Арх. Михаїла	
7 25 П	Тита й Вартоломея, ап.		Созонта, мч.	
8 26 С	Адріана й Наталії, мч.		Різдво Пр. Богородиці	
9 27 Н	14 п. ЗІСЛАННЯ Пімена, пр.	Гл. 5 Єв. 3	14 п. ЗІСЛАННЯ Йоакима й Анни, прав.	Гл. 5 Єв. 3
10 28 П	Мойсея, пр.		Минодори, мч.	
11 29 В	✽ Усік. гол. Івана Христ.		Теодори, пр.	
12 30 С	Олександра, Івана, свт.		Автонома, свмч.	
13 31 Ч	✽ Покл. пояса Пр. Богородиці		Корнелія Сотника, свмч.	
14 1 П	✽ Поч. церковного року		Воздвиження Чесного Хреста	
15 2 С	Маманта, мч., Івана Посн., пр.		Микити, вмч.	
16 3 Н	15 п. ЗІСЛАННЯ Антима, свмч.	Гл. 6 Єв. 4	15 п. ЗІСЛАННЯ Євфимії, вмч.	Гл. 6 Єв. 4
17 4 П	Вавили, свмч.		Софії, Віри, Надії, мч.	
18 5 В	Захарії, прор.		Євменія, пр.	
19 6 С	Чудо Арх. Михаїла		Трохима, Саватія, мч.	
20 7 Ч	Созонта, мч.		Євстатія (Остапа), мч.	
21 8 П	Різдво Пр. Богородиці		Кондрата, ап.	
22 9 С	Йоакима й Анни, прав.		Фоки, свмч., Йони, прор.	
23 10 Н	16 п. ЗІСЛАННЯ Минодори, мч.	Гл. 7 Єв. 5	16 п. ЗІСЛАННЯ Зачаття Івана Христ.	Гл. 7 Єв. 5
24 11 П	Теодори, пр.		Теклі, первомучениці	
25 12 В	Автонома, свмч.		Євфросинії, пр.	
26 13 С	Корнелія Сотника, свмч.		✽ Івана Богослова, ап.	
27 14 Ч	Воздвиження Чесного Хреста		Калістрата, мч.	
28 15 П	Микити, вмч.		✽ Харитона, ісп.	
29 16 С	Євфимії, вмч.		Киріяка, пр.	
30 17 Н	17 п. ЗІСЛАННЯ Софії, Віри, Надії, мч.	Гл. 8 Єв. 6	17 п. ЗІСЛАННЯ Григорія Вірменсь., свмч.	Гл. 8 Єв. 6

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1. 1939 початок Другої світової війни
1. 1947 загинув владика Теодор Ромжа, єпископ закарпатців
2. 1938 в Ужгороді засновано Українську Націон. Оборону
3. 1941 в Дніпропетрівському закінчився марш Похідної Групи "Південь" під пров. З. Матли; розпочав діяти Провід ОУН Південного Краю під пров. Святослава Вовка
4. 1985 загинув у советському концтаборі Василь Стус
5. 911 договір кн. Олега Віщого з греками у Царгороді
6. 1672 гетьм. Петро Дорошенко здобув Кам'янець-Подільський
7. 1984 † патріарх УКЦ Йосиф Сліпий
7. 1656 "Трактат вічної приязні" Хмельницьк. з Ю. II Ракочі
7. 1921 загинули Віра Бабенко і 62 повстанці
7. 1962 † письменник і поет Тодось Осьмачка
9. 957 відвідини вел. кн. Ольги в Царгороді
9. 1769 * Іван Котляревський, письменник і поет
9. 1944 польсько-російський договір про виселення лемків
12. 1903 відкриття в Полтаві пам'ятника І. Котляревському
12. 1947 прихід першого відділу УПА в Зах. Німеччину
12. 1887 * Лесь Курбас, творець модерного театру
15. 1907 † драматург Карпенко-Карий (Іван Тобілевич)
15. 1941 Гестапо виарештувало тисячі націоналістів
16. 1658 договір з Польщею у Гадячі
17. 1864 * видатний письменник Михайло Коцюбинський
17. 1945 загинув Олександр Бусел, член Проводу ОУН
19. 1676 Москва заслала гетьм. П. Дорошенка на Сибір
19. 1929 * літ. критик і поет Іван Світличний
20. 1655 гетьм. Б. Хмельницький розбив поляків під Городком
20. 1947 загинув у бою з поляками Ярослав Старух. чл. Пр. ОУН
21. 1944 † диригент і композитор Олександр Кошиць
22. 1709 у Бендерах помер гетьман Іван Мазепа
22. 1918 у Києві відкрито український університет
23. 1648 Б. Хмельницький розгромив поляків під Пилявцями
23. 1872 * Соломія Крушельницька
25. 1921 невдалий атентат С. Федака на Пілсудського у Львові
29. 1866 * історик Мих. Грушевський, голова Укр. Центр. Ради
30. 1930 поляки замордували сотн. Ю. Головінського, КК УВО
30. 1930 польська "пацифікація", багато забитих і ранених
30. 1945 перемога УПА ком. Яструба над больш. під Угневом

ЖОВТЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріанський

1 18 П Євменія, пр.		Покров Пресв. Богород.	
19 ВТрохима, Саватія, мч.		Кипріяна, свмч., Юстини, мч.	
3 20 С Євстатія (Остапа), мч.		Діонісія, свмч.	
4 21 Ч Кондрата, ап.		Єротея, свмч., Франціска Асж.	
5 22 П Фоки, свмч., Йони, прор.		Харитини, мч.	
6 23 С Зачаття Івана Хрестителя		✙ Томи, ап.	
7 24 Н 18 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1	18 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1
Теклі, первомучениці	Єв. 7	Сергія і Вакха, мч.	Єв. 7
8 25 П Євфросинії, пр.		Пелагії, пр.	
9 26 В ✙ Івана Богослова, ап.		✙ Якова Алфесва, ап.	
10 27 С Калістрата, мч.		Євлампія, Євламπίї, мч.	
11 28 Ч ✙ Харитона, ісп.		Филипа, ап., диякона	
12 29 П Киріяка, пр.		Прова й ін. мч., Косми, пр.	
13 30 С Григорія Вірменського, свмч.		Карпа, Папіли, мч.	
14 1 Н 19 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2	19 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2
Покров Пресв. Богород. Єв. 8		Параскеви, пр.	Єв. 8
15 2 П Кипріяна, свмч.		Євтимія, пр.	
16 3 В Діонісія, свмч.		Лонгіна Сотника, мч.	
17 4 С Єротея, свмч., Франціска Асж.		Осії, прор., Андрія Крїт., прмч.	
18 5 Ч Харитини, мч.		✙ Луки, ап. і єван.	
19 6 П ✙ Томи, ап.		Йоїла, прор., Уара, мч.	
20 7 С Сергія і Вакха, мч.		Артемія, вмч.	
21 8 Н 20 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 3	20 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 3
Пелагії, пр.	Єв. 9	Іларіона Вел., пр.	Єв. 9
22 9 П ✙ Якова Алфесва, ап.		Аверкія, свт.	
23 10 В Євлампія, Євламπίї, мч.		Якова, ап., брата Господнього	
24 11 С Филипа, ап., диякона		Арети й ін., мч.	
25 12 Ч Прова й ін. мч., Косми, пр.		Маркіяна й Мартирія, мч.	
26 13 П Карпа, Папіли, мч.		✙ Дмитрія Мироточця, вмч.	
27 14 С Параскеви, пр., Назарія, мч.		Нестора, мч., Капітолїни, мч.	
28 15 Н ХРИСТА ЦАРЯ	Гл. 4	ХРИСТА ЦАРЯ	Гл. 4
Євтимія, пр., Лукіяна, прмч.		Терентія і Неонїли, мч.	
29 16 П Лонгіна Сотника, мч.		Анастасії, прмч.	
30 17 В Осії, прор., Андрія Крїт., прмч.		Зиновія і Зиновії, мч.	
31 18 С ✙ Луки, ап. і єван.		Стахія, Амплія, ап.	

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1. 1187 † кн. Ярослав Осмомисл, поширив державу по Дунай
1. 1665 Петра Дорошенка обрано гетьманом Правоб. України
1. 1727 Данила Апостола обрано на гетьм. Лівобер. України
1. 1929 масові арешти членів і симпатиків СВУ
3. 1078 на Нежатій Ниві б. Чернігова загинув вел. кн. Ізяслав
3. 1953 † публіцист Юліян Вассиян
4. 1891 * поет Юрій Клен
5. 1909 * поет Богдан-Ігор Антонич
7. 1253 коронація кн. Данила в Дорогичині
8. 1862 † кубанський письменник і отаман Яків Кухаренко
8. 1938 загинув в ГУЛАГ Гнат Хоткевич
10. 1621 перемога П. Сагайдачного над турками під Хотиним
10. 1893 † видатний байкар Леонід Плібів
11. 1968 † маляр Никифор із Криниці
13. 1948 † поет, письменник і публіцист Леонід Мосендз
14. 1942 за наказом ОУН оформлено 1-ий відділ УПА під ком. Сергія Качинського- "Осипа"; Свято УПА
- 14-22. 1921 в Києві відбувся Всеукраїнський Собор УАПЦ
15. 1959 больш. агент Б. Сташинський вбив голову Пров. ОУН Степана Бандеру, а 12. 10. 1957, він вбив д-р Л. Ребета
15. 1942 Лесь Курбас убитий в концт. таборі
- 16-20. 1596 на Соборі у Бересті проголошено церковну унію
16. 1876 * Сергій Єфремов, голова СВУ, загинув 1937 р.
- 16-20. 1917 Всеукр. з'їзд Вільного Козацтва в Чигирині
19. 1918 Створено Українську Нац. Раду у Львові
- 19-21. 1947 москалі вивезли 150,000 українців на Сибір
19. 1962 суд у Карльсруе засудив Б. Сташинського, який з наказу Москви вбив С. Бандеру і Л. Ребета
21. 1921 В. Липківський висвячений на митрополита УАПЦ
21. 1933 М. Лемик вик. атентат у російськ. консуляті у Львові
22. 1953 † митрополит УАПЦ Полікарп
24. 1955 договір АБН (Я. Стецько) з Китаєм (Ку Ченг Канг)
29. 1794 † філософ Григорій Сковорода
30. 1947 † поет і літературознав. Юрій Клен (Освальд Бурггардт)
- 1949 Звернення Воюючої України до української еміграції

Листопад

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліанський

григоріанський

1 19 Ч	Йоїла, прор., Уара, мч.	Косми і Дам'яна, чуд.
2 20 П	Артемія, вмч.	Акиндина, Пигасія й ін., мч.
3 21 С	Іларіона Вел., пр.	Акепсима, Йосифа, мч.
4 22 Н	22 п. ЗІСЛАННЯ Аверкія, свт.	22 п. ЗІСЛАННЯ Йоанікія, пр., Єрмея, мч. Єв. 11
5 23 П	Якова, ап., брата Господ.	Галактіона, мч.
6 24 В	Арегі й ін., мч.	Павла, ісп.
7 25 С	Маркіяна й Мартирія, мч.	33 мучеників, Лазаря, пр.
8 26 Ч	✠ Димитрія Мироточця, вмч.	Собор Арх. Михаїла
9 27 П	Нестора, мч., Капітолїни, мч.	Матрони, Теоктисти, пр.
10 28 С	Терентія і Неонїли, мч.	Ераста, Олімпа й інших апос.
11 29 Н	23 п. ЗІСЛАННЯ Анастасії, прмч.	23 п. ЗІСЛАННЯ Теодора Студ., ісп. Єв. 1
12 30 П	Зиновія і Зиновії, мч.	✠ Йосафата, свмч.
13 31 В	Стахія, Амплія, ап.	✠ Івана Золотоустого, свт.
14 1 С	Косми і Дам'яна, чуд.	✠ Филипа, ап.
15 2 Ч	Акиндина, Пигасія й ін., мч.	Гурія, Самона, ісп. (Пилипівка)
16 3 П	Акепсима, Йосифа, мч.	✠ Матея, ап. і єван.
17 4 С	Йоанікія, пр., Єрмея, мч.	Григорія Неокесарії, свт.
18 5 Н	24 п. ЗІСЛАННЯ Галактіона, мч.	24 п. ЗІСЛАННЯ Платона й Романа, мч. Єв. 2
19 6 П	Павла, ісп.	Авдія, прор.
20 7 В	33 мучеників, Лазаря, пр.	Григорія, пр., Прокла, свт.
21 8 С	Собор Арх. Михаїла	Вхід у храм П. Б.
22 9 Ч	Матрони, Теоктисти, пр.	Филимона й ін., ап.
23 10 П	Ераста, Олімпа й інших апос.	Амфілохія і Григорія, свт.
24 11 С	Теодора Студ., ісп.	Катерини, Меркурія, вмч.
25 12 Н	25 п. ЗІСЛАННЯ ✠ Йосафата, свмч.	25 п. ЗІСЛАННЯ Климентя, папи, свмч. Єв. 3
26 13 П	✠ Івана Золотоустого, свт.	Аліпія, пр.
27 14 В	✠ Филипа, ап.	Якова Перс., вмч., Паладія, пр.
28 15 С	Гурія, Самона, ісп. (Пилипівка)	Стефана Нового, прмч.
29 16 Ч	✠ Матея, ап. і єван.	Парамона, Філумена, мч.
30 17 П	Григорія Неокесарії, свт.	✠ Андрія Первозванного, ап.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1. 1918 Листопадовий чин. Українські війська зайняли Львів
1. 1889 * письменник гуморист Остап Вишня
1. 1944 Хрущовська офенз. пр. УПА, згинув ген. ЧА Федоров
1. 1944 † у Львові митрополит Андрій Шептицький
1. 1964 † полк. Андрій Мельник
2. 1917 розпочався в Києві Всеукраїнський Військовий З'їзд
- 3-7. 1927 Конференція Українських Націоналістів покликала Провід Укр. Націоналістів очолений Є. Коновальцем
3. 1941 москалі зруйнув. Успенську церкву Печерської Лаври
4. 1921 розпочався II Зимовий похід під ком. Ю. Тютюнника
5. 1968 в Києві самоспалився Василь Макух вимагаючи вільної України
- 6. 1912 † композитор Микола Лисенко
6. 1918 Кр. Ком. ЗУНР на Буковину перебр. владу в Чернівцях
9. 1918 встановлено Державний Секретаріат ЗУНР
9. 1949 загинув Степан Хрін, команд. відтинку УПА "Маківка"
10. 1709 москалі зруйнували гетьманську столицю Батурин
14. 1918 створено Директорію УНР
14. 1918 у Києві засновано Українську Академію Наук
15. 1879 * поет Григорій Чупринка
- 16-19. 1967 I Світовий Конгрес Вільних Українців у Нью-Йорку
18. 1918 бій під Мотовилівкою
19. 1698 † гетьман Петро Дорошенко
20. 1917 III Універсал УЦРади; створення УНРеспубліки
20. 1918 розпочалася друга большевицька інвазія України
20. 1919 денік. повіс. кубанського політ. о. Олексу Кулабухова
- 21-23. 1943 I Конференція поневол. Росією народів дала початок Антибольшевицькому Бльокові Народів (АБН)
23. 1873 † історик Мих. Максимович, ректор Київськ. унів.
23. 1921 большев. розстріляли 359 укр. полон. вояків п. Базаром
24. 1934 † на засланні історик Михайло Грушевський
25. 1838 * Іван Нечуй-Левицький
27. 1937 † митрополит Василь Липківський
- розстріляний у Лук'янівській тюрмі (Київ).
27. 1943 вел. битва УПА з 2 нім. дивізіями в Чорному лісі
28. 1950 загинув О. Дяків-Горновий, пров. ОУН на Львівщині
28. 1970 у Києві москалі замордували Аллу Горську
- 1932 росіяни вивезли на Сибір 30,000 українців із Полтавської Станиці на Кубані

Грудень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріанський

1	18	С	Платона й Романа, мч.		Наума, прор.	
2	19	Н	26 п. ЗІСЛАННЯ Авдія, прор.	Гл. 1 Єв. 4	26 п. ЗІСЛАННЯ Авакума, прор.	Гл. 1 Єв. 4
3	20	П	Григорія, пр.		Софонії, прор.	
4	21	В	Вхід у храм П. Б.		Варвари, вмч., Ів. Дамаск., пр.	
5	22	С	Филимона й ін., ап.		✠ Сави Освященного, пр.	
6	23	Ч	Амфілохія і Григорія, свт.		✠ Миколая Чудотв., свт.	
7	24	П	Катерини, Меркурія, вмч.		Амвросія, свт.	
8	25	С	Климентя, папи, свмч.		Патапія, пр.	
9	26	Н	27 п. ЗІСЛАННЯ Аліпія, пр.	Гл. 2 Єв. 5	27 п. ЗІСЛАННЯ Непорочне Зачаття	Гл. 2 Єв. 5
10	27	П	Якова Перс., вмч.		Мини, Ермогена, мч.	
11	28	В	Стефана Нового, прмч.		Даніїла Стовпника, пр.	
12	29	С	Парамона, Філумена, мч.		Спиридона, свт.	
13	30	Ч	✠ Андрія Первозванного, ап.		✠ Євстратія, Ореста, мч.	
14	1	П	Наума, прор.		Тирса, Левкія й ін., мч.	
15	2	С	Авакума, прор.		Елевтерія, свмч., Павла, пр.	
16	3	Н	28 п. ЗІСЛАННЯ Софонії, прор.	Гл. 3 Єв. 6	НЕДІЛЯ ПРАОТЦІВ Агея, прор.	Гл. 3 Єв. 6
17	4	П	Варвари, вмч.		Даніїла й Ананії, прор.	
18	5	В	✠ Сави Освященного, пр.		Севастіяна і вояків., мч.	
19	6	С	✠ Миколая Чудотв., свт.		Боніфатія, мч.	
20	7	Ч	Амвросія, свт.		Ігнатія Богоносця, свмч.	
21	8	П	Патапія, пр.		Юліяни, мч.	
22	9	С	Непорочне Зачаття		Анастасії, вмч.	
23	10	Н	29 п. ЗІСЛАННЯ Мини, Ермогена, мч.	Гл. 4 Єв. 7	Пер. РІЗДВОМ 10 мучеників у Криті	Гл. 4 Єв. 7
24	11	П	Даніїла Стовпника, пр.		Навечір'я Різдва Христ.	
25	12	В	Спиридона, свт.		РІЗДВО ХРИСТОВЕ	
26	13	С	✠ Євстратія, Ореста, мч.		Собор Пресв. Богород.	
27	14	Ч	Тирса, Левкія й ін., мч.		Стефана, первомуч.	
28	15	П	Елевтерія, свмч., Павла, пр.		Мучеників у Нікомидії	
29	16	С	Агея, прор.		Дітей, убитих у Вифлеємі	
30	17	Н	НЕДІЛЯ ПРАОТЦІВ Даніїла й Ананії, прор.	Гл. 5 Єв. 8	Пер. ПРОСВІЧЕННЯМ Анісії, мч., Зотика, пр.	Гл. 5 Єв. 8
31	18	П	Севастіяна і вояків, мч		Меланії Римлянки, пр.	

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1. 1991 в Україні відбувся референдум, на якому 92% населення висловилося за незалежність України
2. 1919 поч. І Зим. походу ген.-полк М. Омеляновича-Павленка
3. 1722 * філософ Григорій Сковорода
4. 1803 † на Соловках ост. кош. Зап. Січі — П. Кальнишевський
7. 1936 † письменник Василь Стефаник
8. 1868 у Львові засновано товариство "Просвіта"
9. 1963 * Борис Грінченко
11. 1891 † учений-лінгвіст Олександр Потебня
13. 1963 † поет Василь Симоненко
- 14-16. 1917 І Всеукраїнський робітничий з'їзд у Києві
14. 1840 * Михайло Старицький
14. 1942 Гестапо замордувало у Львові Івана Климова-Легенду, крайового провідника ОУН (1939-41)
15. 1934 большевики розстріляли у Києві 28 українців (О. Влизько, Д. Фальківський, Гр. Косинка і ін.)
15. 1948 почав виходити "Гомін України" в Торонті
16. 1673 битва козаків Павлюка і Гуні з поляк. під Кумейками
- 16-23. 1961 судилище над 20 членами Укр. Нац. Комітету
17. 1917 ультим. Леніна УЦРаді; поч. больш. інвазії України
17. 1939 розстріляли КГБ-істи поета М. Драй-Хмару
17. 1944 б. Стріліськ Нових загинув майор Дм. Карпенко-Яструб, командир чужонаціональних частин в УПА
19. 1240 Батий зруйнував Київ
19. 1870 † композитор Михайло Вербицький
19. 1918 Директорія УНР перебр. владу від П. Скоропадського
19. 1945 загинули в ЧССР Дм. Маївський, чл. Проводу ОУН, і ген. Дм. Грицай-Перебийніс, шеф штабу УПА
20. 1616 в Києві видруковано першу книжку "Часослов"
21. 1930 † історик і публіцист Степан Томашівський
21. 1764 Катерина II зліквідувала гетьманську державу
21. 1944 загинув ген. секр. інформ. УГВР Й. Позичанюк-Шугай
23. 1873 у Львові засновано Наукове Тов. ім. Шевченка
23. 1932 героїчна смерть членів УВО-ОУН Біласа і Данилишина
26. 1918 постала Рада Нар. Мін. УНР, очолена Вол. Чехівським
29. 1723 † в тюрмі в Петербурзі наказн. гет. Павло Полуботок
31. 1637 у Варшаві закатовано провідника козацького повстання Павлюка (Павла Бута)

НА ДЕСЯТОМУ РОЦІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

.....

*Україно! Ти для мене диво!
І нехай пливе за роком рік,
Будь, матко, горда і вродлива,
З тебе цудуватися повік.*

*Ради тебе перли в душі сію,
Ради тебе мислю і творю.
Хай поважає Америки й Росії,
Коли я з тобою говорю.*

.....

*Україно, ти моя молитва,
Ти моя розниця вікова...
Тропотить над світом юта битва
За твоє життя, твої права.*

Василь Симоненко

**1935-+1963*

«А МИ – ВИТРИМАЛИ»

Валентин Мороз

.....

Для України трагедія стала подвійною — як для всіх «націоналів» Радянського Союзу. Бо такі поняття, як нація, патріотизм, рідна мова, Вітчизна, теж потрапили до реєстру «вигаданих», «книжних» речей. Людина, яка не вірила ні в що, мусила збайдужіти і до України.

.....

«І нічого іншого люди так не ждуть, як живого прикладу героїчної громадської поведінки. Людям потрібен цей приклад не тому, що без нього не можуть скласти уявлення про істинне громадське діяння, а тому, що їм потрібна певність, що і сьогодні таке героїчне діяння можливе, і сьогодні воно не безплідне».

Ці слова Івана Дзюби про значення Василя Симоненка є фактично оцінкою ролі шестидесятників в цілому. Кожна епоха мала таких будителів, що відроджували слова і поняття після девальвації, надавали їм знову живого змісту...

.....

Рим оновили християни. Що ж дало силу неписьменному християнинові з його наївними проповідями перемогти римського філософа, обтяженого вантажем грецької і догрецької мудрості? Може християнський проповідник знав щось таке, чого не знав римський філософ? Ні, справа не в цьому. Філософ знав більше, ніж християнський проповідник. І взагалі: суттєва різниця не в тім, що один знає, а другий не знає. Суть — у градусі емоційності, з якою людина ставиться до тієї чи іншої істини. Один просто знає це. Другий живе цим. Для одного дана істина є просто інформацією, знанням. Для другого — откровення, без якого життя втрачає сенс. Істина, розігріта в душі до певного «градуса», стає цінністю. Знання переростає у віру. І тільки тоді людина починає жити. Леся Українка називала цей стан **ОДЕРЖИМІСТЮ**.

ОДЕРЖИМІСТЬ — це не художність. І не науковість. І навіть не публіцистичність. Одержимість — це зовсім окрема субстанція, необхідний поряд з іншими компонент для повноцінного духовного життя.

.....

... Якось так виходить, що найкраще ростуть квіти, посіяні на морозі. Найменше простуджуються ті, що не зважають на погоду, що самі для себе є погодою. Парадокс тут чисто зовнішній. «Реаліст» і одержимий репрезентують собою не логіку і нелогічність. Вони просто є репрезентантами *двох типів логіки*. «Реаліст» послуговується куцою, приземленою логікою *сьогоднішнього дня*. Але в тім то й річ,

що майбутнє будується за іншою логікою — *логікою завтрішнього дня*. І віднайти її може тільки одержимий. Усі відкриття, усі винаходи, все нове — справа рук донкіхотів. Не завжди одержимі намагаються стежку в майбутнє — часом збиваються на манівці. Але з обережністю «премудрих поросят» взагалі не зрушиш з місця. Не всі квіти, посіяні на морозі, ростуть. Більшість гине. Але іншого виходу нема. Для нації, що сотні років живе в льодовиковому періоді, в умовах постійної зими, це єдиний вихід: «буду сіять квітки на морозі». Та й сама Україна — це квітка, що виросла серед снігів. Україна — це квітка — ломикамінь. Українська живучість — це алогізм, ірреальність, парадокс, якщо користуватись логікою «реалістів» — так само, як і цвітіння білотки (едельвайс) на крижаних вершинах. Україна живе завдяки іншій логіці — **логіці одержимості**. Тільки одержимий міг бути українцем в умовах Києва чи Харкова у 19-му столітті, коли Україна вважалась неіснуючою, похованою. Тільки одержимий може бути українцем у цьому ж Харкові тепер, коли «премудрі поросята» переконані, що всі нації незабаром зіллються в одну і що України в наступній семирічці вже не буде. «Реалісти» на Україні ніколи не були українцями — вони неминуче ставали малоросами. Біймося, як вогню «реаліста», коли хочемо бути українцями! З точки зору «реалістів» українська справа завжди була безнадійною. Тому й робили її завжди ті, що сказали собі: «без надії сподіватись», ті що не злякались «безнадійної» реальності і вперто йшли за своєю мрією «так як Ізраїль йшов за стовпом огняним».

Для нас вже стало традиційним нарікати на свою слабкість. Насправді ж Україна показала унікальний приклад сили. Інші народи в наших умовах давно зникли, стали Провансом. (Прованс перестав існувати як нація, опустився до рівня французької провінції. — Прим. автора) А ми — витримали! Яка ще заборонена мова дала таку багату літературу? Твердість українського характеру мусить бути справді не абиякою, коли й росіяни, і поляки сказали незалежно одні від одних те саме: «Упрям как хохол» («Впертий як хохол») і «Uparty jak Rusin» («Впертий як русин» (тобто українець) — (Прим. автора). Це й є основою дивовижної української твердості знаходити силу і надію в собі, бути незалежним від зовнішніх джерел сили і надії. Заповідь Григорія Сковороди — «шукай все в собі!» — знову й знову оживає в українцеві. Єговіст запитав Левка Лука'яненка у мордовському таборі: «А ти впевнений, що твоя Україна вічна?» Той відповів: «Ні, не впевнений, бо в таких речах ніхто не може мати певності». Єговіст зарекомендувався і зробив висновок: «То ти навіть не знаєш, за що борешся. От я знаю, що ми, свідки Єгови, здобудемо вічне життя. А що ти знаєш?». І тоді Лук'яненко сказав: «Коли б я був єдиним українцем на світі — я й тоді боровся б за Україну». Вже кілька сторіч українська живучість тримається саме на цій логіці. Українців, які б не любили Україну — мізерна кількість. Українців, які хотіли б зникнення України з лица

землі — ще менше. Люди русифікуються не тому, що не люблять Українці або не хочуть її. Люди русифікуються тому, що їм не вистачає сили повірити в Україну, зберегти віру в гідотній атмосфері Харкова чи Одеси, де «убрання в мову як в одержу — не ганьба, не жах, а норма». Їм треба — прикладу. «І нічого іншого люди так не ждуть, як живого прикладу».

... Що з русифікацією треба боротись — це знали. Але цього було не досить. Треба було ще побачити реальну людину, яка реально бореться проти русифікації. Потрібна була іскра, щоб запалити в людині давно готове багаття...

.....

Огляньмося навкруг: чи багато у зрусифікованому, потрощеному Києві свідомих українців? Збільшувати їх коло — це і є реально боротись з русифікацією. Без цього наша праця втрачає сенс. І от стоїть перед нами зрусифікований, зруйнований українець, людина без власного «Я». Чим пробудити в ньому приспану українську душу? Аргументами? Не було ще випадку, щоб апостол наворачув будь-кого в свою віру аргументами. І риторика, і красномовство тут безсилі. Християнські апостоли не мали ні того, ні другого.

«Обмежені, вузькі, неосвічені, без будь-якого досвіду у справі пропаганди, учні Ісуса були в повному розумінні слова маленькими людьми». «Мова авторів Нового Завіту бідна до такої міри, що у кожного є свій власний маленький запас слів», — пише про них Ренан (Е. Ренан: «Апостоли»).

І ці темні люди без досвіду за короткий час зробили Римську Імперію християнською. Апостоли! Апостоли потрібні сучасній Україні, а не ситі пристосуванці — «реалісти» з їх аргументами! Ні один духовний переверот не відбувся без апостолів. Сучасне українське відродження також не можливе без них».

ГУЛАГ. «Серед снігів», 1970 р.

Голови Української Держави у ХХ столітті

Михайло Грушевський

**Перший президент вільної
Української Народної Республіки
проф. Михайло Грушевський
(1918 р.);**

**гетьман Павло Скоропадський
(1918 р.);**

**президент Західньо-Української
Народної Республіки
Євген Петрушевич (1918 р.)**

Павло Скоропадський

Євген Петрушевич

Володимир Винниченко

**Перший голова Директорії
Української Народної Республіки
Володимир Винниченко (1918 р.);**

**Другий голова Директорії
Української Народної Республіки
і головний отаман військ УНР
Симон Петлюра (1919 р.);**

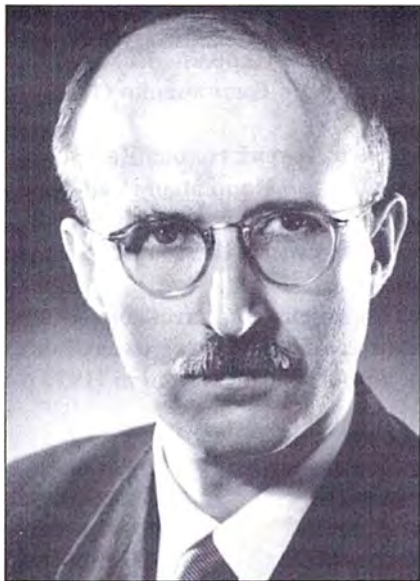
**Президент Карпатської України
(Карпато-Української Республіки)
о. д-р Августин Волошин (1939 р.)**

Симон Петлюра

о. Августин Волошин

**Голова Українського Державного Правління Ярослав Стецько (1941 р.);
Президент Української Головної Визвольної Ради (підпільного уряду
воюючої України за незалежність) Кирило Осьмак (1944 р.).**

**Президенти України після здобуття державної незалежності 1991 р.:
Леонід Кравчук (1991 р.) Леонід Кучма (1994 р.).**

ЯКУ МИ МАЄМО УКРАЇНУ І ЯКУ МИ ХОЧЕМО МАТИ УКРАЇНУ

Доповідь віце-прем'єр-міністра України з соціальних і гуманітарних питань Миколи Жулинського в Українському Домі ім. Тараса Шевченка, п'ятниця, 7 липня 2000 р., Етобіко-Торонто, Канада

**Віце-прем'єр-міністр України
з соціальних і гуманітарних питань
Микола Жулинський**

Сьогодні, Вельмишановні Пані і Панове, я хочу відповісти на два запитання: **яку ми маємо Україну і яку ми хочемо мати Україну.**

Ми маємо сьогодні таку Україну, яка багатьох із Вас і багатьох з нас в Україні не влаштовує. Ви маєте особливо емоційне ставлення до України, тому що ви переживаєте Україну особливо боляче, тому що ви від неї віддалені, тому що ви так довго чекали на цю незалежну Україну.

Ви стикаєтесь сьогодні із проблемами, яких ви раніше можливо і не знали. Ви мали інформацію про своїх рідних, близьких, але ви їм особливо чимось допомогти не могли. Ви не мали можливості їх провідати і прийняти їх у себе. Ви чекали того дня, коли можна буде вільно приїхати в Ук-

раїну і почувати себе там так, як і повинен себе почувати українець на своїй рідній землі. Ви мріяли про той день, що до вас приїдуть ваші родичі і ви радісно, щасливо погостите їх тут показуючи цей край в якому ви навели свою батьківщину.

Але, реальність, яка прийшла сьогодні вас безперечно розчаровує, тому що Ви чуєте в листах і відвідинах ваших рідних, що проблеми є і вони не зникають; що ваші рідні отримують пенсію за яку прожити практично не можливо; що багато хто немає роботи і шукає собі роботи то в Чехії, то в Словаччині, то в Польщі і там їх не дуже чекають, і вони там принижені і ніхто їх не шанує. Ви бачите, що економічні проблеми в Україні гострі і не вирішуються так як би хотілося; ви бачите що в Україні наростає і частина людей, які нечесним способом набувають собі капіталу і один приклад Павла Лазаренка багато що вам говорить. І це емоційне сприйняття України безперечно впливає на сприйняття України. А уявіть собі нас, коли ми, можливо, чи

не щоденно, з цими проблемами стикаємося. І коли ми бачимо, що безробіття наростає, що проблема шахтарів не вирішується, що учителі отримують мізерні зарплати і вони страйкують, в школах припиняється навчання, що медики отримують, як і працівники культури, мізерну заробітну плату, і це ж також не тішить нас. І здається що, ну що ж тоді нам дала всім ця незалежність? І навіть у Львові і в Галичині можна почути слова розчарування, і навіть роздратування і нарікань на незалежну Україну. Але, коли ви отак відсторонитесь від цього емоційного сприйняття України і не будете думати про те, що ви приїдете в Київ і не почувете української мови, що ви вийдете на Хрещатик і не знайдете достойної, хорошої української книжки, коли заглянете в кіоск і не можете ви купити української газети, коли до вас постійно волають дайте гроші на "Літературну Україну", дайте на "Вечірній Київ", підтримайте журнал, підтримайте того чи іншого артиста — ясна річ у вас сумніви чи правильно взагалі в тій Україні здійснюється політика і хто ж тоді в тій Україні відповідає за все це.

Але, коли ви, приїдете в Нью-Йорк, допустим 4 липня на день незалежності Сполучених Штатів Америки, і коли ви побачите, що там стоїть український військовий корабель "Славутич", під українським прапором, запрошений на це святкування спеціально урядом Сполучених Штатів Америки, коли відвідує цей корабель заступник міністра військово-морських сил США, два поважних адмірали військово-морських сил і представник НАТО в ООН; коли ви прочитаєте в пресі, як проходять військові навчання на Чорному морі за участю багатьох країн; коли ви, наприклад, подивитесь і гляните що і там, і буквально щотижня, звучить у світі, в різних куточках світу, державний гімн України "Ще не вмерла України і слава і воля", і піднімається синьо-жовтий прапор на честь наших спортсменів; коли ви переживали радість, що українська дружина в Атланті досягла надзвичайно високої перемоги — ми є дев'ятою країною в світі, спортивною країною —; коли ви подумаете що сьогодні ми уже маємо свої дипломатичні представництва, що ми маємо сьогодні консульства, що ми маємо сьогодні визнання в світі і світ починає відчувати, усвідомлювати, що Україна це потенційно велика держава — тоді, ясна річ, це емоційне сприйняття відходить на задній план і ви себе наповнюєте гордістю.

Ми розчехнуті у своєму сприйнятті України, бо ми маємо ту Україну, яку ми не чекали, але ми маємо ту Україну, яку ми вимріявали. Тому що, якщо ви підете на будь-яку виставку, наприклад, грецького мистецтва, чи римської культури, чи побуваєте в Єгипті, подивитесь на ці піраміди, ви ж не думаете про те скільки заробляв той чи інших громадянин в Греції, як від жив, що він їв — ви дивитесь, що залишилося від цієї цивілізації, що вона подала світові. І коли ми сьогодні думаємо про мізерний термін 9 років, і ми хочемо, щоб за ці 9 років все уже відбулося, тому що ми люди живемо одним днем, одним життям... ми нетерпеливі... і, безперечно, це правильно. Але, з іншого боку, ми

повинні все таки бачити, що процес становлення держави, процес формування державних інституцій, державних структур, національної еліти — це процес довготривалий і він не може бути вирішений за такий короткий термін. Коли ми, незалежна Україна, отримали в спадщину абсолютно партійний апарат, який був на всіх рівнях керівництва українською державою. Цей апарат був вишколений у вищих партійних школах, цей апарат був профільований, ви знаєте, під таким ідеологічним біноклем, що по суті нікому там й просочитися на вищу посаду не вдалося, і коли ми подумавмо про те, що ці люди були зараджені ідеологемами комуністичного мислення і поведінки, коли ці люди не уявляють, що таке ринок, вони були ізольовані від цього західного світу і сприймали цей західний світ тільки під одним кутом зору — "експлуатація людини людиною", "капіталізм" і т. д., і т. д. І тут раптом цим людям треба увійти у нову систему економічних відносин, абсолютну іншу, коли вони мусять перейти від планової економіки, коли все зверху задавалося з Москви а вниз тільки треба було виконувати... Партія наказала і ти виконуй... Як можна було цей колосальний економічний механізм перевести на інші рейки? Втім ... хто повинен бути тим машиністом? Хіба б до нас прийшли інші люди... Прийшли до влади ті, які виховувалися в тому суспільстві, в тій системі, в системі страху, безініціативності, абсолютного послухання і виконання — сліпого часто виконання. Для того, щоб стала Україна іншою потрібні інші люди, повинна виховатися національна еліта, повинні прийти люди, які незашорені цими ідеологемами і старими способами мислення, повинна прийти молодь, яка знає світ...

Треба еволюційний шлях, і ми його проходимо і міняється сьогодні українська людина і змінюється її мислення, і змінюються сьогодні ті цінності до яких вони звикли і яких вони не сприймали. Але ми не можемо нав'язати ні декретом, ні ніяким указом, ніяким законом, іншу систему цінностей. Ця система цінностей може прийти через школу, через домашнє виховання, через національне радіо і телебачення, через українську книгу, через українську газету, поступово, але впевнено долаючи ті стереотипи мислення і поведінки, які були закладені комуністичним режимом.

І тому, ми маємо сьогодні таку Україну. Вона може нам подобатися, або не подобатися. Але ми, коли глянемо, то так, в глибин віків і подумавмо про те, що мільйони людей гинули за цю незалежну Україну, ішли люди на смерть незнаючи коли цей день настане; і як би вони сьогодні піднялися, і прийшли сьогодні в Україну, чи вони питали б сьогодні, чи вони зразу зачепилися б за болоче питання скільки ти отримувеш зарплати, або яка в тебе пенсія, або й де ти живеш... Вони би пораділи в тому, що ми маємо свою незалежну Українську державу, і це для них була б найбільша радість, і найбільше щастя...

... Але чому я згадав своє дитинство. Я коли думаю про сьогоднішні біди України, то я пригадую те, як я дванадцятилітнім хлопцем йшов

35 км в м. Луцьк із жінками для того, щоб купити хліба. І там стояв в центрі Луцька в черзі і давали по одній хлібині. І за цілий день вдавалося купити 4-5 хлібин. І я потім ішов тих 35 км додому і мене той запах цього хліба мучив, і я вищупував по крихітці цей хліб, і коли я прийшов додому і з'їв одну булку, як у нас казали, хліба, то мати мене сварила, як я смів це зробити. І я коли приїжджаю у своє рідне село... так от я йду на кладовище і дивлюся на могилу Богдана Короля, хлопця з яким ми провели дитинство... У нас була рання черешня, і я приходив і кажу "Богдане у тебе є хліб, поділись кусочком хліба, я тебе пушу на свою цю ранню черешню". Так я, коли оце думаю, то для мене сьогоднішні біди і проблеми стають зовсім не такими трагічними і вони не несуть в собі тої безнадії, якою часто ми в Україні, на жаль, наповнюємо майже щоденний день.

Наші журналісти, яких я дуже шаную, бо сам належу за професією до цього класу, при комуністичному режимові не мали права написати про якесь негативне явище. Неіснувало бід. Існували тільки "перемоги". І тут раптом стала незалежна Україна і можна писати про все, то кинулися писати про негативне. І оцей критицизм, який вважається на Заході свободою слова, на жаль, заповнює наші газети і доброго ми мало бачимо. А бачимо більше бід і проблем. Я їх можу зрозуміти. Але, я все таки вважаю, що, як би ми подивилися сьогодні прихильним оком на те, що сьогодні зроблено в Україні, і що ми досягли за цих 9 років, то ми би переконалися в тому, що є нам чим гордитися. І є що показати світові. І не буду я деталізувати, бо це не мое головне завдання, але я хотів би наголосити ось на чому: що в Україні проходять такі процеси, про які ми і не могли навіть уявити. Це процеси приватизації —, надзвичайно складні і болючі. Вони ніколи не проходили легко в жодній країні, і в нас вони не проходять легко. Але, ці процеси відбуваються. Тобто, з'являється господар. Ми сьогодні у селі маємо унікальні зміни, коли ліквідовані колгоспи і люди сьогодні отримали землю. Вони не знають як з нею поводитися, вони бояться тої землі, тому що вони забули бути власником, вони забули і в них, на жаль, ця система загасила почуття особистої відповідальності. Але, якщо цих людей підтримати, і це йде підтримання сьогодні, і дати їм кредити, і ці кредити сьогодні ідуть в село, і дати їм можливість купити техніку, і дати їм надію, що їхня продукція буде закуплена — вони почнуть працювати і вже починають працювати. І це по суті за кілька місяців зроблено.

Ми сьогодні говоримо про ці проблеми економічні, але я хочу вам сказати, що крім вугільної промисловості і проблем з енергоносіями, які сьогодні є надзвичайно важкими, в нас сьогодні в Україні йде зростання промислового виробництва, і то на 10, 12 до 18%. В нас за пів року виросли вклади населення в банках на 32%, при цьому й кредити які надають банки виросли на 28%. Це говорить про те, що поступово, поступово, люди опановують нову систему — та система, яка пе-

редбачає довіру до держави. А яка могла бути довіра до держави раніше? Держава завжди, скільки пам'ятає Україна й український народ була репресивним апаратом, тому що не було своєї власної держави, а при комуністичному режимі тільки був страх перед державою, тому що це було знаряддя насилля, знаряддя примусу і страху.

Нам треба сьогодні сказати і показати так, що ця держава це для тебе, для самореалізації тебе, для підтримки тебе, що держава це гарант твоєї свободи, твоїх прав. Але не так просто це все змінити. І це можна змінитим тільки тоді, коли в суспільство ввійде правова культура, коли люди почнуть шанувати закони. А як вони будуть шанувати закони, коли ці закони при комуністичній системі не діяли? А тепер ми хочемо, щоб люди зразу ж і пошанували ці закони? Формування правової культури суспільства це багатотривалий і важкий процес. Але він поступово надходить; але закони повинні діяти, і закони повинні бути ефективними. Верховна Рада з перших початків старалася зробити такі закони, які відповідали б світовим стандартам. Але, вони не відповідали станові українського суспільства. Вони не відповідали свідомості наших людей.

І багато законів не діють, вони не можуть працювати. До них треба вносити зміни і ефективні зміни повинні бути внесені. Це не встигає робити, тому що Верховна Рада до недавнього часу тільки те робила, що конфліктувала з урядом і з президентом. І президент України пішов на дуже рішучі кроки. Це оголошення референдуму, це абсолютно правильний крок, тому, що тільки таким шляхом можна було змусити Верховну Раду пам'ятати про свій обов'язок формувати правове поле в Українській державі, а не займатися політичними дискусіями і конфліктувати із виконавчою владою. І я переконаний, що ці зміни, які передбачає референдум будуть внесені і вони підуть на користь Української держави. І люди, як би ми не говорили, казали там, було там фальшування і т. д. — все ж таки, так не можна було ні примусити людей голосувати ні фальсифікувати. Високий процент по всій Україні на підтримку референдуму, на підтримку президента, говорить про те, що курс який оголосив президент Леонід Данилович Кучма відповідає інтересам людей і люди в цей курс вірять. Ви прочитайте звернення президента України до Верховної Ради. Це звернення по суті до майбутнього українського народу, це звернення до молоді. Так як саме звертався президент Сполучених Штатів Америки Білл Клінтон до американської молоді. І там основний акцент зроблено на те, що ми повинні формувати національну еліту, майбутнє України. І це є головною сьогодні, так сказати, лінією діяльності президента. Уряд який прийшов, маю на увазі передусім прем'єр-міністра Віктора Ющенка, це уряд безперечно патріотичний, безперечно це уряд, який ставить інтереси українські, національні, на перший план. І те, що призначений прем'єр-міністром Віктор Ющенко, це є також політика нашого президента, бо багато хто чекав винагороди від президента за

підтримку його президентської кампанії фінансами і так далі. Але президент пішов шляхом доцільності для України і необхідності мати на чолі уряду такого лідера, який має авторитет у світі, який розуміє фінансову систему, який є молодий і є патріотом. І те, що президент зробив інші призначення, зокрема того ж на голову Державного Комітету з інформаційної політики, телебачення і радіо Івана Драча, чи міністра культури і мистецтва Богдана Ступку і інші. І можу сказати, що всі ці люди є патріотами, свідомими і, як кажуть, від серця, від душі.

Отже, я міг би називати ті моменти, які говорять, яку ж ми Україну хочемо мати: Ми хочемо мати національну державу; ми хочемо мати, як ви часто говорите, **українську Україну**. Але, цю українську Україну нам треба всім разом будувати. І вона не прийде так швидко, як гірко, можливо, це чути. Тому, що ми повинні пройти через процес самоочищення і через процес самопізнання, самопізнання себе, як українця, пізнання своєї історії, своєї культури, своєї релігії. І це потрібно робити не з тими людьми, які сьогодні уже старшого покоління, а з молоддю. І для цього потрібні рішучі кроки, але надзвичайно послідовні. І ми повинні пам'ятати, що ми будуємо демократичну, правову державу, і ми мусимо з тими елементами демократії сьогодні рахуватися. Але, багато-хто з українських патріотів в Україні є нетерпеливий. Він вважає, що треба діяти, так як діяли при комуністичному режимові. Це російська газета, вона критикує, і допустим, там критикує президента і уряд — давайте її закриємо. Багато книг російських на наших прилавках — давайте їх заборонимо ввозити. Не таким шляхом ми повинні йти. Ми повинні йти шляхом підтримки свого національного виробника — виробника книги, виробника газети, програм телевізійних, комп'ютерних, радіопрограм, введення в систему мислення інших цінностей — тих цінностей, які відповідають інтересам українського народу. І здавалося б дуже просто: давайте зробимо кілька газет загально-національних українською мовою і ми перекриємо, допустим, там, вплив газет бульварного характеру. Але, де взяти кошти? Це проблема серйозна. Ми хочемо мати свій патріотичний телеканал? Для цього потрібні великі кошти. І так постійно ми стикаємося з тими проблемами, а бюджет у нас сьогодні спрямований на що? Передусім на те, що треба виплатити пенсії; треба ліквідувати заборгованість по пенсіях, яка сягає сьогодні 1 мільярд 200 мільйонів гривень; ми повинні зліквідувати заборгованість по заробітній платі, а це більше 12-ти мільярдів гривень. І водночас ми хочемо і святкувати наші національні свята, ювілеї і т. д., бо людина повинна жити і повинна відчувати, що вона живе в своєму суспільстві, в своїй державі. І коли в таких ножницях ти постійно перебуваєш, то, безперечно, надзвичайно важко, і психологічно важко, і не легко про це думати. Але, ми повинні працювати і повинні думати, думати про майбутнє. І я можу сказати, що ті кроки, які зробив уряд, зараз, в оці кілька місяців

щодо енергоринок українського, щодо домовленостей з Польщею про продовження будівництва нафтопроводу Одеса-Броди-Гданськ, про те, що ми досягли сьогодні, що вже більше половина оплати за газ здійснюється грошима, бо до недавнього часу це все йшло в взаємозаліки і бартер, абсолютні кошти не були відомі і не відомо де вони були — ми знали де вони — вони були в тіні. Коли ми сьогодні маємо нелегалізований капітал більший ніж бюджет нашої держави за цей рік, то ти й починаєш думати, що без наведення порядку і саме в пляні правовому, саме тому, щоб була відповідальність перед судом тих людей, які порушують закон — це є сьогодні для нас головне. І ніяким указом президента це також не можна зробити, бо не всі питання вирішуються указами президента.

Ми сьогодні маємо, я переконаний, сприятливу ситуацію в Україні. Ми маємо сьогодні уряд, який діє згідно з політикою президента України. Ми маємо Верховну Раду в якій є більшість, яка підтримує уряд і підтримує президента. Ми розуміємо, що ця більшість не є, так би сказати цілком сформованою і сконсолідованою, але вона є сьогодні. І ми хочемо скористатися тим, що ще до виборів Верховної Ради залишається майже два роки, і провести через Верховну Раду ряд законів які можуть змінити сьогодні політику у сфері передусім економічній. Це поданий новий податковий закон, який передбачає вже досить серйозні умови, сприятливі, для розвитку малого і середнього бізнесу, для іноземних інвестицій; розглядає Верховна Рада земельний кодекс, де зафіксована приватна власність на землю; передано в Верховну Раду кримінальний новий закон; адміністративний закон; прийнята бюджетна резолюція на 2001 рік — ми, вони зараз працюють над бюджетом 2001 року. Принаймні є сьогодні підстави говорити про доволі оптимістичний погляд на майбутнє. Може я й помиляюся. Можуть бути різні ситуації. Але, вони можуть носити характер тільки тимчасовий. Бо загальний курс є вже неминучий і він вже чітко сформований; він вже несе характер, так сказати, отого щеплення — одне за одним щеплюється і веде до певних результатів.

І я ніколи не забуду і пам'ятаю слова президента України, коли 30 грудня (1999 р.) він мене запросив для того, щоб запропонувати працювати в уряді на посаді віце-прем'єр-міністра. Він мені сказав: "Ви все повинні зробити для того, щоб в Україні переважала, домінувала україномовна книжка, україномовна газета, україномовне телебачення, україномовне радіо". Для цього потрібні дуже серйозні кроки і президент їх підтримує. І зараз президент передав на розгляд Верховної Ради закон про зміни до закону про видавничу справу, яким передбачається звільнити від оподаткування видавничу справу в Україні. І тільки тим законом ми можемо підняти можливості нашого відчизняного виробника і зробити українську книгу конкурентноздатною, тому що російська книга в Росії вже чотири роки, як звільнена від оподаткування і вона сьогодні безперечно просочується на наш українсь-

кий книжковий ринок і домінує. А наша Верховна Рада, на жаль, на це не дійшла, а тому що більшість в цій Верховній Раді все ж таки була комуністи, які противилися прийняттю цього закону.

Ми сьогодні маємо вже можливість більш серйозно впливати на нашу внутрішню інформаційну політику, тому що вже сформована Національна рада із телебачення і радіомовлення, яка тільки одна — вона — має право відбирати ліцензію отих телекомпаній і радіокомпаній, які порушують сьогоднішній закон. А це згідно з законом, якщо це двомовна передача то повинна бути 70% україномовної а 30% іншої мови — російської, кримсько-татарської, англійської і т. д. На жаль, до сьогоднішнього дня влада нічого не могла зробити, бо це робила і має право робити, згідно з законом, тільки Національна рада із телебачення і радіомовлення. Сьогодні Державний комітет з інформаційної політики який, очолює Іван Драч, переглядає всі ліцензії надані газетам, журналам з тим, щоб привести їх у відповідність до закону. І ті хто порушує сьогодні мовний режим в Україні — вони будуть позбавлені права виходити.

21 червня ц. р. (2000 р.) уряд України прийняв проект закону про розвиток і застосування мов України, де чітко визначений статус української мови, як державної і де чітко визначена відповідальність за порушення цього закону. Цей проект закону передано у Верховну Раду. Ми знаємо, що він буде нелегко проходити, але ми надіємося, що він все-таки буде прийнятий саме цією Верховною Радою. І тоді ми будемо, влада матиме можливість, впливати на сьогоднішню мовну ситуацію в Україні. Бо ми маємо Конституцію, Статтю Х в якій записано, що державною мовою в Україні є українська мова. Ми маємо роз'яснення Конституційного Суду від 14 грудня м. р. (1999 р.) де чітко визначено, що державна мова — українська, і повинні виконуватися всі зобов'язання, які передбачає саме державна мова. Але, в нас нема закону, в нас є закон з 1989 р., який прийнятий ще радянською Верховною Радою, який називається «Закон про мови в Українській РСР». Але, й цей закон сьогодні не діє тому, що відповідні підзаконні акти не були прийняті, які передбачали б відповідальність за порушення цього закону. І коли до мене пред'являють претенсії, і досить такі поважні українські патріоти, так я їх питаю на основі якого закону я повинен діяти контролюючи сьогодні функціонування державної мови в Україні? А я не маю права порушувати закону. І відсутність цього закону приводить до такої ситуації, яку сьогодні ми маємо з мовою в Україні. Але цей закон, повторюю, уже переданий на розгляд Верховної Ради. Уряд має цілу розроблену комплексну програму поширення і утвердження української мови в Україні...

Уряд України усвідомлюючи свою відповідальність перед нашим народом і відчуючи відповідальність в зв'язку з наближенням десятиріччя незалежності України прийняв проект Закону про Великий Державний Герб України... прийняв проект Закону про держав-

ний гімн України і пропонується, що державним гімном України буде текст на слова Павла Чубинського «Ще не вмерла України і слава і воля»... Духовним гімном України пропонується прийняти текст Олександра Кониського на музику Миколи Лисенка «Боже, Великий, Єдиний». Тобто ми діяли, державна комісія, в тих традиціях, які склалися в українській патріотичній, національно свідомій частині українства і те що по суті побутує серед нашого закордонного українства.

Я міг би ще називати факти і події які свідчать про те, що Україна сьогодні набирає дуже чіткого і виразного спрямування на виховання і прищеплення національної свідомості і патріотизму. І буквально за кілька днів до мого від'їзду сюди президент України підписав доручення згідно з яким до десятої річниці незалежності в центрі Києва на Майдані Незалежності постане монумент незалежності України, буде оголошений конкурс на Меморіал жертв голодомору і політичних репресій; буде оголошений конкурс на створення Пантеону національної слави можливо на дніпровських схилах біля Аскольдової могили... і туди, надіємося, що будуть перенесені тлінні останки видатних діячів нашої національної історії від гетьмана Кальнишевського і гетьмана Дорошенка до Михайла Драгоманова, Олександра Довженка, Євгена Коновальця, Степана Бандери, Симона Петлюри і можливо, якщо буде на це воля, безперечно, всього українства...

... Ми маємо намір і плянуємо провести з нагоди десятої річниці перший всесвітній Фестиваль української діаспори. І ми мріємо про те, щоб наші українці, делегати з усіх кінців світу пройдуть по Хрещатику, бо відбудеться велике святкування на стадіоні, і ми всі разом відчujemo себе єдиною сім'єю і усвідомимо, яка ми велика потуга і які великі ще завдання перед нами є і скільки ще нам потрібно сил, бадьорости і мужности, щоб будувати далі Українську державу.

Я справді є сьогодні оптимістом. Я є реальним оптимістом, а не наївним. Бо я бачу реальні зміни на краще в Україні... Кожен день щось змінюється... життя іде і воно є активне, і Київ ви бачите зовсім іншим, і Львів ви бачите іншим... Ви багато чого бачите вже сьогодні інакше. Але це інакше прийшло з незалежною державою. І з тим відчуттям, усвідомленням ми повинні жити і працювати.

І ми в Україні зацікавлені в тому і будемо все робити, щоб українська діаспора, а це записано в Програмі уряду «реформи заради добробуту», брала активну участь в українському житті і щоб українська діаспора все те що вона тут набудувала, те що вона придбала, щоб все те залишилося і щоб воно було власністю українців... Все це повинно бути, воно буде потрібно тій Україні, яку ви вимріюєте і яка ще не така, якою ви хотіли б бачити. І ми будемо все робити для того, щоб ми єдналися і зближувалися, і щоб ми справді жили тою великою сім'єю, яка може дати приклад всьому світові, тому що важко десь уявити собі, щоб якась держава мала таку діаспору, і таку свідому і таку патріотичну. І ви це дуже добре знаєте. Біда в тому, що ще в Україні цього

не знають. Що ще Україна цього не усвідомлює. Але приходить час...

І ми не робимо трагедії з того, що їдуть молоді люди за кордон, що вони їдуть вчитися, що вони хочуть пізнати цей світ. Це нормально, після закритої, задушливої атмосфери людям хочеться вирватися на свіже повітря, на простір, де вони могли б себе розкрити і відчувати себе в леті... Вони рано чи пізно повернуться в Україну, вони принесуть досвід Заходу вони принесуть нові ідеї і вони сьогодні, наша молодь українська, вона не така безпорадна як здається. Вони за кілька років охоплять те, що інші десятиліттями пізнавали... Вони сьогодні розраховують на себе, і вони знають, що треба бути здоровим індивідуалістом для того, щоб реалізувати себе, і що життя це боротьба... І вони не мислять так як старші люди, які чекали покійно що держава дасть... І це є та нова Україна, яку ми повинні бачити. І я вірю саме в цю Україну, молоду Україну, тому що вона приходить і буде свою державу. Може вона не патріотична, так як нам здається, але той патріотизм вже внутрішній. Вони не думають і не говорять про те, буде чи не буде Україна. Вони таких питань не ставлять. Для них є Україна, бо вони вже живуть в тій Україні і вони знають свою державу — Українську державу.

Тому я повторюю, я вірю в те, що ця Україна, яку ми вимріємо вона буде, але вона буде тоді, коли ми будемо вірити в неї і будемо її будувати... Тому я хотів би всім побажати цієї віри і впевненості в тому, що це історично неминучий процес і постання Української держави це не випадковість, бо у кожній краплині крові, у кожному зусиллі, у кожній жертві наших патріотів, там закладена та Україна, яку ми сьогодні маємо і та Україна, яку ми будемо.

Слава Україні і слава нашому народові!

(Текст промови подано згідно із звукозаписом на магнітофонній стрічці).

ЗА ІСТОРИЧНУ ОЦІНКУ АКТУ 30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ

У 60-річчя Акту проголошення відновлення української державности

АКТ 30 ЧЕРВНЯ В ОЦІНЦІ СВОЇХ І ЧУЖИХ

Лев Шанковський

1941 р¹⁾. в порівнянні з українською оцінкою Акту 30 червня, чужинецька оцінка, без сумніву, більш холодна й менше пристрасна, навіть коли мова про таких авторів, як Вальтер Коларж, Джордж Фішер, або Олександр Даллін, що не скривають свого браку ентузіазму для Організації, яка проголосила цей Акт. Все ж таки, вони намагаються знайти пояснення для Акту в умовах, що створилися на початку війни на Сході і цікавляться політичними наслідками цієї української ініціативи. Знов же німецькі автори, типу Юргена Торвальда, або Петера Кляйста, розуміють далекосягле значення цього факту, що «в перших годинах після вмаршу німецьких військ до Львова, українські патріоти створили там незалежний український уряд». Зокрема Кляйст роздумує над цим фактом і боліє, чому Гітлер не хотів його, чи не міг зрозуміти. Шведський журналіст, Арвід Фредборг, що був у Берліні в роках 1941-1943, теж висловив своє незрозуміння факту, що німці так легко відкинули співпрацю українських націоналістів і повели проти них велику акцію «на радість Москви». Це саме можна сказати про американських авторів, як Вілліам Генрі Чемберлін, Воллес Каролл, а передовсім про дослідника історії українського націоналізму в роки II Світової війни, проф. Джона А. Армстронга, що об'єктивно реферує про Акт 30 червня.²⁾

У цьому місці, бажаю зупинитися дещо довше на оцінці Арвіда Фредборга, що мабуть є першою чужинецькою оцінкою Акту 30 червня. У роки війни, 1941-1943, шведський журналіст, кореспондент газети «Свенска Дагблядет», Арвід Фредборг перебував у Берліні, з якого посилав воєнні кореспонденції до своєї газети. У Берліні, Фредборг мав змогу багато бачити і ще більше чути, і це йому послужило після повороту до Швеції в 1943 році до видання книжки п. н. ПОЗА СТАЛЕВИМ МУРОМ. Його цікава книга розглядає все те, що діється поза «сталевим муром» німецьких армій, що воюють на большевицькому фронті. В 1943 році появилoся видання книги Фредборга шведською мовою, а в 1944 році, її переклад на англійську мову, при чому видання цієї книги появилися в Лондоні, Торонті та Нью Йорку.³⁾

Шведського кореспондента, що перебував у Берліні в роки II Світової війни, годі запідозрити в якихось «бандерівських» симпатіях, але

Голова АБН Ярослава Стецько і мер м. Львова Володимир Шпіцер відкривають пропам'ятну таблицю на будинку «Просвіти» 30 червня 1991 р.

він приписує Актowi 30 червня велике, міжнародне значення. Він уважає, що львівське проголошення української державности було головною причиною *фіяско* гітлерівської політики в Україні. Це *фіяско* мало значення для ходу війни на Сході. Варто відзначити, що ця оцінка шведського хурналіста постала в роки війни, можливо десь між 1941 і 1943 роками.

Вину за *фіяско*, приписує Фредборг нацистській партії, «яка не мала поняття, як використати український націоналізм» і прославила себе «разуче незграбною політикою в Україні». Партії протиставляє Фредборг армію, «яка знала, що робити». «Німецькі військові провідники, які простудіювали кампанію Наполеона й війну кайзера Вільгельма на Сході, прийшли до висновку, що треба здобути українців для німецької політики проти Москви.⁴⁾ Керовані Фельдмаршалом Бравхічем німецькі військовики плянували створити українську суверенну державу, з власною армією і в союзі з Німеччиною... Спочатку виглядало так, начебто цей плян німецьких військовиків діяв. Українці сотнями тисяч утікали з Червоної армії до національної армії, про яку німецька пропаганда ширила вістки, що вона бореться на боці німців... Нацистські пляни перекреслили українські націоналісти, які проголосили у Львові українську державу... На велике здивування всієї України і всього світу, німецькі нацисти відкрили свої справжні

Будинок «Просвіти» 1991 рік.

пляни по цьому проголошенні. Здобуті українські землі поставлено під німецьке цивільне управління... На чолі його поставлено Еріха Коха, гавляйтера Східної Пруссії, якого прозвано «вішателем України». На велику радість Москви, Кох почав криваву розправу з українськими націоналістами, яких часто зраджували московські агенти, що прокрили були в органи німецької цивільної адміністрації...»⁵⁾

Арвід Фредборг був тільки журналістом і його книги не слід трактувати як наукового трактату про німецьку східну політику. Сьогодні, про неї, вже відомо в подробицях з документів, мемуарів, наукових досліджень. Існують праці українців, що наświetлюють цю проблему.⁶⁾ Сьогодні вже знаємо, що, властиво, було три «лінії» цієї політики: (а) ставка Розенберга на розчленування московсько-більшевицької імперії і створення напівсуверенних держав на її руїнах; (б) ставка деяких кіл Вермахту на «єдину і неподільну Росію» (інші кола Вермахту підтримували Розенберга) і (в) ставка Гітлера та його найближчих прибічників (Борман, Гімлер, Герінг) на німецький колоніалізм, при чому провід нацистської партії обстоював колоніалізм особливо брутального типу, коли дехто, як, наприклад, таврійський генеральний комісар — Фрауенфельд обстоював ідею «освіченого колоніалізму». Ці три «лінії» німецької східної політики змагалися між собою, теоретично, впродовж цілої війни на Сході, але, практично, обов'язувала лінія Гітлера й проводу нацистської партії. Ця лінія захиталася щойно в наслідок німецької катастрофи на Сході, коли німецька армія залишила вже всі здобуті собою території. Але й до часу остаточної

капітуляції Німеччини, ця «лінія» Гітлера й проводу нацистської партії не здавала своїх позицій без бою.

Але, в даному випадку, не про засади німецької східної політики нам іде, коли ми згадуємо книгу Арвіда Фредборга, але про зроблені ним висновки з приводу Акту 30 червня. Для нас важливе його ствердження, що українські націоналісти *перекреслили* нацистські пляни. Які пляни? Пляни виступати перед народами СРСР у ролі «визволителів» від большевизму, а одночасно готувати цим народам нову, жахливу неволю. Гітлер почав війну на Сході, не проголошуючи жодної політичної програми. Його проклямація з 22. VI. 1941 р. згадувала лише про визволення від большевиків, про свободу релігії, про свободу праці й інші такі речі, що політично його до нічого не зобов'язували. Але вже в червні 1941 р. заіснувала подія, що стала пробним каменем його політики на Сході. Проголошено відновлення української держави і до цього проголошення Німеччина мусіла зайняти становище. Вона зайняла його, відкриваючи, таким чином, свою справжню політичну програму на Сході. «Нацисти відкрили свої справжні пляни», кличе Фредборг, «по цьому проголошенні». І це вірно! Цими справжніми плянами було перетворення здобутих територій на Сході у німецькі колонії без найменшого врахування існуючих там народів і їх змагань. Досадно характеризує цю програму Петер Кляйст, пишучи: «На місце заклику народів до визвольної боротьби прийшла теза про «унтерменшів» (недолюдків), на місце Самостійної Української Держави — Райхскомісаріят, на місце політичного глузду — Еріх Кох». ⁷⁾

Отже, поза «сталевим муром» німецьких армій було *фіяско* гітлерівської східної політики і до цього *фіяско* приклали свої руки українські націоналісти. Пізніше переконаємось, що в цьому ділі українські націоналісти мали спільників — націоналістів литовських, але про останніх Фредборг не згадує, або не знаючи про їхні дії, або приписуючи подіям, що сталися на території невеликого народу, мале значення. Його увага є сконцентрована на дії 40-мільйонного народу, що дійсно міг бути німцям корисним союзником. Фредборг розуміє, що війна проти Москви, що її почав Гітлер ще перед закінченням війни проти Англії, було справді великою азартною грою німецького фюрера, але цій грі, до повного виграшу, бракувало тільки маленької волосинки. Цією волосинкою була, за висловом Фредборга, «разюче незручна німецька політика на Сході». І ця оцінка теж вірна: сьогодні майже для нікого немає найменшого сумніву, що війну на Сході програли німецькі політики, а не німецькі генерали. Німецькі політики програли її набагато скоріше, ніж її на східних побоевищах почали програвати німецькі генерали.⁸⁾

Стільки було б про оцінку Акту 30 червня шведським журналістом, але подібні оцінки можна навести також з інших джерел. Ось історик російської революції і визначний американський публіцист, Вілліам Генрі Чемберлін, який навіть на вершинах американсько-со-

ветського союзу в 1944 році не відмовився сказати тепле слово про добре відому йому Україну⁹⁾, висловив про Акт 30 червня опінію, що «проголошення було цілковитою несподіванкою для німців і поставило їх в дуже не вигідне становище. Признати їм цей *доконаний факт* означало б відмовитись перемінити Україну в колонію німецького «*лебенсрауму*». Спротивитись йому означало б відкрити свої справжні пляни на самому початку їхнього походу в Східній Європі і змобілізувати проти себе її народи... В обличчю цієї дилеми німці початково неначебто не добачали української державної адміністрації... Перший прорив у цьому псевдо-перемир'ї між німцями й українськими націоналістами був декрет Гітлера з 1 серпня 1941 р., що зробив Західню Україну частиною польської Генеральної губернії...»¹⁰⁾

«Псевдо-перемир'я» німців з українськими націоналістами не тривало так довго, як гадає Чемберлін, але його тезу про несподіваність українського *fait accompli* (доконаного факту) підтримують навіть більшовицькі джерела. У праці, що займається «міжнародними відносинами Української ССР у період Великої Вітчизняної війни», її автор В. Коваль пише, що «українські націоналісти виношували свої *власні пляни* у зв'язку з війною проти Радянського Союзу». Коваль цитує слова Хрущова, що українські націоналісти надіялися на те, що Гітлер покличе Бандеру до влади на зразок Квіслінга в Норвегії, або Павеліча в Хорватії. Коваль сугерує, що ці надії були причиною проголошення у Львові відновлення української держави та створення тимчасового правління, але признає, що «ці дії націоналістів у Львові були для німців несподіваними».¹¹⁾

НА ПІДХОДАХ ДО ОБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ

Об'єктивній оцінці Акту 30 червня дуже може допомогти факт, що в політичній ситуації, яка створилася на початку війни Німеччини проти Советського Союзу, Акт 30 червня не був явищем відокремленим. Пробним каменем німецької східної політики в її гітлерівському виданні, не було тільки проголошення відновлення української держави, але й проголошення литовської держави й створення литовського тимчасового уряду. 23 червня 1941 р. литовська підпільна організація — ЛАФ (Фронт литовських активістів) проголосила відновлення Литовської Республіки, закликала литовський нарід до повстання проти більшовиків і створила тимчасовий литовський уряд з провідником ЛАФ-у — полк. Казисом Шкірпою на чолі. Полк. Шкірпа перебував у Берліні — це був останній посол Литовської Республіки в Німеччині, але його заступник — проф. Юозас Амброзевічіус перебував у Литві, стаючи віце-прем'єром тимчасового уряду. Литовські дивізії, що перебували в Червоній армії на положенні т. зв. територіальних дивізій, повстали і негайно підпорядковувались підпільному урядові. Вони виступили чинно проти з'єднань Червоної армії, поважно причиняючись до

їх панічної втечі з Литви. Дня 27 червня Литва була вже повністю в руках литовських повстанців.

До речі, треба підкреслити, що тимчасовий підпільний уряд постав у Литві незважаючи на те, що закордоном існував литовський екзильний уряд. Коли ЛАФ проголосив литовський АКТ 23 ЧЕРВНЯ, у Лондоні діяв екзильний уряд створений т. зв. «Ейдкунськими актами». У червні 1940 р. останній президент Литовської Республіки, Антанас Сметона пропонував поставити советській агресії збройний спротив, але для своєї пропозиції не отримав більшості тодішнього литовського уряду. Тоді Сметона в Ейдунах, тобто ще на литовській землі, звільнив прем'єра литовського уряду, А. Меркиса і, на його місце, йменував литовського дипломата, що перебував у Лондоні та доручив йому зформувати екзильний уряд на боці західних альянтів. Дуже подібна ситуація існувала з українським екзильним урядом (УНР), який заявою прем'єра В. Прокоповича й міністра закордонних справ, О. Шульгина з 1940 року, теж опреділив себе до табору західних альянтів. Було це, до речі, в той час правильне політичне потягнення тодішнього екзильного уряду УНР і його не треба було, пізніше, дезавувати різними меморіялами, коли почалася була війна Німеччини проти Советського Союзу.¹²⁾ Натомість треба було зайняти крайньо негативне становище до альянсу західних потуг з Росією і водночас проти Німеччини, підтримуючи таким чином Акт 30 червня 1941 р. і двофронтову війну УПА проти Німеччини і Росії.

У цьому місці, варто відзначити, що литовський екзильний уряд у Лондоні не тільки що не дезавував литовського АКТУ 23 ЧЕРВНЯ, але, навпаки, вже в серпні 1941 р. покликався на нього перед західними альянтами, як на вияв волі литовського народу жити своїм незалежним життям у самостійній литовській державі. Очевидно, литовські політичні партії до соціалістичної включно, як теж увесь литовський народ сприйняли Акт 23 червня, проголошений з ініціативи литовської підпільної організації — ЛАФ (до речі, якоюсь мірою авторитарної організації, що головню, складалася з прихильників авторитарної Литовської конституції, прийнятої 1938 р.), як неминучий етап боротьби литовського народу за своє визволення, як акт політичної доцільності в умовах, що тоді створилися на литовських землях. За Акт 23 червня ніхто до ЛАФ-у ніяких претенсій не має, з творцями Акту 23 червня ніякої полеміки не веде...

Очевидно, нацистська Німеччина не мала найменшої охоти визнати литовський Акт 23 червня і тільки чекала догідної хвилини, коли почати репресії проти творців цього Акту. Дня 5. VIII/ 1941 р. інтерновано в Берліні полк. Казиса Шкірпу і після спроб вплинути на нього, щоб відкликав Акт і розв'язав уряд (!), посаджено його в концтаборі в Саксенгаузен. Урядуючих у Литві віце-прем'єрів, Юозаса Амброзовічіуса та Леонаса Прапулеоніса арештовано і вивезено до концентраційного табору в Дахау. Литву включено як *генеральний комі-*

саріят до Райхскомісаріату «Остлянд»... Протинімецький резистанс зростав з дня на день і викликав жажливі німецькі репресії: тільки одного дня, 9. VII. 1944 року розстріляно в Ковні 800 бійців Литовської повстанської армії, яка зформувалася в 1943 році. Остаточного створився Головний Литовський Визвольний Комітет, який перейняв керівництво Литовською повстанською армією й підпільною боротьбою з метою вибороти визволення литовського народу й відновити на литовських землях Литовську Республіку... Літом 1944 р. почалася нова окупація Литви Москвою під час якої Литовська повстанська армія вела збройну боротьбу принаймні до 1950 року, коли на присмиріння Литви прибули до Литви значні сили внутрішніх військ МВД під проводом відомого спеца від придушування визвольних рухів ген. арм. І. А. Серова. В 1949 році, прибув закордон віцепрезидент Головного Литовського Визвольного Комітету, о. монсеньйор Кручевічіюс, який у своєму інтерв'ю закордонним журналістам про визвольну боротьбу поза залізною занавісою заявив, між іншими, що «найбільш хоробрим і ефективним рухом спротиву, за залізною занавісою, слід уважати Українську Повстанську Армію».¹³⁾

Отже події в Литві склалися дуже подібно до подій в Україні. В обох країнах відбулося, ще в червні, проголошення відновлення державности, при чому, в обох цих країнах, ініціаторами проголошення були підпільні організації націоналістичного характеру: в Литві — ЛАФ під проводом полк. Казиса Шкірпи, в Україні — ОУН під проводом Степана Бандери. В обох країнах, покликані підпільними організаціями тимчасові уряди були репресовані німцями, при чому, знов же, в обох випадках німці старалися вплинути на організації, щоб вони відкликали проголошення державности й розв'язали уряди. В обох країнах репресії охопили, головню, провідні кадри підпільних організацій, при чому і дальший розвиток в обох країнах був разюче подібний: постав протинімецький резистанс, створилася партизанська армія, зформувалося її керівництво, що в обох випадках мало навіть подібні назви. Під проводом УГВР чи ГЛВК, що діяли в характері підпільних урядів, визвольна боротьба продовжувалася ще довгі роки після закінчення війни в Європі, яка звернула увагу на себе цілого світу.¹⁴⁾ Події, в обох країнах, склалися дуже подібно, разюче подібно, але не подібно складалася реакція політичних середовищ обох народів на ці події. Чому ж тоді за литовським Актом 23 червня стоять муром всі литовські політичні середовища, не виключаючи рішучих противників ЛАФ-у (соціал-демократи, селянська партія, християнські демократи), а за Актом 30 червня не стоїть навіть дехто з цих політичних діячів, які брали в ньому безпосередню участь? Дозволю собі зрадити цю таємницю: Литовці, без огляду на свою партійну приналежність, беруть, до уваги, перш-за-все зміст акту і розглядають його, як державний чин, що в даних умовах мусів бути кимось зроблений і тому навіть противники ЛАФ-у радіють, що ЛАФ проявив потрібну ініціативу й

доконав цього державного чину, що мусів бути dokonаний. Українські критики розглядають Акт 30 червня не з погляду на його зміст і на безсумнівну конечність проголошення цього змісту, але з погляду на ініціаторів цього проголошення.

З погляду свого змісту, литовський АКТ 23 ЧЕРВНЯ та український АКТ 30 ЧЕРВНЯ представляв, на самому початку війни, для Німеччини небувалу шансу перемоги над Москвою, що очевидно мала б *світове значення*. Дозволю собі, в цьому місці, знову віддати голос Петерові Кляйстові. Він оцінює цю шансу так: «Небувала нагода в руках Гітлера: доля цілого континенту, що хоче повернутися до своєї колишньої єдності, до своєї давньої величі і стоїть перед ним з викликом. Незвичайна історична перемога насувається тому, хто відважиться перескочити власну тінь, вузькі національні інтереси власного народу, хто зуміє перемогти насамперед себе самого.

Рука Гітлера не сягає по цю нагоду... Гітлер не бачить загального європейського завдання, він бачить тільки Німеччину, силу Німеччини, цілі Німеччини. Він бачить тільки простір, який хоче здобути для Німеччини, але не живі народи у цьому просторі. Гітлер не розуміє цієї небувалої нагоди, яку йому, большевицький режим кинув під ноги. Гітлер вперто тримається державницького думання традиційної школи, він пробує застосувати колоніальні методи в Європі, в часі, коли вже в Африці чи в Азії почався сумерк колоніального панування над чужими народами. Гітлер не вирушає до величного походу за визволення, він рушає в похід за колоніальне підкорення, в якому скривавиться Німеччина. Отже залишається плян «Барбаросса», отже висилається райхс- і гебітскомісарів. Вільні уряди у Львові та в Ковні розганяється. Українських борців за волю не висилається на фронт, але саджається до концтаборів... Колгоспів в Україні не касується. Українських науковців наганяється з їхніх інститутів... Німецькі правління, німецькі монополі, німецькі акційні спілки й керівники сільського господарства — все це тягнеться в густій масі за армією й захоплює, захоплює все; що бачить, машини й запаси, копальні й заводи, колгоспи й радгоспи. Німі стоять мільйони українців, росіян, білорусів, дивлячись на ті зміни. Щойно тільки вони вітали німецьку армію, а тепер німа тишина заступає недавню радість. Це не є визволення, те, що прийшло. Брунатні комісари змінили тільки червоних комісарів — і це все. Відчуження між окупаційною владою й населенням зростає, відчуження, що перемінюється в одверту ворожнечу, коли не тільки беруть нафту й залізну руду, але й людей. Завкелівський «набір робітників на Сході» у формі рішучої людоловлі «остівських недолуків і мешканців багон», примушує населення окупованих областей до втечі, кидає його в обійми партизанів. В скорому часі вже не ріжуть останньої свині, щоб погостити німецького вояка, але починається партизанська війна... Тепер уже нема сотень тисяч перебіжчиків. Вже червона армія знає, що проти неї стоїть ніякий визволитель. Під полі-

тичними й мілітарними ударами вона щораз більше гартується...»¹⁵⁾

Ми свідомо навели довшу цитату з твору відомого німецького політичного діяча й науковця, з якої видно не тільки правильну оцінку німецької східної політики, але з якої пробивається теж певен жаль за перемогою, що так легко висмикнулася з німецьких рук. У своїх творах Кляйст виразно обвинувачує Гітлера і його найближче оточення за німецьку політику на Сході, а тим самим за німецьку поразку в минулій війні, але він теж свідомий, що цю політику не можна було змінити через безмежну зарозумілість Гітлера і його радників, дарма що тисячі німців бачили, що ця політика веде до катастрофи.¹⁶⁾ Кляйст також стверджує, що у результаті українського спротиву створився був великий хаос у думанні та методах різних німецьких чинників в Україні, що навіть годі було тоді в ньому розібратись. У кожному разі, різні німецькі чинники в Україні почали хитатися під впливом українського спротиву й щораз поступатися перед українськими прагненнями до власної держави і власної збройної сили. Дуже показовими, під тим оглядом, є спроби деяких чинників армії й СС (напр. групи губ. Вехтера в Галичині) обійти заборону Гітлера покликувати до зброї українців та інші поневолені Москвою народи, або й теж цілий власовський рух, що його затіяли деякі русофільські чинники Вермахту. На своє нещастя, німці робили ці спроби дуже поволі, а остаточний відступ від колоніальної політики прийшов щойно тоді, коли німецьких окупантів уже не стало на Україні. Ця зміна політики прийшла вже запізно, до того ж вона потапала в протиріччях між ставкою на єдину й неподільну Росію і ставкою на поневолені Москвою народи, а тому не могла вже вплинути на вислід війни на Сході. Ці факти дають підставу британському дослідникові у коментуванні Акту 30 червня висловити ствердження, що божевільня нацистської доктрини (через яку розігнано українських уряд у Львові й арештовано Ярослава Стецька) коштувало німців підтримки 40 мільйонів українців.¹⁷⁾

У світлі повищих оцінок, годі відмовити Актам 23 і 30 червня, доконаними підпільними організаціями литовського й українського націоналізму далекосяглого історичного значення у світових масштабах. Приймаючи до відома проголошення відновлення української та литовської державности, підтримуючи визвольну боротьбу інших поневолених Москвою народів, Німеччина могла досягнути перемогу над большевицькою Москвою. Відкидаючи ці проголошення, репресуючи їх ініціаторів, німці виявили справжні свої наміри на початку своєї кампанії на Схід. Їхня політика на Сході була не тільки «разюче незручна», як каже Фредборг, але й глупа та божевільна, і, тому найбільш шкідливою й катастрофічною. І тільки ця німецька східня політика, що для її викриття причинилися Акти 23 і 30 червня, присудила провідників III Райху до їхнього покарання найбільш драстичною і соромною невдачею і поразкою, що їх, коли-небудь, знала історія.

НА СТОРОЖІ ДЕРЖАВНИХ ТРАДИЦІЙ

Проголошуючи *відновлення української державности*, Акт відновлював в Україні цю державність, що була проголошена й існувала, за яку сини й дочки українського народу боролися й клали своє життя в боротьбі. З цього погляду, Акту 30 червня не можна вважати запереченням Акту 22 січня, бо якщо б не було останнього, то й не могло б бути Акту 30 червня. Останній — це тільки закономірне продовження першого.

Акт 30 червня відновлював українську державність, що на західно-українських землях існувала в формі Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), а після Акту Злуки з 22 січня 1919 року, в формі Західної Области Української Народної Республіки (ЗОУНР).

Акт 30 червня відновлював українську державність на цих територіях, на яких ця державність теоретично чи практично існувала у всі періоди існування Української Держави в будь-якій формі. ІІІ Універсал Центральної Ради визначив територію Української Народної Республіки без українських земель, що входили тоді до Австро-угорської монархії і без Криму. Справу українських земель колишньої Австро-угорської монархії вирішив Акт 1 листопада 1918 року, в якому точно визначено межі Західноукраїнської Народної Республіки, пізнішої Західної Области УНР. Справу Криму вирішено договором гетьманської Української Держави з Кримом, що об'єднувався з Україною на засадах внутрішньої автономії. Договорами були врегульовані взаємини України з Доном та Кубанню і, таким чином, була достатня база для того, щоб розуміти, що слід визнавати державною територією відновленої української держави.

У цьому місці бажаво вказати на факт, що в наслідок всіх цих причин, існувала серед ініціаторів Акту 30 червня меншість, що обстоювала інший проект проголошення. Тут ідеться про наради й дискусії, що продовжувалися майже весь 1940 рік і аж до вибуху війни. Отже, цей інший проект зовсім не враховував традицій УНР, але виходив з існуючого стану в Україні. Згідно з цим проектом, у Львові, де мало відбутися проголошення, повинні були зібратися члени Верховної Ради СРСР і УССР, що не евакуювались на Схід, і створивши Народні збори (скликані за різними проектами), проголосити вихід Української ССР із Союзу ССР (на підставі 17 параграфу Конституції СРСР), виповісти війну Російській СФСР та приступити до антикомінтернівського пакту. До речі, проект цей був сильно підтримуваний німецькими приятелями самостійної України, але в середовищі ініціаторів Акту 30 червня він не здобув прихильності. Середовище полк. Євгена Коновальця залишилося вірним історичній концепції УНР і не дало себе звести на манівці сумнівним реалітетам.

Душею всієї цієї підготовчої роботи був Ярослав Стецько, майбут-

ній прем'єр уряду, встановленого Актом 30 червня. Про нього пише американський дослідник українського націоналізму, Джон А. Армстронг, що «він відзначився бистрою інтелігенцією й здібністю узагальнювати досвід у формі політичних рецептів».¹⁸⁾ Рецепти Ярослава Стецька не передбачували будь-якої можливості політичного використання «реалітетів» УССР. Рецепти Ярослава Стецька означають послідовну вірність самостійницьким ідеалам українського народу, втілених в Актах 22 СІЧНЯ 1918 і 1919 років, і це є вірність основній концепції УНР, під прапорами якої ці Акти здійснювались у вирі боротьби.

У цьому місці, неможливо не звернути уваги, що крім концепції УНР, в українській екзильній політиці, існувало ще гетьманське середовище, яке було вірним концепції гетьманської Української Держави 1918 року. Очолював оце середовище колишній гетьман Павло Скоропадський, що мав свій осідок у Ванзее біля Берліну. У роки між двома світовими війнами, гетьманське середовище значно реабілітувало себе в очах української політичної opinio, що й стало причиною значного його посилення в Західній Україні, в емігрантських кругах, а головню, за океаном, де в США та Канаді нараховувало воно тисячі відданих і жертвених прихильників. Подорож гетьманича Данила Скоропадського в Канаді була одним великим тріумфом гетьманського середовища. Політична рація вимагала враховувати гетьманське середовище в усіх визвольних комбінаціях. Незважаючи на гетьманський акт федерації з листопада 1918 року, гетьманське середовище на чолі з гетьманом вело виразний, самостійницький курс своєї політики. Все це причинилося до значної ревізії поглядів на новітню Гетьманщину, як на один з етапів української державноти, в якому для будівництва тієї державности зроблено надзвичайно багато і то в різних ділянках державного будівництва.

В умовах зміни публічної opinio у відношенні до гетьманського табору не можливо було його далі дискримінувати й виключити з визвольної боротьби. Акт 30 червня давав повну змогу гетьманцям включитися в будівництво української державности. І треба сказати, що вони включилися і залишилися з українськими революціонерами навіть тоді, коли потрібно було вести боротьбу проти німецьких окупантів. У цьому місці, не можу не згадати про сл. пам. полк. Варфоломія Євтимовича, який в 1943-1944 роках багато праці вложив у розбудову Української Повстанської Армії (УПА), працюючи активно у вишкільному відділі Краєвого Військового Штабу Львівського краю (КВШ 11), що в майбутньому став Головним Штабом (ГШ УПА). За цю працю для розбудови підпільної збройної сили, В. Євтимович був арештований німецькою поліцією і тільки за енергійним втручанням гетьмана був звільнений.

Середовище, яке проголосило АКТ 30 червня не мало найменшого наміру встановлювати монопартійну диктатуру в Україні. Факт, що

визначний член ОУН Степана Бандери, Ярослав Стецько, очолив був тимчасовий уряд, пояснюється цими самими причинами, чому провідник ЛАФ-у — полк. Казис Шкірпа очолив був литовський тимчасовий уряд. Підпільні організації прийняли були відповідальність за Акти проголошення державності і ця відповідальність не була фіктивною. Вона була б фіктивною, якщо б ці організації призначили були нечленів своїх середовищ головами проголошених собою урядів. Поза тим, дуже важливою обставиною було побоювання, що нечлени підпільних організацій, під пресією німецького терористичного апарату могли відкликати проголошення, до чого не можна було допустити. І, врешті, треба підкреслити ще факт, що в склад тимчасового уряду запрошено членів інших українських політичних середовищ, не виключаючи й соціалістичних, і коли до цього додати ще постанову Акту, що «на західних землях України твориться влада, — яка підпорядкується українському національному урядові, що створиться у столиці України — Києві»,¹⁹⁾ то ледве чи можна серйозно говорити про будь-які замашки ОУН Степана Бандери для встановлення «монопартійної диктатури» в Україні.

На цьому тлі, не можна відмовити Актові 30 червня психологічно-пропагандивного значення в українському та в чужиньцькому світі. Серед чужинців дуже поширеною була легенда, що зв'язувала українські самостійницькі змагання з Німеччиною й представляла їх як німецький «винахід» чи німецьку «інтригу». Коли ж ми про цю легенду, сьогодні, мало чуємо, то це можемо завдячувати фактові, що, в минулій світовій війні, Актом 30 червня український народ протиставився німецьким завойовникам і повів проти них боротьбу на смерть і життя. Німцям, які прийшли в Україну з плянами обернути її в колонію і сподівалися застати в ній політичну порожнечу, одна українська політична організація, що в opinіo світу найкраще надавалася до виконання ролі послужних квіслінгів, поставила нових гітлерівських окупантів перед доконаний факт відновлення української державності.

Цей факт знищив легенду про пов'язаність української самостійницької політики з посторонніми чинниками. Коли дивитись на Акт 30 червня з історичної перспективи, то, перш-за-все, треба ствердити у відповідь всім критикам, що політична ситуація українського народу під час II Світової війни і після неї не була б кращою, якщо б Акту 30 червня було не проголошено. Навпаки, вона б була гіршою, бо вона була б кинула українців в обійми коляборації з німецькими окупантами, як злом, позірно, меншим від большевицької окупації. Крім цього, українська визвольна політика не мала б, з цього історичного часу, доказів волі українського народу мати свою державу. Акт 30 червня дав докази існування такої волі, не тільки самим проголошенням відновлення української держави, але й відношенням українських народніх мас до нього. Аджеж, ніхто не може заперечити, що вістка про відновлення української держави поширювалась на українських землях і ук-

раїнський народ зустрічав її з радісним піднесенням. Скрізь були скликувані Святочні Народні Збори, на яких проголошувано відновлення української держави, скрізь відправлялися в церквах урочисті Богослуження в наміренні цієї держави і священники відбирали присяги на вірність цій державі. Скрізь творилися її органи: місцеві, районні й обласні управління. Український народ з охотою виконував усі зарядження нової влади і брав діяльну участь в її творенні. Скрізь панував лад, порядок і послух новій владі. Не можна відмовитись від пригадки, що навіть в далекому Благоеві, Одеської області, центрі болгарського району, болгарське населення врочисто проголосило відновлення української державности й створило місцеві органи нової влади.²⁰⁾

Таким чином, за dokonаним фактом стали українські народні маси **принаймні на половині території України**, де дійшла вістка про проголошений Акт 30 Червня, і коли німці відповіли на нього організованим терором, народ почав готуватися до оборони своєї волі жити незалежним життям у самостійній українській державі. Процес кристалізації революційно-визвольних сил остаточно завершився в Українській Повстанській Армії (УПА), яка почала проти німецьких окупантів збройну боротьбу. Отже, Акт 30 червня, проголошений проти волі німців і заперечений ними, все ж таки причинився для цього, що український народ, як правний господар своєї землі, виступив на політичну арену в минулій війні. І про цей виступ знає весь світ, який ще й досі дуже мало поінформований про всі перипетії нашої визвольної війни в 1917-21 рр.

До речі, політична організація, що проголосила *Акт 30 червня* виступила в перших днях війни, як самостійний та суверенний чинник, зі своєю власною, політичною концепцією та зі своїми власними силами, що виявили себе здатними боротися жертвовно та завзято за здійснення цієї концепції. З трьох шляхів, які стояли перед українським народом у роки німецько-совєтської війни: (А) заховуватися наскрізь пасивно й вижидати більше пригожих умов, (Б) заявитися по одній чи по другій стороні ворожих собі імперіялізмів і включитися в їхню боротьбу і (В) вийти на арену боротьби як самостійний чинник, що боронить власних інтересів проти ворожих зазіхань, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери, проголошенням АКТУ 30 ЧЕРВНЯ вибрала третій шлях, що був єдиним шляхом, на який міг вступити народ, що шанує свою гідність і прагне своєї волі.

Від цього, що ОУН під проводом Степана Бандери вибрала такий шлях, український народ здобув славу і зберіг єдність нації. Доба була «жорстока, як вовчиця», як прорік Олег Ольжич «і важко було в ній тридцятки дожити». Але ті, що в цій жорстокій боротьбі стали на шлях боротьби проти німецьких окупантів, зберегли честь української нації і виписали кров'ю її право на волю і незалежність.

І про це в світі сумнівів теж немає.

1967 рік.

¹⁾ Акт 30 червня проголосила Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери. Для тієї мети вислано Проводом ОУН до Львова організаційну групу, в якій були Ярослав Стецько, Іван Равлик, Ярослав Старух, Лев Ребет, Дмитро Яців і інші. Див. Роман Льницький, *DEUTSCHLAND UND DIE UKRAINE, 1934-1945. Tatsachen europäischer Ostpolitik. Ein Vorbericht. München, 1956*, том II, ст. 173.

²⁾ У цьому місці подаємо список чужинецької літератури, на яку посилатимемось у майбутньому для підтвердження наших тверджень. Авторів подаємо в алфавітному порядку: Armstrong, John A., *UKRAINIAN NATIONALISM*, 2nd. ed. New York, 1963; Carroll, Wallace, "It takes a Russian to beat a Russian," *LIFE*, New York, vol. 27, Dec. 19, 1949, pp. 80-82; Chamberlin, William Henry, "The Ukrainian Struggle for Freedom," *UKRAINIAN QUARTERLY*, vol. II, No. 2, 1946, pp. 111-119; Dallin, Alexander, *GERMAN RULE IN RUSSIA, 1941-1945. A Study of Occupation Policies*, London, 1957; Fisher, George, *THE SOVIET OPPOSITION TO STALIN*, Cambridge, Mass., 1952; Fredborg, Arvid, *BEHIND THE STEEL WALL*, New York, 1944; Kleist, Peter, *ZWISHEN HITLER UND STALIN, 1939-1945. Aufzeichnungen*. Bonn, 1950 (далі: Кляйст I); Kleist, Peter, *AUCH DU WARST DABEI. Ein Buch des Aergernisses und der Hoffnung*, Heidelberg, 1952 (далі: Кляйст II); Kolarz, Walter, *RUSSIA AND HER COLONIES*. 3rd ed. New York, 1953; Thorwald, Jürgen, *WENN SIE VERDERBEN WOLLEN. Bericht des grossen Verrats*. Stuttgart, 1952. У дальших посиланнях, називатимемо тільки прізвище автора, в українській транскрипції, та сторінку твору.

³⁾ Ось бібліографічний опис усіх видань цієї цікавої книги: Arvid Fredborg, *BAKOM STALVALLEN, SOM SVENSK KORRESPONDENT I BERLIN, 1941-1943*, Stockholm, P. A. Norstedt & söner, 1943 (448 pp.); *idem.*, *BEHIND THE STEEL WALL*. London, Toronto, etc. G. G. Harrap & Co. Ltd., 1944 (256 pp.), *idem*, *BEHIND THE STEEL WALL, A SWEDISH JOURNALIST IN BERLIN, 1941-1943*. Literary classics edition, New York, Viking Press, 1944 (IX, 305 pp.) Англійські переклади книги Фредборґа не є повні; цитую за ньюйоркським виданням.

⁴⁾ Кожна армія хоче мати спокій у своєму запллі і тому з боку військових командирів різних рангів було найбільше спротиву проти гітлерівської східної політики. Коротко перед Різдом 1941 р. відбулася конференція військових командирів із знавцями справ СРСР у Берліні, на якій однозгідно стверджено, що самими мілітарними засобами війни на Сході виграти не можна. Див. Кляйст, I, ст. 134.

⁵⁾ Див. Фредборґ, *НАЗВ. ПРАЦЯ*, *пассім*.

⁶⁾ Автор цих рядків присвятив був цикл статей, надрукованих у журналі *КИЇВ*, Філадельфія, питанням німецької східної політики. Див. «Україна в планах німців», *КИЇВ*, 1954, ч. 1, ст. 27-35; «Німецька політика в Україні», *КИЇВ*, 1954, ч. 2, ст. 84-92 і ч. 3, ст. 130-134; «Україна під німецьким чоботом», ч. 4, ст. 171-176, ч. 5, ст. 223-228, ч. 6, ст. 272-279. Німецький документарний матеріал, головню документи Нюрнберзького процесу, використав обильно Мирослав Прокоп у статті: «Українська політика III.

Райху в другій світовій війні», КИЇВ, 1955, ч. 2, ст. 78-88, ч. 3, ст. 130-136 і ч. 4, ст. 175-180. Деякі аспекти цієї проблеми наświetлює, в своїх англомовних працях, проф. Ігор Каменецький. Див. Ihor Kamenetsky, HITLER'S OCCUPATION OF UKRAINE, 1941-1944. Study in Totalitarian Imperialism, Milwaukee, Wis., 1956; *idem.*, SECRET NAZI PLANS FOR EASTERN EUROPE. A Study of Lebensraum Policies. New York, 1961, як теж Роман Ільницький у названій праці.

⁷⁾ Див. Кляйст, І, назв. праця, ст. 190. Не можна вважати, що Бруно Петер Кляйст — «мудрий по школі». Це високий урядовець міністерства закордонних справ, один з творців советсько-німецького пакту 1939 року, представник міністра Ріббентропа в міністерстві Сходу А. Розенберга. У своєму урядовому характері, Кляйст мав змогу придивитись до ославленої гітлерівської «Остполітик» і треба признати, що проти неї він боровся словом і ділом ще в роки війни. Його авторству належить низка пропам'ятних записок про східню політику, що він їх складав різним високо поставленим особам. Кляйст був відомий зі свого гострого язика й непересічного дотепу, про що може свідчити «тост», що він його виголосив на парадному обіді в Мінську, столиці Білорусі, який мало що не коштував його позбавлення волі та висилки до концтабору. Придивившись до носіїв гітлерівської східньої політики в Білорусі, Кляйст виголосив такий «тост»: «П'ю за нову націонал-соціалістичну людину, що є щасливою комбінацією польського поміщика, німецького індустріального капітана та комісара ГПУ». Після війни Бруно Петер Кляйст видав низку книг, що їх темою є найновіша німецька історія, зокрема дипломатична й політична історія.

⁸⁾ Позиція теза є, сьогодні, бездискусійною в солідній науковій літературі, якщо не рахувати літератури советської, або советофільської типу книги Олександра Верта і співзвучних йому авторів, напр. Вілліяма Л. Шіпера. Див. Alexander Werth, RUSSIA AT WAR, 1941-1945, New York, 1964. Книги такого типу повністю приймають советську тезу про великий патріотичний «російський» народ, що **мілітарно** переміг німецьких агресорів (пор. «тост» Сталіна з 1945 р.). Все ж таки, в 1947 році, тези про **політичні** причини поразки Гітлера на Сході здавалися такими дивними, що коли автор цих рядків помістив на сторінках мюнхенської «Української Трибуни» статтю англійською мовою п. н. «Why Hitler lost in Ukraine?» (ч. 13 за 1947 рік), в якій старався провести підвищу тезу, органи американської окупантської влади вважали потрібним переслухати автора, жадаючи точніших пояснень.

⁹⁾ Див. William Henry Chamberlin, THE UKRAINE: A SUBMERGED NATION. New York, 1944. У цілій книзі, Чемберлін дуже тепло написав про нашу батьківщину, в якій прожив доволі довго, як американський кореспондент.

¹⁰⁾ Див. Чемберлін, НАЗВ. ПРАЦЯ, стор. 113-114.

¹¹⁾ В. Коваль, В РОКИ ФАШИСТСЬКОЇ НАВАЛИ. УКРАЇНА В МІЖНАРОДНІХ ВІДНОСИНАХ У ПЕРІОД ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ. Київ. 1963, ст. 13.

¹²⁾ У правителів III Райху екзильний уряд УНР не мав найменших шанс, не тільки через

паризьку заяву Прокоповича-Шульгина з 1940 року. Це ж ясно, що коли б ці правителі мали в пляні будувати суверенну українську державу (переходово вони такі пляни мали! Див. Gerhard L. Weinberg, «Der deutsche Entschluss zum Angriff auf die Sowjetunion», VIERTELJAHRSSHEFTE FUER ZEITGESCHICHTE, Stuttgart, 4, 1953, ст. 308), вони вибирали між гетьм. Скоропадським, який очолював останній режим, що його німці визнавали в Україні, а Організацією Українських Націоналістів. Вільно мені висловити переконання, що були б вибрали гетьм. Скоропадського. У кожному випадку, меморіяли з аргументацією легітимності уряду УНР, що, одночасно, були дезавуацією паризької заяви екзильного уряду УНР були злишні і політично шкідливі для ідеї УНР, як сили асоційованої із західними альянтами. Проте ж ця асоційованість із західними альянтами мусіла перестати нею бути, коли альянти питання державної незалежності України союзом з Росією перекреслили.

¹³⁾ Події на Литві реферуємо за різними числами офіційного органу Головної Литовської Ради в США, ЛИТОВСЬКИМ БЮЛЕТЕНЕМ (в англійській мові). Знаменито редагований шефом Литовського Інформаційного Центру, Марією Кізис, THE LITHUANIAN BULLETIN (Lithuanian-American Information Center, 233 Broadway, New York, N. Y., 10007) є цінним джерелом для вивчення недавньої історії Литви, дії Литовської повстанської армії (цінні, оригінальні знімки), литовського резистансу на литовських землях та (з українцями) в советських концентраційних таборах, а теж сучасної соціальної, економічної та національної ситуації на литовських землях і в цілому СССР і т. і. Про подані мною факти, див., головню, річник VI. за 1948 рік (ч. 8-10) та VII. за 1949 рік.

¹⁴⁾ Про УПА писало й згадувало дуже багато чужинців, але про рівнобіжну оцінку української й литовської повстанської боротьби, зокрема в післявоєнних роках, нам відомо з творів проф. Елліота Р. Гудмена та Чарлза В. Теєра. Зокрема важлива оцінка Теєра, що є абсолювентом Військової Академії у Вест Пойнті, був довгі роки у закордонній службі, а в роки минулої війни був пов'язаний з *О(фис)С(тратіджик)С(ервісиз)*. Тепер викладач у Воєнній Колегії. Теєр пропонував, щоб створити в американському Генштабі постійний департамент для повстанської боротьби. Див. Elliot R. Goodman, THE SOVIET DESIGN FOR A WORLD STATE. With a Foreword by Philip E. Mosely. New York, 1960, СТ. 95; Charles W. Thayer, GUERRILLA. Foreword by Sir Fitzroy Maclean. New York, Evanston, and London, 1963, ст. 76, 136.

¹⁵⁾ Див. Кляйст II, ст. 320-321. В іншому своєму творі (Кляйст I), Кляйст стверджує, що «Перші партизани, що воювали проти німців на Сході, були розчаровані українські націоналісти, а не советські агенти». Див. Кляйст I, ст. 190.

¹⁶⁾ У своєму творі (Кляйст I, ст. 221-225) Кляйст розказує про свою особисту спробу вплинути на Гітлера і добитись зміни політики на Сході, зокрема у відношенні до українців. Подібну спробу робив кап. Оберлендер, зв'язковий старшина до українського батальйону добровольців «Нахтігаль». Вислухавши декілька речень з докладу Оберлендера, фюрер заявив коротко: «Ви не знаєте, що говорите. Росія є

нашою Африкою, а росіяни — нашими неграми» (Оберлендер говорив про українців! — Л. Ш.). Див. P. Levenhuehn, GERMAN MILITARY INTELLIGENCE, London, 1954, ст. 165. З інших німецьких політичних діячів, що послідовно протестували проти гітлерівської східної політики, треба ще назвати Д-р Отта Бройтіґама, Анатолія ван дер Мільве, Фріца Рудольфа Арльта, д-р Тавберта (з мін. пропаганди), д-р Маркуля й багатьох інших, що їх становище залишилося в документах проголошених у зв'язку з Нюрнберзьким процесом. Див. також, Otto Brautigam, UEBERBLICK UEBER DIE BESETZTEN OSTGEBIETE WAEHREND DES 2. WELTKRIEGES. Tübingen, Studien des Institutes fur Besatzungsfragen, 1954.

¹⁷⁾ Див. D. G. Stewart-Smith, THE DEFEAT OF COMMUNISM. Preface by Salvador de Madariaga. London, 1964, ст. 97. Стюарт-Смит назвав підрозділ, в якому він коментує АКТ 30 ЧЕРВНЯ: 30. VI. — 9. VII. 1941, отже датами Акту й арешту Ярослава Стецька нацистською поліцією безпеки. Автор називає ОУН під проводом Степана Бандери «антинацистською», ОУН під проводом полк. Андрія Мельника (ст. 98) «пронацистською» за звернення полк. А. Мельника до Гітлера з дня 6. VII. 1941. Очевидно, для обвинувачення ОУН полк. Мельника в пронацистських симпатіях немає підстав, але ми навели твердження британського автора для ілюстрації, як різні події й документи сприймаються чужинцями. Коли мова про звернення з 6. VII. 1941 р. — слід нагадати, що це було звернення колишніх високих старшин української армії у справі творення української армії. Його підписали полк. Мельник, ген. Омелянович-Павленко, ген. Капустянський, полк. Сушко, полк. Стефанів та полк. Дяченко, а теж Михайло Хронов'ят. Стюартіві-Смитові не подобалися вислови звернення, щоб українській молоді «дозволено на почесьт брати участь у хрестоносному поході проти большевицького варварства». Пор. Армстронг, *назв. праця*, ст. 87.

¹⁸⁾ Див. Армстронг, *назв. праця*, ст. 54. Про Акт 30 червня, у *назв. праці*, див сторінки 77-83. Це є зразок, як чужинець, що теж не виявляє надмірного ентузіазму для ОУН під проводом Степана Бандери, дає об'єктивну оцінку Акту 30 червня, дарма що інформації про нього збирав також від рішучих противників цього середовища.

¹⁹⁾ Див. Армстронг, *назв. праця*, ст. 79-80; Петро Мірчук, *Акт відновлення Української Державности, 30 червня 1941 року, його генеза та політичне й історичне значення. Нью-Йорк, 1952, ст. 32.*

²⁰⁾ Див. нашу працю ПОХІДНІ ГРУПИ ОУН, Мюнхен, 1958, ст. 217.

АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ

Волею українського народу, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України.

Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її творця і вождя ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ вела в останніх десятиліттях кривавого московсько-большевицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває увесь український народ не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Суверенна Українська Влада.

Суверенна Українська Влада запевнить українському народові лад і порядок, всесторонній розвиток усіх його сил та заспокоєння його потреб.

На західніх землях України твориться Українська Влада, — яка підпорядковується українському національному урядові, що створиться у столиці України — Києві.

Українська національно-революційна Армія, що твориться на українській землі, боротиметься далі проти московської окупації за Суверенну Соборну Державу і новий, справедливий лад у цілому світі.

Хай живе Суверенна Соборна Українська Держава!
Хай живе Організація Українських Націоналістів!
Хай живе Провідник Організації Українських Націоналістів
— Степан Бандера!

ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО

Голова

Національних Зборів.

/Текст Акту проголошення, який подано по радіо у Львові з радіостанції ім. Євгена Коновальця, 1 липня 1941 р. о год. 11-ій вранці/.

ПОХІДНІ ГРУПИ ОУН

У 60-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ ПОХІДНИХ ГРУП ОУН

Микола КЛИМИШИН

Від самого заснування Організації Українських Націоналістів (ОУН) у 1929 р. Провід ОУН робив неустанно старання, щоб діяльність ОУН покрила всі етнографічні землі України, без огляду на те, під якою вони окупацією находилися. Як відомо, українські землі в часі від 1929 до 1939 находилися під чотирьома окупаціями. Найбільшу частину, тобто осередні і східні землі були в большевицькій неволі, південно-західні — в румунській і чехо-словацькій, а західні — в польській.

Найбільш пригожа ситуація для розгортання діяльності ОУН була в Чехо-Словаччині. Там можна було видавати різні публікації ОУН, спрямовані проти Польщі й проти СССР, бо Чехо-Словаччина не мала добрих сусідських відносин з ними. Але за те, що Прага не робила завеликих перешкод в дії ОУН, ОУН старалася на теренах, зайнятих Чехо-Словаччиною обмежувати свої революційні прояви. Там вона займалася більше ідеологічно-виховною, а за тим видавничо-пропагандивною діяльністю.

У Румунії українське населення було в тому часі ще на такому рівні політичної свідомости, що йому потрібна була більше культурно-виховна праця, чим революційна, тому ОУН на терені Румунії, подібно, як на терені Чехо-Словаччини, не провадила бойово-революційної діяльності.

Найінтенсивніша дія ОУН була під польською окупацією, тобто в Галичині й на Волині, а в пізнішому часі й на Поліссі. В польській окупації ОУН розвинула свою дію у всій ширині. Ідеологічно-політична, пропагандивна, організаційно-виховна, бойова — всі ці ділянки революційної дії були дуже оживлені; й за часів, коли в проводі мав рішачий вплив голос Степана Бандери, дія ОУН мала великі досягнення і, що найважливіше, великий всесвітній розголос.

Три дуже голосні революційно-бойові акти: напад на пошту в Ягайлонському Городку під Львовом, атентат на советського чинов-

ника у Львові, який виконав бойовик ОУН Микола Лемик, і атентат на польського міністра внутрішніх справ Б. П'єрацко, що його виконав бойовик ОУН Григорій Мацейко, а головню судові процеси, які після них відбулися в присутності численної закордонної пресової аудиторії, принесли не лише для ОУН, але й для цілого воюючого за свою незалежність українського народу великий розголос і, що найважливіше, прихильну опінію світової преси.

Ще важливим було й те, що ті бойові акти відбулися рік за роком у 1932, 1933 і 1934, що свідчило наглядно про високу натугу визвольної боротьби українського народу.

Для поширення рядів ОУН мав велике значення процес за напад на пошту в Ягайлонському Городку, в якому виступали два бойовики ОУН, Василь Білас і Дмитро Данилишин, і своїми героїчними поставами в часі процесу вони мали великий мобілізуючий вплив на молодь західніх земель України.

Ці три бойово-революційні чини здобули для ОУН найвищу славу та признання серед українського народу.

Найтяжчі умовини для розгортання революційної дії ОУН були в СРСР. У 1929 році, коли була покликана до дії ОУН, в СРСР зачався великий наступ Кремля на все, що українське. Початок пішов від процесу СВУ і СУМ у 1929 році, потому прийшла ударна колективізація і штучно викликаний голод у 1932 і 33 роках, услід за чим зачався нечуваний розгул терору НКВД знаний під горезвісною назвою ежовщини, яка спричинила великі втрати найкращих синів і дочок українського народу.

Тож в таку пору ОУН не могла там розвивати своєї діяльності, як під іншими окупаціями. Ще за часів УВО старався Євген Коновалець поширити свою діяльність на східні землі України й вислав був своїх довірених старшин, щоб вони там зорганізували сітку УВО. Та діюча в самих початках безпощадна Че-Ка без судів ліквідувала всіх, що були в якийсь спосіб пов'язані з визвольною боротьбою в 1917 до 1920, і мало осталося тих, яким удалося якось скритися перед переслідуваннями. До того ще долучилася так звана політика НЕП з українізацією України, яка українським комуністам давала великі надії, що під большевицьким режимом український народ матиме добрі можливості розвиватися.

Тож через те не було й серед українців сприятливої атмосфери на розгортання дії УВО. Чи було взагалі щось поважнішого зроблено в тих часах під большевицькою окупацією, чи СВУ мало якісь зв'язки з Є. Коновальцем, чи була якась співпраця між ним а провідними членами СВУ — все було дуже засекречене, не осталися між живими ті, які могли б щось про це сказати. СРСР був цілий час дуже щільно відгороджений від вільного світу залізною заслоною й дуже мало інформацій могло продістатися в один чи інший бік через ту заслону, аж до другої Світової війни. Усильні старання удержувати підпільні зв'язки

зі східними землями України були причиною вбивства Є. Коновальця большевицьким агентом.

У 1939 р., по упадку Польщі, коли українські землі, які були під польською окупацією, зайняла Москва, заіснували можливості продаватися на східні землі деяким членам ОУН, і вони принесли інформації, що там, на східних землях України, знають люди про ОУН дуже мало. Це створило для ОУН нове завдання, яке мусіло бути виконане, бо зближалися на це дуже сприяючі умовини.

Хоч на початку Другої світової війни був заключений між Берліном і Москвою договір про співпрацю й весь час масовими транспортами йшла зі Советського Союзу допомога гітлерівській Німеччині від перших днів війни аж до 22 червня 1941 року, то все таки всім було добре відомо, що Гітлер ударить на Советський Союз. На це було дуже багато переконуючих аргументів, а вже в сороковому році зачалися велитенські приготування до того удару й їх не можна було закрити. Великий рух численних військових з'єднань у напрямі на схід, магінування боеприпасів на советському кордоні не могли бути скриті перед українським населенням тих околиць.

З історії ОУН відомо, що 10 лютого 1940 р. С. Бандера, не знайшовши узгіднення політики ОУН у відношенні до німців з А. Мельником, створив Револуційний Провід ОУН і перебрав на себе відповідальність за підготування ОУН до майбутньої німецько-советської війни.

На терені Польщі, яку німці назвали Генеральним Губернаторством по занятті польської держави, були сконцентровані великі маси членства ОУН. По розвалі Польщі з польських тюрем вийшло понад 15 тисяч українських політичних в'язнів, які не могли в більшості вертатися додому, бо західні землі України зайняли большевики, й вони мусіли йти на еміграцію до Генерального Губернаторства. Через те ОУН мала сконцентровані свої великі сили в Генеральному Губернаторстві й була у своєму найвищому силовому стані за всі часи. Між тим членством було багато провідних членів ОУН, які колись, перед їх арештуванням, займали найвищі провідні позиції в ОУН на західних землях України: п'ять колишніх Провідників Крайової Екзекутиви, було дуже багато колишніх членів КЕ, а низове членство дістало в тюрмі дуже солідний організаційний вишкіл, тому ОУН розпоряджало першорядною силою на той час.

Всі вони, члени ОУН, були наставлені в перших днях німецько-советської війни вертатися додому. Щоб ті сили належно використати й не допустити до самовільного, безплянового повороту того членства на українські землі, Бандера дав наказ створити Похідні Групи членства ОУН, які в перших днях були б готові організовано перейти на Україну. Для них було визначене дуже важливе в історії України завдання. Вони не мали розходитися по домах. Вони мали завдання іти на східні землі, які були від 1920 року під большевицькою окупацією, і

там передати все те, що ОУН підготувала за час від 1929 року для українського народу тим, які про ОУН тільки дещо або й нічого не чули. Створено мобілізаційну комісію, до якої належали провідні члени ОУН: Василь Кук, що в той час був організаційним референтом Проводу, Осип Мащак, Зенон Матла, Роман Малащук, Дмитро Маївський і Ганка Максимець. Вони розробляли мобілізаційний план за територіальним розміщенням членства в терені. Всього членства призначеного до Похідних Груп було коло **сім тисяч**.

Велика досі література про Похідні Групи ОУН під проводом С. Бандери не є однозначна щодо числа членства Похідних Груп. Найкраще було б брати інформації від тих осіб, які були заангажовані в Похідних Групах. Але на це не спромігся досі ані один автор, який принагідно, або головню про Похідні Групи писав.

Гаслова «Енциклопедія Українознавства» подає число 1500 членів Похідних Груп ОУН під проводом С. Бандери, хоч цитує такі джерела, в яких є подане число понад 4000 (Шанковський Л. «Похідні Групи ОУН», Мюнхен, 1958, на ст. 63 подає число 4950). (Не допомогло й те, що я писав до проф. В. Кубійовича в тій справі перед випуском шостого тому «Енциклопедії Українознавства», де на ст. 2285 подано число 1500).

Бувши членом Проводу ОУН С. Бандери в 1941 році, я був на нараді Проводу, на якій читано звіт Мобілізаційної Комісії ОУН, якої головою був З. Матла, і я пригадую собі, що цифри були такі, як я подаю. Мені це вбилося в тям, бо я був на тій нараді пропонований на провідника Північної Похідної Групи, але Провідник Бандера запропонував, щоб я лишився в Кракові, як фінансовий референт (я тоді ту функцію в Проводі сповняв) і займався родинами тих членів, які вийдуть у похід на східні землі України. Але в останньому тижні перед війною я таки був назначений на Провідника Північної Групи і я те завдання сповнював аж до 7 вересня, коли мене арештувала німецька поліція в Житомирі.

Чисельний стан Похідних Груп є поданий також у споминах Ярослава Стецька: «30 червня 1941», Лондон, Англія, 1967, ст. 67 і наст. і у «Рашен опрешин ін Україне», Лондон, Англія, 1962, ст. 244, де подається число 4000.

Усіх учасників поділено на три групи: Північна Похідна Група мала коло три тисячі. Середня Група мала дві з половиною тисячі, а Південна Група мала тисячу з половиною. Північна Група концентрувалася в околицях Грубешова, Холма й Замостя. Середня Група концентрувалася в Кракові, Тарнові, Ряшеві, Ярославі й Перемишлі, який був і осередком групи й вихідним місцем. Південна група була в околиці Сянока, який був головним центром групи й вихідною точкою маршу.

Провідником Південної Групи був М. Річка. Напряму його групи був Тернопіль, Копичинці, Вінниця, Дніпропетровськ, Крим і аж до

Ростова та Краснодару. Провідником Середньої Групи був Микола Лемик. Напрям його групи був Перемишль, Львів, Крем'янець, Шепетівка, Біла Церква, Кременчук, Полтава, Донбас. Провідником Північної Групи був Микола Климишин, а напрям групи був: Грубешів, Володимир Волинський, Луцьк, Рівне, Корець, Житомир, Київ, Харків.

Розпізнавальними знаками були кольори і клички. Колір Північної Групи зелена, середньої — синя, а південної — червона. Кожний рій мав зелений олівець чи крейду й на вступі до села чи міста, на придорожній орієнтаційній таблиці давав значок і дату, що означало, що до тої місцевости вже добилися в тому дні члени даної групи. А кожний член групи мав незаметно для непоінформованого вшити зелену ниточку на шапці, на грудях, або на ковнірі.

Умовлена кличка для всіх груп була так укладена, щоб на перший вигляд не можна було зорієнтуватися, що це кличка. Вже відповідь була така, що давала цілком до пізнання втаємниченому, що це член ОУН з Похідних Груп, а непоінформований, що міг збоку чути виміну кличок, ще не міг нічого не лише розуміти, але й підозрівати не міг, що тут відбувається втаємничена розмова. «Куди Бог провадить?» — запитував подорожнього той, хто його стрів і хотів впевнитися, чи це «своя» людина. «Там, де стовпи небо підпирають», — була умовлена відповідь. Після того розпізнавального запитання й відповіді показували собі колір групи й вимінювали числові клички.

Всі групи були поділені на малі рої — від п'ять до п'ятнадцяти людей, які держали між собою сталий зв'язок. Рій мав бодай один ровер для розвідки і для зв'язку. Для улегшення маршу мали рої свої підводи. На початку маршу це були вози з кінним запрягом, а в міру просування в терен, опущений втікаючими більшовиками, організували собі іншого роду транспорт. Направляли ушкоджені й покинені особові чи вантажні авта, витягали з покинутих танків мастила й бензину й при допомозі таких придбаних середників транспорту не лиш сам рій скоро міг перекинутися далеко вперед, але й іншим роєм давав підмогу. Це залежало від здібностей і підприємливости членів Похідних Груп.

Їх виряд був цивільний спортивний. Головну увагу зверталось на добре, сильне й вигідне взуття й наплечник, в який брав кожний двітри зміни білизни, непромокальний плащ, харчі на два дні, а решта — пропагандивна література й заздалегідь приготовані відозви до народу. В дальшій практиці прийшла скоро потреба зміни зовнішнього вигляду, головню коли зачала німецька поліція й жандармерія арештувати членів ОУН під проводом С. Бандери. В першу чергу спортивні штани, т. зв. «пумпи», які в тому часі на Заході були в моді, на східній земля України були незнані й через те легко можна було пізнати людину в такому «строї», що вона не «тутешня». Хто скоріше міг змінити свій зовнішній вигляд, мав більші шанси оминати арештування.

Навіть по черевиках пізнавали поліцаї і донощики членів Похідних Груп.

Так розпляновані й підготовані Похідні Групи ждали на той момент, коли вони могли б виконати свої завдання. Докладна обсервація подій на німецько-советському кордоні мала за ціль розпізнати, коли належить сподіватися того моменту. Це все виконувала мобілізаційна комісія. Інструкції діяння Похідних Груп підготував Провід ОУН на основі плянів Комісії Державного Плянування. Інструкції були зібрані й видруковані на цикльостилі, щоб кожний член Похідних Груп міг дістати для себе на випадок, коли б йому прийшлося діяти самому в терені. Ось головніші з них:

Наше завдання: ... «Не допустити, щоб Україна була тільки тереном розгри чужих сил з нашим ворогом, а вслід за цим об'єктом чужого володіння. Навпаки, власною боротьбою, будуванням власної держави власними силами та власною ініціативою здобути собі роль підмету і партнера, учасника війни та співтворця нового ладу на руїнах московської імперії. Виключаємо роль обсерватора та пасивно-вичікуючу поставу супроти подій, що йдуть на українській землі, а зокрема супроти війни інших держав проти Москви і їхнього порядкування.

Для того держави, які ведуть боротьбу з Москвою і не ставляться вороже до України трактуємо як природніх союзників. Піднімаючи збройний зрив проти Москви та розпочинаючи будову власної держави зорганізованою силою українського народу, створюємо реальну підставу, щоб стати партнером і на підставі тих реальних фактів унормувати відношення між Україною а тими державами, як поміж союзниками.

Основною передумовою того є визнання і пошанування з боку тих держав суверенности і соборности України та дійсно позитивне відношення до української державности. Плятформою тривких союзницьких взаємин має бути спільна боротьба проти большевицької Москви. Дальше відношення України до тих держав залежатиме від того, як вони будуть трактувати і шанувати права і життєві вимоги України».

Це були зовнішньо-політичні інструкції, а внутрішньо-політичні виглядали так: «На звільнених від московсько-большевицької окупації частинах української землі, неждучи на ніщо, ОУН проголошує відбудову Української Держави, встановляє владу, яка має зорганізувати державне життя в усіх ділянках та кермувати ним.

При будуванні Української Держави мусять бути сконцентровані всі сили, мусять в ній взяти участь усі українці, що щиро й чесно з відданям будуть працювати для неї та обороняти й заступати її інтереси.

Кожна установа, яка одержала б мандат і владу від чужоземних чинників, хоча б вона складалася з українців, є установою даної держави. Вона не може претендувати до права сповнити роль українсь-

кого представництва як суверенної української влади. Своє відношення до таких інституцій ОУН буде окремо нормувати у кожному конкретному випадку». («Бібліотека Українського Націоналіста», Т.І).

Розвиваючи ці загальні напрямні, Похідні Групи мали в першому моменті німецько-советської війни вирушити в похід, щоб якнайскоріше дістатися в Україну на призначені місця і там помагати творити українську адміністрацію, щоб якнайвчасніше український народ узяв владу в свої руки, заки німецька влада зачне вводити в Україні свої порядки. При тому належить вишукувати щонайкращих людей і їх по відповідному вишколі включити в ряди ОУН. У тайних інструкціях було сказано, що члени Похідних Груп мають робити на випадок, коли б німці поставилися до нас вороже. Головною точкою тої інструкції був наказ збирати залишену відступаючими відділами большевицької армії зброю й боеприпаси.

До Середньої Групи був приділений відділ з провідних членів ОУН під проводом Ярослава Стецька, який мав якнайскоріше добитися до Львова й там проголосити відновлення Самостійної Української Держави, а до Північної Похідної Групи був долучений подібний відділ, який мав таке саме призначення на Київ.

Ще були два відділи військові. Один був у Німеччині, а другий в Австрії. Це були Дружини Українських Націоналістів. Користаючи з прихильності деяких німецьких генералів до української справи, удалося виеднати дозвіл на створення мов би легіону при німецькій армії, складений з українців, які були на теренах, зайнятих німцями. Командиром одного з них був Роман Шухевич, тодішній військовий референт Проводу ОУН, а пізніший головний командир УПА. Цей відділ називали німці кодом «Нахтігаль». Відділ, що формувався й вишколювався в Австрії, називали німці «Ролянд». До тих відділів відправив Бандера всіх найкраще вишколених членів ОУН, щоб вони, діставши добрий практичний військовий вишкіл, стали зав'язком майбутньої української армії.

ВИКОНАННЯ ПЛЯНУ

У неділю 22 червня 1941 року в год. 4:00 рано зачалася війна, на яку ОУН ждала й приготувлялася. Це було гасло приступити до виконання пляну Проводу ОУН Ст. Бандери.

Тільки в деяких незначних місцях ставили опір частини советської армії, а назагал по цілій лінії кордону пішли німецькі війська скоро вперед, а за ними ступали Похідні Групи ОУН.

Найскоріше добилася до своєї цілі й першого завдання Середня Похідна Група. Її відділ, що мав завдання проголосити відновлення самостійної Української Держави вже 29 червня був у Львові. Ранком наступного дня вступив у Львів відділ ДУН (Нахтігаль) під проводом Шухевича. На місці з'єдналися з членами ОУН, які під час большеви-

цької окупації були в підпіллі й, негайно порозумівшись, приступили до діла.

І тут далось пізнати перше велике значення Похідних Груп. По втечі червоних окупантів, ще перед приходом німецької армії, зчинився хаос серед населення. А тут появились люди, які знають, що діється і що належить робити. Вони змінюють ситуацію. Громада дістає те, чого потребує. Вона з пасивної в одному моменті перемінюється в активну, зорганізовану громаду, яка є здібна на великі чини. Так сталося в дні 30 червня 1941 р.

Протягом одного дня скликано велику нараду найчільніших тоді громадян, які оцілили від знищення, й на вечір та нарада винесла велику історичну ухвалу: Акт відновлення самостійности України, про що через три дні повідомляло український народ і весь світ радіо Львів зі станції, яку захопив відділ ДУН під проводом Шухевича. Створено уряд Української Держави, який очолив Ярослав Стецько в кількох днях, коли в інших умовах такі творення урядів тривають тижнями, а то й місяцями.

Той уряд дістав до своєї диспозиції коло сім тисяч вірно відданих людей-членів ОУН, які йшли скорим маршем в Україну й організували адміністративний апарат, на який мала опертися в перших днях діяльність уряду.

У всіх селах і містах, які були звільнені від большевиків, проголошували Похідні Групи Акт відновлення самостійности, проголошений у Львові, і наладнювали порядок і давали напрям їхній праці для добра новопроголошеної Української Держави. Тож від перших днів мав новостворений український уряд дуже сильну основу.

У Львові зорганізовано Обласне Управління з адвокатом д-р Олександром Марітчаком на чолі й Городське Управління з проф. Юрієм Полянським на чолі. До кінця липня ціла правобережна Україна була так само зорганізована з усіма клітинами адміністрації — від обласного й районного управління до сілрад; усе було готове, й за порадами членів Похідних Груп приступили до праці для відбудови знищеної України.

В міру поступу фронтових ліній перейшли Похідні Групи на лівобережну Україну й покрили своєю організаторською працею всі терени від Сум, Харкова, Донбасу, Криму аж по Краснодар, — як було заплановано. Хоч були дуже переслідувані німецькою поліцією й жандармерією, які, спираючись на большевицьку агентурну сітку і на різного рода донощиків, дуже багато з них арештували й посадили до тюрм і концентраційних таборів, а багато теж і порозстрілювали. І хоч був арештований і С. Бандера і Я. Стецько, праця Похідних Груп покрила цілу Україну й всі інструкції були повністю виконані.

Крім організації державної адміністрації Похідні Групи покрили всі терени густою мережею ОУН, зорганізованою з новоприєднаних членів з-посеред населення східних земель України. Через це ОУН

закріпилася в терені, мимо найтяжчих переслідувань спочатку німців, а опісля большевиків.

Як сказано, члени Похідних Груп вишукували щонайкращих провідних людей, вишколювали їх і поповнювали ряди ОУН, яка мала тяжкі втрати. Найважливіше те, що це були найсильніші люди, що в найтяжчі часи, хоч наочно бачили, як німці переслідують Організацію, не вагалися вступити в її ряди й витримували все, що їм прийшлося в Організації пережити. Багато з них у скорому часі наклали головами поруч з давніми випробуваними членами ОУН і не посоромилися перед ними. Ними дуже зміцнилася ОУН головно на ті часи, коли знову в Україну вернулися большевики й зачали наново репресії. Вони, ті нові члени, знали добре методи НКВД й уміли до них успішно застосуватися і глибоко законспіруватися, передаючи свій досвід і тим, що прийшли у Похідних Групах. Головно їм ОУН завдячує те, що вона вдержалася на цілій території України.

Усіх членів ОУН, які приходили в Україну на призначені їм місця, і тих, яких вони приєднали до ОУН, в'язав у сильну організаційну мережу неперевершений організатор Іван Климів-Легенда, спаяюючи всі клітини справно діючими зв'язковими лініями. Він був до того спеціалістом ще з передвоєнних часів. Коли в Україну прийшли Похідні Групи, він був Крайовим Провідником ОУН. Його невідступним помічником був Володимир Лобай, а заступником Степовий. Вони, опираючись на деяких членів ОУН, яким удалося продістатися зі західних земель України, по прилученні їх до УССР, на східні землі й там поселитися, творили основи ОУН на східних землях України.

Похідні Групи відіграли ще дуже важливу роль в єднанні двох частин української нації, які довгі віки були розділені кордонною лінією, через що мали різні умови життя, виховання й культурного розвитку. Тепер настав час, щоб це все вирівняти. Похідні Групи несли зі собою все те, що можна було виплекати в українському народі поза засягом московської окупації. Вони несли ідеї українського націоналізму, ідею боротьби за Самостійну Соборну Українську Державу, ідеалістичне світосприймання, революційні гасла, програму спільної боротьби усіх поневолених народів проти московсько-большевицького імперіялізму за побудову на руїнах московської імперії вільних держав під гаслом: «Свобода народам, свобода людині».

Це, що в перших днях війни проголошено самостійну Українську Державу, за що були арештовані Степан Бандера і Ярослав Стецько, це що німці арештували членів ОУН і їх знищували і тому вони мусіли критися перед ними, будило серед народу велике довір'я до членів Похідних Груп.

Не менше довір'я викликало й те, що уряд, створений у Львові, складався з представників різних політичних угруповань, а всі управління, які вони помагали організувати, були вибрані на зборах цілою громадою.

Цілі вечори, до пізньої ночі проводили на розмовах про переживання від упадку наших визвольних змагань, про жажливі переслідування, про зриви різних повстанських загонів, про виселювання на Сибір, про голод на Україні. Велике зацікавлення будили члени Похідних Груп оповіданням про героїчний чин Лемика і про те, як світ на суді Лемика вперше почув правду про голод на Україні.

Молодь мала свої способи єднання. Вони вчилися пісень, що відбувалося вечорами допізна на вулицях. Дуже цікаво було молоді зі східних земель вчитися співати «Ще не вмерла» і «Не пора», за що вони віддячувалися своїми піснями «Про Галю», «Ой вербо», «А ще сонце не зайшло» й іншими, які молодь західних земель перед тим не чула. Зате спільною була пісня «Розпрягайте, хлопці, коні».

Великий був попит на літературу. «Історію України» Крип'якевича перевидавано багато разів у великих тиражах, і вона потім стала шкільним підручником, дуже широко вживаним.

Члени Похідних Груп знали німців і багато інформації вони дали населенню східних земель, як, наприклад, про невідрадні умови праці в Німеччині. Це були для них дуже дивні речі, бо вони думали, що їхати до Німеччини на роботу дуже корисно, бо можна побачити, як живуть люди на заході Європи, яка там культура, а головне, як виглядає неолгодісна господарка. Та вони дістали інформації, що німці трактують робітників, як своїх невільників, що їм не вільно виходити, коли хочуть, на місто, не вільно змінити місця праці, що харчування є менше, ніж мінімальне, що нічого з культури Заходу вони не могли пізнати, бо до театру, ані кіна їм не дозволять ходити і т. п. Це мало для них велике значення зараз у близькому майбутньому, коли їх насильно зачали вивозити на примусові роботи до Німеччини.

Молодь дуже скоро зживалася й багато членів Похідних Груп подружилися з дівчатами на великій Україні, бо хлопців там було мало — їх змобілізувала Москва до армії. У той спосіб вирівнювалися дві частини поділеного віками народу, загоюючи рани, врізані в живий організм народу штучними кордонами ворожих окупацій.

Як уже на початку було сказано, члени Похідних Груп були в переважачій більшості політичними в'язнями польських тюрем і через те вони мали вже велику заправу й уміли собі давати раду в найтяжчих умовах, вміли не тільки зносити всякі невігоди без нарікань, але й поборювати їх усякими можливими способами. Головно вони вміли додержувати солідарності. Вони пройшли в тюрмах «вишкіл», якого на волі ніхто не може дістати. Вони привикли до щоденних шикан і вміли їм ставити опір. Для них не мали значення переслідування й терор, який вони зі самоzapертям уміли ігнорувати й безстрашно йому протиставитися.

Похідні Групи зорганізували цілу адміністрацію по всіх теренах України, які були звільнені від большевиків, до 1943 року, включно зі станицями міліції. Організаційна сітка ОУН була основою для форму-

вання УПА, для її постачання, розвідки й інформації. Коли в 50-тих роках УПА зачала переходити на підпільні методи боротьби, організаційна сітка ОУН старалася для вояків УПА о пристановища, де вони могли б непомітно включитися в суспільство, або знайти місце в криївці.

Усвідомлююча акція, яку провели Похідні Групи, дала великі наслідки. Підпілля ОУН тепер могло діяти усюди завдяки свідомості загалу населення України.

Похідні Групи, сповнивши повністю заплановані завдання, відіграли в історії ОУН і в історії України взагалі велику роль, а наслідки проведеної ними роботи можна буде належно оцінити лиш тепер, коли відкриваються таємниці НКВД, КГБ, судів, в'язниць і концетраційних таборів колишньої московської тюрми народів.

БІБЛІОГРАФІЯ:

Ярослав Стецько: «30-тий червня 1941», Лондон - Торонто, 1967.

Зиновій Матла: «Південна Похідна Група», «Наша Книгозбірня», 1952.

Микола С. Чарторийський: «Від Сяну по Крим», Нью-Йорк, 1951.

Д-р Петро Мірчук: «Роман Шухевич», Нью-Йорк-Торонто-Лондон, 1970.

Лев Шанковський: «Похідні Групи ОУН», Мюнхен, 1958.

Микола Климишин: «В поході до волі», Торонто, 1975.

«ОУН у світлі постанов Великих Зборів» (Збірка документів), БУП Ч. 1, 1955.

«Енциклопедія Українознавства» (Гаслова) том 6, Париж-Нью-Йорк, 1970.

John Armstrong: «Ukrainian Nationalism», 1939-1945, New York, 1955.

«Russian Oppression in Ukraine, Reports and documents», London, 1962.

Микола Климишин — провідний член ОУН і громадський діяч. Політичний в'язень польських тюрем та німецьких концтаборів. Провідник північної частини Похідних Груп ОУН (1941-42 рр.). Член керівних органів ОУН з-під стягу Степана Бандери. Автор мемуарів. Після війни поселився в ЗСА.

ЧИ БУЛИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОУН НА ТЕРЕНАХ СХІДНЬОЇ УКРАЇНИ В 1941-1950 РР.

СПОМИНИ УЧАСНИКІВ

РИБАЛКА ІВАН ДМИТРОВИЧ
Дніпропетровськ, 1993 р.

Так, були, і зокрема на Дніпропетровщині.

Під час тимчасової німецької окупації я мав 12 років і вже дещо розумів тоді. Ми жили в селі Сурсько-Михайлівці. Воєнне лихоліття вигнало багато жителів міста в село. У нас жила сім'я БЕСАРАБІВ — маминої сестри, яка змушена була із Дніпропетровська, з Нових Кодаків перебратися у село. Так ось, десь літом 1942 року я став свідком розповіді про те, що один з родичів Бесарабів брав безпосередню участь в ОУН.

Суть справи така. Поруч села Сурсько-Михайлівки, на північ від села, по річці Сурі знаходилось селище (виселок) Дзирівка. Виселок знаходився на горі, мав один чи два ряди хат, а під горою протікала річка. У Дзирівці ще до колективізації проживала сім'я ФЕДОРЯКИ, яка мала відносно великий сад (площею до 1 га чи й більше). Сад під час колективізації був відібраний у Федоряки в колгосп. Колгоспом сад був занедбаний: заріс чагарником та бур'яном. З приходом німців Федоряки зайняли свій сад повністю і розчистили частково зарості, склавши хмиз десь в кінці саду.

В 1942 році в с. Сурсько-Михайлівці появились листівки ОУН, в яких закликалось боротися за незалежну Україну. В листівках пояснювалось, що ворогами України є і Гітлер, і Сталін, і що боротись треба проти німців і більшовиків. Я сам це чув, як говорили про це пошепки діди і дядьки. А літом 1942 року пішли чутки, що участь в Організаціях українських націоналістів беруть дехто з молодих людей навколишніх сіл. Хто вони — ніхто не знав. А десь у серпні 1942-го я став свідком розмови БЕСАРАБА Методія (мого дядька, нині покійного) з одним чоловіком про те, що недавно німці зробили обшук обійстя Федоряків (родичів Бесараба М.), шукаючи українських націоналістів. У Федоряків були молоді сини і дочки і ось один з них, здається на ім'я Микола, і був чільним організатором осередку ОУН в Дзирівці. З оповіді дядька Методія я довідався:

В серпні серед дня стара Федорячка (як казали в селі) сиділа біля хати. Син її — Микола — десь був в саду. У двір зайшов чоловік під сорок чи й більше років в капелюсі з портфелем в руці і, назвавши її ім'я та по-батькові, спитав:

— Ви будете мати Миколи?

— Я, — відповіла Федорячка.

— А де Микола? Я його товариш і він мені дуже потрібний. Покиньте його, будь ласка, але тільки не кажіть, що хтось прийшов, а скажіть... Ну, наприклад: «Миколо, іди струси мені груш». Вона виконала просьбу.

Коли Микола прийшов до хати, то зразу кинувся до цього чоловіка, запитавши: «Щось трапилось?» Як розповідала Федорячка, вони відійшли в глибину двору і про щось поговорили, а потім Микола підійшов до матері і сказав, що він зараз має кудись терміново поїхати на день-два. Коли ж хтось буде питати про мене чи цього чоловіка, то ти його не бачила, а він, Микола, поїхав до родичів ще вчора в інше село. Микола зник в саду з незнайомцем.

Через півтори-дві години на подвір'ї з'явилися німці і почали питати, чи не бачила вона чоловіка в капелюсі, років сорока, з портфелем в руці. Вона здогадалася про кого йшла мова, але сказала, що не бачила. В інших також питали, але ніхто не міг сказати чогось. Через деякий час в селі пройшла чутка, що німці шукають керівника ОУН («українських націоналістів» — так казали в селі), який працював бухгалтером у радгоспі (за німців це називалося — «громгосп») і що після розкриття німцями існування організації, він (керівник) переховується десь у навколишніх селах. Як казали старші люди, староста викликав людей і питав про це. Чи знайшли німці того чоловіка, я не знаю.

А вже після приходу червоних радянських військ в село, в 1943 році через кілька місяців був заарештований Микола ФЕДОРЯКА, його сестра і ще якісь молоді люди за те, що вони були членами Організації українських націоналістів.

Виявляється, що в саду в Федоряків, під великою купою хмизу, що складена була в кінці саду, був лаз, замаскований хмизом, до бункеру, викопаного в землі. В бункері була друкарська машинка, листівки, якісь запаси харчів та інше начиння для ведення підпільної роботи.

Треба думати, що той керівник сховався від німців там, в бункері.

ФЕДОРЯКУ Миколу судили в советському суді і, здається, засудили до 7 років ув'язнення за боротьбу з німцями в лавах ОУН.

Пізніше, коли я вже став розуміти і відчувши себе національно свідомим українцем, я намагався познайомитись з Федорякою Миколою (після виходу з тюрми він жив десь під Києвом), але не міг. Можливо, щось із спогадів подано неточно хронологічно, адже минуло вже більше 50 років, та і хлопцем я міг не все запам'ятати.

ДОН ГРИГОРІЙ САВИЧ — «ГАРЯЧИЙ»
Дніпропетровськ, 1993 р.

З приходом німців, я пішов вчитися у фельдшерсько-акушерську школу, але потім, бачачи, що з мене фельдшера не вийде, — кинув її і

пішов працювати. Працював я різноробочим на залізничній станції (там, де зараз Південний вокзал) Лоцманка.

Національна свідомість в мене пробудилася ще в школі, коли я і мої друзі зорганізували своєрідну «Запорізьку Січ» у 6-ій класі, під впливом заборонених книжок Кащенко, Грінченка, Грушевського та ін. зі скрині бабусі нашого ватажка Ю. Ясногора.

Тож, коли прийшли німці, я і мої друзі були вже готові для сприйняття самостійницької програми ОУН — нас не треба було агітувати, і ми самі шукали зв'язків із націоналістичним підпіллям.

Пам'ятаю, як у фельдшколі мої одногрупники Панкратов і Романов розповідали, що бачили біля лікарні ім. Мечникова, як німці хапали дівчину, а вона, вириваючись, співала: «Україна-мати кличе нас повстати!». Мене аж стрясло: «Значить, є тут організація. Але де ж її знайти?!»

Чекати довелося недовго. Влітку 1942 р. Ю. Ясногор оповів мені про ОУН і почав давати перші завдання. Я виконував найгрубшу роботу: крав папір з комор транспортного інституту, до якого нас брали на роботу. Потім передавав його своїм зверхникам — М. Оленичу чи М. Кузьменку, вони ж, у свою чергу, віддавали його в типографію на лівому боці Дніпра (так казав М. Кузьменко). Оленич приносив мені вже готові листівки, які я розклеював і в Лоц-Кам'янці і в Мандриківці.

Я загітував до підпілля ОУН також В. Остапенка і Г. Лагоду, які увійшли до моєї ланки. Всі ми тоді були повністю поглинуті підпільною роботою, всі наші думки і дії були спрямовані на незалежницьку ідею.

Згадується випадок, як я влітку 1942 р. їхав на товарному поїзді в Запоріжжя — віз листівки Ю. Ясногорові, який перебував на практиці в одному з сіл Запорізької обл. У Синельниковому німці розганяли людей з плятформи, але мене ніхто не чіпав, бо я мав на руці опасок «Дойче райхсбан» — німецька державна залізниця. Відпрацьована в мене була звичка приховувати острах — і це також допомагало.

Листівки я щасливо довів і передав Ясногорові. Але, коли він повернувся з практики, то повідомив, що не розклеїв їх, бо побоюався викриття.

«Пронесло» мене і ще один раз — взимку 1942 р., коли ми з Ясногором були затримані під час комендантської години і запроторені до будинку сільської школи, яку використовувано як тимчасову в'язницю. Зі мною було багато листівок, але викидати чи палити їх було шкода. Поліцаї обшуку не робили, а через деякий час взагалі нас відпустили.

У нашому селі була і комсомольська організація, якою керував Купа-Ткаченко Василь, який до війни навчався в університеті на історико-археологічному відділенні (жив на вул. Переможній). Він працював разом зі мною, знав мої погляди і здогадувався, чим я займа-

юсь. Ми з ним часто сперечалися. Серед комсомольців був ще один мій знайомий — Шаповал.

Одного разу, коли я розклеїв по селу листівки, він наступного дня відвів мене в бік і сказав: «Ви, націоналісти, у такий спосіб нічого не доб'єтеся, а лише полякаєте людей». Але ж я відповів, що нічого не знаю про листівки. (Зауважу, що хоча я і знав про існування комсомольського підпілля, але про їхню діяльність мені нічого не було відомо.) Пам'ятаю, як ми з Ясногором вирішили порозмовляти з Купою, щоб схилити його на наш бік і залучити до націоналістичного підпілля. Прийшли до нього додому, але наша розмова нічим не закінчилася — Купа був набагато краще нас ідеологічно підготовлений і переміг нас у дискусії, ще й надавав якихось комуністичних книжок. Але він був порядною людиною. Перед приходом ЧА він сказав мені: «Прийдуть наші — не бійся, я тебе виручу». Сам Купа-Ткаченко з приходом ЧА пішов на фронт і загинув біля Дніпропетровська.

Перед приходом червоних був наказ йти до лісу, в УПА. Наша група зібралася за містом в кількості 40-50 чол. Разом зі мною були Остапенко Василь, Кузьменко Микола, Печений Микола, Драган Петро. Очолював групу «БАЙДА» — кремезний, пересічного зросту, років 30-ти. Вдягнутий був у чорну шкірянку, озброєний «вальтером», а також з ним був ще один підпільник «МАРТИН». По дорозі ми співали. До речі, в т. ч. і

*«Ми українські повстанці-
Нащадки славних козаків.
Лютує край, горить повстання...*

а «БАЙДА» заспівував:

*Вже грають сурми, близько воля,
Вже рветься серце, кличе кров.
В огні кується наша доля,
Встають заковані з оков».*

Недалеко від с. Знам'янка Кіровоградської обл., де мав, на нашу думку, починатися Чорний ліс, під'їхали до нас на машинах німці — СС чи жандармерія. Почали розпитувати що ми за люди, бо в цих місцях діяли червоні партизани. Покликали «БАЙДУ» — він знав німецьку мову. Але решта розбіглася. Я повернувся додому.

До підпілля міг належати ще один мій знайомий — ВІЗИР Микола. З приходом ЧА, мене забрали до війська. Я був останнього року призову (1926) і тому мене і моїх ровесників затримали на місяць на навчання. Решта ж новобранців старшого віку, без будь-якої підготовки, були кинуті на передову під Кривим Рогом і Софіївкою, де більшість з них загинула. Як розповідав мені учасник тих боїв, — начальник штабу тієї частини, росіянин казав: «Ізменники, предатели народа, их надо перестрелять».

Наприкінці 1943 — початку 1944 рр., почали заарештовувати хлопців з підпілля ОУН. Був заарештований і Ю. Ясногор, який проходив службу разом зі мною. Але мене не чіпали. Правда така «прихильність» до мене пояснювалася іншим — з мене хотіли зробити секота.

Ще в армії я відчував, що мною цікавляться. Солдат Артьомов з Ворошиловграду, запропонував обмінятися фотографіями, я зрозумів навіщо це і не погодився. Але він наполягав, і довелося скоритися. Потім це фото показували на слідстві чи в таборах хлопцям.

Після служби в армії я повернувся додому. У 50-х рр. почали повертатися з таборів хлопці і тоді ж, з 1954 р., мене почали викликати КГБісти. Спочатку я отримав повістку в військкомат, де на мене вже чекав кагебіст. На «Победі» мене відвезли в обласне управління КГБ. Капітан Фісун, який займався мною, почав розпитувати про знайомих, рідних і т. ін., а потім прямо запитав: «Ваше відношення до ОУН?» . Я відповів, що перший раз чую про неї. Але він все знав про мене і мені довелося визнати: «що було, то було». Мене тримали в КГБ з 8-ї ранку до 10 вечора. І я, вже висмоктаний допитом, сказав: «Ведіть мене в тюрму». Фісун відповів, що я можу не боятися, мене не посадять. Потім поприходили ще кагебісти і почали казати, щоб я їм допоміг. Поміч в їх розумінні заключалася в тому, щоб я слідкував за своїми товаришами, що повернулися з таборів і доповідав їм. Тут же я дав розписку «про нерозголошення». Але після цієї зустрічі я одразу ж пішов до М. Кузьменка і все йому про те розповів.

Кагебісти почали призначати мені зустрічі — я не приходив. Вони дзвонили на роботу. Фісун лаявся. Коли Фісун пішов на пенсію, то став викликати Карпенко. Але так поступово відчепилися, адже користі від мене їм не було ніякої.

ОСТАПЕНКО ВАСИЛЬ — «ГРИВА» Дніпропетровськ, 1993

На час приходу німців я ще вчився в школі, і восени (вже при новій владі) пішов у 8-му класу нашої сільської школи, яка через 2-3 місяці була розігнана німцями. З середини 1942 р. я почав навчатися в фельдшерській-акушерській школі, навчання в ній я продовжив і після приходу Червоної Армії аж до самого арешту.

Я і мої друзі з класу були перейняті козацькою романтикою з заборонених книжок Кащенко, Грушевського, Грінченка. 1941 р. в класі ми заснували таємну організацію — своєрідну «Запорізьку Січ». Таким чином, були готові на 100% для сприйняття ідей ОУН. Навіть призвиська-псевда придумали собі ще тоді, а потім вони лишилися такими ж і у підпіллі.

Прихід німців ми зустріли з острахом, але все ж таки плекали надію, що вони допоможуть вигнати з України більшовиків і стануть со-

юзниками новозбудованої Української Держави.

Вперше я почув про підпілля ОУН від ЯСНОГОРА Юрка, нашого ватажка в «Січі», коли той приніс перший журнал «Пробоем» напочатку 1942 р.

По організаційній лінії я спілкувався із своїми зверхниками — Ясногородом Ю., а згодом — Оленичем М. З останнім познайомився в фельдшерській школі, де ми разом навчалися. Від них я періодично отримував листівки, що їх потім розклеював по Лоц-Кам'янці. До моєї ланки належали ДОН Григорій і ЛАГОДА Григорій — «Скеля». Дон діставав папір для листівок. Займалися ми також і виховною роботою — читали підпільну літературу, яку приносив Ясногор, він же і роз'яснював, що нам було не зрозуміло.

Перед приходом частин ЧА нашими зверхниками була дана вказівка вирушати до УПА.

Місцем збору нашої групи був призначений район макаронної фабрики Свердлова біля виїзду з міста приблизно 10 жовтня 1943 р. По обох боках шляху розташувалися підводи, приблизно 8-12 шт., на яких були і листівки, і документи, і друкарські машинки. Надвечір, коли всі зібралися, група рушила до Краснопілля, де всіх розмістили на ночівлю по хатах. Я ночував у хаті разом із Доном Г. Були ще наші хлопці — Кузьменко М., Бойко Г., але інших учасників групи я не знав. Провідником нашої колони був «Байда». З краснопілля вранці ми рушили в Кринички, — там мені і ще одному хлопцеві з Донбасу було дано завдання розповсюдити листівки в найближчих селах. Зустрітися із групою ми мали в Малому Водяному (Софіївському р-ні). Ми рознесли певну частину листівок по селах, а потім причепилися ззаду на німецьку машину і походу розкидали листівки по дорозі, якою йшли колони поліцаїв, калмиків (до речі, серед інших, були листівки із зверненнями до калмиків).

Але коли ми дісталися до Малого Водяного, нашої групи ще не було, бо ми дуже відірвалися вперед. Тоді ми вирушили через Софіївку і Божедарівку (Щорський р-н) в П'ятихатки. Дві ночі провели там у людей, але, здається, другу ніч ночував вже я один. Розпитували людей як пробратися до Чорного лісу, але ніхто чіткої відповіді не давав, але попереджали, де можливі засідки. На 3-4 день я випадково опинився біля вантажівки, на яку німці вантажили боеприпаси. Вони примусили і мене допомагати їм. І тією ж машиною я повернувся до Дніпропетровська. Тобто, з початку моєї подорожі минуло 10 днів. Там вже пустили про мене чутки, що, наче бачили, як я переходив міст до червоних. В селі нашому ще були німці, на другий день по моєму поверненні, вони почали виганяти людей із їх будинків, бо по районах Мандриківки, Лоц-Кам'янки мала проходити лінія фронту. Мої батьки мали рідних в Сурі, тож там перечекали ми і наступ червоних.

25 жовтня 1943 р. прийшов фронт. Побачивши перших червоноармійців — зразу аж не повірив своїм очам. Я пішов додому, поновив

навчання у фельдшерсько-акушерській школі. Майже рік мене не чіпали, організація наша ніякої діяльності не проводила. Але, приблизно в серпні-вересні, до мене додому підійшли брати ФЕДОРЦЯ Петра (вони так представилися, бо я бачив їх уперше) і сказали, що прийшов чоловік із УПА, який дає завдання збирати зброю, розшукувати членів ОУН, щоб поновити діяльність організації. Пізніше підійшов і ЛИТВИНЕНКО Василь, якого я бачив кілька разів. Характерно, що Петра Федорця я особисто не знав, а тільки чув про нього, але брати Федорця мене знали, як і БОЛЬШАКА Л., адже він контактував з Федорцем і навчався з ним у землевпорядному технікумі, там же вчився і Ясногор. Я не поспішав, а Федорці і Литвиненко почали наполягати, щоб я включився в роботу. Тоді я попросив їх, щоб вони познайомили мене з цим «представником УПА», на що вони відповіли згодою, адже той сам хотів того. Вперше ми зустрілися біля пам'ятника Ломоносову. Він представився: «МОВЧАН Іван із УПА», передав привіт від П. Федорця. Я не знав з ким порадитися, тож довірився на свій страх і ризик. Зброю частково почали магазинувати в одному місці — і ту, яку я ще збирав за власною ініціативою, і «нову» ... Але в мене почала виникати підозра, що той Мовчан — провокатор, бо він запитував про таке, про що не прийнято запитувати у підпільників. Пізніше він почав наполягати, щоб ми прискорили збирання зброї. Тоді я вирішив порадитися з Большаком (Мовчан знав про існування Большака, але чомусь так і не зв'язався з ним — чи випадково, чи, може, відчував його недовіру). Розповів йому все і він одразу ж сказав: «Його треба прибрати, це — провокатор». Він то сказав прямо і впевнено, хоча з тим Мовчаном навіть не бачився. Я завагався і все це переповів Мовчанові, в тому сенсі, що я порадився з товаришем, щоб прийняти рішення і той сказав, що ви — провокатор. Мовчан хоч позеленів на обличчя, але стримався.

Коли повернувся додому, то взяв, що на міні підірвався БОЛЬШАК Л. та ще кілька хлопців (вони також збирали зброю, але для себе). Попрощавшись 29 вересня із загинувшим Льоньком, я пішов до школи. Там одразу ж, на I-ій лекції мене викликали до кабінету директора, звідки НКВДист супроводив мене на вул. Канатну в р-ні Залізничного технікуму, де було розташоване НКВД.

По одній справі йшли:

Я,

ЛИТВИНЕНКО (із Краснопілля);

ЯСНОГОР Ю.

КУЧЕРЕНКО М. (з Верхівцевого),

ФЕДОРЦІ,

2 дівчини із Запоріжжя – всього 10-12 осіб.

Справа об'єднувалась тим, що з усіма контактував Федорець П.

Пізніше я взяв, як заарештували братів Федорців (вірогідно, і Литвиненка). Вони навантажили в мене вдома підводу зібраної зброї і

повезли її за вказівкою Мовчана прямо на подвір'я НКВД залізниці по вул. Канатній, де їх і було заарештовано. З самого початку всі заарештовані почали вимагати очної ставки з Мовчаном, але більше ми його не бачили.

Безумовно, що він був провокатором. У 1960-му та наступних роках, коли мене постійно тероризувало КГБ різного роду викликами до міліції, військкомату та на приватні квартири, одного разу я був приведений на квартиру по вул. Артема, 13. Там мене водили з кімнати в кімнату, умикали-вимикали світло, але в одній кімнаті, нарешті, зупинили. В кімнату зайшов чоловік у цивільному, який представився капітаном Карпенком, він був дуже подібний до Мовчана. Я вийшов з кімнати і почув за своєю спиною, як того запитали колеги: «Ну як?» Той відповів: «Все пройшло, не впізнав».

Моїм слідчим був капітан Осадчий. Почалося воно 29 вересня 1944 р., а 24-25 січня 1945 р. відбувся суд. Військовий Трибунал Сталінської залізниці присудив мені, Литвиненку і Ясногору вищу міру — розстріл по ст. 54-І «а» і 54-ІІ. Інші отримали різні терміни ув'язнення. З того часу ми сиділи утрюх в камері смертників 65 днів аж по 26 березня 1945 р., коли Верховна Рада СРСР винесла рішення про заміну вироку ВМН на 15 років каторжних робіт.

Після цього мене направили в Тайшет, але вже скінчилася навігація в Норільську (куди мене мусили транспортувати) і я був відправлений в район м. Маріїнська Кемеровської обл.

В 1951 р. мене вивезли в Кінгір, а звідти, якраз перед повстанням, в Джезказган, де я працював на шахті бурильником. З Джезказгану я і звільнився 14 січня 1955 р., по відбуттю 3/4 терміну. У Дніпропетровськ повернувся восени 1956 р.

ФЕДОРЯК ГАЛИНА ІВАНІВНА **Дніпропетровськ**

Кость ФЕДОРЯКА — «Мороз» навчався на 3-у курсі медичного інституту. З приходом німців сільська адміністрація забажала, щоб він пішов працювати в поліцію, але він навідсіч відмовився: «Ніколи не буду служити німцям». Після цього він став переховуватися від окупантів в невеликому схроні.

До Костя приходив його товариш із Західної України, який називався «ІВАСЬ» тому Галина Іванівна називала його Ванею. Вона знала також, що «Івась» бував у Сурсько-Михайлівці (Солонянський р-н) у БОГУНА, в цьому селі його («Івася») знали вже як «Василя Михайловича». Заходили до Костя й інші хлопці:

- «ЮРА» (с. Тритузне),
- «ГРИЦЬ» (здається, що він загинув).

Колись Кость з «Івасем» потрапили в німецьку засідку, почали

відстрілюватися. «Івасеві» вдалося втекти, а Кость заарештували і відправили в гестапо.

Галина Іванівна з братом — Миколою — взнавши про цей арешт, думали, що Кость помилково затримали як радянського підпільника, зібрали в селі підписи під листом про те, що Кость — син «розкуркуленого» за советів селянина, що вся родина була репресована, т. ч., підстав для арешту Кость немає. З цим листом і з продуктами (щоб задобрити німців), прийшли в гестапо. Принесене передали черговому. Той сказав, що зараз повернеться, але поки останнього не було, люди, які перебували у приймальні, порадили якнайшвидше забиратися геть, поки їх не забрали самих. Так ця спроба «визволення» нічим і не закінчилася. Невдовзі Кость захворів у в'язниці на сипний тиф і його поклали в інфекційну лікарню по вул. Канатній. Принесши чергового разу передачу, Галина Іванівна довідалася, що Кость з лікарні втік. Вона поспішила залишити лікарню, щоб її не заарештували. Кость скористався тим, що інфекційна лікарня погано охоронялася, до того ж перед втечею він відволік увагу охорони тим, що повідкривав крани з водою, в такий спосіб зробивши своєрідний відволікаючий маневр. Після цього випадку Кость рідко з'являвся додому і тільки, щоб поїсти і переночувати. Галина Іванівна не знала про приналежність брата до ОУН, доки не знайшла в нього листівки з націоналістичними гаслами, зі змістом яких не була тоді згідна. Запитала про ті листівки Кость, але той фактично відмахнувся від сестри.

Сама Галина Іванівна (1923 р. н.) разом із своїми іншими братами — ФЕДОРЯКОЮ Миколою Афанасійовичем та ФЕДОРЯКОЮ (?) (помер у таборі), була засуджена у 1943-44 рр. за приналежність до ОУН, але, як стверджує сама ніякою серйозною організованою діяльністю вона не займалася, радше була свідком, аніж учасником.

У 1943 р. Кость зник. Вже у в'язниці Галина Іванівна бачилася із колишньою однокурсницею Кость і вона розповіла їй, що Кость загинув у районі П'ятихаток — Божедарівки в сутичці з німцями чи поліцаями, коли намагався з товаришами визволити людей, яких вантажили на відправку до Німеччини.

Під час слідства, в таборах і, навіть згодом, працівники НКВД і їх наступники весь час допитувалися про Кость. Навіть у 80-х рр., як довідалася вона від рідних, до її родичів з селища «Ясний» (175-й км., 2-а зуп. від Діївки) — брата ОЛІЙНИКА Михайла Михайловича, 1928 р. н., рідних сестер Ольги Михайлівни (1924 р. н.) та Олександри Михайлівни (1918 р. н.) приїжджав чоловік, який представлявся туристом із ФРН та називав себе Костем ФЕДОРЯКОЮ. Навіть показував фотографію, на якій був молодим. Але Галина Іванівна вважає, що то була провокація КГБ, адже Кость, на її думку, в першу чергу розшукав би її¹.

*Записав: Павло ХОБОТ
Серпень 1993 р.*

¹ Лев Шанковський у своїй книзі «Похідні групи ОУН», виданій у Мюнхені, в 1958 р. називає Костя ФЕДОРЯКА (так у тексті) в числі розстріляних німцями 22 жовтня 1943 р. у шахті Валявка в Кривому Розі українських самостійників. (стор. 147).

КЛИМЕНКО ПЕТРО МАРКОВИЧ **Дніпропетровщина**

У 1928 р. мої батьки переїхали із Спаського на хутір Гукове (спочатку належав до Новомосковського, з 30-х рр. до Магдалинівського районів), що підпорядковувався Очеретуватівській сільраді (тепер хутір вже не існує — знесли). З початком війни у 1941 р. я був мобілізований у Червону Армію. У 1942 р. потрапив на фронт механіком-водієм танка. Наше з'єднання, 5-а танкова армія, «отдельная» танкова 39-та бригада (насправді вона мала інший номер) «тримало» угруповання німецьких військ під Сталінградом на Середньому Доні, згодом брало участь у визволенні України, у боях під Дніпропетровськом, Харковом.

Одного разу, на р. Донці я допоміг виконати завдання нашої розвідці, і за те полковник розвідки нагородив мене «Орденом Красной Звезды». Але про нагороду я нічого не знав і отримав її лише нещодавно. Виявляється, що орден вже вдруге «знайшов» мене, бо у 1952 р., у зв'язку з тим, що я був політичним репресованим, мені його не віддали.

На Донці я був двічі поранений і після другого поранення демобілізувався за станом здоров'я у званні сержанта гвардії. Повернувся я додому, в Гукове, в липні 1944 р. і влаштувався працювати в школі викладачем військової підготовки.

У 1945 р. я звернувся до свого знайомого ПИХАЛЕНКА Пантелеймона з проханням десь дістати зброю, що була мені необхідна для можливої оборони від різних кримінальних банд, які вешталися по району.

У серпні 1945 р. ПИХАЛЕНКО познайомив мене з МАКАРЕНКОМ Юхимом, який і дав мені револьвер. МАКАРЕНКО почав вести зі мною розмови про те, що Україна поневолена, що і тепер, після війни, вона буде знову визискуватися. В наступних розмовах МАКАРЕНКО відверто сказав, що він репрезентує ОУН, яка бореться на Західній Україні за незалежність.

Практично я нічого не робив, бо Макаренко казав, що зараз треба не виявляти себе, а очікувати загального повстання, щоб тоді вже виступати.

З підпілля я знав лише ПИХАЛЕНКА П., з яким був і раніш знайомий. З усіма іншими я вже познайомився на слідстві (окрім Ігнатенка, якого я знав, але не підозрював, що той підтримує контакти з Ма-

каренком).

У багатьох, хто визнавав про мою долю, виникало питання: як це я міг стати бандерівцем після того, як воював у ЧА? Але я любив свою Україну і мені ще з дитинства, років з десяти, вкарбувалась у пам'ять підслухана розмова сусідів про те, що якби Україна була самостійна, то жили б значно краще без «отих кацапів».

Цікаво, що мої батьки знали про моє знайомство з МАКАРЕНКОМ (а про те, що він є націоналістом і переховується від влади було відомо), але нічого мені не казали. Взагалі люди співчували ідеї незалежності, але більше боялися і не вірили в її перемогу.

27 грудня 1945 року Макаренко був заарештований. Як він сам мені розповідав у тюрмі, його заманила в засідку НКВД на квартирі в Дніпродзержинську жінка, з якою він під час німецької окупації підтримував організаційний зв'язок.

Після свого арешту, Макаренко видав усіх, з ким контактував. Був заарештований і я. Спочатку на слідстві я намагався поводити себе, як раніш радив Макаренко — тобто казати, що ми ніякі підпільники, а просто збиралися займатися крадіжками, пограбуванням і т. ін. Але, як виявилось, Макаренко все розповів НКВД і я на очній ставці був змушений у всьому зізнатися.

Справу по цілій групі вів Дубина, а мною займався Заложний. По справі проходило 27 осіб, а серед них:

Самійленко Федір (живе у Спаському), Самійленко Микола, Ігнатенко Іван Миколайович (Підгороднє), Макаренко Юхим, Пихаленко Пантелеймон Смилянович, Шаруда П., Капустян і Тонконоженко (мешканці села Спаського), Баранник Петро (вже спочили), Волок Афанасій і Вельгодська — Команда (західняки з Тернополя, які мали організаційний зв'язок з Макаренком ще за німецької окупації).

Суд відбувся аж через 7 місяців — у липні 1946 р. Майже всім, у тому числі і мені, дали по 10 років + 5 років поразки у правах по статтях 54-Ia і 54-II «незаконное хранение оружия и укрывательство изменника Родины». Самійленко Ф. отримав 5 років, Баранник П. — 8, а Макаренко — розстріл, який згодом замінили на 15 років каторги. Я відбував термін у Мелітополі, потім Мордовії (м. Потьма). Звільнився в 1955 р. і повернувся додому.

Макаренко Юхим Семенович (р. н. 1913-14?) — народився у Спаському. Під час німецької окупації був активним діячем ОУНівського підпілля. Працював їздовим у гестапо у Дніпропетровську.

На чутках, під час відходу німців, виїхав на Західню Україну, а потім повернувся і жив у Нижньо-Дніпровську в районі Звалища.

Був заарештований 27 грудня 1945 р. (НКВД влаштувало провокацію). На суді отримав розстріл, замінили на 15 років каторги.

Загинув під час повстання у Нижньому Тагілі.

СОЮЗ УКРАЇНЦІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

У 1945 році перші кроки в напрямі оснований СУБ були пороблені українськими патріотами, які в цьому часі жили у Великій Британії. Між ними були такі, що силами обставин поселились у Великій Британії ще перед Другою світовою війною і перебули її в цій країні. Наприклад, українці, вояки і старшини канадських і американських військових з'єднань, які стаціонували в цьому часі на Британських островах. Вони відчували потребу прислужитись національній справі та українському народові в тому для нього дуже важкому часі. Другі українці евентуально досягли берегів Великої Британії почерез Сибірські концтабори продіставшись на Близький Схід як вояки польських збройних сил по стороні західних Альянтів, а відтак після важких боїв з гітлерівською Німеччиною тут вони демобілізувались. Були також ті українці, які силою обставин вписались у польське військо в Західній Європі. Інші, як вже цивільні або полонені опинились у Великій Британії після висадки в Нормандії та освободження великої частини Франції від німецької окупації. В цій на 1945 р. ще ненадто великій групі українців були люди двох-трьох поколінь. Між ними були заправлені у передвоєних роках політики, політичні і громадські діячі й невелике число професіоналістів. Найбільше число було з покоління народженого у 20-их роках, співучасників або наочних свідків підпільної, революційно-визвольної боротьби ОУН, УПА, УГВР, які в дусі Акту Відновлення Української Державности, проголошеним у Львові 30 червня 1941 р., вели на двох фронтах завзяту й кроваву боротьбу з німецькими і московсько-большевицькими наїзниками за волю і свободу українського народу й за самостійність і державність України.

Тодішня доволі зрізничкована віком, досвідом, пережиттям, світоглядово-ідеологічним і політичним угрупованнями українська громада, поступилася загальній ідеї оснований установи, яка б репрезентувала, пропагувала й обороняла українську людину й українську національну справу й інтерес. У висліді таких спільних стремлінь і зусиль у січні 1946 року установлено Союз Українців у Великій Британії, членами якого ставали українці православні й католики, наддніпрянці й галичани, поліщуки, волиняки, буковинці й закарпатці, одним реченням — всі українці Соборної України, яким доля присудила жити й працювати поза межами України.

Дійсний розвиток СУБ розпочався в наступних вісімнадцяти місяцях, коли з таборів Переміщених Осіб (ДіПі) у західних зонах Німеччини, Австрії, Італії прибули до Великої Британії українці в ролі «добровільних робітників». У грудні 1947 року СУБ офіційно зареєстровано як Спілку з обмеженою порукою на основі Парляментарних Актів про допомогіві організації (з 1940 р.) і такого ж Акту про Спілки (з 1948 р.). СУБ як установа став юридичною особою. До березня 1948

Надзвичайний і повноважний посол України — академік проф. Сергій Комісаренко виголошує вітальне слово під час Ювілейного прийняття в Катедральній залі, 20.01.1996 р.

року керівна й виконавча влада була в руках обраної Головної Управи, яку разом з головою Союзу членство СУБ вибирало під час основуючих і других звичайних Загальних Зборів. Від березня 1948 року впроваджено зміну й найвищим керівним органом СУБ стала двадцятичленна Рада СУБ на чолі з Головою СУБ. Від 1948 року центральним виконавчим тілом у системі СУБ стала Головна Управа СУБ під керівництвом ділового директора, якому були підзвітні референти, підреференти чи звичайні працівники визначених ділянок праці.

Від 1948 року в організаційну побудову СУБ впроваджено Секції і Комісії СУБ, Відділи й Осередки СУБ, а потім і Окружні Ради СУБ. Усі клітини творилися і реєструвалися на основі Статуту СУБ, були підпорядковані виконавчим і керівним чинникам СУБ і діяли на основі своїх Правильників, яких затверджувала Рада СУБ.

Від самих основуючих Загальних Зборів уся діяльність СУБ розвинулася в трьох важливих площинах:

- 1) По лінії загального представництва й репрезентації членства СУБ, української громади у Великій Британії й української національної справи перед британським народом і його державними властями;

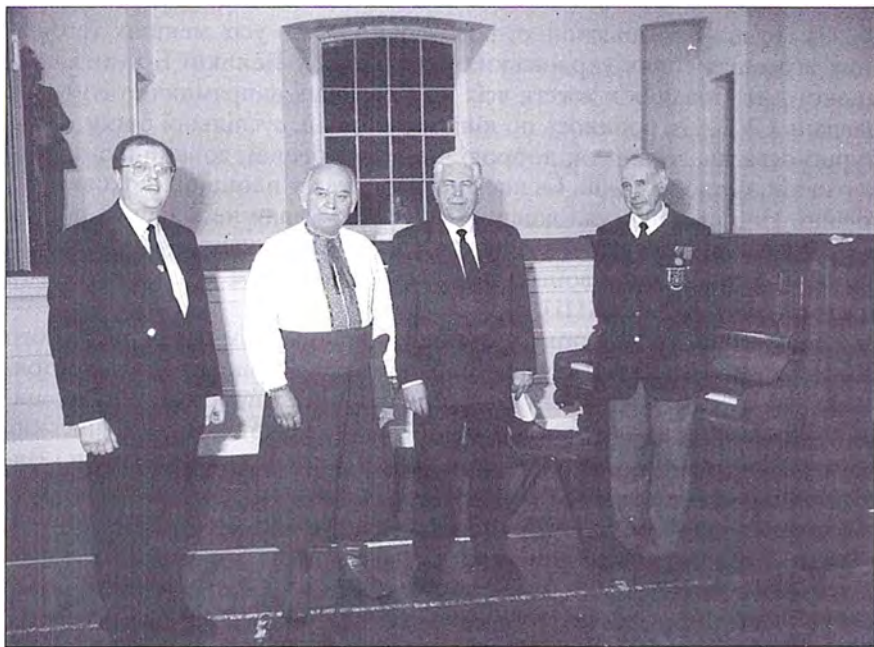
- 2) По лінії загальної і специфічної репрезентації СУБ і української громади в Британії перед і серед подібних українських установ та організацій в Західній Європі і в діаспорі;

3) По лінії організаційної розбудови СУБ в усіх менших та більших згромадженнях українських поселенців у Великій Британії і активного втілювання в життя всіх програмових напрямних статutowих завдань СУБ. Це робилось по лінії видавничій, суспільної опіки, культурно-освітнього життя, добродійно-допомоговий, зовнішньо-інформативній, господарській, і в перших початках у площині церковно-релігійні. Наприклад, мужі довір'я СУБ втримували необхідний зв'язок з тодішніми душпастирями відносно вдержування каплиць у гостелях і таборах, і також були вони середником зв'язку між душпастирями та мирянством УКЦ й УАПЦ.

Недовго після 1948 року потреби у ширших розмірах українського жіноцтва, комбатантів, студентства, учителів і молоді довели до причини їхнього усамостійнення в організаційній і програмовій площинах. Оформились в автономні Секції СУБ — Організація Українських Жінок у Великій Британії (ОУЖ), Спілка Українських Учителів і Виховників (СУУВ), Комісія Допомоги Українському Студентству (КОДУС) і на початку 50-их років створено мережу Шкіл Українознавства.

В перших майже 15-ти роках діяльності СУБ, керівні й екзекутивні чинники СУБ найбільше своєї уваги присвячували організаційним справам. Давали вони моральну і матеріальну допомогу потребуючим, опіку хворим, інвалідам, сиротам. Розгортали загально освітне та культурне життя. Вишколювали та виховували громадських діячів. Домагались від властей визнання української національності. Інформували англомовними виданнями та ширили інформацію серед британців про українську громаду й її національність, про Україну й українську національно-державницьку справу, зокрема про правдиве положення України під московською окупацією й про боротьбу ОУН, УПА, УГВР за волю та державність. Поширювали ті українськомовні газети, журнали і книжки серед громади, що появлялися в Європі та за океаном, розбудовували власне видавництво. Поглиблювали зацікавлення розвитком українського громадського життя поза Великою Британією в Західній Європі й загально в діаспорі. Своєчасно СУБ став співосновоположником і членом Світового Конгресу Вільних Українців (СКВУ — сьогодні Світовий Конгрес Українців) і Координаційного Осередку Українських Громадських Центральних Установ (КОУГЦУ — сьогодні Європейський Конгрес Українців).

За перших 15 років СУБ осягнув багато корисних здобутків. У наслідок потреб на полі добродійному та суспільної опіки було основано Інвалідський Фонд, Фонд Суспільної Опіки й придбано оселі для користування хворими, інвалідами й згодом емеритами. Перша оселя це «Сиденгурст» у Чіддінгфолді, Саррей, а друга «Кобзарівка» у Вестон-Тренті, біля Дарбі. До теми суспільної опіки слід пам'ятати, що як вияв обурення нової української спільноти з приводу депортації хронічно хворих та інвалідів до Західньої Німеччини в 1949 році СУБ був

Зліва: голова СУБ д-р Любомир Мазур стоїть біля трьох учасників установчих загальних зборів СУБ (19-20 січня, 1946 р.) — Петро Савків, інж. Василь Олеськів, Михайло Ткачук.

ініціатором і організатором першого широкого демонстративного виступу українців. Ще одним великим здобутком можна вважати, що завдяки п'ятдесять років наполегливих і особливих зусиль на відтинку культурно-освітньої діяльності, як центральних керівних органів, так Окружних Рад, Відділів та Осередків СУБ, то по нинішній день зорганізована українська громадськість далі неменш шанобливо зберігає всі важливі національні святощі у формі свят та обходових роковин, як було першими початками. Це добрий доказ загального освітнього рівня серед новопосталого українського суспільства й рівночасно, це вияв його ідеалістичного національного світогляду, і грань практичного способу самозбереження української ідентичності. В 50-их роках, тодішні громадські діячі були в віці між 20-28 років. Їх виховували і вишколювали майже всі українські установи. Проте, найбільш впливовим чинником у відношенні до виховання національно-свідомої української людини на терені Великої Британії з самостійницько-державницьким стремліннями потрібно вважати за присутність і дію мережі ОУН(Р). Ще сьогодні велика частина організаційно праці СУБ в його п'ятидесятому році спирається на тих громадських діячів, які були вишколені в 50-их роках. Проте за останніх 10 років значний поступ пороблено, щоб членів СУБ з другого покоління українців, урод-

женців Великої Британії, упровадити в громадські проводи центральних та місцевих керівних органів СУБ.

Початкова жвава діяльність СУБ на полі зовнішньої інформації увінчалася англomовним кварталником «Юкреїнієн Рев'ю», що регулярно появляється від осені 1954 року. Видавнича діяльність СУБ віддзеркалена також безперебійним виданням офіціозу-тижневика «Українська Думка», «Календарця українця у Великій Британії». СУБ видавав для шкільної дітвори журнал «Юні друзі» і численні книжкові видання та брошуровані видання СУБ для старших і молоді. У ширшій площині ширене було українське друковане слово керівниками Книгарні СУБ у Лондоні, звідки десятки тисяч газет, журналів, книжок, шкільних підручників, української біжутерії, мап, образів, кераміки тощо, перейшли в руки українських читачів і покупців.

А вже мабуть найбільшим здобутком п'ятидесятого року діяльності СУБ є те, що — помимо деяких об'єктивних внутрішніх стрясень, помимо величезного тиску доволішнього чужинного світу, помимо підливних спроб і намагань московсько-большевицької агентури, помимо відходу у вічність сотень активних діячів Союзу, СУБ на чолі зорганізованої української громадськості не зійшов, не розтратив, не розгубив, не понизив й не продав, але кріпко тримався і пропагував, всім відомий національно-державницький ідеал, який покладає в основі СУБ. Сьогодні СУБ старший на 50 років за віком своєї історії, членства, праці та здобутків. Проте, від коли Верховна Рада України проголосила 24 серпня 1991 року державну незалежність України, керівництво й членство Союзу Українців у Великій Британії набрало нових сил, нової наснаги, і зареагувало на визов нової дійсності, нових обставин, які назріли враз із самостійністю і державністю. У наслідок того, СУБ пообіцяв працювати навіть з ще більшою посвятою на користь українського народу. Для кожної української патріотки й кожного українського патріота, згадана історична днина стала незабутньою подією вкарбованою в їхню пам'ять. Почування і радість цієї хвилини не легко передати кількома словами. Слід лише згадати, що зовнішня діяльність СУБ у продовж довгих десятиліть, а саме, писання меморандумів до уряду Великої Британії і світових політиків; організування публічних маніфестацій як вияв спільної волі й думки українського суспільства; демонстрацій, походів, вічів, петицій; втримання активного зв'язку з представниками англomовної преси, радіо, телебачення, тощо, як на центральній, так і на місцевій базах ЗМІ, — вся та праця активу СУБ, всі ті заходи вповні себе оправдали. Зорганізована й працююча українська спільнота у Великій Британії своїм поступуванням у продовж пів віку привабила серед впливового британського суспільства твердих прихильників віковичної ідеї Української Самостійної Соборної Держави. Завдяки тим громадським трудівникам, які не жаліли своїх часу, труду й грошей, пропагували українську національну справу, сьогодні у Великій Британії є коло впливових бри-

Учасники Ювілейних святкувань 50-ліття СУБ. Катедральна зала катедри св. Марії, Едінбург, Шотляндія, 20. 01. 1996 р.

танців, які будучи постійно добре поінформованими про Україну, виступають з позиції обізнаності з минулим і сучасним України й ставляться прихильно до Української Держави й Українського Народу, якого сини й дочки, прибувши на хоч невідомі, але гостинні Британські острови в повоєнному періоді, спромоглись побудувати таку потужну й впливову українську суспільно-громадську установу, що собою представляє СУБ.

Сьогодні у світлі потреб уже державного українського народу, якому не легко приходитьсь, але, який змагається і поступово стає з колін на ноги, керівництво і членство СУБ далі перспективно й оптимістично вдивляються в майбуття будучи твердо переконані, що їхня дальша місія це координувати зусилля української громадськості «туманного Албіону» на благо й краще завтра Української держави й добробуту українського народу як в Україні так тут на поселенні.

Багатосторонню діяльністю СУБ здобув собі велике признание серед української діаспори. Його велику творчу роль в українському організованому житті у Великій Британії визнає українська громада тому, що СУБ вніс великі позитиви й значно вплинув на розвиток життя українців у тій країні. Звичайно, що підкреслюючи великі і поважні здобутки СУБ, треба згадати, що в його діяльності були теж і великі труднощі, недоліки і недотягнення. Довголітня безперервна діяльність Союзу не проходила легко. Тому необхідно відмітити з особливим признанням ту наполегливу працю всіх діячів СУБ, як у центральному й місцевому проводах, які довголіттями віддавали й віддають з себе всі можливі зусилля і засоби, щоб СУБ зростав, розвивався, і залишив по собі світлу історію і довготривалі сліди.

СУБ В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ ПЛОЩИНІ

Період початкової організації розбудови СУБ-у припав на роки 1948-51, коли до Великої Британії масово прибували українські біженці з таборів «Переміщених осіб (ДіПи)» у західних зонах Німеччини і з таборів в Італії. У цих роках в члени СУБ-у реєструвалося біля 25,000 українців.

Згідно з політикою британського уряду переважаюча більшість українців була зобов'язана мешкати в робітничих таборах, розкинутих в сільсько-господарських частинах Великої Британії і в промислових осередках. Загальне число відділів та осередків СУБ у цих роках було біля 360. В наступних роках, коли після виконання контрактних зобов'язань, українці отримали право вільного вибору праці та місця замешкання, велика частина їх залишила сільсько-господарські гостелі та поселилася в містах. Це вплинуло на зменшення кількості клітин СУБ, але натомість посилило загальну кількість членства в усіх більших і менших скупчення українців. В 1955 р. СУБ нараховував 80 таких клітин. Сьогодні, сорок років пізніше, число клітин аж так значно не змінилось, бо всіх разом 64.

В першому десятилітті діяльності СУБ в його структурі діяли, крім відділів та осередків, також Секції СУБ й Окружні Ради. Найдовше при життю затрималася Окружна Рада СУБ на Шотляндію і Північну Англію, яка проявляла жваву діяльність зокрема на відтинку зовнішньої інформації. Шотляндська Ліга Європейської Свободи та її численні брошури публікації про українських народ, його історію і боротьбу за волю та державність, становлять поважний здобуток в загальній діяльності українців на зовнішньому полі.

У недовзі після заснування СУБ і за його ініціативою вилонилися окремі автономні Секції СУБ: Комісія Допомоги Українському Студентству (КоДУС), Організація Українських Жінок (ОУЖ), Спілка Українських Учителів і Виховників (СУУВ) і Бібліотека та Музей ім. Тараса Шевченка. Слід також згадати, що СУБ відіграв допоміжну роль в заснуванні Української Студентської Громади (УСГ), Спілки Української Молоді (СУМ), Української Пластової Організації (ПЛАСТ-КВОМ), Об'єднання бувших Вояків Українців (ОбВУ), як і в заснуванні Музею Української Визвольної Боротьби ім. Степана Бандери з початковим осідком в Ноттінгамі й тепер у Лондоні. На відтинку студентства і середньо- та високошкільної молоді СУБ діяв при допомозі КоДУС, як окремої постійної Комісії, і Української Педагогічно-Освітньої Комісії. Деякий час при УСГ діяла окрема Секція Студентів Інституту Заочного Навчання, що мала власну бібліотеку і вдержувала близький діловий контакт з українським науковим осередком в Сарселі, Франція. На протязі довгих років СУМ, ОбВУ, УСГ, ОУЖ, «Нова Фортуна» і інші користали з приміщень в Центральному Домі СУБ в Лондоні, а деякі з них роблять це ще сьогодні. Не-

мало зусиль вклав СУБ також у розбудову місцевого церковно-релігійного життя. А на протязі багатьох років користав також з праці в його рядах таких визначних церковних діячів, як св. п. о. протопресвітер С. Молчанівський, св. п. прот. С. Богатирець від УАПЦ, о. мітр. Малиновський, о. д-р Дячишин, св. п. о. д-р. А. Михальський, о. митр. д-р Іван Музичка, св. п. о. крил. Михайло Ратушинський, св. п. о. крил. Ярема Гаврилюк, о. митр. Микола Матичак — від Помісної УКЦ.

До поданої характеристики треба включити теж і широко розгорнену харитативну діяльність СУБ, що опікувався хворими, немічними, займався розшуками; спадковими справами; посередничав і інтервенював у різних питання соціального забезпечення; полагоджував податкові й пенсійні справи; уділював допомоги потребуючим; займався справами виєднання відшкодування; спроваджував родини та окремих осіб на відвідини чи на постійний побут; співпрацював із різними британськими добродійними установами та організаціями; а в початкових роках свого існування допомагав матеріально українським біженцям у Німеччині, Австрії і Триєсті.

Рік	Загальний реєстр членів	Актив	Стан клітин
1949	23608	19752	358
1994	27630	14993	64

НА ПОЛІ ОСВІТНЬОЇ І КУЛЬТУРНОЇ ПРАЦІ

Однією з важливих ділянок багатогранної праці СУБ, впродовж усіх п'ятдесят років, була культурно-освітня діяльність. Вона була незвичайно широкою і різномодною. Улаштовано сотні академій, святкувань, концертів, доповідей, рефератів та імпрез по лінії культурно-освітньої діяльності. Видано матеріали й реферати на різні історичні роковини. Відбувалися доповіді у клітинах СУБ не тільки діячів СУБ, але й запрошених гостей-доповідачів з інших країн чи британців. У початкових роках поселення українців у Великій Британії були влаштовані курси вивчання англійської мови, курси українознавства й діяли різні самоосвітні гуртки. Заходами УВУ був улаштований у 1954 році перший Високошкільний Літній Курс. Того ж року була влаштована перша виставка на британському терені скульптур українського мистецтва — Григорія Крука —, друга була влаштована в 1986 р. Зі самих початків поселення українців у Великій Британії розвивали свою діяльність репрезентативні мистецькі ансамблі СУБ — чоловічий хор «Гомін», від 1949-64 рр. під диригуванням проф. Євгена Пасіки-Гордія, а пізніше, уже після його еміграції до США, маєстра Ярослава Бабуняка і танцювальний ансамбль - «Орлик», під керівництвом Петра Лазоришака-Дністровика, а вже після його смерті під керівництвом п-ні Марії Бабич і Дмитра Парадюка.

Як доказ міжнародної оцінки високоякісних здібностей наших

репрезентативних ансамблів СУБ, «Гомін» і «Орлик», вони були першунами на славнозвісному міжнародньому фестивалі пісні, музики й танців у Ллянголлєні, Валія. У продовж' довголітньої діяльності, між іншими, «Гомін» виступав на фестивалі у Швайцарії, в Парижі, в Мюнхені, а «Орлик» — у Дабліні, Корку, Ніцці, Ліворно, Пескарі, Фльоренції, Агрідженто, Мюнхені. У м. березні 1974 року обидва ансамблі відбули успішне концертне турне на Північноамериканському континенті, виступаючи у містах: Монтреаль, Торонто, Гамільтон, Боффало, Рочестер, Сиракюз, Філядельфія, Нью-Йорк, Йонкерс, Пітсбург, Клівленд, Детройт, Чікаго. Подібне турне відбули в 1978 році. Слід тут також відзначити, що 19 серпня 1991 р. «Орлик» концертував по Україні якраз у тому часі, коли відбувся путч ГКЧП-істів у Москві, що довело до розвалу СССР і до усамостійнення України 24 серпня 1991 р. Чоловічий хор «Гомін» концертував по Україні й в половині 1995 р.

Слід також відмітити, що при кінці 1994 року репрезентативний чоловічий хор «Гомін» і танцювальний фолкльорний ансамбль «Орлик» дійшли до свого успішного і вельмизаслуженого 45-ліття, яке було відзначене величавим бенкетом і концертом у залі Відділу СУБ у Манчестері.

Крім згаданих репрезентативних ансамблів, діяли та розвивали свою діяльність хори й танцювальні групи в багатьох клітинах СУБ. Їх було багато в початкових роках, а згодом їхнє число зменшувалося внаслідок різних об'єктивних причин. Із постійно діючих хорів СУБ належить згадати хор «Діброва» з Брадфорду. Крім хорів і танцювальних груп, діяли й розвивалися теж інші мистецькі групи та гуртки, які скріплювали і збагачували культурно-освітню діяльність на місцях.

Виступала на терені Великої Британії славнозвісна Капелья Бандуристів з Детройту, США, із якою їздили по європейському континенті танцюристи з «Орлика». Між іншими концертували в наших українських громадах — мистці Григорій Шведченко й Казимир Олешкевич, Володимир Луців, Мирослав Скала-Старицький, Іра Маланюк, Любомир Горницький, Михайло Мінський, Уляна Чайківська, Одарка Андрішин, Іриней Жук, Ріта Хоменко, Марійка Галабурда, Богдан Шарко, Ганна Колесник. Належить також відмітити гостинні концертні виступи ансамблів СУМ - чоловічий хор «Прометей», жіночий хор «Діброва», духової оркестри «Батурин» із Торонта, Канади в 1972 р., концертне турне молодіжного танцювального ансамблю «Євшан» із Саскатуну, Канада, танцювального ансамблю «Булава», Канада, Візантійського Хору з Утрехту, Голляндія, під керівництвом д-р Мирослава Антоновича, театральної групи «Нове Покоління», Клівленд, США, керівник Ігор Цішкевич і чоловічого хору «Журавлі» з Варшави, Польщі.

Як своєрідна художня прелюдія до незалежності України, ще в

1990 році СУБ і українська спільнота відчували перші прояви процвітаючого культурного відродження, яке вже рік-півтора раніше почалось цілком явно розвиватись в Україні. На запрошення СУБ почали приїждити з України різні мистецькі ансамблі/колективи, які допомогли своїм мистецтвом, його змістом і формою пропагувати українську культуру серед української громади, а деякі з них навіть і поза громадою у британському світі. Збагачували вони культурно-освітню програму діяльності СУБ. Першою такою «ластівкою» завітали до СУБ «Січові Стрільці», Остапа Стахіва з Львова, і з часом тоді загощували «Веселі Музики», Київ; мішані хори «Металіст», «Світоч», Київ; тріо бандуристок «Любисток», Київ; театр «Не журись», Львів; «Козацькі Забави», Київ; діточий хор з Одеси; мішаний хор «Вірли», Львів; композитор Олександр Спаринський, Київ; український державний ансамбль, пісні, музики й танцю ім. Г. Верьовки, Київ; заслужений театр ім. Марії Заньковецької, Львів; чоловічий хор «Боян», Київ; естрадний колектив «Соколи», Дрогобич; співаки «Тріо Мареничі».

Поза пропагуванням українських культурно-мистецьких одиниць на британському терені, останніми роками СУБ кількаразово уділяв фінансову допомогу Всеукраїнському Фестивалю «Червона Рута» ім. Володимира Івасюка, щоб своїм просвітянським характером міг пропагувати українську культуру зокрема у зросійщених областях східної України.

Щоправда, культурно-освітнє життя СУБ зокрема скріпилось на цьому терені у третій декаді діяльності завдяки участі молоді, тобто молодіжних самодіяльних груп, головню з лона СУМ, котрі підсилили культурно-освітнє життя українських громад. Належить згадати танцювальний ансамбль «Крилаті» із Брадфорду, під мистецьким керівництвом хореографа сл. п. Остапа Буряка; тріо «Конвалія», Бері, під керівництвом п-ні Марусі Юрків-Яроцької; мішаний хор «Трембіта», Олдгам, під диригентурою м. Ярослава Бабуняка; мішаний хор «Русалка Дністровна», Манчестер, під диригентурою братів Степана і Павла Гуньки; чоловічий хор «Боян», Ноттінгем, під диригентурою Мирослава Бучока; танцювальний ансамбль «Говерля», Дарбі, керівник Йосиф Купранець; танцювальний ансамбль «Чупляк», Ноттінгем, хореограф Степан Чупляк; молодший від «Гомону» але старший за історією хор «Діброва», Брадфорд, під диригентурою Степана Замулінського й «Веселка», мішаний танцювальний гурток Осередок СУМ в Аштоні.

Заходами СУБ, в рамках його культурно-освітньої діяльності між іншими відзначувались такі важливіші роковини: Шевченківські Ювілейні Роки; річниця Української Національної Революції; Франківський Рік; річниця геройської смерті ген. хорунжого Романа Шухевича — Тараса Чупринки; Рік Мазепи; річниця з дня народження поетеси Лесі Українки; річниця постання УПА; річниця смерті Головного Отамана сл. п. Симона Петлюри; роковини смерті сл. п. Степана Бан-

дери; 50-річчя УВУ; річниця штучного Голодомору в Україні. Крім згаданих важливіших роковин, відбувалися кожного року відзначування таких чи інших історичних роковин чи подій, що мали характер крайових, окружних та місцевих святкувань. При активній співпраці й підтримці СУБ також відбулись імпозантні відзначення в Лондоні Світового Року Втікача, Тисячоліття Хрищення України.

У рамках культурно-освітньої діяльності постали бібліотеки у відділах СУБ і постало Товариство Українських Літераторів, яке створилося у грудні 1974 року. Членами згаданого Товариства є вихідці різних земель України та молоді літератори народжені у Великій Британії.

У продовж згаданих п'ятдесят років було висвітлено теж кільканадцять українських фільмів по відділах СУБ, зокрема фільми української кінофільмової корпорації КАНУКР із Канади, наприклад «Ніколи не забуду», «Жорстокі світанки» тощо.

Український науковий світ також завжди втішався підтримкою СУБ. Українські науковці відвідували клітини СУБ із доповідями, брали участь у різних конференціях та співпрацювали і співпрацюють із СУБ, який постійно сприяв і сприяє розвитку української вільної науки й культури. До своєрідного осягу на цьому відтинку в останніх роках слід відмітити допомогу СУБ у сумі 10,000 амер. дол. з виданням в Україні, за підтримкою Міністерства Освіти України, педагогічної книжки проф. Григорія Ващенко «Виховний Ідеал».

З деяким трепетінням душі треба ствердити, що в продовж останніх десяти років діяльності СУБ з деяких об'єктивних (брак керівників хорів і хореографів для народніх танців) і суб'єктивних причин, для хорових, музичних і танцювальних одиниць час став дещо несприятливий і запримічується певне послаблення в жвавості й якості культурно-мистецького життя у громадах.

За останніх десяти років у ділянці імпрез крайового характеру СУБ був не так організатором, як радше ініціатором і співорганізатором великих національних свят та роковин. Науково-освітній відтінок праці перейшов помало від половини 70 років на Філію Українського Католицького Університету. Для інших справ стисло освітнього характеру створено було Освітню Комісію при Головній Управі СУБ, до якої належали як члени майже всі організації, які по своїй природі займалися освітніми завданнями.

До своєрідного осягу СУБ треба віднести також і покликання до дії у березні 1984 року Крайового Громадського Комітету Тисячоліття Хрищення України й уділення фінансової підтримки у висоті Ф20,000.00 Європейському Ювілейному Комітетові Тисячоліття з виданням пропам'ятної книги «Хрестоматії Української Релігійної Літератури».

Згаданий Крайовий Громадський Комітет розгорнув широку діяльність з успішним завершенням Ювілею Тисячоліття Хрищення Ук-

раїни, 29 травня 1988 р., урочистим відкриттям пам'ятника св. Володимирові Великому у Лондоні біля Філії УКУ, і імпозантним концертом української духової музики в залі Роял Алберт Гол, виконаний хором Тисячоліття, який складався з повищезгаданих хорів/колективів з британського терену «Гомін», «Трембіта», «Русалка Дністрова», «Боян», «Заграва», «Ластівка», «Візантійський хор» з Утрехту, Голляндії і дівочий хор «Веснівка» з Торонто, Канади. Ще одним значним досягненням зорганізованої української громадськості на чолі з СУБ було пропам'ятна побудова з нагоди Тисячоліття Хрищення України церкви Св. Володимира й Ольги в Волвергемптоні й видання книжки в англійській мові проф. Володимира Косика — «Тисячоліття Християнства в Україні 988-1988».

Як уже нераз наголошувалося у річних звітах, діяльність СУБ як установи на цьому переважливому полі повсякденного формування національної духовості зводилась в основному до подання рамок, плятформи, закликів, евентуального керівництва і моральної та матеріальної піддержки усім тим одиницям і гуртам, які могли бути активними творцями культурних вартостей і культурно-освітнього життя. Все інше узалежене було від індивідуальних осіб та гуртів, головно у малярстві, графіці, різьбі, скульптурі, музиці, співі, танкові тощо. Організовані СУБ мистецькі виставки у давніших роках, а зокрема в муніципалітеті в Брадфорді і в домі СУБ у Манчестері, мистецькі виставки в Патріяршому Домі в Лондоні тощо — це також були своєрідні вказування і заклики в тому, що треба робити й як треба робити, щоб вдержатись довше на поверхні культурного життя. Привітати треба було появу напередодні сорокліття СУБ Українського історично-Архівного Товариства, яке від того часу вже десять років записує на відеоплівках важливіші події в громаді, її живучість, пориви та здобутки. Віримо, що це Товариство надалі перспективно працюватиме на цьому полі.

Сьогодні коли третє покоління починає проявляти свої мистецькі вміння потрібно вітати, допомагати й піддержувати відродження, яке зарисовується в діючих донедавна мистецьких одиницях, а тим, що працюють, піти їм на всесторонню зустріч, щоб вони відчули, що своєю працею і виступами вони можуть принести громадам і нашій спільноті багато корисного. Наприклад у Карлайлю також працював гарний вокально-музичний гурток СУМ, який почав нещодавно відроджуватись завдяки поповненню своїх рядів приростом з третього покоління.

Слід також тут і пригадати, що дванадцять років тому почали полонити душу та увагу громади оригінальний квартет бандуристів-співаків «Кобзарське братство» з Болтону під керівництвом Юрія Бабчука. З власної ініціативи й зі скромних початків вони за пройдений час уже пропагували свій рід вокально-інструментального мистецтва перед українською публікою в Україні, в Європі, в Канаді й перед укра-

їнською та британською громадами нашого терену. Додатковим цікавим явищем є цей факт, що одним з їхніх основоположників і складових членів являється голова СУБ д-р Любомир Мазур.

НА ПОЛІ ЗОВНІШНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Не менше важливою ділянкою у праці СУБ була багатогранна зовнішньо-інформаційна діяльність, яка проводилася завжди в аспекті підтримки визвольної боротьби українського народу.

У рамках згаданої діяльності належить в загальному відношенні відмітити: активну участь СУБ у Координаційному Осередку Національностей; широку акцію ще за часів існування УРСР за признання українських радіопередач і визнання української національності в британських урядових документах; постійні інформативні дії серед британських політичних, наукових, громадських, культурних, журналістичних і мистецьких кіл та індивідуальностей; утримування тісних зв'язків з українськими установами та організаціями поза межами Великої Британії; близькі контакти з українськими науковими інституціями - НТШ, УВУ, УВАН, УТГІ; активна підтримка Англо-Українського Товариства, Британської Ліги Європейської Свободи, співпраця з АБН, членство СУБ у Європейській Раді Свободи, у СКВУ (СКУ) й КОУГЦУ (ЕКУ); підтримка і співучасть СУБ у Тижні Поневоленних Народів; меморандуми до британського уряду, ООН, Високого Комісара для справ біженців, Папи, еспанського, французького, німецького, американського урядів, тощо, широку зовнішньо-інформативну роботу, що її проведено клітинами СУБ у себе на місцях; ділові та репрезентативні поїздки представників СУБ по терені й до різних країн; зустрічі з британськими парламентаріями, інтелектуалістами та різними урядовими чинниками; постійна висилка різних інформативних матеріалів до преси, видавництв, урядових чинників, та видань до державних бібліотек, музеїв, наукових інституцій, як у Великій Британії, так і поза її межами.

Особлива увага була звернена у третій декаді діяльності СУБ на оборону переслідуваних, ув'язнених і засланих українських патріотів в Україні та в цілому ССРСР. Зокрема широкі довготривалі акції проводилися в обороні великого нескоримого українського патріота - Юрія Шухевича впродовж років. Із ініціативи СУБ постав у 1974 році Комітет Оборони Українських Політичних В'язнів у ССРСР, який розгорнув широкі акції в обороні українських нескоримих патріотів, при повній і всебічній підтримці СУБ. Згадані акції мали різnorідний характер і широкий засяг. Це були протестні віча з виступами наших приятелів, як британців, так і речників народів поневоленних Москвою; походи до пам'ятників та зложення вінків; роздача листівок; висилка листів до британської преси та інші акції; масове поширення матеріалів про ув'язнених українських патріотів; збирання підписів на петиції;

висилка меморандумів до британського уряду, ООН, Міжнародної Комісії Юристів, Амнесті Інтернаціонал, Міжнародної Федерації Людських Прав, різних міжнародних чинників та інституцій; пікетування московської амбасади в Лондоні; пікетувальна акція концертних виступів «Большого», мистецьких ансамблів «Червоної Армії», візит різних провідників московської імперії включно з генеральним секретарем КПСС Михайлом Горбачовим; участь представників СУБ у телемостах Москва-Манчестер, Київ-Бірмінггем і в різних програмах політичного спрямування британських радіо- і телемереж у яких порушувалось питання усамостійнення поневолених московою народів.

Тому, що британські урядові чинники, преса, вище духовенство, різні визначні британські особистості та багато парламентаріїв поставилися дуже прихильно до акцій, речники британського парламенту зверталися окремим закликом до уряду СРСР у справі Валентина Мороза та інших. Успішне проведення багатограних та різномірних акцій в обороні українських політв'язнів потрібно завдячувати у великій мірі управам клітин СУБ та членському активу, бо ж вони були промотором усіх місцевих акцій, а теж і поїздок на акції в Лондоні. Клітини СУБ також активно підтримувала молодь СУМ, яка проводила голодовки й різні акції в обороні українських політв'язнів, та співдіяла з іншими братніми організаціями й установами, котрі входили у склад окружних чи місцевих Комітетів. У згаданих акціях оборони українських політв'язнів завжди активно включалася Секція СУБ — Організація Українських Жінок. Матеріяли із проведеної нею акції в 1974 році були опубліковані у протоколі американського сенату. Репортажі та звідомлення з окружних і місцевих акцій опубліковувалися постійно на сторінках «Української Думки». В акціях весь час були zaangażовані члени Ради, Президії, Головної Управи, Управ Відділів СУБ та членство.

У м. січні 1975 року СУБ подав листа-меморандум до британського прем'єр-міністра Вілсона в обороні Валентина Мороза, з уваги на тогочасну поїздку Вілсона до Москви. Листи й телеграми до прем'єр-міністра були вислані також із багатьох клітин СУБ. Завдяки довгим і копітким заходам провідних діячів СУБ, СУМ, УІС, 18 лютого того ж року група (30) англійських послів у британському парламенті відкрито стали в захист українського питання. Згадану групу парламентаріїв очолив Вілліам Вітлок, посол із півн. Ноттінггему, а членами групи були послы, які належали до трьох головних британських партій. 10 листопада 1975 року голова вищезгаданої Англо-української парламентної групи, посол Вітлок, виголосив знаменну промову в парламенті виступаючи в обороні українських політичних в'язнів. Цю промову в оригіналі, а також перекладену на українську мову, було розіслано для користування клітин СУБ. Вона була також друкowana в «Українській Думці» та інших українських часописах. Постанова згада-

ної Англо-української парламентарної групи було також і поважним політичним здобутком української громади у Великій Британії, але тим же не закінчився цей успіх бо 22 січня 1991 р. оформилась у британському парламенті багатопартійна Британсько-українська парламентарна група на чолі з послом Джон Вілкінсон, яка не тільки офіційно зареєстрована як діюча парламентарна група але також з Міжнародною Парламентарною Спілкою.

У днях 31 березня - 2 квітня 1975 р. СУБ, як центрально, так і своїми клітинами брав дуже активну участь в підготовці і проведенні широкої акції у зв'язку із приїздом до Лондону відомого КГБ-іста і голови советських профспілок, А. Шелєпіна. Членство СУБ приїхало масово до Лондону на демонстрації, незважаючи на звичайні робочі дні. Належить особливе признание всім діячам СУБ, котрі вклали дуже багато труду у згадані акції й треба відмітити велику участь української молоді в тих акціях, а також особливу активність лондонської української громади, котра пікетувала центральний будинок британського профспілкового руху (ТУС) впродовж двох тижнів часу.

У м. травні т. р. відбулися демонстративні акції із приводу приїзду до Великої Британії дванадцятиособової делегації Ради СРСР. Акції відбулися в Лондоні, Дарбі, Бірмінгемі, Стратфорд-он-Авон, і в тих акціях брало активну участь членство СУБ і українське громадянство Лондону та з українських громад Середньої Англії. У тому ж часі був поданий меморандум СУБ до Об'єднаних Націй в обороні д-р Леоніда Плюща. 28-го серпня т. р. СУБ подав меморандум до британського міністерства закордонних справ у зв'язку з конференцією безпеки і співпраці, яка відбулася тоді у Гельсінках, Фінляндія. Того ж місяця Група прихильників у британському парламенті висунула внесок про поставлення справи українських політичних в'язнів у СРСР на порядок парламентарних нарад британського парламенту.

Із хвилиною, коли заактивізувалася справа Патріярхату Помісної Української Католицької Церкви (ПУКЦ), СУБ виявив активну підтримку згаданих важливій справі, а офіціоз СУБ «Українська Думка» безперебійно поміщувала періодичну сторінку, присвячену питанням Патріярхату ПУКЦ.

Британська місцева преса також весь час цікавилася життям і діяльністю українців у Великій Британії та інформувала про них британське громадянство. Звичайно, щорічно було поміщувано на сторінках британської преси около 400-500 різних вісток, звідомлень, репортажів чи статей не лише про життя українців у Великій Британії, але теж і на загально українську тематику. Систематичний хронікальний перегляд інформацій, вісток, статей і репортажів, друкованих у британській пресі, поміщувався регулярно на сторінках «Української Думки».

У Гельсінках «Фінальний Акт» про безпеку та співпрацю між СРСР і державами Західної Європи, США і Канади, став підтвердженням «статус кво» щодо СРСР і захоплених ним колишніх держав

центральної і східної Європи, Балканів тощо. Від того часу СУБ із власної ініціативи і в своєму засягу спроможностей, або разом з іншими українськими організаціями — ОУЖ, СУМ, УІС тощо, а вже найчастіше з Комітетом Оборони Українських Політичних В'язнів у СРСР, ангажувався акціями під час майже всіх конференцій перегляду Гельсінських угод. Це було в Мадриді, Відні, Парижі, Копенгазі й тривало аж до остаточного розвалу московської імперії і відновлення самостійної Української держави. Були також роки, коли в додатку до СУБ ангажувалися у заступництво та в оборону українських політичних в'язнів у СРСР визначні парламентарії, а в цьому колі також і міністри.

Рівночасно з повижчими акціями від початку 70-их років ОУЖ ввела в програму своєї зовнішньої інформативної діяльності березневі пікетування московської амбасади в Лондоні із ціллю оборони українського жіноцтва в УРСР перед пониженням та експлуатацією українського жіноцтва московсько-большевицькою системою, а головно обороною ув'язнених та переслідуваних українських жінок. Часто, крім самого пікетування, березневі виступи вели представників нашого жіноцтва у британський парламент на зустрічі, розмови та петиційні акції з членами Палатів і Громад і Лордів.

Було згадано раніше, що СУБ був ініціатором і співорганізатором Шотландської Ліги Європейської Свободи, яка провела значущу інформативно-політичну роботу в ім'я української національної справи у Шотландії і в цілому З'єдиненому Королівстві. В 1968 році СУБ був співорганізатором і співробітником Британської Ліги Європейської Свободи, а ще пізніше співосновником і активним членом Європейської Ради Свободи та його Відділу в Британії. Поза тим СУБ увесь час був активним у відношенні до британських урядових кіл у таких найважливіших питаннях: визнання української національності для реєстраційних цілей, україномовні радіопередачі по через БіБіСі в Україні, як і взагалі у справі національного питання України в зовнішній політиці британських урядів. Хоч БіБіСі не передавали радіомовлень в підсоветський світ по-українськи, проте від багатьох років вони транслювали по через свої посилювачі такі ж радіомовлення СіБіСі з Канади, які в своїх радіопередачах включали частіше матеріали на актуальні українські теми й до української національної справи. Годиться тут зазначити, що в короткому часі після відновлення української держави, в 1992 р. Всесвітня Служба Радіо БіБіСі визнала справедливість і правильність усіх попередніх спроб і старань СУБ щодо встановлення радіопередач в українській мові. Зробила вона це тим, що уже в обставинах державности України відчула потребу відкрити український відділ. Навіть під час першої трансляції в Україну, після промов президента Кравчука й прем'єр-міністра Мейджора, припросили Голову СУБ також виголосити своє привітальне слово.

Від 1968 року на терені Лондону і в громадах та округах відбулося

дуже багато масових демонстративних виступів організованих головно Комітетом Оборони Українських Політичних В'язнів у ССРСР. В усіх цих демонстраціях СУБ і його центральні приміщення в Лондоні були місцем постачання необхідних матеріалів тощо, а в цьому моральної та матеріальної підтримки. На переломі 80-их років СУБ був співорганізатором кількох великих міжнародних конференцій АБН і ЕРС в Лондоні й брав на себе якусь частину коштів виїзду побуту представників української громади в Британії на міжнародні конференції в містах Західньої Європи, Канади і США. Для потреб інформації про Україну СУБ видав, в додатку до багатьох раніших видань, ілюстровану книжку «Україна й українці».

В останніх десяти роках зовнішня діяльність СУБ розвинулась особливо у таких напрямках: після 26 квітня 1986 р., коли в Україні стався вибух Чорнобильської АЕС, СУБ відреагував до цієї сумної вістки, зокрема до сумнівної і безвідповідальної поведінки кремлівських ватажків і швидким темпом зорганізував багаточисельні демонстрації членства СУБ і всієї зорганізованої української громадськості у Лондоні, як у Гайд Парку так і перед амбасадю ССРСР. Від того часу кожного року СУБ вшановував світлу пам'ять тих, які загинули в Чорнобильській катастрофі. У 1991 р., коли припала п'ята річниця цієї трагічної аварії, СУБ заініціював пошукання до дії Крайового Громадського Комітету, міжорганізаційне тіло яке мало завдання провести зовнішні акції, які б мали привернути увагу британського суспільства до потрясаючих наслідків Чорнобиля в Україні. У висліді, на площі Трафалгар у центрі Лондону зорганізовано велике українське громадське віче й відправлено соборну панахиду у Вестмінстерській катедрі за душі погіблх.

У 1987 р., приблизно в тому самому часі, коли ізраїльський уряд розгорнув юридичний процес проти громадянина США, українця, Івана Демянюка (а в Коста Ріці проти українця Богдана Козія) й неоправдано звинувачувалось Демянюка в воєнних злочинах, водночас на британському терені розвинулась плюгавча, компромітуюча кампанія у пресі й масовій медії з метою очорнити українську громаду тавром воєнного злочинства. У тому часі вдалось СУБ повести успішну акцію в обороні честі й доброго ім'я українців і українського національного інтересу з тим вислідом, що антиукраїнська акція тимчасово втихомирилась, хоч кількома наворотами відновлялося у продовж наступних років.

Щоправда, була покликана до життя британська парламентарна комісія зі завданням позвітувати урядові й парламентові про можливість, що по війні до Великої Британії прибули й поселились люди, на яких можна б виставити позов у поповненні воєнних злочинів. СУБ зажадав відбутися зустріч з представниками цієї комісії, щоб чітко представити українську точку зору й тим сформувати вірний образ щодо а) відкритості, чесності й правдолюбності зорганізованої українсь-

кої громади й б) щодо їхньої негативної постави до всіх воєнних злочинців незважаючи якої вони були б національності.

З нагоди висліду українського референдуму з дня 1 грудня 1991 р., коли українське населення підтвердило відновлення української самостійності й державності, СУБ поперше величаво й врочисто відзначив цю історичну подію серед української громадськості, а далі, провів інформативну листовну кампанію серед урядових, дипломатичних і політичних кругів на терені Великої Британії. У висліді того отримано було дуже прихильні відповіді з похвальними висловами на адресу незалежної Української держави й волелюбного, мирного, демократичного українського народу. Своєчасно, в висліді урядової номінації представника З'єданого Королівства на Україну, СУБ відбув дуже теплу й щиру зустріч з амбасадором Саймон Геманс, знайомство, що було кількаразово відновлене в Києві. Також голова й генеральний секретар СУБ дістали можливість вітати президента Леоніда Кравчука в часі його офіційної візити до Великої Британії в 1993 р. СУБ теж мав нагоду вітати представників української амбасади в З'єданому Королівстві на чолі з Надзвичайним і Повноважним Амбасадором України Його Ексцеленцією академіком Сергієм Комісаренком, членів кабінету міністрів України, представників українських демократичних партій, організацій і угруповань.

Останніми роками у прямих стосунках з Україною по стороні зовнішньої діяльності, СУБ або активно сприяв або приймав участь, між іншими, в таких важливих подіях: «Живому ланцюгу — Львів-Київ» в 1990 р., Другому Всеукраїнський З'їзді Народнього Руху України, Всесвітньому Форумі Українців і Установчому З'їзді Конгресу Українських Націоналістів. Рівночасно з повищевказаним розвитком зв'язків з Україною також були встановлені окремі ділові зв'язки з українськими громадами в Польщі, Румунії, Чехії, Словаччині, Балканах, Литві, Естонії і Росії.

ПОЧЕСНИЙ ГОЛОВА СУБ

Гетьманич Данило Скоропадський (1949-56)

ГОЛОВИ СУБ

Микита Бура (1946-47), сотн. огдан Панчук (1948), д-р Осип Фундак (1949-52), мгр Володимир Лісевич (1953), проф. Дмитро Левицький (1954-59), інж. Ярослав Гаврилів (1960-62), проф. Роберт Лісовський (1963-68), проф. Володимир Василенко (1969-78), ред. Ілля Дмитрів (1979-87), д-р Любомир Мазур (1988 —).

*/Зі звіту «У п'ятдесятиріччя СУБ». 50-ті Річні Загальні Збори.
Лондон, 24 червня 1995 р./*

ДО ПОЧАТКІВ СОЮЗУ УКРАЇНЦІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Василь ОЛЕСЬКІВ

В січні 1996 року минуло 50 років від перших основуючих загальних Зборів Союзу Українців у Великій Британії, на яких завершено підготовчі заходи для зорганізування перебуваючих у цій країні українців у своїй громадській організації і започатковано статутуову й плянову діяльність цієї загально-національної української установи.

50 років — це довгий період часу на лише в житті окремих одиниць, а й у житті організованої спільноти, особливо також, що живе у чужому середовищі, під тиском різних негативних впливів на її спосіб життя. Протиставитись усім таким впливам і не зійти з обраного шляху може лише така інституція чи організація, яка є побудована на сильних ідейно-моральних основах і організаційних засадах, що впливають з потреб і прагнень всього народу. Такі тверді й незмінні основи СУБ покладено вже на його перших основуючих Зборах в днях 19-20 січня 1946 року в Едінбурзі, Шотляндія.

Щоб краще зрозуміти, чому і як прийшло до створення цієї української установи у Вел. Британії, треба схарактеризувати творців того діла, тобто тих українців, які вже під час Другої світової війни опинились і перебували на британських островах. Їх можна поділити на чотири окремі групи.

Найстарша з них це кількадесят родин, які ще перед Першою світовою війною приїхали з України з наміром емігрувати до Канади, але вибух війни у 1914 році їм це перешкодив і вони поселились на постійно в Манчестері. Для задоволення своїх товариських і культурних потреб створено Український Товариський Клуб, що його довгі роки очолювали Петро Тарнавський (голова) і Йосиф Лесньовський (секретар). Клуб цей, з осідком при 188 Чітгам Гіл Роуд, став під час Другої світової війни дуже важливим осередком для зустрічів українських вояків з канадської, польської й інших західньо-альянтських армій, а після війни також для українських біженців з Німеччини і вояків І Ди-

Василь Олесків, 1940-і роки.

Сотник Богдан Панчук

відомій пробній висадці альянтських військ у серпні 1942 року біля м. Діеп у Франції силою однієї дивізії (ок. 6000 вояків) було багато українців, з яких ок. сотні були вбиті, а кілька сотень попали в німецький полон. На Різдво, 7 січня 1943 року відбувся перший з'їзд українських канадських вояків у згаданому вище Українському Товариському Клубі в Манчестері, на якому створено Союз Українських Канадських Вояків (СУКВ), що його очолив підстаршина (пізніше сотник) Богдан Панчук. СУКВ скоро розрісся у велику комбатантську організацію і в грудні 1943 року винаймлено для його потреб великий будинок в Лондоні на 218 Сассекс Гарденс, В2. Цей будинок став на дальших кілька років (до весни 1947 року, коли СУБ придбав свій будинок при 49 Лінден Гарденс, В2) центром українського організованого життя у Вел. Британії. На протязі шести місяців після закінчення війни більшість українських вояків повернулися до Канади, а тому на прощальному з'їзді в Лондоні, в днях 10-11 листопада 1945 року вирішено розв'язати СУКВ.

В міжчасі з ініціативи Українського Канадського Допомогового Фонду і при співпраці Комітету Українців Канади (КУК) та фінансовій допомозі Злученого Українського Американського Допомогового Комітету (ЗУАДК) створено Центральне Українське Допомогове Бюро (ЦУДБ) з осідком у Лондоні, в будинку СУКВ, якого завданням було опікуватись і допомагати українським біженцям в Європі. Керівниками ЦУДБ у початковій стадії його діяльності були сотн. Богдан

візії УНА. Восени 1945 року ця манчестерська громада створила також Український Допомоговий Комітет, який надавав різномодну допомогу для українських емігрантів. Активними членами цієї громади були також Чучман, Соляр, Завалінський, Гарматюк, Бородинський та їхні родини й ін. До цієї групи можна також зачислити й кількох окремих осіб, які прибули до Вел. Британії між двома війнами, між ними гетьманич Данило Скоропадський, д-р Володимир Коростовець з дружиною, студент Юрій Луцький (пізніше професор української літератури в Канаді).

Другу велику групу творили українці, які служили у канадській армії, частини якої вже у 1940 році прибули до Вел. Британії. У

Панчук (голова) і сотн. Свято-слав Фроляк (секретар), які разом з кількома членами розгорнули широку допомогову працю у всіх країнах Західньої Європи.

До третьої групи належали українці, що були вивезені на Сибір під час першої більшовицької окупації західніх земель України в роках 1939-41 і які разом з поляками, як польські громадяни, продісталися на Близький Схід, де творилася польська армія під проводом ген. В. Андерса (т. зв. Другий Корпус), а звідтіля деякі з них, особливо політичні діячі, літунни, парашутисти, танкісти і ранені на фронтах північної Африки й Італії, були перевезені до

Сотник Святослав Фроляк

Вел. Британії ще далеко до закінчення війни. Між ними відомі пізніше ініціатори організованого українського життя: посол польського Сейму Микита Бура з родиною, Степан Яворський, Левко Яворський, Юрій Єнкала, ред. Петро Пігічин, Борис Мельничук, Іван Булка, Володимир Совінський, Теодор Турко, Едвард Струк й ін. До цієї групи належали українські старшини-літунни, які з рамені уряду УНР були на контрактній службі у польському літунстві: май. Сергій Нагнибіда, сотн. Юрій Сальський і сотн. Михайло Опаренко, які опинилися на терені Вел. Британії вкоротці після початку Другої світової війни, а також посол польського Сейму Володимир Соловій, о. май. А. Іодис, капелян для українців греко-католиків, і єпископ Матвій Польської Православної Церкви.

Четверту, велику групу творили найновіші вихідці з України, переважно молоді чоловіки, багато з них учасники визвольної боротьби ОУН-УПА проти німецького окупанта, які на весні і влітку 1944 року попали в облавах у німецькі руки і були насильно вивезені до Франції, де вже шаліли гігантські бої т. зв. Другого фронту. Більшість з них вкоротці опинилися по стороні західніх альянтів і наприкінці 1944 та на початку 1945 року переїхали до Вел. Британії. Цій останній групі, яка начисляла понад тисячу осіб, грозила небезпека насильного вивозу до Советського Союзу, згідно з домовленням між західніми альянтами і Москвою, і багато осіб були в той спосіб вивезені, а тому більшість, за порадою згаданого вище Юрія Луцького, який в той час в ранзі сержанта британської армії сповняв функцію перекладача у переходових таборах, вступили до польської армії під британським командуванням. Група ця відзначалася глибоким патріотизмом, вели-

**Члени Української Канадської Асоціації військовиків,
які відбували службу закордоном у 1939-1945 рр. на фоні їх клубу в
Вікараж, 218 Сассекс Гарденс, Лондон, Англія (1944)**

кою динамічністю й активністю, бо члени її були наочними свідками великих подій, що розігрались на українських землях під час війни, вони пережили світлі моменти відновлення української державности в червні 1941 року, були учасниками грандіозної боротьби українського народу проти московського і німецького окупантів, а багато з них зі зброєю в руках захищали священні права українського народу на волю і державну незалежність. Речниками тієї групи були Григорій Драбат, Петро Широкий, Теодор Лихолат, Михайло Кунька, Йосиф Осичко, Богдан Лихолат та ін.

Та всіх нас, незалежно від часу і причин прибуття до Вел. Британії під час війни і вкороткці після її закінчення, єднало почуття приналежності до українського народу, свідомість важкого становища, в якому він опинився внаслідок війни і бажання йому допомогти. Не менш тривожним було становище понад мільйона українських біженців, які опинилися на чужині, і які потребували всебічної допомоги. І тому самозрозуміло, що коли в червні 1945 року ініціативна група за підписом Степана Яворського розіслала з Лондону письмо до всіх військових відділів, де були українці, з пропозицією створити українську організацію, вона була спонтанно прийнята величезною більшістю українських вояків у польському війську під британським командуванням. Вже в липні 1945 року від'їхала до Лондону уповноважена деле-

гація в складі Олекса Можаровський, Михайло Фулавка і Василь Олеськів, яка представила ініціаторам цієї пропозиції позитивну настанову наших людей у різних військових частинах і обговорила з послом М. Бурою, май. С. Нагнибідою й іншими дальші пляни реалізації цієї ідеї. Також нав'язано контакт з представниками СУКВ, особливо з сотн. С. Фроляком, і обговорено різні питання спільної праці. У поворотній дорозі згадана делегація відвідала українську громаду в Манчестері, особливо Український Товариський Клуб, керівники якого дуже добре віднеслись до всіх порушених питань і відкрили двері для всіх українських вояків у їхньому клубі. В той спосіб встановлено контакт між всіми українцями на терені Великої Британії і приступлено до конкретної підготовчої організаційної праці.

У вересні 1945 року в Лондоні покликано тимчасову Управу Союзу Самопомочі Українців і Вел. Британії (такою була первісна назва СУБ), яку очолив посол Микита Бура, з осідком у будинку СУКВ. Розпочалася інтенсивна організаційна праця, відшукування українців у всіх військових частинах у Вел. Британії і на європейському континенті, пороблено заходи перед військовою владою про дозвіл українським воякам належати до Союзу (такий дозвіл від польського командування було одержано 30 жовтня 1945 за підписом шефа штабу ген. Копанського). Нав'язано контакти з провідними українськими людьми в Німеччині, Італії (полоненими вояками I Дивізії УНА в Ріміні) та в інших країнах Західної Європи. Особливо тісну і плідну співпрацю нав'язано з українськими організаціями у США і в Канаді, в першу чергу з Комітетом Українців Канади (КУК) та його президентом о. др. Василем Кушнірем, який із великим зрозумінням поставився до всіх наших потреб. Підготовлено проєкт статуту Союзу, в якому запропоновано нову назву — Союз Українців у Великій Британії. Лучником між управою і членством стало неперіодичне видання п. н. «Наш Клич», перше число якого появилось з датою 18 листопада 1945 року за редакцією Петра Пігічина, а до основуючих Зборів Союзу вийшли три числа.

І врешті, у другому числі «Нашого Клича» від 12 грудня 1945 року появилось повідомлення Тимчасової Управи Союзу, що Перший Основуючий З'їзд Союзу Самопомочі Українців у Вел. Британії відбудеться в днях 19-20 січня 1946 року в Едінбурзі, який буде попереджений Йорданськими Богослужіннями, що їх відправлять Преосв. єп. Матвій і о. май. А. Годис.

І З'їзд цей відбувся як заплановано. Відбувся він у присутності понад сотні членів і гостей, гідно і величаво, в патріотичному піднесенні всіх присутніх. Україна, український народ на Рідних Землях і на вигнанні були в центрі уваги учасників Основуючих Зборів, які заклали сильні і тривалі підвалини для дальшого розвитку нашої центральної установи, якою на протязі 50 років являється Союз Українців у Великій Британії — СУБ.

ОСНОВУЮЧІ ЗБОРИ СОЮЗУ УКРАЇНЦІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Учасники Основуючих Зборів Союзу Українців у Великій Британії.

В п'ятницю 18 січня 1946 р., з усіх усюдів почали з'їжджатися до Единбургу, Шотляндія, українці, чи то з польської армії, чи цивільні, яких, на жаль, дуже мало було тоді у Вел. Британії, а ще менше прибуло на Збори. Прибули переважно хлопці з війська. Кожний на власну руку і кошти знайшов собі нічліг, і цілий день і вечір пройшов на дружній зустрічі, знайомленні одних з одними і споминах про минуле та сучасне.

19 січня в суботу, якраз на Свято Йордану, мало відбутися наше перше зібрання. О 10:00 годині о. д-р Василь Кушнір, Голова Комітету Українців Канади (КУК), який прибув з Канади на наші Збори, і о. майор А. Годис у супроводі двох римо-католицьких священників відправили для греко-католиків Службу Божу і Йорданське Водосвяття. Присутніх було около 100 осіб, які під час цілого Богослуження співали коляди. Дійсно мило було послухати рідних колядок і дивитися на молодих вояків, які з найбільшою приємністю і захопленням співали українські колядки. Чисто релігійну проповідь виголосив о. май. А. Годис.

Для українців православного віровизнання відправив Богослуження єпископ Матвій.

По обіді, чи радше по сніданню, почалися Загальні Збори. Після реєстрації присутніх (107) Збори відкрив посол Володимир Соловій, і обрано Президію Зборів: о. д-р Василь Кушнір — голова, В. Соловій — місто-голова, майор С. Нагнибіда і Ю. Ключевський — члени, Г. Драбат і П. Пігічин — секретарі. Місто-голова Президії дав слово послові Микиті Бурі, голові Тимчасової Управи Союзу.

Посол Микита Буря сказав: «Перед розпочаттям наших Зборів вшануймо пам'ять усіх тих, що полягли в боротьбі, тюрмах і на засланнях за волю України і українського народу (однохвилинна мовчанка). Невимовна радість огортає моє серце, коли сьогодні бачу перед собою стільки молодих повних сил і життя молодців. Наша думка, з якою ми носилися від початку прибуття на Британські острови, стала чином і ми сьогодні, зорганізовані в одну організацію, розпочинаємо перші Загальні Збори, щоби спільно обговорити наші справи, вибрати нову Управу Союзу, затвердити його Статут і встановити плян праці на майбутнє. Разом із Зборами вітаємо о. д-р Василя Кушніра, представника всіх українців американського континенту. Голову КУК-у, котрий в дорозі на європейський континент загостив на наші Збори, щоб самому приглянутися до нашої праці, пізнати наші потреби, допомогти нам своєю порадою і передати наш привіт усім заокеанським братам і сестрам. У зв'язку із Святом Йордану передаємо наш привіт з чужини всім тим, що залишилися на Рідних Землях, тим, що ще до сьогодні терплять по лагερях, тюрмах, і тим, що зі зброєю в руках борються за волю народу. В цей час усі українці в цілому світі відчули себе якнайкраще, серця наші забилися однаково. Наша Батьківщина ніколи в історії не пережила так тяжких днів, як сьогодні переживає, але й ніколи досі український нарід не був так сильно об'єднаний спільною ідеєю, як сьогодні. Велика відповідальність і обов'язки лежать на кожному з нас, які мусять переродитися в могутній чин. Ми мусимо озброїтися незламною вірою в краще майбутнє нашого наоду. Тільки просвіта, праця над собою і другими та гартування наших сердець зроблять нас непереможними і доведуть до нашої цілі, до радісного дня — визволення України.

Ми різними шляхами і в різних умовах блукали по світі, часами ховаючись і боячись, щоб не зрадити себе, дісталися ми на Британські острови. Тут різними способами, по поглядах очей, по руках і, просто, відчуттям серця ми себе віднаходили, пізнавали і стали до великої праці, щоб доповнити наші ряди. В громадській праці я ніколи не бачив щось подібного, щоб з такою відданістю й ідейністю приступали до праці, як, власне, було тут з нами. На перший наш заклик, не знаючи звідкіля, відгукнулися сотки молодих людей, заявляючи готовість посвятити себе загальній справі. І по так короткому часі, завдяки праці нас усіх, ми вже, як організація, розпочинаємо наш перший день реальної праці. Нехай же ані одна хмаринка не затемнить тих двох днів першого організаційного З'їзду».

о. д-р Василь Кушнір

Голос забрав **о. д-р Василь Кушнір**: «Я в імені всіх заокеанських українських організацій і від усіх українців Канади, Америки, Бразилії і Аргентини вітаю вас усіх і складаю найщиріші побажання. Всі українці цілого світу співчують вами і ви сьогодні не є самі, опущені. Дякую вам за ваш гарний спів колядок під час Служби Божої. Я був дуже захоплений вашим співом і бачу, що довге скитання по світі не змінило ваших християнських почувань. Правда, не так повинні ми сьогодні святкувати це велике Свято, але коли порівняти сьогоднішнє святкування на Різних Землях, де панує страх і непев-

ність, де кожної хвили чигає смерть, а голод і холод немилосердно дошкулують усьому, що живе, то ви тут не є в найгіршому положенні. Я приїхав сюди й поїду далі на континент, як виразник волі всіх українців Америки і Канади, щоб на місці збадати стан нових українських емігрантів-скитальців. Ми довго перед війною відчували, що станеться щось надзвичайного, що прийдеться писати кров'ю мільйонів жертв сторінки нашої історії. Ми знали, що вислід війни буде такий, як він дійсно є, і ми вже тоді думали як би то прийти з поміччю всім жертвам війни, цілій Середущій Європі, а українському народові зокрема.

Для інших народів це був і є перший досвід, для нас це вже не було новим і чужим, для того ми заздалегідь розглядали цю справу. Знаю, ви молоді, недавно покинули рідні степи, лишили на ласку і неласку долі своїх батьків, сестер, братів, і вас тягне туди до рідної стріхи. Однак у такому положенні, як зараз воно представляється, вам годі вертатися додому і не можна ще сьогодні запевнити чи скоро туди повернете. Ви молоді, енергійні люди, перед вами стелиться нова дорога, ви дасте собі раду в світі. Українці, які емігрували до Канади кільканадцять років тому, не мали нічого з собою, а своїми десятима пальцями дали раду і сьогодні виробили собі всюди дуже добру опінію, доказали світові, що українці є чесними громадянами і можуть жити із всіма в згоді, хто тільки не надуживає своєї влади над ними.

Ви в цьому ущасливішому положенні, що маєте за собою опортя цілого українського світу на Американському континенті. Отже ж, сміло йдіть у життя, а ми Вам поможемо. Між нами нема і не сміє бути границь і різниць. Ми всі діти одного народу. На Американському

континенті ми з'єдналися в обличчі небезпеки, яка грозила однаково нам усім. Ви рівнож мусите бути зорганізовані в одній організації, без огляду на різниці в переконаннях чи віроісповіданнях. Ви є люди з армії. Не хитайтеся! Вам обіцяли право вибору. Держіться цього і спільними силами домагайтеся свого! Дуже добре розумію ваше положення, бо сам перейшов подібне в минулій війні, і ми тоді видержали. Я вірю, що ви загартовані життям, рам'я-в-рам'я видержите до посліднього! Тиран мусить заломитися, коли будете мати щиру любов до народу, з якого ви вийшли, до землі, на якій зросли, до Церкви і найближчих вашому серцю. В тім, власне, наша перемога, бо не маємо ані армії, ані зброї, але сила нашого духа, любов до свого є сильніша від гармат. Майте образ великої ідейної любови до всього, що рідне. ви сьогодні обеззброєні, але сьогодні ви маєте співпрацю Америки, Канади та інших країн, то нехай буде для вас заохотою у вашому тяжкому житті. Нехай одна наша справа сьогодні — «Бути, або не бути» — єднає нас усіх! Я бачив вашу любов до свого під час сьогоднішнього Богослуження, а у вашому співі я відчув вашу велику ідейність і посвяту. Тисячі наших братів дали своє життя на жертівник Батьківщини, а ми живі змагатимем до наших цілей. Нехай Господь благословить вашу працю і провадить прямим шляхом. Я вірю, що ви повернете домів до вільної Української Самостійної Соборної Держави» (бухливі оплески).

В дальшому слідували короткі подяки і побажання.

В. Соловій — подякував о. д-р В. Кушніреві за його прибуття на наші Збори і за так прихильне відношення до нашої справи, послові М. Бурі і цілій Тимчасовій Управі Союзу за їхню віддану працю в організуванні українців у польському війську. Склавав побажання всім щасливих Свят Йордану.

Григорій Драбат: «Від імені всіх українців у польському війську на терені Великої Британії складаю подяку о. д-р В. Кушніреві і всім головним ініціаторами нашого З'їзду!»

Іван Булка: «Я приїхав з Європейського континенту, щоб побачити, як живуть тут українці. Дуже втішило мене це, що тут українці мають уже свою установу. Нас там є багато більше і ми теж хотіли б мати таку організацію. Я вірю, що організація ця розширить свою діяльність на Німеччину й Італію. Дуже мило мені було стрінути таку велику кількість своїх людей. Я теж був колись тут в Англії, але нас тоді було замало, щоб могли створити свою організацію. Це все я перекажу на континенті і передам їм ваш привіт».

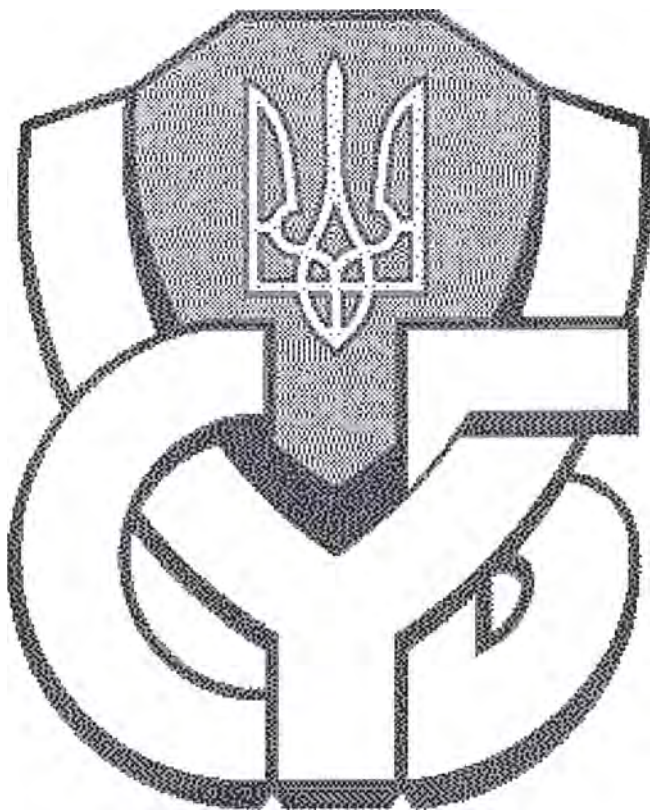
Борис Мельничук — від усіх українських вояків 2 Корпусу в Італії: «Вітаю вас усіх зібраних. Дуже щасливо чуюся в так великому гурті своїх людей. Маю надію, що ця організація обійме теж вояків 2 Корпусу і разом усі попрямуємо до цілі, а Провід наш не дасться обманути і звести на манівці».

У дальшому були зачитані листи з привітаними: від Центрального

Українського Допомогового Бюра, від СУКВ, від сотн. Святослава Фроляка, від Редакції «Перелому» з Аргентини, від редакції «Нового Шляху» в Канаді, від ред. «Вісті» в Бельгії, від Степана Яворського, сотн. Михайла Опаренка, о. Михайла Горошка, Юрія Луцького і Українського Допомогового Комітету в Бельгії.

Січень 1996 року.

Василь Олесків — Провідний громадський і політичний діяч на терені Великої Британії. Голова Проводу ОУН з-під стягу Степана Бандери (1986-92 рр.).

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ АВІАЦІЇ

Лев Шанковський

Цей стислий нарис про українську авіацію бажаю присвятити всім цим українським літунам, зорцям, технічному й допоміжному персоналові, що цю авіацію творили й обслуговували в дуже важких і несприятливих умовах. Дякуючи їх особистим вальорам, героїзмові, посвяті і жертвній праці, українська авіація існувала й осягнула, у визвольній війні, значні успіхи. Переможена ворогом вона не була, бо зі своїх піднебесних "полів" бою зійшла через брак бензини. Тодішні можні світу заборонили бензину доставляти на територію, зайняту українською армією. Через мури їхньої смертельної бльокади України, туди не могли дістатися навіть ліки.

Цього року минає 50 років від виникнення української авіації. Хоча її організаційні зав'язки постали вже раніше, вперше українські літаки появилися боевим шиком над Києвом дня 1 березня 1918 року. Відповідно до цього, день 1 березня можна вважати "Днем української авіації" так, як день 29 квітня святкуємо, як "День Української Фльоти". У цей день був даний наказ Чорноморській Флотії піднести український прапор, але деякі кораблі цієї фльоти піднесли його вже в листопаді 1917 року.

Було б добре і по-християнськи відзначити в гурті ветеранських та молодіжних організацій "День Української Авіації" Богослуженнями в церквах та хоч скромними згадками про наших літунів та їхні боеві дії.

Автор, 1968 рік.

УКРАЇНЦІ В РОСІЙСЬКІЙ ТА АВСТРІЙСЬКІЙ АВІАЦІЇ

Українську авіацію створили літуни, що раніше служили в російській та австрійській авіації. Перший авіозагін в російській армії був сформований в 1911 році, а на Україні, в Києві, в 1912 році. Створення цих загонів в'яжеться з досвідом італійсько-турецької (1911-1912) та балканських воєн, в яких вперше були вжиті літаки для розвідки та зв'язку.

За роки I Світової війни, російська авіація значно зміцніла, зросли авіаційні кадри та дуже вдосконалився її особовий склад. За даними ген. Головіна, наприкінці 1916 року, російська авіація мала 75 авіазагонів, 716 справних літаків, 502 літунів (пілоти) та 357 "зорців" (так, в українській авіації називали повітряних обсерваторів, по-російськи "наблюдателів"). В 1917 році, значну матеріальну допомогу подали російській авіації держави Антанти й кількість загонів та літаків тільки збільшилася.

До речі, в російській авіації служило чимало українців. У роки війни, у Києві, на Волинському аеродромі, діяла авіаційна школа Південно-західного фронту. Інструктором літання в цій школі був пор. Микола Рогалья-Левицький, близький приятель М. І. Міхновського.

Російська авіація мала дійсно літунів високої класу і по ній цей високоякісний особовий склад перебрала українська авіація. З австрійської авіації українська авіація теж отримала добрих літунів і механіків, що визначалися дещо відмінною, "німецькою" школою.

Австрійська авіація постала теж в 1911 році. У роки війни вона користувалася великою допомогою з боку Німеччини, що посідала високорозвинену авіацію та авіаційну промисловість. В 1918 році, австро-угорська авіація мала 1,200 літаків, що були організовані в 20 розвідних, 10 винищувальних та 3 важких бомбардувальних авіодивізіонах.

Австрійська авіація мала свою авіаційну промисловість, що виробляла добрі літаки типу "Альбатрос" чи "Бранденбург". Російська авіація своєї промисловості не мала, що дуже обмежувало її розвиток. Вона здана була на закупівлю літаків за кордоном, але звідтіль "союзники" продавали за великі гроші тільки такі літаки, яких самі не потребували. Це ставило російську авіацію в гірше становище в бойовому відношенні: німецький винищувач "Фоккер" майже завжди вигравав бій із французьким винищувачем "Нюпором" старшої системи через свою швидкість (150 проти 110 км/год.). З цієї причини, російська авіація мала жахливі втрати в перших роках війни у повітряних боях.

Щоб дещо зарадити цьому становищу, російська авіація створила т. зв. авіаційні парки, що, по суті, були авіаційними заводами. У них не тільки направляли й поліпшували існуючі моделі літаків, але й виробляли власні моделі, як, наприклад, важкий 4-моторовий бомбардувальник типу "Ілля Муромець".

На Україні, було розташовано три такі авіаційні парки, 2 у Києві (3-й та 5-й) і 1 в Одесі. У Києві, мілітарною опорою місцевих большевицьких організацій був 3-й авіаційний парк, в якому у виборах до Всеросійських установчих зборів (листопад 1917) на всіх 1,378 відданих голосів, 929 (67.8%) впало на большевицький список. В обох авіаційних парках та в Арсеналі, що був воєнним муніципальним заводом, велику більшість становили літунські механіки й металургійні робітни-

ки, завезені сюди в роки війни з Московщини, або евакуйовані з Риги (лотиші тоді були майже поголовно більшовиками). Оце й власне був той "український народ", що з допомогою московських інвазійних армій встановлював на Україні "владу Рад".

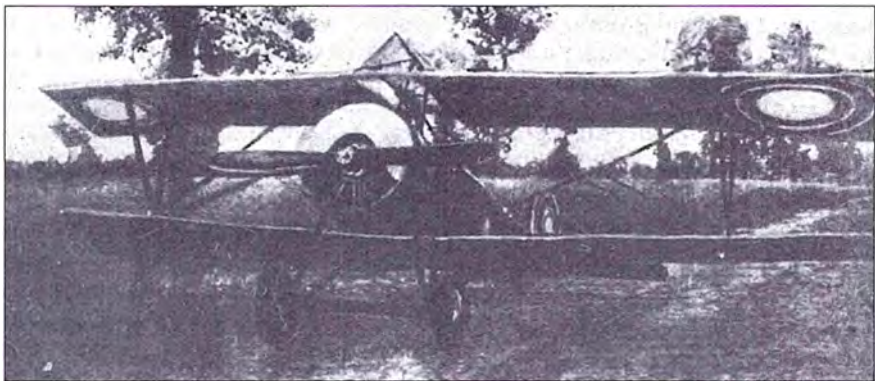
ПОЧАТКИ УКРАЇНСЬКОЇ АВІАЦІЇ

20 листопада 1917 року Центральна Рада проголосила була III Універсал, яким на території 9 українських губерній (без Криму) встановлено було Українську Народню Республіку. І хоча III Універсал не поривав федеративних зв'язків з Росією, проте УНР цього часу була де факто незалежною державою, бо Центральна Рада не визнавала створену більшовицьким переворотом Рад народніх комісарів "всеросійським" урядом, а тільки урядом Росії. Отже, "федерацію", передбачувану III Універсалом треба було щойно творити; де факто вона не існувала.

Це мало те значення, що Центральну Раду і її уряд — Генеральний секретаріат — ніхто не міг обмежувати в тих ділянках закордонної чи військової політики, які, звичайно, обмежуються федеративними чи конфедеративними зобов'язаннями. Таким чином, політика УНР до проголошення IV Універсалу, який вже стверджував самостійність УНР де юре, була цілком "самостійною" і те, що ми тоді в ділянці закордонної чи військової політики досягнули, завдячуємо виключно самі собі.

Очевидно, Генеральний секретаріат військових справ на чолі з Симоном Петлюрою разом зі своїм дорадчим тілом, Українським генеральним військовим комітетом (УГВК) кинувся до розбудови українських збройних сил. Командувачем Київської воєнної округи вже з рамені УНР призначено кол. боевого літуна російської авіації, полк. Віктора Павленка. Його заслугою було, що українські війська київської залоги перевели в ночі на 13 грудня роззброєння більшовицьких частин залоги, які посадили в приготовані потяги й вивезли у Московщину. Коштом 1 забитого та 4 ранених досягнуто значний успіх: здобуто 70 гармат, 350 кулеметів, 5 мільйонів набоїв, літаки, бомби, мільйонове військове майно. Роззброєних авіопарківців вивіз до Курська сам полк. Павленко з літуном пор. Левком Шевченком, що служив в 3-му авіопарку, а потім був відомий як провідник Звенигородського повстання проти німецьких окупаційних військ.

Полк. В. Павленко заходився в Києві коло створення зав'язку українського війська — 2 сердюцьких дивізій, про які похвально висловлюється американський генеральний консул, Даглес Дженкінс, що відкрив американський генеральний консулат у Києві в грудні 1917 року. На жаль, вся ця розбудована праця коло організації українського війська зустрічала великий спротив цих кіл нашої верхівки, що орієнтувалися на мир з Німеччиною, або таки просто на "радянську" Ро-

**Один з літаків УГА, французький Ньюпор в Краснім,
осідку літунського полку.**

сію. Кола ці вважали, що постійне військо є знаряддям буржуазії для поневолення робітників і селян, а професійні офіцери є "наймитами буржуазії". Вони агітували за демобілізацію українського війська і створення "народної міліції".

Боротьба ця тривала до кінця грудня 1917 року, коли Симон Петлюра подався до димісії, причиною якої були постійні непорозуміння між ним та тими колами, що протиставилися організації української армії (очолюваними В. Винниченком та М. Шаповалом), і що приймали часто дуже гострі форми. З відходом С. Петлюри зведено внівець проведену ним організаційну працю. Для неї С. Петлюра створив ще в листопаді Генеральний військовий штаб, на чолі якого поставив голову української військової громади в Двинську, ген. Бориса Бобровського. У грудні, в Генеральному військовому штабі покликані до життя Управління української авіації на чолі з полк. В. Барановим. На жаль, Український генеральний штаб, а з ним і Управління української авіації могли зробити мало, поза проведенням теоретично-підготовчої роботи, бо практична робота гальмувалася на кожному кроці. І так Управління авіації не вийшло поза реєстрацією літунів і зорців, що зголошувалися на українську службу, або приймання на українську службу цілих авіозагонів, що прагнули уникнути підлеглости під большевицьку Верховну ставку Криленка. Тоді понад 300 старшин, українців та росіян зголосилося до служби в українській авіації, а кількість придатних до служби літаків виносила понад 500 машин. Все ж таки, ці зародки української авіації остаточно не оформилися, бо як стверджує о. прот. Петро Білон, автор цінних для історії української авіації "Спогадів" (Пітсбург, 1952) "були перешкоди з боку міністрів-соціалістів, що були проти формування українського війська, а крім того, були всякі саботажі з боку росіян. До того всього, большевицька армія почала наступати на Київ".¹⁾ Від січня 1918 року, о. прот. Білон служив у Штабі української авіації.

ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ АВІАЦІЇ

Українські літаки, що появились над Києвом дня 1 березня, були літаками Запорізького авіозагону, що постав з ініціативи Симона Петлюри вже після його димісії з посту генерального секретаря військових справ. Зорганізував цей загін із 6 літаків полк. В. Баранів, який підшукав літунів та потрібний матеріал. Командував цим загonom сотн. Римський-Корсаків, кавалерист, що в роки війни перекваліфікувався на літуна. На знімці в книзі "Спогадів" о. прот. Білона (ст. 45) є його знімка, коли він зі своїм ад'ютантом прийшов відвідати своїх колишніх друзів із Запорізького авіозагону. Тоді сот. Римський-Корсаків знову служив у кінноті. На знімці відфотографовано всіх "асів" Запорізького авіозагону, якими були: сотн. Жаховський, сотн. Берестовенко, сотн. Гвоздів, сотн. Єгоров, пор. Чистокітів і в решті сотн. М. Олексіїв, відомий нам як майбутній член УНРadi.

Запорізький авіозагін проіснував весь час визвольної війни. Пізніше він мав назву 1-й Запорізький окремих авіаційний відділ (дивізіон), а командував ним сотн. Євген Жаховський, що на еміграції був призначений начальником української авіації. Запорізький авіодивізіон стояв постом у Кам'янці і крім бойової служби на фронті, утримував теж зв'язок із закордоном. Його бойова діяльність була дуже обмежена браком бензини. На цю саму хворобу терпіла теж і большевицька авіація. (*Гражданская война на Украине*, том I, ст. 739).

Черговим авіодивізіоном української авіації був Київський авіодивізіон, що його сформував сотн. Наконечний у Києві. У місяцях березні-квітні 1918 року, дивізіон цей проходив інтенсивне школення. О. прот. Білон згадує: "Кожного дня можна було бачити, як наші українські літунні літали над Києвом і, звичайно, робили свою призначену роботу" (ст. 38). У цей час відновлено діяльність Управління авіації, яке пізніше названо Управлінням Повітряної Фльоти. Воно поділялося на управління авіації і управління повітроплавання. Начальником авіації став сотн. Наконечний і під його енергійною управою роблено розшуки авіаційного майна: літаків, бомб та ін. Відновлено діяльність Авіаційного парку в Києві та організовано зав'язки 8-ох авіодивізіонів, по одному на кожний армійський корпус. Такий авіодивізіон мав за своїми (штатами) складатися з 3 авіозагонів, у кожному по 9 чинних та 3 резервові літаки. Разом у дивізіоні мало бути 36 літаків і літунська база з майстернями.

До гетьманського перевороту 29 квітня 1918 року, сотн. Наконечний зорганізував 16 авіозагонів із 24, що повинні були бути зорганізовані, щоб був запланований комплект. У цих загонах було 144 чинні та 48 резервових літаків, разом 192 справні літаки, які обслуговували 205 літунів та 154 зорці.

УКРАЇНЬКА АВІАЦІЯ ЗА ГЕТЬМАНАТУ

За гетьманату розбудовували на Україні **українську** армію, флоту й авіацію, а не "денікінську". Кадрова армія гетьманату: Запорозжці, Сірі Січовики, Чорноморці, кадри гетьманських корпусів разом зі своїми комкорами (ген. Дядюша, Єрошевич, Колодій, Мартинюк і т. і.), корпус Охорони Залізниць (ген. Осецький) продовжували свою військову історію в А УНР. Гетьманська гвардія — сердюки створили 3-й і 4-й полки Січових Стрільців (СС), кінноту СС, гарматну бригаду СС, автоброневий дивізіон СС. Військовий міністер гетьманату, ген. О. Ф. Рагоза не був "москалем", але нащадком роду, що видав київського уніятського митрополита Михайла Рагозу. Дід генерала був уніятотом і не захотівши "возз'єднуватися" перейшов на католицизм, охрестивши свого сина францішком, але цей Франц перейшов на православ'я, бажаючи отримати урядову посаду. Ген. Рагоза був українським генералом, бо він підпорядкував себе і свою 4-у армію на Румунському фронті Центральній Раді та УГВК ще в перших днях грудня 1917 року, за що й був арештований більшовиками і посаджений у тюрму, з якої його визволив колишній шеф штабу його армії, ген. М. Л. Юнаків, майбутній шеф Штабу Головного Отамана. Вузли приязні еднали цих двох генералів, що вродовж 2 років керували військовою діяльністю 4-ої армії, одної із найбільш боєвих армій західнього, а пізніше румунського фронтів.

Ген. О. Ф. Рагоза в гетьманському кабінеті належав до фракції самостійників, як це, поза всяким сумнівом, свідчить проф. Дмитро Дорошенко. І тому для нього не було місця в кабінеті після проголошення федерації. Тоді військовим міністром призначено ген. Д. Шуцького.

Ген. О. Ф. Рагоза не тікав до Денікіна, як це недавно писали в наших газетах і журналах, також з чисто військово-куртуазійних причин, що колись обов'язували в імперських арміях. Не може ж їхати "генерального штаба генерал от инфантерии і командарм" до генерала, що командував тільки дивізією і то "стрелковой" (тобто бригадою). Останній мусів би заїхати до нього перший. З цих самих причин до ген. Денікіна не поїхав теж інших український генерал, московської національності, командуючий Румунським (а потім Українським) фронтом — ген. Д. Г. Щербачов.

Ген. О. Ф. Рагоза не тікав до ген. Денікіна. Він залишився у Києві і його арештувала Че-Ка. Розстріляли його в серпні 1919 року разом з колишнім гетьманським міністром. В. Науменком та Петром Яковлевичем Дорошенко у пляні вичищування Києва від усяких українських "контрреволюційних елементів" під час наступу об'єднаних українських армій на Київ. Тоді (липень-серпень 1919) у Києві розстріляно тисячі українців, яких єдиною виною проти "советской власти" було те, що вони були українцями.

Цю "інтерлюдію" я бажав потрібним додати, щоб була повна яс-

ність щодо терміну "українська авіація за гетьманату". Справді, за гетьманату така авіація творилася і розбудовувалась.

А втім, важко говорити про її "розбудову". Німецькі окупанти, які підтримували гетьманат, ніяк не бажали, щоб український гетьман міг знайти іншу опору, ніж їхні штики. І тому, в першу чергу, вони рішуче противилися будь-якій розбудові збройних сил.

У відношенні української авіації, німецькі окупанти унеможливили навіть цю роботу, що була проведена сотн. Наконечним в місяцях березні-квітні 1918 року. Крім цього, вони почали дуже придивлятися до українського авіаційного майна і класти свою руку на все, що було у ньому цінне. Вантажні потяги почали вивозити не тільки сільсько-господарські продукти, або просто такі чорнозем, але й авіаційне майно. Цей вивіз припинився щойно після відвідин гетьмана в Німеччині.

Таким чином, за гетьманату, вся праця Управління Повітряної Фльоти обмежувалася виключно до теоретично-підготовчої ділянки. За весь час гетьманщини сформовано тільки два нові авіозагони, так, що перед повстанням кількість їх виносила 18. Авіаційного майна, що знаходилося в авіаційних парках та складах вистачало навіть на сформування 40 загонів. Була теж відповідна кількість літунів та зорців, що зголосилися на українську службу і перебували в складі 8-ох авіаційних дивізіонів, по одному для кожного армійського корпусу. В осені 1918 року заплановано теж створення двох нових авіаційних дивізіонів так, що їх усіх мало бути 10. Крім цього існував ще Морський авіаційний дивізіон у Севастополі в складі 30 гідропланів.

Для порівняння варто подати, що в цей час (листопад 1918) Черво-на армія мала тільки 349 літаків із усіх 1,100, що їх перебрала з царської армії, але з яких 363 були не до вжитку, а 163 були без моторів. На початку війни проти України, большевики потрапили вишикувати тільки 4 авіозагони та 1 поїзд-майстерню. І навіть в листопаді 1919 року, на всьому фронті проти Армії УНР і денікінців, большевики мали тільки 66 літаків, 89 літунів, 33 зорців та 1,827 бійців допоміжних команд. Отже, в осені 1918 року, українська авіація із своїми 450-500 літаками в першій лінії мала значну перевагу в повітрі над своїми ворогами, яку не треба було втрачати.

Організація української авіації за гетьманату мала такий вигляд: Начальником Повітряної Фльоти був полк. Горшков, начальником авіації — сотн. Наконечний, начальником повітроплавання — полк. Ванькович. Україна поділялася на три авіо-інспектури та дві інспектури повітроплавання. Начальником інспектур стали: Київської — сотн. Мрочковський, Одеської — полк. Самойлович, Харківської — полк. Вегинер. До 1. XI 1918 було сформовано 18 авіозагонів та 1 "ескадра" важких бомбардувальників типу "Ілля Муромець", 1 авіаційна школа, 3 авіаційні парки (при кожній інспектурі) а теж, незалежно, три авіаційні майстерні. Не організовано авіаційних дивізіонів у І. Во-

Літунський відділ Української Галицької Армії.

линському та VIII. Січеславському корпусам; всі інші корпуси мали сформовані кадри дивізіонів (повний старшинський склад) і допоміжні команди в силі 120 бійців. Разом було у них (з морським дивізіоном у Севастополі) — 270 літаків, 300 літунів, 290 зорців, на яких виплачувалося регулярно місячне утримання. Принаймні ще 250 літаків перебувало в авіаційних парках і в майстернях, де їх поволі, але певно приведено до боевої готовости. Ці літаки творили так звану "другу резерву" української авіації.

УКРАЇНСЬКА АВІАЦІЯ У ВИЗВОЛЬНІЙ ВІЙНІ

А. Повстання проти гетьманату і доля авіації

Повстання проти гетьманату припинило мирний розвиток української авіації і кинуло її у вир воєнних подій визвольної війни. За Директорії УНР, Начальником Повітряної Фльоти призначено відомого вже нам, полк. Віктора Павленка, начальником авіації продовжував бути досьогочасний начальник авіації (теж за Центральної Ради) — сотн. Наконечний, а начальником повітроплавання призначено полк. Павла Крицького. З досьогочасних визначніших фігур української авіації, полк. Гинейко й Ванькович подалися до Польщі, полк. Горшков — до ген. Денікіна, а полк. Вегинер пробував творити авіацію в "Южной" армії, що нею командував гетьманський генерал-губернатор Харкова, ген. Залеський. Але, "Южная" армія цілком деморалізувалася й розлетілася, бо ген. Денікін дивився на неї кривим оком і не подав ніякої, ні матеріальної ні моральної допомоги.

Полк. Горшков, до речі природний українець, як і теперішній адмірал советської фльоти, не відіграв у Денікіна ніякої ролі. Його поставлено перед офіцерський суд за службу гетьманові і, хоча вийшов

він з життям (не всім, що їх судили це вдавалося, як, наприклад, ген. Серединові чи полк. Воржковському, що їх денікінці розстріляли), але був позбавлений старшинського ступня і посланий "вольонтером" в авіаційну частину. До речі, твердження о. прот. Білона, що до Денікіна втекла значна кількість літаків і літунів з України, не potwierджуються ні денікінськими, ні большевицькими документами. Тільки в моменті свого найбільшого розгорнення, денікінська армія мала всього 3 авіодивізіони, (в тому 1 кубанський і 1 донський) та ще Алексеевський технічно-авіаційний дивізіон, що його захопили в цілості Таращанці в грудні 1919 року в Києві з потягами, літаками й майстернями. Взагалі, денікінська армія мала всього около 100 літаків, у тому теж брітійські літаки, що їх отримувала від своїх "союзників". Таким чином, на українські літаки в денікінській армії, немає що рахувати. Крім спорадичних випадків ніякої масової втечі літаків з України до Денікіна не було.

Натомість, большевицькі документи, проголошені останньо в збірниках *Гражданская война на Украине* (3 томи, 4 книги, "Наукова думка", Київ, 1967) відкривають частинно заслону на те, що сталося з українською авіацією в повстанню. Якщо ці дані сконфронтувати з даними "Спогадів" о. прот. Білона, І. Лемківського, І. Фостаківського, о. В. Пилипця, М. Шарика, то ми отримуємо таку картину:

1. Волинський авіодивізіон не був ще сформований. Зав'язки його, в міру наближення большевиків, евакуювались на наказ сотн. Наконечного до Проскурова.

2. Подільський авіодивізіон був захоплений 19 березня Таращанцями в їх несподіваному наступі на м. Вінницю. Деякі літаки піднеслились і втекли до Проскурова, але більшість попалася большевикам у руки. Большевики захопили великі трофеї: евакуйований з Києва авіопарк, рухомі майстерні, літаки, в тому евакуйовані з Києва важкі бомбардувальники типу "Ілля Муромець".

3. Одеський авіодивізіон переїхав на наказ полк. Самойловича до Галичини в перших днях листопада 1918, де рішально причинився до розбудови галицького літунства.

4. Київський авіодивізіон евакуювався до Проскурова на наказ сотн. Наконечного.

5. Чернігівський авіодивізіон евакуювався до Проскурова на наказ сотн. Наконечного.

6. Полтавський авіодивізіон захопили майже в цілості большевики займаючи м. Полтаву.

7. Харківський авіодивізіон евакуювався до Кам'янця, де прийняв свою стару назву: 1-й Запорізький окремих авіаційний дивізіон.

8-10 авіодивізіони не були ще сформовані.

Частину ескадри важких бомбардувальників типу "Ілля Муромець" та авіаційний парк евакуйовано до Вінниці, а частину, що їх не можна було евакуювати через брак бензини й літунів — знищено. У

Вінниці знищено теж інші важкі бомбардувальники типу "Ілля Муромець" і тільки один справний літак цього типу попався в руки більшовикам.

Як ми вже зазначили, бойова діяльність української авіації дуже обмежувалася браком бензину. Доки ще в руках української армії був Дрогобич і Борислав, авіація А УНР отримувала із ЗО УНР регулярно бензину і існуючі авіозагони сповняли розвідчу та бойову службу. До речі, в Проскуріві полк. Павленко та сотн. Наконечний переорганізували евакуйовані авіодивізіони в 4 авіозагони, в кожному по 12 літаків. 60 літаків, що залишилися після цієї реорганізації передано галицькому літунству. 1-й Запорізький окремий авіодивізіон не був охоплений цією реорганізацією.

Б. Виникнення і розвиток Галицької авіації

До виникнення літунства Галицької Армії дуже причинився 3-й Одеський авіодивізіон, який прибув до Галичини під проводом свого командира, полк. Джам Булат Канукова. З ним прибули ще добрі й досвідчені бойові літуни: полк. Борис Губер, відомий теж авіоконструктор, сотники Василь Євський, Василь Булатів, пор. Аркадій Шеремецінський, хор. Хаз Булат Кануков (брат полковника).

Одночасно, на галицькій землі були ще власні спроби організувати літунство. Постали два літунські відділи, з яких один зорганізував син Івана Франка, пор. Петро Франко, а другий у Тернополі — пор. Василь Томенко. Разом з прибулими наддніпрянцями, ці відділи створили Галицький літунський відділ. Його головний аеродром був в Красному на Львівщині.

На цьому аеродромі залишилися по австрійцях великі майстерні, що їх очолив пор. Степан Слезак, кол. конструктор австрійських гідропланів. Він зорганізував до праці фахівців-механіків, що їх спроваджував навіть з Відня і розгорнув широку роботу над направою і комплектуванням літаків. Майстерні ці привели до бойової готовости чимало літаків.

У грудні 1918 р. та в січні 1919 р., Літунський відділ Галицької армії постійно розвивався. На початку лютого 1919 року прибула до відділу ціла низка літунів з кол. російської та австрійської армій. Це дало змогу перетворити Літунський відділ на полк, що сталося на початку квітня 1919 року. З цього часу літунський полк Галицької армії складався з 3 бойових сотень та літунської бази.

1-ша сотня була розташована в Дулібах коло Стрия. Командиром її був пор. Антін Хрущ, а серед старшин-літунів були сотн. Євський, сотн. Алелюхін, пор. Огар, пор. Земих, пор. Заславський, чот. Сериків, чот. Коцко (брат Адама), чот. Мовчук, чот. Фелікс Шепарович (брат Едмунда, командира 1-ої кінної бригади) чот. Яцура та інші. На стані цієї сотні перебував віст. Михайло Шарик, автор цікавих спога-

В літунському полку УГА. Шатава. 25 липня 1919 р.

дів "Діти війни", де в 2-й і 3-й частині згадує про цю сотню. На стані цієї сотні перебував теж автор цих рядків, коли вчився в Старшинській школі Коша Звідомного полку в Станиславові (Івано-Франківськ). Якщо події поточилися б інакше, то може був би сьогодні емеритованим літуном, або хоч старшиною зв'язку української авіації.

2-га сотня залишилася в Красному, де теж перебувала Запасна сотня з Кошем полка, а теж майстерні пор. Слезака. 3-та сотня, під проводом сотн. Залозного перебувала в Тернополі.

Літунський відділ, а потім Літунський полк Галицької армії провадили живу бойову діяльність на польському фронті. 1-ша літунська сотня обслуговувала фронт III Галицького корпусу від Карпатських гір до м. Львова. 2 і 3 літунські сотні обслуговували фронт I і II Галицького корпусу. На польському фронті, українська авіація мала перевагу над польською авіацією, яка негайно зникала з повітря при появі українського літака. Причиною, була не чисельна перевага, бо від квітня поляки мали чисельну перевагу над українцями, але якісна перевага українських літунів, що навіть на гірших машинах перемагали польських літунів. Про це свідчить відношення втрат: у повітряних боях поляки втратили 16 літаків, українці тільки 1. Переможцями у повітряних боях були сотн. Євський, що зібрав найбільше перемог (9), а далі пор. Шеремецький, сотн. Алелюхін, чот. Сериків, пор. Рудольфер. Не помогла і "Ескадра льотніча ім. Тадеуша Косцюшкі", що була zorganizована в США і якої два американські літуни (не-поляки) згинув в повітряному бою з українськими літунами, втрачаючи теж два літаки.

Один літак, що його втратило українське літунство, був ушкоджен-

ний обстрілом і мусів приземлитися. Оба члени залоги, пор. П. Франко та ст. дес. Кавута попалися в польський полон, з якого оба втекли. Вони щасливо прибули окружною дорогою через Прагу, Відень і Будапешт до свого відділу в Красному.

Мимо своїх успіхів на фронті, галицьке літунство, на жаль, не мало щастя. Дня 5 лютого 1919 року сталася трагічна подія: під час викладу полк. Б. Губера в школі для старшин про бомби і їх кидання на ворожі цілі, бомба, що її хотів задемонструвати полк. Губер, розірвалася йому в руках. Згинули на місці: полк. Борис Губер, пор. Орест Гумецький, хор. Хаз Булат Кануков, хор. Михайло Нестор і хор. Осип Швець. Від ран померли в лічниці: пор. Олекс Васан, пор. Василь Томенко, пор. Іван Люпул. З ранених вилікувався тільки сотн. І. Фостаківський, автор цінного нариса про галицьке літунство в збірнику УГА, том. I, ст. 217-240. Як відомо, збірники ці видаються заходами Дмитра Микитюка у Вінніпегу.

В іншій трагічній катастрофі галицького літунства розбився літак з командиром Галицького літунського полка, полк. Джам Булат Кануковим. Кануков і два літуни згинули. Літак впав з висоти 500 м. коло Озірної в другій половині травня 1919 року. Як виявило пізніше слідство, причиною катастрофи був саботаж пілота-віденця, хор. Кубша, запідозрюючого в комунізмі. Перед закінченням слідства, Кубаш, очевидно свідомий свого злочину і майбутньої кари, підступом дібрався до одного з літаків і вистартував до втечі. В погоні за ним піднявся на своєму "Нюпорі" сотн. Євський, дігнав його над Теребовлею і зістрілив.

Дня 25 травня 1-ша літунська сотня відлетіла на наказ літунського референта Державного Секретаріату Військових Справ, сотн. Ев. Пузи на Чехословаччину, де чехословацька влада інтернувала літунів та забрала літаки. Сама ж літунська сотня евакуювалася залізницею зі Станиславова до Чорткова.

У Чортківській офензиві, сотн. Євський, на своєму знаменитому "Нюпорі" досягнув дві дальші повітряні перемоги, зістрілюючи один новісінький "Фоккер" над Золочевом та інший літак над Поморянами. Але, на жаль, інший ас української авіації, пор. Аркадій Шеремецький, не був уже свідком цих перемог: дня 21 квітня він поповнив самогубство, заламаний психічно з приводу поразок Армії УНР у першій половині 1919 року. У літунській катастрофі біля Чорного Острова загинув теж ст. дес. Кавута, коли в березні 1919 року перевозив літаки з Проскурова до Красного. А він тільки що втік був з польського полону.

Всі старшини української авіації, що загинули в першій половині 1919 року були похоронені на приватному кладбищі графині Росоцької в Красному. На їх могилах були поставлені хрести з пропелерів. Сьогодні із них немає сліду. Московські варвари ніколи не шанували героїв чужих народів.

В. Лебедина пісня української авіації

Лебедину пісню відспівала українська авіація під час великого наступу об'єднаних українських армій на Київ. Тоді начальником авіації був після сотн. Наконечного, полк. Олександр Єгоров, один із найвидатніших українських літунів. На його вимогу український уряд вислав до Відня місію для заupu літаків. Другу місію вислано до Будапешту для заupu бензини. В Австрії та Мадярщині було дуже багато всякого авіаційного майна, яке ці держави раді були продати. В Будапешті чимало було бензини. Проте обі місії нічого не досягли. Антанта заборонила вивіз будь-якого військового майна на Україну, а тим більше авіаційного майна.

Все ж таки, доки була бензина, 1-й Запорізький окремий авіаційний дивізіон, що стояв у Кам'янці та Галицький літунський дивізіон, що стояв в Шатаві багато допомогли наступові українських армій, кидаючи бомби, обстрілюючи ворога з кулеметів та ведучи розвідчу службу. Дуже відзначилися українські літаки при наступі українських військ на Жмеринку, де большевики сконцентрували значні сили та бригаду панцерних потягів. Все це було під постійним бомбардуванням української авіації.

У повітряних боях большевицька авіація втратила два літаки, один над Баром, де зістрелено большевицького повітряного аса — Цивінського, а другий над Калинівкою. А втім, большевицька авіація, яка в липні 1919 року виявила велику енергію й рухливість для бомблення українських сіл у районі дій от. Зеленого (Трипільщина) зникла зовсім з піднебесних просторів, коли на наступальному фронті українських армій з'явилися теж українські літаки. На них літали високої класу літуни, про яких І. Лемківський у львівській газеті "Новий час" писав так: "Це були високо фахові сили. Окрім того, це були українці з діда-прадіда, прекрасні бойовики взагалі, люди чину, праці й бою... В повітряних боях чи двобоях спеціально відзначилися наші літуни з Великої України. Найкращим літуном був Борис Губер. Очевидці оповідають, що його бої в повітрі були чудом літунської техніки та відваги. По його трагічній смерті, найкращим літуном-бойовиком був сотн. Євський, знаменитим літуном був теж і сотн. (після смерті) Шереметівський. У наступі на Київ визначилися сотн. Є. Жаховський, Ів. Шестаков, Н. Залозний, хор. Леонід Міхенко, хор. Арватов, ст. дес. Масикевич та інші.

Г. Фінал

1-й Запорізький окремий авіодивізіон перебував постійно в Кам'янці, де його застали поляки, в осені 1919 року, коли зайняли місто ніби то в порозумінні з урядом УНР. Поляків не злюбили полк. Єгоров і зорець-аерофотограф сотн. Пономаренко, а теж літун, хор. Ар-

ватов, які пробилися до Одеси й вступили там до Галицького літунського відділу, що був переведений до цього міста з Вінниці, під час злуки УГА з денікінською армією. Денікінці обіцяли вивінувати відділ новими літаками і технічним матеріалом, але не тільки що своєї обіцянки не дотримали, а ще забрали відділові його найкращий літак. Все ж таки, дні денікінщини були вже пораховані. Галицькому літунському відділові з його великим відсотком літунів-наддніпрянців довелося стати ще літунським відділом Червоної Української Галицької Армії (ЧУГА). Відділ перенесено з Одеси на Волинський аеродром у Києві, звідки 1-й Галицький літунський відділ перенесено до Бердичева й приділено його до складу 44-ої стрілецької дивізії (Тарашанської).

У недавно проголошених большевицьких документах (**Гражданская война на Украине**, том. III, ст. 241-242), довідуємося, що "согласно декрету ВЦИК от 8 апреля", нагороджувалися "денежной выдачей в размере месячного оклада содержания" з "1-го Галицийского отряда" — летнаб (летчик наблюдатель) т. Хрущ, военлет (военный летчик) т. Масикевич, военлет Арватов і летнаб Огар". Всі ці прізвища нам відомі. Всі ці літуни визначилися в боях проти поляків під Козятином на початку польської офензиви на Київ.

Часами дивно складається життя людини. У вересні 1919 року, Начальна Команда УГА вислала пор. Хруща в дипломатичній місії до Відня. Коли він вертався назад і вже зближався до кордонів України, румуни в Басарабії обстріляли літак і примусили його приземлитися на румунському боці. У безвихідному становищі, українські літуни підпалили літак і, відстрілюючись від румунської погоні, кинулися вплав через Дністер. Вони доплили до українського берега і навіть привезли непорушною дипломатичну пошту. Пів року пізніше пор. Хрущові довелося вже здобувати "нагороди" в червоній авіації.

За час українсько-польського альянсу в 1920 році, українська авіація не мала найменших можливостей розвитку через те, що польський "союзник" взагалі саботував постанови своєї мілітарної конвенції з Україною. Українська авіація не отримала навіть найменшої допомоги, дарма що в Кам'янці зібралися всі визначні старшини української авіації. Повернувся навіть до Кам'янця полк. Олександр Єгоров та сотн. Микола Пономаренко. Але поляки так і не дали цим старшинам, про яких знали, що вони їх сильно били в повітрі, літаків. Авіацію можна було створити, але поляки цього не хотіли.

Бачучи таке відношення до української авіації польських "союзників" український уряд вислав весною 1920 року відомого "аса" української авіації, сотн. Євського та пор. Вернгубера до Італії, щоб закупити там літаки для української армії. При випробуванні літаків, робили вони коркотяги та мертві петлі, що в них оба вони були мистцями. При одній такій петлі пор. Вернгуберові обірвався пас і він забився. Сотн. Євському за прегарне літання подарували італійці літак "Спад" з мотором "Гіспано-Суїза" і він перелетів на ньому з Відня до

Києва і назад. Дорогу назад зробив навіть без приземлення. Все ж таки, літаків українська армія з Італії не отримала.

Варто ще зазначити, що в 1919 році, уряд УНР винаймав три великі 5-моторові німецькі біплани типу "P.XIV", як теж три літаки типу "Гота V" для перевозу української дипломатичної пошти, для перевозу українських послів та місій, для привозу друкованих у Німеччині банкнотів тощо. Ці літаки мали німецьку обслугу та залогу. Зв'язковим української авіації до цих німців був хор. Володимир Пилипець, у тому часі радіозорець 1-го Запорізького окремого авіодивізіону в Кам'янці. Після війни, хор. Пилипець був священником і недавно помер у США.

У такому літаку, в поворотній дорозі з Парижу на Україну, згинули трагічно в літаковій катастрофі 4 серпня 1919 р. під Ратибором на Шлеську полк. УСС Дмитро Вітовський зі своїм ад'ютантом, чот. Чучманом.

Після катастрофи визвольної війни, Штаб Повітряної Фльоти УНР разом з літунською ескадрою Армії УНР переїхав був до Ченстохови, де начальником фльоти призначено було полк. Мурашка, а начальником авіації сотн. Жаховського. Полк. В. Павленко задумав був створити кадри української авіошколи в Видгощі. 30 українських літунів та механіків вислано було до цієї школи, якою керували французи та поляки.

Начальник Української Повітряної Фльоти — полковник, а пізніше генерал-хорунжий Віктор Павленко повернувся 1926 р. на Україну. Помер в 1933 році на Кубані, мабуть з голоду. Прот. П. Білон характеризує його так: "Начальник Повітряної Фльоти полк. Павленко був рішучий і відважний, а часами лінивий і важкий. Як командант міста Києва (фактично як Командуючий Київською воєнною округою — Л. Ш.) він рішуче перевів роззброєння большевиків у Києві. Як член УГВК та його представник при Верховній Ставці, він все тримався тієї засади, що ніякими компромісами й договорами з Керенським не можна добитися українізації армії. Кілька разів на засіданнях УГВК він робив внески, щоб припинити висилку українських маршових рот на фронт, а коли треба буде, то зняти деякі наші частини з фронту. Звичайно, це тоді перечило реальним відношенням московських та українських сил, а також всьому напряму політики Центральної Ради. Назагал, він був людиною рішучою, чесною, аристократом, але без широкого організаційного розмаху... Був надзвичайно пристійним людиною. Його постава впрост величала: високий на зріст, стрункий, з лиця красунь..."

І не можна відмовити о. прот. Білонові рації в наступних висновках про українську авіацію: "Не можна поминути мовчанкою й значення в наших визвольних змаганнях діяльності нашого літунства. Не дивлячись на різні технічні браки, особливо в 1919 році, авіація виконала те велике завдання, що на неї покладалось. Самопожертва й герой-

ство наших літунів не раз витворювали чудеса. Завдання літунів було важке й тяжке. Треба було щодня літати у глибоке запілля ворога... Наші літуни відбували, як на ті часи, дуже далекі рейди, поборюючи часто 800-900 кілометрові простори в запіллі ворога. В часи цих далеких летів, наші літуни знижувалися до 300-200 метрів над лініями ворога і засипували його кулеметним вогнем... При щоденній праці вивідування ворожого фронту й запілля, рідко коли обходилося без бойових дій з ворогом... Часто доходило й до бойових сутичок з ворожими літаками. Досить часто теж наші літуни відлітали й за кордон з різними дорученнями державного значення..." ("Спогади", ст. 48).

У майбутньому слід чекати відродження української авіації. Вона цілком певно врахує традиції своєї попередниці в роки визвольної війни, і в реєстрі полків нової української авіації матимемо окремі полки, присвячені творцям української авіації в роки визвольної війни: Головному Отаманові Симонові Петлюрі, полк. В. Баранову, сотн. Наконечному, ген. В. Павленкові, полк. Олександрові Єгорову, полк. Джам Булат Канукову, полк. Борисові Губерові, сотн. Василеві Євському, сотн. Євгенові Жаховському та інш. Вони, ці герої української авіації та визвольної боротьби цілком на це вирізнення заслуговують!

¹⁾ Див. Прот. Петро Білон, Спогади, частина I, Пітсбург 1952, ст. 37.

До речі, о. прот. Петро Білон був автором нарису "Історії української авіації", який був надрукований в 10-му числі "За Державність", що мав появитися в 1939 році. Незброшуровані примірники цього числа лежали в друкарні у Львові і мені вдалося дослівно в останній хвилині перед конфіскацією їх більшовицькими «визволителями» захопити два примірники, які, на жаль, пізніше не вдалося зберегти. Якщо десь існує цей примірник, то тільки в закритих фондах більшовицьких бібліотек чи установ. Все ж таки деякі виписки зі статті о. прот. Білона вдалося мені зберегти, що й є основою для написання цього нарису.

Література

Прот. Петро Білон, СПОГАДИ, част. I, Пітсбург, 1952.

Іван Фостаковський, сотн. УГА, "Летунство", УКРАЇНСЬКА ГАЛИЦЬКА АРМІЯ у 40-річчя її участі у визвольних змаганнях. (Матеріали до історії). Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк, Вінніпер, 1958, ст. 217-240.

Рудольф Земик, пор. "Дещо про летунство", УКРАЇНСЬКИЙ СКИТАЛЕЦЬ, 1922, чч. 13-15.

Петро Франко, сотн. "Летунський відділ УГА", ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ, Львів, 1937, ч. 10.

Іван Лемківський, "Летунський відділ УГА", ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ, Львів, 1937, ч. 10.

Іван Лемківський, "Летунство УГА", ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ, Львів, 1938, ч. 11.

Михайло Шарик, ДІТИ ВІЙНИ, част. II і III, Вінніпер, 1956. Клуб укр. кн.

Лев Шанковський, УКРАЇНСЬКА АРМІЯ В БОРОТЬБІ ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ, Видавництво "Дніпрова хвиля", Мюнхен, Німеччина, 1958, ст. 53-56.

Опитувальні листи, вивчені сотн. І. Фостаковським та о. Володимиром Пилипцем, кол. радіозорцем української авіації і сотн. Армії УНР.

Лев Шанковський — Один із найвизначніших українських військових істориків ХХ століття, який спеціалізувався у питаннях визвольної боротьби. Ветеран УГА і Армії УНР; старшина УПА; співосновник УГВР. Член НТШ. Автор численних праць і статей про українські національні збройні сили у ХХ столітті. Після війни поселився в США.

МИНУЛЕ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА НА ЛУГАНЩИНІ

Присвячую цю працю світлій пам'яті
моєї коханої бабусі Уляни Семиволос

Ігор САЄНКО

Луганськ

ПЕРЕДМОВА

Українське козацтво протягом кількох віків відігравало провідну роль у житті українського народу, визначало його долю. Воно існувало у вигляді трьох окремих військових утворень, а саме: Війська Запорозького Низового, Гетьманських козацьких полків та Слобідських козацьких полків. Незважаючи на істотні відмінності між цими трьома козацькими громадами, українські козаки часто переходили з одного козацького війська до іншого.

Так, наприклад, Острогозьк - полкове місто Острогозького Слобідського козацького полку було засноване полковником Іваном Зіньківським, вихідцем із Гетьманських козацьких полків правого берега Дніпра. А уродженець Слобідської України Іван Сірко спочатку був запорозьким полковником, відтак полковником у Харківському Слобідському козацькому полку, а згодом неодноразово обирався кошовим отаманом Війська Запорозького.

Щороку взимку багато запорожців йшло до Гетьманщини аби побачитись з родичами та «підманути» когось з молоді "на Січ". Старі та скалічені запорожці селилися хуторами у Гетьманщині і Слобожанщині.

Минуле Луганської Области пов'язане з двома гілками Українського козацтва - Військом Запорозьким Низовим та Слобідським козацтвом. Про них і йтиметься тут розповідь, яку супроводжують рядки з віршів Тараса Шевченка, у творах якого добре відбита минувшина України.

СЛОВНИЧОК ПРИЗАБУТИХ СЛІВ

Абшитований - відставний
Амата - артилерія
Білизна - жерех
Видниха - видра
Виза - білуга
Виправа - похід
Гаківниця - довга фортечна рушниця
Дикий півень - тетерук
Доплив - притока
Жакування - грабунок
Жерлига - велика вудка
Кабиця - вогнище в землі
Каторга - гребне турецьке судно (галера)
Короп - сазан
Линва - товстий канат
Ляси - жеребки
Мачула - рогожка
Мережа - невод з великими очками
Мечеть - піч для хліба
Облавок - борт судна
Облами - бруствер в стіні фортеці заввишки під груди стрільця
Омшаник - приміщення для схову вуликів з бджолами у зимову
добу року
Опачина - весло
Очепа - багор
Підсоння - клімат
Пірнач - знак влади полковника
(булава, яка замість кулі має шість металевих ребер)
Пшінка - кукурудза
Рагеля - невеликий бредінь
Рогульки - крицеві "їжаки", які розкидали у степу
перед кіннотою аби сповільнити її просування
Сагайдак - лук
Сула - судак
Харсун - борсук
Чабак - лящ
Чечуга - стерлядь
Чингал - кинджал
Шипиця - осетр

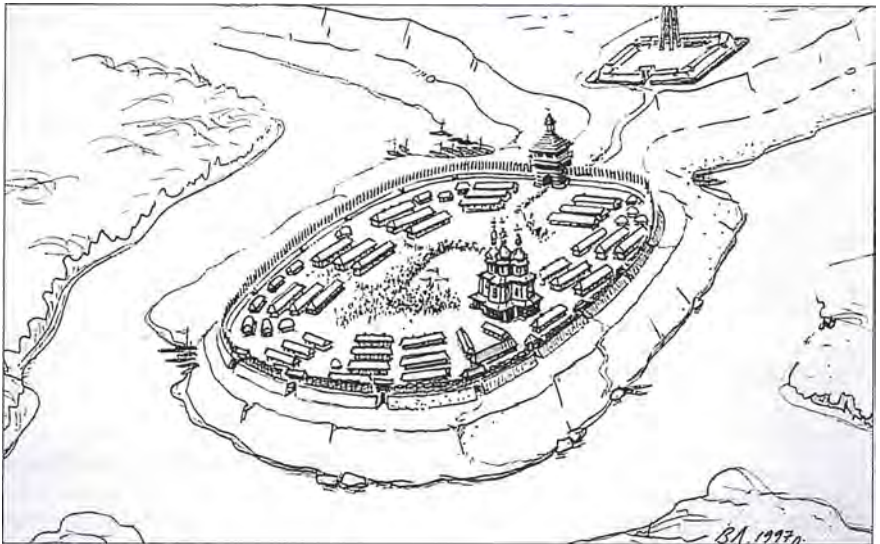
ЧАСТИНА ПЕРША: ЗАПОРОЗЬКЕ КОЗАЦТВО

*За що ж боролись ми з ляхами ?
За що ж ми різались з ордами ?
За що скородили списами
Московські ребра ?*

У межах сучасного територіального поділу запорозьке козацтво обіймало терени Кіровоградської, Дніпропетровської, Донецької (крім навеликої північної частини) областей, східню частину Миколаївської, північні частини Херсонської та Запорозької, південну частину Луганської областей України, а також південно-західню частину Ростовської області Російської Федерації .

Військо Запорозьке Низове мало свою столицю - Січ. Опріч цього воно володіло землями, або як казали запорожці вольностями, які були поділені на паланки .

СІЧ

Чортомлинська Січ наприкінці XVII ст.

Малюнок-реконструкція В. Левченка.

Внутрішнє влаштування Січі було таке. Посередині Січі був майдан з церквою на честь святої Покрови. Навколо майдану розташовувалися 38 великих довгих хат (куренів). Тут - таки на майдані стояла військова пушкарня - великий льох, у якому зберігалися гармати, рушниці та інша зброя. Неподалік від пушкарні стояв другий льох - військова скарбниця для військових клейнодів (булави, пірначів,

бунчука, прапорів, печатки), військових грошей та іншого козацького добра. Курінь мав також значення військової одиниці. На чолі його стояв курінний отаман .

Ось які назви мали курені:

Пашківський, Батури́нський, Ку́щевський, Поповичевський, Кисляківський, Васю́ринський, Іва́нівський, Корині́вський, Копелі́вський, Ро́гівський, Незама́йківський, Корсунський, Ірклі́ївський, Карни́болоцький, Щерби́нівський, Ума́нський, Тита́рівський, Дерев'я́нівський, Шкури́нський, Нижче́стеблівський, Перея́славський, Вище́стеблівський, Полта́вський, Вели́чківський, Миша́стівський, Леву́шківський, Ме́нський, Пласту́нівський, Тимоше́вський, Дядькі́вський, Сергі́ївський, Брюхо́вецький, Ді́нський, Ве́дмеді́вський, Кири́лівський, Плати́рівський, Ка́нівський, Дже́релі́вський.

Навколо січових будівель простягалися окопи, а поверх земляних валів були засіки з дубів. В окопах були дві брами: головна - з боку степу, та бокова з базару. Біля брам стояли вежі з гарматами. На базарі, який завжди містився за січовими окопами, стояли крамниці та шинки .

Прилучитися до січового товариства мала змогу будь-яка людина чоловічої статі, яка приходила до Січі, але за певних умов. Цей чоловік мусив бути неодруженим, сповідувати православну віру і розмовляти українською мовою. Заборона стосовно жінок на Січі була дуже суворою. Січовика карали на смерть якщо він приводив до Січі жінку, навіть коли це була його мати або сестра. Це пояснювалося тим, що запорожці мусили дбати лише про своє січове товариство, про "матір Січ" і про рідний край - "неньку - Україну", а не про власну родину. За звичаєм кожному новому січовикові, який зараховувався до якогось з 38 куренів, давали прізви́сько. Воно звичайно відбивало якісь особисті риси або звички кожного запорожця . Від прізви́ськ згодом виникали нові прізви́ща, як - от: Семиволо́с, Сто́рчеву́с, Кри́воні́с, Рудий, Па́лій, Жбу́рляй, Бара́баш, Голова́тий, Маку́ха, Канди́ба, Пали́вода та багато інших. Але якщо козак був приписаний до куреня, він не обов'язково мусив постійно мешкати у Січі. Багато січовиків перебувало у бекетах на охороні кордонів Війська або рибалило та полювало на його вольностях. Взимку козаки у великій кількості йшли до Гетьманщини аби побачитись з родичами та підманути когось з молоді "на Січ".

Першого січня кожного року запорожці на загальновійськовій раді обирали собі військову старшину: кошового отамана, військового суддю, військового писаря та військового осавула. На цій раді обиралися також підстаршина: скарбник, довбиш, хорунжий, бунчужний, гармаш та інші. На новорічній козацькій раді кошовий отаман давав звіт за свої вчинки перед запорожцями. Якщо козаки були задоволені своєю старшиною, вони могли обрати її знову, якщо ж ні - переобирали її. Серед тих хто неодноразово обирався кошовим отаманом були

Іван Сірко, Кость Гордієнко, Іван Милашевич та Петро Калнишевський. Військові старшини їли й спали у тих куренях до яких вони були приписані товаришами. Обиралася також паланочна старшина: полковники, осавули, писарі та похідна старшина: полковник, осавул і писар. На цій же новорічній раді запорозькі вольності ділилися за лясами. Спочатку землю одержували курені, згодом військова старшина, за нею духовенство і врешті одружене козацтво, яке мешкало на запорозьких вольностях. Після цього на курінних радах кожен курінь окремо обирав собі курінного отамана та кухаря і визначав козаків, які мали йти на охорону кордонів Війська Запорозького Низового.

Загальновійськові козацькі ради відбувалися також у храмове свято Січі - Покрову, на другий чи третій день Великодня, а крім того у будь - який день за бажанням товариства. На них розв'язувалися питання війни і миру, військових походів, покарання важливих злочинців. У разі одноосібного вирішення цих питань кошовим отаманом чи військовою старшиною, їх могли переобрати, покарати і навіть убити.

Напровесні у куренях запорожці знову тягли ляс, кому з товариства йти на вольності, а кому лишатися в Січі на випадок походу або нападу ворогів. Лише скресали річки, як половина або й більше січовиків йшли на свої вольності рибалити й полювати. Головними місцями для рибальства в Запоріжжі були Дніпро й Буг з їхніми лиманами, косами й озерами, а ще річки Самара, Оріль, Домоткань, Самооткань і Азовське море з його затоками й косами - Кальміуською, Бердянською, Білосарайською та Єйською. Та з усіх рибних місць найкращим, безумовно, був Дніпро, в якому запорожці рибалили від порогів до самого лиману. Найчастіше ловилися короп, щука, сула, білизна, чабак, окунь, сом, чечуга, мінь, виза, шипиця, тараня, чахоня. Головними знаряддями для рибної ловлі були: верші, вудки, жерлиги, мережі, рагелі та самолови. Існував у запорожців і ще один незвичайний спосіб риболовлі - за допомогою виднихи. Зловивши маленьку видниху, козак робив її свійською. Вона, мов кіт, лягала біля його ніг і навіть спала разом з ним. Виростивши таку видниху, запорожець використовував її для риболовлі. Вона входила у воду, здобувала там рибу й поверталася з нею до свого господаря, роблячі це кілька разів поспіль.

Здобуту рибу запорожці готували про запас. При цьому спосіб приготування червоної риби був одним, а білої - іншим. Приготовану рибу відвозили в Січ у тій кількості, яка була потрібна кожному куреню до наступної весни. Решту риби продавали в Гетьманщину, Слобожанщину й Польщу. Полювали запорожці на своїх вольностях вовків, лисиць, кабанів, харсунів, диких півнів, качок, гусей, куріпок та ін. за допомогою рушниць, капканів, ланцюгів, сіток і собак. Для запорозьких мисливців важливими були не так м'ясо тварин, як їх хутро та шкіри. Шкіри тварин вони привозили до Січі у свої курені і віддавали

їх для вичинки особливим фахівцям цієї справи - гарбарям. Частину хутра і шкір залишали у своїх куренях, решту продавали в Гетьманщину, Слобожанщину, Польщу і навіть Німеччину. Гроші від продажу риби та хутра поверталися на курінне господарство.

За весь час існування Війська Запорозького Низового воно мало послідовно Хортицьку, Базавлуцьку, Томаківську, Микитинську, Чортомлицьку, Олешківську, Кам'янську, Підпільненську та Задунайську Січі. Усі Січі, крім Задунайської, були розташовані біля Дніпра. Зміна місця розташування Січі відбувалася або через якісь природні умови (пошесті, брак води, мала площа тощо), або в наслідок руйнування Січей ворогом. Так, Чортомлицька Січ була зруйнована 1709 року російськими військами за наказом царя Петра I, а Підпільненську Січ зруйнували російські війська 1775 року за наказом цариці Катерини II.

*Це той Первий, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову сиротину.*

Згадуючи запорозькі Січі, треба сказати кілька слів про Військо Вірних Запорозьких козаків, або Чорноморське козацьке військо. Воно було утворене царським урядом з числа тих запорожців, які після зруйнування Підпільненської Січі не пішли до Задунайської Січі. Козаки Чорноморського війська певною мірою намагалися зберігати устрій і звичаї Війська Запорозького Низового. Так, при переселенні Чорноморського козацького війська на Кубань у 1792 році козаки заклали окремими станицями 38 куренів з їх споконвічними назвами, а також заснували Нову Січ біля річки Кубані (Катеринодар, зараз Краснодар). Але справжньою Січчю вона вже не була, оскільки там мешкало жіноцтво і були скасовані військова рада запорожців й виборне право. Згодом Чорноморське козацьке військо було перейменоване на Кубанське і залишки запорозьких звичаїв були зведені нанівець.

*Головатий та на Кубань
Хлопців підмовляє,
Нехай йому Бог допоможе !
А що з того буде,
Святий знає ; почуємо,
Що розкажуть люде.*

БОЖІЕЮ МИЛОСТІЮ МЫ
ЕКАТЕРИНА ВТОРАЯ,
ИМПЕРАТРИЦА И САМОДЕРЖИЦА
ВСЕРОССИЙСКАЯ.

и прочая, и прочая, и прочая.

Объявляемь НАШЕМУ вѣрноподданному Малороссійскому народу.

Малороссійской Гетманѣ Графѣ Разумовской просилъ НАСѢ всеподданнѣйше, чинобъ МѢ въ разсужденіи простираниа многочисленныхъ дѣлъ Малороссійскихъ, а напросилъ много и другихъ въ Великой Россіи не меныше важныхъ его управленій, чинѣ Гетмана и положенное на него поному правленію Малой Россіи съ него сіяли: МѢ видя его Графа Разумовскаго не малое по справедливости обремененіе, и снисходя на его къ НАМѢ всеподданнѣйшее прошеніе, уважали его землосопіиѣйше какѣ онѣ чинѣ Гетманскаго, такѣ и онѣ всѣхъ Малороссійскихъ по оному дѣлъ. Но какѣ народѣ Малороссійской издревле по единству рода своего, вѣры и Отечества съ народомъ Великороссійскимъ, Скипетру НАШЕМУ подданнымъ пребываетѣ онѣ многихъ дѣлѣ усердно Самодержавію НАШЕМУ подвластнымъ, котораго и благоденствіе съ прочими богомъ врученными НАМѢ народами, зависящѣ онѣ НАШЕГО же единственнаго къ нему матерняго призрѣнія и покровительствія; по и МЫ имѣя на сердцѣ возводить благополучіе его на такую степень, въ которой бы онѣ вѣдше позналъ НАШУ къ себѣ Императорскую милость, пока время и опыты дасѣмъ НАМѢ о его благѣ лучший учинящѣ промыслъ, дабы безъ надлежащаго правленія край сей теперь не оспался, учредили въ немъ коллегію Малороссійскую вмѣсто бывшаго Гетманскаго правленія, на томъ точно основани, какѣ особливѣмъ НАШИМЪ указомъ дано нынѣ знати НАШЕМУ Сенату. И для того въ самой Малой Россіи быти МЫ повелѣли яко Генералъ-Губернатору, а въ сей коллегіи яко Президенту, опредѣля въ оную Великороссійскихъ и Малороссійскихъ членомъ поцрѣбное число, арміи НАШЕЙ Генералу Антону и Кавалеру Графу Пешу Руманцову, возлагая на него надѣжду, что онѣ по избѣданнымъ и довольно уже НАМѢ извѣстнымъ его достоинствамъ, не токмо желаемый въ семъ народѣ сверхъ мѣста своего по коллегіи сохранимъ порядокъ, но и о пользѣ собственной сего народа будетѣ къ НАМѢ всегда добрымъ и належащѣмъ предпащель. По чему и уповаемъ, что народѣ Малороссійской видя НАШЕ шолікое объ немъ Матернѣ пощеченіе, не оставящѣ оное приняти съ тою подданническою благодарностію, которой МѢ онѣ него такѣ, какѣ онѣ Прощаеѣ Своихъ Престолу НАШЕМУ вѣрноподданнаго несумѣнно ожидаемъ. Данъ въ Санктпетербургѣ Ноября 10 дня 1764 года.

Подлинный подлинный собственноручно Ея Императорскаго Величества рукою, писанъ:

ЕКАТЕРИНА.

Печатанъ въ Санктпетербургѣ при Сенатѣ Ноемр 15 дня 1764 года.

Указ російської цариці Катерини II про скасування
Української гетьманської держави 1764 р.

ЗАПОРОЗЬКІ ВОЛЬНОСТІ

Вольності Війська Запорозького Низового були поділені на вісім паланок. Паланки мали такі назви: Бугогартівська, Інгульська, Кодацька, Самарська, Кальміуська, Орільська, Протовчанська і Прогноївська. Перші три з них були розташовані на правому березі Дніпра, а решта - на лівому березі. Кожна паланка мала центральне містечко або селище, де перебувала паланочна старшина: полковник, писар та осавул. Паланочна старшина обиралася з числа січовиків. Тому ці козаки не мали ні жінок, ні дітей.

Треба зауважити те, що увесь склад Війська Запорозького поділявся на січових козаків та козаків - зимівчаків. Перші становили його головну військову потугу, були приписані до одного з 38 січових куренів і жили за споконвічними козацькими звичаями. Від січовиків різко відрізнялися козаки - зимівчаки. Їх також допускали в Січ, вони брали участь у загальновійськових радах з питань, які стосувалися всього війська. Але ці козаки мусили жити не в Січі, а лише на відстані від неї, у запорозьких степах по селах, зимівниках і бурдюгах. Звалися вони не лицарями й товаришами, як січові козаки, а посполитими січових козаків, "зимівчаками", "сиднями", "гніздюками" і глузливо - "баболюбамі" та "гречкосіями". Гніздюків кликали на війну лише у виняткових випадках. В такому разі вони, незважаючи на те, що були одруженими, мусили беззаперечно виконувати військову службу. З огляду на це козаки - зимівчаки мали рушниці, пістолі, списи, шаблі та іншу козацьку зброю, а також неодмінно з'являлися в Січ у разі потреби. Крім воєнних походів, їх викликали для сторожі, охорони кордонів, спорудження різних будівель. Та головним обов'язком гніздюків було годувати січових козаків. Вони обробляли землю, розводили коней, рогату худобу, заготовляли сіно на зиму, тримали пасіки, обробляли городи, полювали на звірів, ловили рибу й раків, вели дрібну торгівлю, добували сіль, утримували поштові станції та інше. Основна частина всього достатку запорозьких зимівників доставлялася в Січ на потреби січових козаків, решта залишалася на харчування самих гніздюків та їхніх родин.

Більшість зимівників було розкидано по берегах річок, островах, ярах та байраках. Зимівник являв собою велике подвір'я, оточене стрімким та міцним частоколом. Біля в'їзної брами та по кутках стояли вежі, звідкіля козаки чатували на ворога і в разі потреби стріляли в нього з гаківниць. На подвір'ї стояли дві або три хати з коморами, клуні, стайні, обори, льохи та омшаники. Деякі зимівники мали власні млини. Зимівники рідко будували один господар, переважно їх було 3 або 4. Кожен господар мав по 3 - 6 козаків і при них по 10 молодиків.

Землі для посіву хліба обирали найчастіше біля рік, по схилах балок, в долинах і майже ніколи у відкритому степу. Найбільше запорожці сіяли гречку, ячмінь, овес і горох, менше - жито і ще менше -

пшеницю. Збіжжя вони зберігали в особливих ямах, які були помітні зверху лише господареві. Це робилося з метою зберегти його на випадок раптового набігу татар. Ями ці влаштовували таким чином: господар вибирав відкрите й сухе місце у власному зимівнику чи біля нього, викопував круглу яму з невеликим отвором, крізь який могла пролізти людина. Цю яму, гладенько вимазавши у ній глиною підлогу, стіни й стелю, просушували і перед самою засипкою у неї зерна добре випалювали. Давши їй протягом якогось часу вихолонутися від жару, наповнювали хлібом, отвір закладали дошками, поверх нагортали землі, яку щільно втоптували врівень з навколишньою поверхнею. Якщо виникала потреба відкрити таку яму, господарі вживали при цьому певних обережних заходів: знявши дошки вони, мерщій відходили від ями, щоб уникнути важкого хлібного духу, який міг убити на місці небажану людину. Знявши дошки, господарі залишали яму відкритою протягом цілого тижня і лише після цього вибирали засипаний у неї хліб. З городини запорозькі козаки вирощували капусту, огірки, кавуни, дині, редьку, буряки, пшінку, цибулю, часник, гарбузи, тютюн тощо. Садівництво у запорожців було поширене менше, але у невеликій кількості біля зимівників росли груші, яблуні та вишні.

Набагато краще, ніж рільництво, у запорожців було розвинуте тваринництво. Більш за все вони розводили, безумовно, коней, які були потрібні запорозькій кінноті. Опріч цього запорозькі коні користувалися великим попитом серед поляків, москалів, турків та татар. Гроші від продажу коней складали певну частину доходів Війська Запорозького. Крім коней, козак - зимівчак мав по кілька тисяч або й десятків тисяч голів рогатої худоби. У своїх зимівниках запорожці по trochu розводили волів, свиней, гусей, качок та курей.

На багатьох зимівниках були пасіки, з яких козаки мали мед і віск. Багато меду вони мали і від диких бджіл. Із меду готували напої, а з воску робили свічки для січової церкви, Самарсько - Миколаївського монастиря та церков на паланках. Ченці Самарсько - Миколаївського монастиря мали рясні, пошиті з сукна, яке виробляли в козацьких зимівниках.

Траплялися серед запорозьких козаків і такі, які бажали відокремитися і від бурхливого січового і від важкого родинного життя у селах та зимівниках. Такі козаки мешкали самотньо по бурдюгах. Бурдюги робили так: у викопаній землі ямі ставили чотири стіни з плетеного хмизу, навколо стін нагортали землю, зверху робили дах, а все разом обмазували знадвору глиною й кізком і обставляли кураєм. У стінах залишали отвори для невеличких, круглих віконечок зі склом у круглій рамі з чорирьох трісочок. В середині бурдюга не було ні печі ні димаря. Піч заміняла мечеть, на якій пекли хліб, та кабиця, на якій варили страву. Обидві робили з дикого каменю, вони легко нагрівалися і тому швидко зігрівали бурдюг. Мали козаки в бурдюгах образи, зброю, лави, килими тощо. Промишляли вони рибальством, мислив-

ством, збирали мед диких бджіл .

Влада паланочного полковника поширювалася як на козаків, які мешкали в селах, зимівниках, бурдюгах, так і на осіб, що проїжджали через паланку за його дозволом. З деяких питань, переважно господарських, на паланках відбувалися сходки між козаками - зимівчаками. Особам, яким паланочний полковник дозволяв в'їзд у вольності запорозьких козаків, він давав для безпеки особливий знак, що звався пірначем. Мандрівники були зобов'язані зберігати його під час усієї своєї подорожі й показувати на вимогу запорозькому товариству чи його старшині. За проїзд запорозькими вольностями вони вносили певну кількість грошей до військової скарбниці. На переправах і бродях через річки запорожці брали з подорожніх додаткову платню .

Взагалі слово "брі́д" у назвах місцевостей на запорозьких вольностях було дуже поширене. Ось лише деякі з цих назв: Кременчуцький Брі́д на Дніпрі, Вітовтів Брі́д на Бузі нижче гирла Синюхи, Білий Брі́д та Давидів Брі́д на Інгульці, Стешин Брі́д на Орелі, Злодійський Брі́д на Вовчій, Піщаний, Калинів, Вільний, Грицьків, Кочереженський, Тернівський та Чаплинський броди на Самарі, Шрамів Брі́д на Опалисі, Черкаський і Кам'яний броди на Лугані і ще один Черкаський Брі́д на Луганчику .

Південна частина Луганської області (на південь від Дінця) належала до Кальміуської паланки Війська Запорозького Низового. Ця паланка обіймала також терени південно - західньої частини Ростовської області та більшої частини Донецької області (лише невелика її північна частина належала Ізюмському Слобідському козацькому полку). Центром Кальміуської паланки було селище Домаха біля гирла Кальміусу на узбережжі Азовського моря (місто Маріюпіль Донецької області) .

У межах Луганської області запорожці мали такі зимівники: Кам'яний Брі́д на річці Лугані (зараз у межах Кам'янобродського району міста Луганська);

Красний Яр та маєтність Веселенька (у межах Жовтневого району міста Луганська);

Макарів Яр над Дінцем (село Пархоменко Краснодонського району);

Скелюватий Яр та Тертишний Байрак (поблизу села Пархоменка Краснодонського району);

Холодовий Яр та Суха Балка біля Дінця й Луганчика (село Суходіл, зараз село Піонерське Станично - Луганського району);

Балки Кружилка, Довга, Морозова, Крута над Дінцем (село Новобожедарівка, зараз село Кружилівка Краснодонського району);

Черкаський Брі́д на річці Луганчику (село Новоганнівка Краснодонського району);

Шовковий Протік на річці Луганчику (село Шовковка Протока Лутугинського району);

Урочище Боброве біля річки Нижньої Біленької, балки Кругла та Довгенька (село Іванівка Антрацитівського району);

Черкаський Брід на річці Лугані (село Черкаське, зараз місто Зимогір'я Слов'яносербського району);

Хороший Яр на річці Лугані (село Хороше Слов'яносербського району);

Жовтий Яр на Дінці (село Жовте Слов'яносербського району);

Урочище Підгірне (село Підгірне, зараз селище Слов'яносербськ);

Нижнє (село Нижнє Попаснянського району);

Зимівник запорожця Харка на річці Білій (село Михайлівка Перевальського району);

Петрів Яр та Прокопів Яр (між селами Петрівкою та Михайлівкою Перевальського району);

Займище Ломове (поблизу станції Ломуватка та села Оленівка Перевальського району);

Кам'яний Яр та Гриценків Протік (місто Брянка);

Глибокий Яр та Мечетна Балка на річці Міущику (селище Красний Кут Антрацитівського району);

Поповий Яр та Чорнухін Байрак (селище Чорнухине Перевальського району).

Біля Чорнухіного Байраку та Поповаго Яру запорожцями була влаштована постійна станція, де мандрівники мали змогу відпочити, запитися харчами, а також поживою для своїх коней. На цій станції запорожці мали великий запас зброї. Для задоволення подорожніми їхніх релігійних потреб, тут була молильна ікона святого Миколи Чудотворця, при якій утримували священика для молитов і пісень.

Дмитро Яворницький, у своїй праці "Історія запорозьких козаків", серед запорозьких зимівників Кальміуської паланки згадує ще й Залізний Яр біля Дінця. Але, нажаль, зараз невідомо, де саме знаходився цей зимівник.

ЗАХИСТ КОРДОНІВ

В охороні кордонів Війська Запорозького Низового брали участь як січові козаки, так і паланочне козацтво. З січовиків утворювалися особливі прикордонні варти, які називалися бекетами. У кожному з них постійно перебувало по кілька сотень козаків разом зі старшиною. Мешкали вони там у куренях. Бекети були огорожені міцним частоколом з вежами по кутках та біля брами. При кожному бекеті були стайня, запас зброї та похідна церква. Службу Богу там правили ієромонахи Самарсько - Миколаївського монастиря. Кожен бекетовий козак був озброєний списом, шаблею, чингалом, рушницею та чотирма пістолями.

Між бекетами вздовж кордону були розташовані радути. Від-

стань від однієї радуги до іншої становила 10, 20 чи 30 верстов, залежно від місцевості, аби з кожної радуги можна було бачити дві інші в обидва боки. У кожній радугі було по 50 бекетових козаків під орудою осавула. Радуга являла собою велике подвір'я обведене дерев'яним парником. На подвір'ї стояли курені і стайня.

Крім бекетів та радуг вздовж кордону стояли особливі вежі, які використовувалися як для спостереження за кордоном, так і для подачі гасла у разі небезпеки. Ці вежі звалися хвигурами. Хвигури стояли на такій відстані одна від одної, щоб з будь-якого місця прикордонної смуги можна було бачити якнайменше три хвигури. Робили хвигури двома способами. За першим способом хвигура будувалася з чотирьох високих дубових стовпів з помостом на верху. З долу до того помосту було приставлено драбину. На верху хвигури лежала купа соломи. За другим способом хвигуру складали з двадцяти однодонних обсмолених діжок і однієї діжки зовсім без дна. Їх ставили у п'ять рядів одна на одну у вигляді правильного кола. Спочатку ставили шість діжок у коло й обв'язували їх просмоленими мотузками. На них ставили так само друге коло з п'яти діжок, на нього третє з чотирьох, далі четверте з трьох і п'яте з двох. Нагору ставили одну діжку без дна. Завдяки такому їх розташуванню всередині хвигури з гори й до низу утворювалася порожнеча, куди наливали смолу. Над верхньою діжкою клали залізний прут з бльоком, крізь який прошеляли мотузку, один кінець якого пускали в порожнечину хвигури, прив'язавши до нього залізний дріт з великим жмутом мачули, вимоченої у селітрі, чи віхтем соломи. Кожен вид хвигур мав свої переваги. За допомогою хвигури першого виду зручно було вести спостереження. Вогонь і дим від хвигури другого виду було видно дуже далеко і загасити її було неможливо. Поблизу кожної хвигури постійно перебувало двоє або троє козаків з кінями. Вони їздили степом біля кордону або стежили за кордоном з верха хвигури.

Для спостереження запорожці використовували також могили. Більшість могил існувало ще до появи запорожців. У них було поховано вождів давніх народів. Запорозькі козаки таким чином використовували для своїх цілей вже готові земляні насипи. Але, окрім цього, для тих же цілей споруджували й нові. Для їх спорудження у запорозьких козаків існував особливий стан людей - могильників, які виконували всілякі земляні роботи. Такі могили називали "робленими". На цих могилах були влаштовані вали і рівчаки, а також заглибини посеред могили. Витягнувши на таку могилу гармату, запорозькі козаки залягали в її заглибини і звідтіля видивлялись доквіл. Побачивши ворога, вони запалювали багаття, стріляли з гармат і сповіщали всю лінію, а через неї всю околицю, про небезпеку.

Якщо десь поблизу кордонів з'являлися у великій кількості вороги, бекетові козаки запалювали одну хвигуру. Цим вони подавали знак козакам інших хвигур. Якщо вороги наближались до кордонів,

козаки запалювали другу хвигуру, а коли нападники вступали в запорозькі землі - запалювали третю. Тоді всі наявні козацькі війська мчали до палаючих хвигур з метою перетнути шлях ворогові. Треба зауважити, що всі козаки - зимівчаки, вирушаючи на роботу, завжди брали з собою шаблю, пістолі та рушницю. Побачивши три палаючі хвигури, вони збігалися на допомогу бекетовим козакам. Жінки та діти з запорозьких зимівників ховалися тоді по скелях та байраках.

Для відсічі нападникам запорожці збиралися у табір, що складався з двох рядів возів, скріплених між собою ланцюгами. Спереду і ззаду табір замикали 8 - 10 окремих возів. Озброєні рушницями, пістолями та списами, козаки йшли у таборі, верхові козаки скакали поруч з табором. Якщо у запорозькій вольності вдиралися татари, у битву з козаками вони вступали лише тоді, клои у десять разів переважали їх кількістю, або коли помічали, що переслідувачі розпорошені. В більшості випадків, побачивши козаків, вони швидко відступали. Якщо бекетові козаки бачили дуже великі сили нападників, вони запалювали хвигури одну за одною і таким чином звістка про це сягала Січі за кілька годин. З Січі у таких випадках виступало військо і рухалося на допомогу. Тим часом запорожці, ставши табором, могли боронитися протягом кількох днів.

Бекетові козаки ніколи не ховалися по ярах та байраках. Навпаки, вони завжди влаштовували свої бекети, радуги та вежі на найвищих пагорбах та могилах. Вони мусіли здалеку бачити ворога, а крім цього треба було, щоб їх добре бачили козаки з інших бекетів, радугів та хвигур. Поблизу бекетів та радугів козаки - зимівчаки часто влаштовували свої зимівники, оскільки вони почувалися тут безпечніше, ніж десь серед запорозьких степів.

Землями Луганщини, по Дінцю, проходив північно - східний кордон вольностей Війська Запорозького Низового. Згодом, після утворення Слобідських козацьких полків, невеликий шмат землі на правому березі Дінця (Верхнє, Лисичий Байрак, Привільне, Білогорівка) увійшов до складу Ізюмського Слобідського козацького полку. На північ від цього кордону, за Дінцем, починалося Дике Поле. Воно являло собою величезний, переважно степовий простір між Гетьманщиною на заході, Московщиною на півночі та військом Донським на сході. Ці землі належали кримським татарам. Постійно татари тут не мешкали. Лише у літню пору року вони приходили у Дике Поле зі своїми отарами, чередами і табунами на пасовище. Постає цілком слушне запитання - навіщо татарам було мати пасовища так далеко від Криму, дістатися до яких можна було, лише перетнувши вольності Війська Запорозького? Річ у тому, що підсоння Криму дуже посушливе і в літку там майже завжди бракувало поживи для великої кількості татарських коней та худоби. У найнесприятливіші посушливі роки Дике Поле було мало не єдиним місцем, де татари могли мати пасовища. Тому вони міцно трималися цих своїх володінь, нещадно

нищучи всіх, хто насмілювався тут оселитися. У Дике Поле татари діставалися одним з багатьох своїх усталених шляхів - Кальміуською сакмою. Вона перетинала вольності Кальміуської паланки Війська Запорозького Низового у межах терену сучасної Луганської області. Ця сакма давала тут три відноги - залежно від того, у якому місці татари переправлялися через Дінець .

Перший з цих перевозів, Борівський, знаходився між місцями впадіння у Дінець його лівих допливів - річок Борової та Айдару. Другий перевіз, Татарський, був між гирлами правих допливів Дінця - річок Лугані та Луганчика. Третій перевіз, який мав назву Мишкин, був трохи вище від місця впадіння в Дінець його лівого допливу - річки Деркул. На відміну від інших татарських сакм, які перетинаючи запорозькі вольності, вели у Гетьманщину, Кальміуська сакма вела у Дике Поле і далі у Московщину. Тому запорожці не намагалися тут будь - що зупинити татар, особливо тоді, коли вони йшли на пасовища. Січовики часто лише пильно стежили аби татари не відхилилися від свого звичайного шляху і не робили шкоди паланочному козацтву. Тому за Борівським перевозом наглядали козаки Підгірненського бекету, який був розташований біля запорозьких зимівників в урочищі Підгірному (село Підгірне, зараз селище Слов'яносербськ). На Татарському та Мишкиному перевозах чатували козаки Суходільського бекету, що був розташований на горі біля запорозьких зимівників у Сухій Балці та Холодовому Яру (село Суходіл, зараз село Піонерське Станічно - Луганського району). Маємо згадку про цей бекет від 1650 року. Ці два бекети мали радути як вздовж кордону по Дінцю, так і вздовж розгалужень Кальміуської сакми. Місця розташування всіх радут зараз не відомі. Можна назвати лише такі:

1. Поблизу зимівника Черкаський Брід на річці Лугані (село Черкаське, зараз місто Зимогір'я Слов'яносербського району). Про цю радуту маємо згадку від 1645 року .

2. На водорозділі річок Лозової і Білої, на місці, яке має зараз назву "Маяк", біля зимівників Петрів Яр та Прокопів Яр (між селами Петрівкою та Михайлівкою Перевальського району) .

3. На горі Сокіл біля зимівника Глибокий Яр (селище Красний Кут Антрацитівського району)

4. Біля зимівників Поповий Яр та Чорнухін Байрак (селище Чорнухине Перевальського району).

5. На могилі поблизу зимівника Макарів Яр над Дінцем (село Пархоменко Краснодарського району). Ця радута була заснована 1660 року як частина Суходільського бекету. Головним завданням козаків цієї радуги було спостереження за Донським козацтвом.

6. На Гострій Могилі (у межах Ленінського району міста Луганська).

7. На горі біля річки Луганчика (село Волнухине Лутугинського району).

8. На горі поблизу річки Кам'янки (село Ребрикове Антрацитівського району) .

ПОХОДИ ЗАПОРОЖЦІВ

Військові походи запорожців були оборонні та наступальні. Оборонні виправи здійснювалися тоді, коли виникала потреба негайно відбити раптовий напад великих сил ворога, впоратись з яким було не до снаги бекетовим козакам та козакам - зимівчакам у якійсь з паланок Війська Запорозького. Звістка про напад доходила до Січі за допомогою палаючих хвигур. Козаки збиралися на виправу дуже швидко і брали у ній участь лише ті січовики, які на той час були у Січі. Очолювала це військо похідна старшина. У Січі залишалася невелика залога, а січовики вирушали кіньми верхи та на возах, аби якнайшвидше дістатися до місця бою.

Рішення про наступальний похід запорожці приймали на військовій козацькій раді. Там же вони вирішували, які сили треба залучити до цього. Найчастіше на виправу вирушали лише січові козаки і тільки у великі походи йшли і козаки зимівчаки. Задумавши йти на татар, ляхів, турів або москалів, запорожці посилали особливих оповісників на паланки та стріляли в Січі з гармат. Таким чином, вони скликали або лише січових козаків, які були у цей час на промислах у паланках, або й козаків - зимівчаків, що мешкали по селах, зимівниках та бурдюгах. На цей заклик звідусіль поспішали козаки зі зброєю та харчами, а також на конях та возах, якщо передбачався похід суходолом. Інколи до великих виправ запорожці кликали собі на допомогу й козаків з Гетьманських козацьких полків. На такі виправи козаки ходили під проводом гетьмана. Гетьманів України обирали в Січі як запорожці, так і козаки з усіх Гетьманських козацьких полків.

Наступальні виправи здійснювалися суходолом або водою. Вів у походи Запорозьке Військо кошовий отаман. На час своєї відсутності у Січі він доручав владу наказному отаманові. Коли Військо Запорозьке Низове виступало на виправу суходолом, воно поділялося не на курені, а на полки. Кожен полк складався з трьох чи чотирьох куренів, або охочих козаків від усього війська. Полки, в свою чергу були поділені на сотні. Це військо мало піхоту, кінноту та армату. Маючи одного чи кілька коней, запорожець, звичайно, був вершником. Якщо ж коня було втрачено, або коли треба було ставати до оборони, він бився далі у пішому строю. Так само кожен січовик вмів поратися біля гармат, хоча були окремі козаки, що вміли влучно вціляти і їх звали гармашами. Особисту зброю запорожця складали чингал, шабля, рушниця та чотири пістолі (дві з них за поясом і два у шкіряних кобурах, причеплених ззовні до шароварів). Зі зброї у вжитку запорозьких козаків були також гаківниці, списи, келепи, рогульки та сагайдаки.

Вирушивши на наступальну виправу суходолом, запорожці пересувалися табором всередині якого рухалася піхота, а довкіл кіннота. В усі боки для спостереження на відстань верстви висилали передових козаків. Військо просувалося переважно вночі, зупиняючись на день по глибоких балках, великих ярах і дрібному чагарнику. Дорогою завжди вживали суворих остережних заходів: не розпалювати багаття, не палити люльок, не дозволяти іржати коням, зав'язуючи їм морди хустками та мотузками. Балакали козаки один до одного впівголоса або й взагалі нишком.

Здбавши вороже військо, запорозькі козаки не розпочинали з ним бою відразу. Вони завжди намагалися використати на користь для себе умови місцевості, а при можливості і розпочати бій у заздалегідь підготованому для цього місці. Перед боєм запорожці розділяли своє військо на чотири частини: першу залишали у влаштованому ними таборі з возів, другу посиляли у тил ворога і ще два загони - по крилах. Бій розпочинали рівночасно з усіх чотирьох боків. З табору по ворожому війську запорожці вели безупинний гарматний та рушничний вогонь. під час битви запорожці вбивали незначних ворогів, а значних та заможних вони намагалися взяти в полон. За цих бранців козаки одержували викуп: гроші, вбрання, коней та худобу. Доводилося запорожцям у своїх суходольних походах і здобувати фортеці. Під час облоги фортеці вони часто застосовували підкопи під фортечні мурі з закладанням вибухівки. Після вибуху козаки вдиралися до фортеці через пролом у стіні та видряпувалися на мурі по драбинах. Захопивши фортецю, вони не шкодували ні чоловіків, ні жінок, ні дітей.

Найбільші суходольні виправи запорожців були такі:

1618 року запорожці під проводом гетьмана Петра Сагайдачного йдуть на Москву допомогати польському королевичу Владиславу. Дорогою вони розбивають відділи московського війська, беруть приступом Путивль, Єлець, Ливно. На річці Оці завдають поразки князеві Волконському, що заступає їм дорогу. Прибувши під Москву і з'єднавшись з польським військом, запорожці примусили московський уряд згодитися на домагання ляхів і змиритися з королем.

У 1621 році запорожці під проводом гетьмана Петра Сагайдачного разом з польським військом зупинили під Хотиним наступ величезного турецького війська. Розташувавшись окремо від ляхів, вони протягом 39 днів завдавали туркам дошкульних втрат. Знесилені тяжкими боями, переважно з козаками, турки підписали мирну угоду.

У 1628 році запорожці на чолі з гетьманом Михайлом Дорошенком вирушили у Крим. Вони здобули Перекоп ідесь біля річки Салгиру зустріли велике татарське військо. У цій битві нелегко довелося запорожцям: сам гетьман, що бився у строю як простий козак, загинув у бою. Проте запорожці погромили татар так, що вони мусіли тікати на Карасубазар у Кримські гори. Козаки почали їх переслідувати, ще кілька разів билися з ними і врешті загнали татар аж за Кафу (зараз

місто Феодосія).

Брали запорозькі козаки участь і в усіх битвах у війні проти поляків під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. 1648 року відбулися переможні битви під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями та під Зборовом у 1649 році. Спільниками українців у цій війні були татари. Вони билися разом з козаками проти поляків в усіх чотирьох битвах.

Задумавши здійснити морський похід, запорожці перш за все ділили похідне військо на окремі загони числом близько 50 - 70 козаків кожен. Козаки цих загонів протягом кількох тижнів будували собі великі морські військові човни - чайки. Будували чайки з верби, липи, ситника та дуба. Слід зазначити, що чайка являла собою відкритий човен без палуби, з лавами, які водночас зміцнювали його будову. Завдовжки чайка сягала 20 метрів, завширшки - 4, осадку мала - 1,5 метри. Приводом чайці служили опачини по 10 - 15 з кожного боку та вітрило зі складною щоглою, яке використовували при сприятливому вітрі. Ніс та корма чайки були збудовані майже однаково: з обох боків у разі потреби можна було поставити кермо. Завдяки цьому, коли з'являлася потреба, човен міг рухатися у протилежному напрямку, не виконуючи складних поворотів. Кожна чайка мала на собі декілька невеликих гармат. Козак, вирушаючи у морський похід, мав при собі шаблю, чингал, дві рушниці та кілька пістолів. Чайки, з огляду на умови перебування на них, могли виходити у море лише у теплу добу року. Виходили у походи запорожці переважно навесні, а поверталися додому восени.

Пливли вони у Чорне море Дніпром, де їм треба було поминути турецькі фортеці Аслам та Кизикермен (на цьому місці зараз розташовані міста Берислав і Каховка). Тут турки загороджували ріку великими ланцюгами. Тому, аби перехитрити турків, козаки підпливали до цих місць темної ночі. Вони пускали за течією на ланцюги кілька десятків верб, з'єднаних між собою. Вербі розгойдували ланцюги, а то й розривали їх. Турки відразу починали стріляти з гармат по гадааних козацьких чайках. Запорожці тим часом, причаївшись в очеретах, очікували, поки вшухне стрілянина, і тоді непомітно проходили повз фортеці. Біля гирла Дніпровського лиману на козаків чекала ще одна перешкода - турецька фортеця Очаків, де майже завжди стояла турецька флотилія. Але завдяки тому, що протока у цьому місці сягала 10 верств завширшки, запорожцям легше було обійти фортецю і проскочити повз турецькі каторги. Проте не завжди запорожці у цьому місці обминали турецьку флотилію. У 1616 році козаки під проводом Петра Сагайдачного напали під Очаковим на турецьку флоту і геть побили турків.

Головною метою морських виправ запорожців був напад на турецькі і татарські міста на узбережжі Чорного моря. Козаки зненацька захоплювали ці міста, знищували їхню залогу та визволяли бран-

ців. Майно, яке неможливо було забрати у чайки, запорожці знищували, решту забирали з собою і виходили у море. Під час одного походу козаки захоплювали декілька приморських міст. У морі запорожці завжди запримічали великі турецькі каторги з високими щоглами і вітрилами далеко раніше, ніж турки розпізнавали низенькі чайки. Завдяки цьому козаки мали змогу або обійти турецькі кораблі стороною, аби напасти на них несподіванно. Вирішивши напасти на каторги, запорожці згортали вітрила, складали щогли і весь день стежили за турками так, аби бачити лише вітрила їхніх кораблів. Надвечір вони наближалися до каторг із заходу, щоб проти сонця їх не могли побачити турки, і вже поночі оточували каторги чайками, захоплювали їх і знищували. Звільнивши бранців від опачин та забравши на чайки гармати і здобич, козаки затоплювали каторги. Якщо траплялося вступати у бій з турецькими кораблями вдень, чайки зграями, пересуваючись, змушували турків розпорошувати вогонь своїх гармат. У хвилини, коли гармаші на турецьких кораблях готували гармати для наступних пострілів, чайки блискавично підходили до каторг. Тоді кулі з гармат, які стояли на палубі високих каторг, летіли понад чайками, не чинячи їм жодної шкоди. Доки одні козаки стріляли у турків з рушниць, інші чіплялися очепами за верхні краї облавків каторг, видряпувалися нагору по очепам, опачинах та линвах і розпочинали рукопашний бій.

Повертатися з походу Дніпром, рухаючись проти течії переродженої ланцюгами ріки, на завантажених здобиччю чайках, запорожцям було дуже важко. Пройти цим шляхом вони могли лише за сприятливих умов. Тому для повернення вони мали й інший шлях. З Чорного моря через Керченську протоку вони заходили до Азовського моря, а звідти через вольності Кальміуської паланки піднімалися річками Міусом або Кальміусом до того місця, де вони переставали бути судоплавними. Звідси запорожці перетягали свої човни волоком до річки Вовчої, допливу ріки Самари. На річці Вовчій для тих, хто плавав річками Вовчою та Кальміусом в Азовське море і назад, за наказом з Січі була влаштована берегова станція з гребною флотилією та береговою охороною. Запорожці, які мали там зимівники, постачали подорожнім харчі й припаси. Аби спекатися перешкод на Дніпрі, які завдавали запорожцям стільки клопоту під час їхніх морських походів, козаки час від часу вирушали походами зумисне на турецькі подніпрові міста і руйнували їх. Це дозволяло запорожцям протягом кількох років безпечно виходити Дніпром у Чорне море і повертатися у Січ, доки турки відновлювали зруйновані фортеці.

Свої перші морські виправи запорожці здійснили під проводом гетьмана Самійла Кішки близько 1568 року. Від того часу вони ходили на море майже щороку, а інколи і декілька разів на рік.

*У неділю вранці - рано
Сине море грало,
Товариство кошового
На раді прохало
"Благослови, отамане,
Байдаки спускати
Та за Тендер погуляти,
Турка пошукати".
Чайки і байдаки спускали,
Гарматами риштовали,
З Дніпрового гирла широкого випливали.*

Ось лише деякі з цих походів.

Надосінь 1606 року запорожці напали на 10 турецьких каторг поблизу від турецького міста Варни, захопили їх, а після того взяли приступом і саму Варну. 1613 року запорожці, вийшовши у Чорне море, добре пошарпали Чорноморські міста Криму, зруйнувавши, між іншим, місто Ахтіяр, що лежало там, де зараз Севастопіль. Турки, почувши про цей напад, послали свою ескадру під Очаків, аби розгромити запорожців, коли вони повертатимуться у Дніпро. Але вийшло навпаки - козаки вщент погромили турків, захопивши шість каторг. 1614 року запорожці на чолі з Петром Сагайдачним, перепливши Чорне море впоперек, зруйнували турецьке місто Трапезунд, яке протягом трьох століть до цього, відколи турки опанували Малу Азію, не бачило жодних ворогів. По цьому козаки попливли понад турецьким берегом на захід і руйнували усі поспіль турецькі міста та замки. Довідавшись про цей напад, турецький султан послав свою флоту під Очаків чатувати на козаків. Але запорожцям удалося з боєм пробитися у Дніпро.

*Може чванитесь, що братство
Віру заступило,
Що Синопом, Трапезондом
Галушки варило.*

Наступного 1615 року запорожці підпливли до турецької столиці Стамбула, висадились на берег між столичними портами Мізовньою та Архіокою, спалили їх і попливли додому. Султан послав їм навздогін свою флоту. За кілька днів турецькі каторги наздогнали запорожців біля гирла Дунаю, але у бою більшість каторг було потоплено або захоплено козаками і лише невелика їх кількість урятувалася і втекла назад до Стамбулу. У цей похід, а також у похід наступного року запорожців водив Петро Сагайдачний. Навесні 1616 року турецький султан завчасно послав під Очаків свою флоту аби не пустити запорожців на море. Запорожці ж на півторах чайках напали на

турків, упень їх погромили, захопили 15 каторг і близько сотні допоміжних суден. Втекти звідти вдалося лише кільком турецьким каторгам разом з пашою Алі. Цього разу запорожці не топили захоплені кораблі, а обсадивши їх козаками та визволеними невільниками з турецьких каторг, попливли до Кримського міста Кафи (зараз місто Феодосія) - найбільшого на той час невільницького базару на Чорному й Середземному морях. За кілька днів козаки здобули Кафу, вигубили чотирнадцять тисяч бусурманів, звільнили бранців і повернулися у Січ. Року 1624-го запорожці вийшли в море під проводом Грицька Чорного. В лимані на них вже чекали 26 турецьких каторг та біля трьох сотень допоміжних суден з яничарами. На лимані виник великий бій, який тривав три доби. Козаки втратили чимало чайок та товариства, але перемогли. Далі вони спалили усі турецькі міста від Дунаю до околиць Стамбулу в тому числі Буюкдере, Зеніке, Здегну та інші. Інколи запорожці вирушали в походи як суходолом, так і морем рівночасно. Наприклад, 1623 року частина запорозького війська пішла у Крим, аби витіснити турків з кримських міст. Коли запорозьке військо, яке рухалося суходолом, брало Кафу, йому на допомогу припливли ще запорожці на сотні чайок.

Січове козацтво переважну частину свого життя проводило на війні. Билися січовики завзято і багато з них складало свої голови не шкодуючи власного життя. На це було дві головні причини. По - перше, вони не мали для кого й навіщо берегти себе, бо не було в них ні жінок, ні дітей, ні господарства. По - друге, за козацьким звичаєм, смерть на ліжку вважалася ганьбою і навіть Божою карою за гріхи. Назважаючи на те, що будь-хто з січовиків мав змогу вільно залишити Січ назавжди, за тим же козацьким звичаєм робити це годилося лише старим та скаліченим запорожцям, які були не здатні до бою. Виписавшись з куреня, такі запорожці селилися зимівниками на запорозьких вольностях або хуторами десь у Гетьманщині чи Слобожанщині. Відомі навіть імена деяких з цих запорожців, які оселилися на запорозьких землях Луганщини. Так поблизу однієї з радуг Суходільського бекету мешкав зимівником абшитований підстаркуватий запорожець Макар Безродний. За його йменням ця місцевість набула назву Макарів Яр. А у місцевості, яка зараз має назву Красний Кут, сидів зимівником абшитований запорозький військовий старшина Петро Довгаль.

СТОСУНКИ ЗАПОРОЗЬКИХ КОЗАКІВ З ДОНСЬКИМИ

Перш за все треба відзначити те, що протягом 16 - 17 сторіччя донське козацтво чітко поділялося на "низових" заможних козаків, які мешкали над нижньою течією Дону та бідну сірому над верхнім Доном і його допливами. Низові козаки були відважнішими, ніж верхові, і завжди вважали себе старшими за них. Якщо донське козацтво

верхнього Дону утворювалось переважно за рахунок вихідців з Московщини, то головним джерелом утворення козацтва нижнього Дону були запорожці, яких доречі також називали низовиками. Досить згадати лише те, що Черкаськ, що згодом став столицею донського козацтва, був заснований 1570 року п'ятьма тисячами запорожців. Тож не дивно, що у перші часи взаємини запорожців з донськими козаками були дуже добрими. Проте запорожці, які осідали на Дону, та створювали собі тут столиці на зразок Січі не дотримувались споконвічних січових звичаїв. Це, мабуть, було першим кроком, який від'єднував низовиків на Дону від низовиків на Запоріжжі.

Запорозькі та донські козаки мали між собою домовленість про допомогу одні одним у разі потреби. Майже в усі свої походи протягом 16 сторіччя та у першій половини 17 сторіччя запорожці вирушали разом з дончаками з Запоріжжя або з Дону. Особливо багато таких походів за участю великої кількості козаків здійснювалась у 20 - 40 роках 17 сторіччя. Відбувалися спільні морські виправи на Чорне та Азовське моря і походи до Криму сухоходом. Зазнавали нападів Синоп, Трапезунд, Різа, Кафа, Керч, Старий Крим, Стамбул та багато інших міст. 1621 року під час битви з турками під Хотиним до запорозьких козаків прилучилося 700 донських козаків. Це був їхній передовий загін. Коли на Дон прибули посланці Запорозького Війська з проханням прийти на допомогу у війні з Туреччиною, головне донське військо перебувало у морському поході. Після повернення з цього походу двадцятитисячне донське військо вирушило на допомогу запорожцям, але не встигло взяти участі у боях. Воно з'явилося під Хотиним тоді, коли війна вже скінчилася. 1637 року у здобутті турецької фортеці Азов на Дону і у славнозвісному "Азовському сидінні", яке тривало протягом п'яти років, брала участь велика кількість запорозьких козаків. В облозі та захопленні Азовської фортеці брали участь чотири тисячі запорожців. Увесь час "Азовського сидіння" зростала кількість запорозьких козаків в Азові. До тих запорожців, що належали до складу залоги, щорічно приєднувалися нові. Наприкінці 1637 року сюди прибуло "на життя" 700 запорожців. Наступного року отаман дончаків Міхайл Татарінов хвалився у Москві, що українських козаків на Дону й в Азові десять тисяч, стільки й донських, і що "запорозькі черкаси йдуть до Азова безперестанку". (Аби був зрозумілим цей вислів донського отамана треба знати те, що у ті та й далеко пізніші часи всіх українських козаків називали черкасами. Відповідно до цього запорозьких козаків називали запорозькими черкасами, а, наприклад, козаків Ізюмського Слобідського козацького полку - ізюмськими черкасами). Про збільшення числа запорожців в Азові 1639 року зазвечував донський отаман Сидор Алфімов. А згодом, коли 1640 року нависла загроза нападу турецьких військ на фортецю, туди на підмогу прибули півтисячі запорозьких козаків. Напередодні облоги військо знову посилили - з'явилося кілька тисяч запорожців.

«Бій під Конотопом».

Надя Сомко, США.

Але поступово стосунки запорозьких та донських козаків почали псуватися. До цього спричинилося те, що землі по річках Дінцю та Міусу, як Військо Запорозьке Низове, так і Військо Донське вважали своїми. Доки постійних мешканців на цих теренах було не багато, місця вистачало всім. Але коли ці землі почали залюднюватися, через них між обома козацькими громадами виникли непримиренні суперечки й ворожнеча. Так, уже 1650 року, дві сотні козаків Суходільського бекету на Дінці мали наказ із Січі суворо стежити не лише за перелазами татарської орди, але й за донськими козаками.

30 березня 1650 року гетьман України Богдан Хмельницький у місті Чигирині пише листа до Війська Донського. У цьому листі він повідомляє донське козацтво про те, що між українськими козаками та кримськими татарами укладено оборонний союз, згідно з яким вони мають допомогати одні одним у боротьбі з ворогами. Протягом останніх двох років татари сумлінно виконували свої зобов'язання, вклавши вагомий внесок у перемоги козаків над поляками. Українські козаки, в свою чергу, мусять так само допомогати татарам. Тому, аби зберегти давні добрі стосунки, гетьман Богдан Хмельницький прохає донських козаків не робити нападів на володіння кримського хана. Посланці, ім'ям гетьмана, казали донським козакам, що коли вони не припинять свої набіги на кримські береги, то гетьман із кримським ханом сплундрують вщент їхні містечка і що до цього вже зроблені всі приготування. Дончаки відповіли гетьманові через своїх посланців,

що не личить християнинові ставати на єдиновірців своїх у захист бусурман і заважати нищити давніх ворогів. Відправивши посланців, донська старшина негайно надіслала до всіх своїх козацьких містечок військові грамоти з наказом зміцнювати містечка, а також надсилати частину козаків до Черкаського містечка. У Черкаському містечку збудували дерев'яні вежі. Містечко обвели замляним валом, навколо вала зробили рів і провели в нього воду з Дону. Окрім цього, дончаки уклали оборонний союз з калмицькими тайшами, які прикочували тоді зі своїми улусами до Дону.

Незабаром донські козаки дізналися про те, що на східньому кордоні вольностей Війська Запорозького Низового, біля річки Міусу, з'явився старший син гетьмана Багдана Тиміш Хмельницький з п'ятьома тисячами запорожців. Біля Міусу вони зупинилися табором, очікуючи до себе кримських татар. Донські козаки надіслали до них знатних старшин, які, з'явившись до сина гетьмана та до наказного отамана Демка Лисовця, казали: "Донське Військо знає напевне, що ви прийшли сюди за згодою з кримчаками для нападу на нас. Ми прислані нагадати вам колишню нашу дружбу, наші обопільні взаємини і спільну службу супроти наших ворогів". Тиміш та Демко запевняли старшин, що вони йдуть, за умовою з кримчаками, на неслухняних їм гірських черкесів, а не на них, донських козаків. Але якщо кримський хан вирішить йти на донські містечка, то і в такому випадку вони мусять виконувати вимогу хана на підставі укладеного з ними оборонного союзу. Проте під час перебування запорозького війська на Міусі ворожих дій не відбувалося, а навпаки, запорожці з донськими козаками були у дружніх стосунках. За деякий час Лисовець одержав від кримського хана звістку про те, що той із причини випалених степів виступити з військом не може. Таким чином запорожці, простоявши на Міусі два тижні, повернулися до Січі.

Погано вплинуло на ставлення запорозьких козаків до донських і те, що серед донського козацтва у другій половині 17 сторіччя дуже поширилось розкольникство. Через це запорожці почали вважати донських козаків прихильниками невідомої лжевіри. Але попри це все у 1651 році певна кількість донських козаків билася разом із запорожцями під Берестечком проти поляків. А запорожські козаки брали участь у повстаннях проти Москви донських козаків під проводом Разіна у 1670 році та Булавина у 1708 році. Проте у цих трьох випадках допомога була не від усього війська, а лише від окремих охочих до цього козаків. Таким чином, назважаючи на погіршення у другій половині 17 сторіччя стосунків між запорожськими та донськими козаками, збройних зіткнень між ними до певного часу не відбувалося.

Цей час настав у 1708 році. Тоді, за наказом царя Петра I, російське військо під орудою полковника Яковлева йшло руйнувати Чортомлицьку Січ. Просуваючись вздовж Дніпра до Січі, московське військо знищувало подніпровські запорожські містечка: Келеберду, Пере-

волочну, Старий та Новий Кодаки. Так ось у погромі Келеберди провідну роль відіграли донські козаки. Вони перебили тут чимало запорожців, а саме містечко спалили. Після зруйнування Чортотлицької Січі спільних дій запорозьких та донських козаків вже не було. Суперечки ж за землі між ними посилювались і поширились на кубанські землі. Року 1745 - го у змагання Війська Запорозького з дончаками втрутився російський уряд і царською грамотою наказав кошовому Василеві Сичу, щоб усі побудовані запорожцями на Єйських косах курені попалили і надалі туди запорожців не пускали .

Утиски на Військо Запорозьке з боку царату дедалі посилювались. Відбулися нечувані від цього часу речі - царський уряд почав роздавати запорозькі вольності під залюднення православним іноземцям, головним чином сербам. У 1751 році всі запорозькі вольності на південь від Синюхи та Висі на 20 верстов, простягаючись від Буга до Дніпра, разом з гирлом річки Омиляника, були віддані втікачам із Сербії, що прийшли в Україну під проводом полковника Хорвата. 1753 року від запорозьких вольностей було відмежовано землі від гирла Чорного Ташлика до гирла річки Самоткані по Дніпру. Одмежовані від запорожців землі було названо Ново-Сербією. Того ж 1753 року на східньому краї Запоріжжя теж відмежували частину запорозьких земель по річках Торець, Бахмутка та Лугань і від Дінця та до Савур - Могили й теж віддали втікачам з різних слов'янських земель під назвою Слов'яно - Сербії. У Січі з приводу цих подій виникали бурхливі ради. Та виступити збройно проти царського уряду запорожці не наважувались. Обмежувались лише тим, що надсилали скарги до цариці й гетьмана і сподівалися, що відібрані землі будуть повернені Військові. Але ці сподівання їх були марними. Паланочному ж козацтву залишалося лише виказувати своє обурення діями царату. Зокрема маємо відомості про те, що запорожці голосно протестували, багато шуміли й довго кричали, висловлюючи російським чиновникам свій гнів й досаду за віддачу іноземцям Жовтого Яру - давньої запорозької маєтності (село Жовте Слов'яносербського району). Бачачи таке ставлення царського уряду до Війська Запорозького Низового, зі сходу на запорозькі вольності дедалі більше насувались донські козаки. І Кальміуському паланочному полковникові Пертові Велегурі довелося зброєю витисняти їх із кіс Азовського моря.

Аж ось у квітні 1775 року цариця Катерина II видала наказ про знищення назавжди Війська запорозького Низового. Виконувати царський наказ було доручено генералові Текелєві, сербину родом, а допомогати йому мав князь Прозоровський. Для виконання цього наказу під руку Текелія було надано 66 тисяч війська, у складі якого було тринадцять полків донських козаків. Окрім цього, князь Прозоровський послав близько двадцяти тисяч вояків у лівобережні запорозькі паланки: Орільську, Самарську, Протовчанську та Кальміуську. 4 червня 1775 року російські війська оточили Січ. Але вночі більшості

січовиків удалося через річку Підпільну дістатися до Дніпра і попрямувати на Дунай. Решта запорожців склала зброю. Під час знищення Підпільненьської Січі донські козаки "відзначились" у руйнуванні Січової церкви святої Покрови. Вскочивши до неї, дончаки позривали з образів понавішувані на них хрести, золоті й срібні медалі. Коли того не вистачило, то почали здирати з образів срібні ризи, а коли й того не стало - відірвали срібну царську браму й, побивши і порубавши її на шматочки, порозтягали по кишенях .

*Як Січ руйнували,
Як москалі срібло-злото
І свічі забрали
У Покрови , як козаки
Вночі утікали,
І на тихому Дунаю
Новим кошом стали;*

Після знищення Запорозької Січі, неначе круки, налетіли царські посіпаки і почали, з височайшого дозволу, краяти запорозькі вольності на великі та дрібні шматки. Лише протягом перших семи років по руйнуванні Січі (1775 - 1782 рр.) царицею Катериною II було роздано близько 4,5 мільйонів десятин запорозьких земель .

*І як степи запорозькі
Тоді поділили
І панам на Україні
Люд закріпостили.*

На запорозьких землях Луганщини у цій справі до сербів Рашковича, Божедаровича, Штерича, Міоковича, Голуба, Шевича, Машевича додалися донські старшини: Васільєв, Луковкін, Бобріков, Ісаєв, Греков, Леонов, Ребріков та багато інших, які дуже прислужилися царату у знищенні Війська Запорозького Низового.

*Що москалі в Україні
З козаками діють.
Ото указ надрукують:
"По милості Божій,
І ви наші, і все наше,
І гоже й негоже !"*

Найзавзятіші з запорожців на цих землях кидали свої господарства і прямували на Дунай, але більша частина зимівчаків, особливо ті, які мали родини, залишалися на своїх прадавніх ґрунтах і мусіли при звичаюватися до нових "господарів".

*Кажуть, бачиш, що все то те
Таки й було наше,
Що вони тільки наймали
Татарам на пашу.*

Доля звела запорозьких козаків із донськими ще один раз, цього разу у гирлі Дунаю. Тут мешкали нащадки донських козаків, які втекли після поразки Булавінського повстання на Кубань, а 1740 року з Кубані - на Дунай. Звалися вони некрасівцями, бо на Кубань прийшли під проводом отамана Ігната Некрасова. А ще запорожці називали цих козаків липованами, оскільки вони були розкольніцької віри. У 1776 році, коли запорожці з'явилися на Дунаї, почалися криваві бійки між запорожцями та дончаками за лимани, озера й гирла, де рибалили та полювали ті й ті. 1778 року дончаки, вистеживши, коли на Січі було мало козаків, насподівано напали на неї і, знищивши чимало запорожців, спалили Січ. На певний час запорожці перейшли вище по Дунаю в Сеймени, де заснували Січ. Але 1811 року частина Запорозького Війська під проводом кошового отамана Самійла Калниболоцького вирушила з Сеймен у Кідійське гирло Дунаю, виганяючи берегами всіх липованів з їхніх осель. У Вилкові Калниболоцький прилучив до себе запорожців, які перебували там на рибальстві, й разом із ними поплив Чорним морем до Портиці - протоки, що сполучає з морем лиман Разін. Тут передній відділ запорозького війська зустрів озброєний опір з боку некрасівців і був змушений навіть одбиватися від них у засіках, але коли на допомогу прибуло головне запорозьке військо, то некрасівці були відбиті. Запорожці попливли лиманом до липованського села Сарикію, звідки дончаки, не змагаючись, відступили до свого головного міста Дунавця. Лишивши частину козаків у Сарикію, Калниболоцький перейшов із рештою у Тульчу і вчинив там страшну різанину всім липованам. Але головні сили некрасівців ще не були розбиті й завзято змагалися. Весь 1812 рік між ними та запорожцями точилася дрібна війна по всіх дунайських гирлах. Влітку 1813 року запорожці пішли війною на некрасівців, розкиданих від Тульчі до Дунавця. Змагання запорозьких та донських козаків було надзвичайно вперте й криваве. Іноді дончаки вистежували валку запорожців і, напавши на неї зненацька, вирізували всіх до ноги. Але й коли запорожці вдиралися в якусь липованську слободу, не лишали живими не то що козаків, а навіть ні жінок, ні дітей. Врешті 1814 року запорожці взяли приступом Дунавець. Рештки липованів втекли в Бабадаг, а звідтіля турецький уряд переселив їх у Малу Азію, в місто Мейнос.

По цьому запорожці перенесли Січ до Дунавця. Устрій Війська Запорозького на Дунаї був такий самий, як і колись на Дніпрі. Січове козацтво було поділене на 38 куренів. Одружене козацтво мешкало на паланках у дельті Дунаю. Будучи у підданстві турецького султана, Військо Задунайське Запорозьке мало однакові права з Волощиною

та Молдовою. У внутрішні справи Війська султан не втручався. Російський уряд час від часу засилав до Задунайської Січі своїх посланців та листи із закликами до запорожців повернутися під владу царя. Але більшість запорожців не бажала й чути про повернення "під москаля". Тому всі ці спроби були марними. Аж ось 1827 року кошовим отаманом Війська Задунайського Запорозького було обрано Йосипа Гладкого, який виявився палким прихильником російської зверхності. Знаючи про відразу до цього більшості козаків, він вирішив діяти за допомогою хитрощів. 1828 року турецький султан закликав запорожців готуватися до війни з Росією. Зібравши дві тисячі прихильних до його думок козаків, Гладкий зараз же хотів відрядити їх до Силістрії. Але ці козаки, певно передбачаючи зраду, змусили його самого йти разом із ними. Проте у Силістрії Гладкий переконав великого візиря, що йому треба повернутися на Січ, аби зібрати решту січового товариства, яке рибалило та полювало у гирлах і плавнях Дунаю, а також перевести Січ на час війни до Андріянополя. Візир повірив йому і відступив на Січ. Прибувши до Дунавця, Гладкий разом зі своїми прихильниками похапцем склав на 42 чайки церковний престол, клейноди та дещо з військового добра і вирушив до Ізмаїлу. Гладкому було байдуже до того, що з тринадцяти тисяч козаків Війська Задунайського Запорозького разом із ним було лише півтори тисячі. Проте він віз із собою військові клейноди і тому представився перед царем не як утікач із Війська Задунайського Запорозького, а як його кошовий отаман. Після зради Гладкого турецький уряд скасував Військо Запорозьке, і козаки на дельті Дунаю жили далі як звичайні рибалки та селяни.

Гладкий же разом зі своїми запорожцями брав участь у війні з турками. Коли російське військо зайняло Дунайську дельту, то він разом з москалями прийшов у Дунавець і знов почав скликати до себе козаків. Та прилучити до себе багато запорожців йому не вдалося. Після закінчення війни запорожці разом зі своїм наказним отаманом Гладким оселилися біля Азовського моря між річками Бердою та Кальміусом на землях колишньої Кальміуської паланки Війська Запорозького Низового. Це військо набуло назви Азовського Козацького Війська, чисельність якого становила три з половиною тисячі козаків. Таким чином, запорожці знов опинилися поблизу від земель своїх колишніх спільників, а згодом лютих ворогів - донських козаків. Але суперечок із дончакими у запорожців тут уже не було чи то тому, що Азовське Козацьке Військо було відносно малочисельне, чи тому, що до цього часу запорожці вже були остаточно приборкані.

Азовське Козацьке Військо, маючи вітрильно - гребну флотилію, мало головним завданням стерегти чорноморське узбережжя Кавказу від Анапи до Сухуму. У цей час Росія вела загарбницьку війну на Кавказі. Адиги, які мешкали тоді на цьому узбережжі, могли одержати допомогу зброєю лише морем від турків. Не допускати цієї

допомоги і мусіло Азовське Козацьке Військо. Окрім цього, на суходолі це військо брало участь у Кримській війні 1853 - 1856 років. Аж ось 1864 року Кавказька війна, яка тривала 47 років, скінчилася. Частину адигів на узбережжі Кавказу знищили, інших примусили покинути рідний край і податися до Туреччини, решту ж загнали у гори. Від адигів на узбережжі залишилися лише назви річок, гір та міст: Анапа, Туапсе, Сочі, Мацеста, Хоста та багато інших. А Росія поповнилася новими "ісконно російськими землями". Наступного 1865 року Азовське Козацьке Військо було скасоване. Частину козаків цього війська переселили на чорноморське узбережжя Кавказу і посадили між Анапою та Новоросійськом. З тих козаків, які залишилися на узбережжі Азовського моря, старшин приписали до шляхти, а простих козаків - до селян. Прапори, військові клейноди, зброя та фльотилія були передані до Кубанського Козацького Війська. Серед цих прапорів був один прапор, який козаки винесли із Задунайської Січі.

Як уже мовилося, по знищенню у 1775 році Підпільненської Січі, донські козаки захопили багато земель колишньої Кальміуської паланки Війська Запорозького Низового. Але їм кортіло більшого. Частина земель колишньої Кальміуської паланки залишалася у складі Ростовського повіту та Таганрізької округи Єкатерінославської губернії. Дончаки наполегливо протягом багатьох років усіма засобами намагалися прибрати до себе і ці землі. Нарешті 1889 року царський уряд задовольнив клопотання своїх вірних охоронців, вилучивши Ростовський повіт та Таганрізьку округу зі складу Єкатерінославської губернії і передавши їх до складу області Війська Донського. Переважну більшість населення на цих теренах становили українці. Тому тут було утворено дві цивільні округи області Війська Донського - Таганрізьку та Ростовську. Цивільними ці округи називалися тому, що чоловіче населення їх не підпорядковувалося військовому отаману і не було повсякчас військовозобов'язаним. Згодом у цих цивільних округах із нащадків запорозьких козаків був утворений Донський козацький полк. Ось чому серед донських козаків було чути українську мову, що так дивувало українців.

ЧАСТИНА ДРУГА: СЛОБІДСЬКЕ КОЗАЦТВО

*...Ляхи були - усе взяли,
Кров повипивали ! ...
А москалі і світ Божий
В пуга закували.*

Слобідське козацтво мало зовсім інший військовий устрій ніж запорозьке козацтво. Він був дуже подібний до устрою Гетьманських козацьких полків. І це було цілком природне. Адже Слобідські полки

утворилися і поповнювалися головним чином за рахунок вихідців із Гетьманських козацьких полків правого та лівого берегів Дніпра. Варто згадати назви Гетьманських козацьких полків. Правобережні полки: Київський, Канівський, Черкаський, Чигиринський, Корсунський, Білоцерківський, Уманський, Павлоцький, Зв'ягельський, Браславський, Вінницький та Подільський. Лівобережні полки: Полтавський, Миргородський, Любенський, Прилуцький, Ніженський, Переяславський, Кропивенський, Гадяцький, Чернігівський та Стародубський. Слобідських же козацьких полків було п'ять: Сумський, Охтирський, Харківський, Ізюмський і Острогозький. Землі цих полків охоплювали всю сучасну Харківську область, східну частину Сумської, північні частини Донецької та Луганської областей України та південні частини Воронежської, Білгородської та Курської областей Російської Федерації.

У ПОШУКАХ КРАЩОЇ ДОЛІ

Наприкінці 16 сторіччя та протягом першої половини 17 сторіччя українське козацтво неодноразово виступало проти поляків. Можна згадати повстання під проводом Грицька Лободи, Северина Наливайка, Івана Сулими, Павла Бута (Павлюка), Дмитра Гуні та Яцька Остряниці. Але всі ці змагання завершувалися поразкою. Багато козаків наклали головами, а деякі з них аби врятуватися мусіли втікати на татарські землі - у Дике Поле. Значна кількість українських переселенців з'явилася тут зараз же після поразки українських козаків під проводом Северина Наливайка у війні з Польщею в 1596 році. Козаки прийшли у Дике Поле з родинами, бо як завжди було у ті часи у війнах з Польщею, повстанці при відступах мусіли забирати і свої родини з огляду на те, що ляхи немилосердно жорстоко на них мстилися. Переселенці намагалися захопити з собою все майно, а те що взяти не могли - палили. Козакам удавалося інколи захопити з собою гармати та прапори. Бувало забирали навіть церкви з усім причандаллям і дзвонами. Кількість переселенців у одному гурті складала від кількох десятків до кількох тисяч людей. Так, наприклад, 1638 року разом із гетьманом Яцьком Остряницею у Дике Поле прийшло кілька сотень козаків. У 1642 році поблизу гирла лівого допливу Дінця річки Жеребець перебували великі ватаги козаків. Одну з них очолював Василь Р'ябуха, а згодом Семен Забузький. Забузький та його козаки господарювали на широкому просторі, від Дінця на півдні Слобожанщині до Дону на її північному сході. Згодом, 1648 року, Семен Забузький з'явився вже як козацький старшина у війську Богдана Хмельницького. У цей же час проводирем великих козацьких загонів на південній Слобожанщині стає Грицько Торський, який з'явився біля гирла Жеребця 1642 року маючи звання полковника. Діяльність Торського пов'язана переважно з районом Тора та його околицями. На Дінці його

ватага мала власні судна. 1644 року козаки Грицька Торського розгромили татарський загін на Берецькому перевозі через Дінець. У 1647 році Торський їздив до Миргорода, звідки привів на Дінець ще дві тисячі козаків.

У перші роки війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького з поляками переселення до Слобожанщини майже припинилося. Цьому сприяли великі перемоги над ляхами під Жовтими Водами, Корсунем Пилявцями та Зборовом. З'явилася можливість вибороти собі волю і щасливе життя. Але у ці роки були події, які викликали невдоволення козацтва. Татари, що були спільниками українців у цій війні з поляками, в той же час не припиняли й своєї звичної справи - вони плюндрували українські села, захоплювали бранців. Гетьман Богдан Хмельницький, зважаючи на умови, мусив "заплющувати очі" на ці дії татар. Але просте козацтво, та й багато хто з старшини не розуміли та й не бажали розуміти цих високих міркувань.

Переселення на Слобожанщину дуже збільшилось після поразки козацького війська під Берестечком, що сталася через зраду татар, які у найвідповідальніші хвилини битви несподівано самочинно залишили бойовище. Але найбільшого обсягу воно набуло після смерті Богдана Хмельницького у часи Руїни. На нових землях українське козацтво засновувало полкові та сотенні містечка зберігаючи свій військовий устрій. Села тут називали слободами. Це і дало назву усьому цьому краю. Першим із полкових міст був заснований Острогозьк. У 1652 році з під Острога на Волині туди з'явився цілий козацький полк у тисячу осіб із полковником Іваном Зіньківським і усією полковою та сотенною старшиною. Козаки прийшли разом з родинами, худобою і майном. Подібно до цього того ж 1652 року було засноване місто Суми, двома роками пізніше Харків та Охтирка і ще трохи згодом - Ізюм.

УСТРІЙ СЛОВІДСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ПОЛКУ

Кожен полк являв собою окрему військову та територіально-господарчу одиницю і поділявся на сотні. На чолі стояв полковник разом з полковою старшиною. Полкову старшину складали полковий обозний, суддя, осавул, хорунжий та два писарі. Кожна сотня мала ще сотника й сотенну старшину. Полковник та полкова старшина мешкали у полковому місті. Полковник керував своєю округою у військових та цивільних справах, командував полком під час походів, роздавав вільні військові землі у нащадок усім підвладним та затверджував судові постанови. Він мав знаки влади: пірнач, прапор і печатку. Під началом обозного були всі фортеці та гармаші з гарматами. Він також заміняв полковника коли той був хворий або у від'їзді. Суддя відав судовими цивільними справами у полковій ратуші. Осавул був помічником полковника у суто військових справах. Хорунжий отаманував над

хорунжевими козаками і оберігав полковий прапор. Полкові писарі були секретарями у ратуші - один у військових, а другий у цивільних справах. Уся полкова старшина збиралася у військових справах на полкову Раду, на чолі котрої стояв полковник, а обозний порядкував ділами. Полковник мав на цій Раді два голоси, а решта старшин - по одному. Судові справи вирішувалися у полковій ратуші тією ж старшиною, але впорядником там був уже суддя. Сотенна старшина складалася з сотника, отамана, осавула, писаря й хорунжого. Сотня порядкувалася сотником. Була і сотенна Ратуша, де отаман, яко суддя, і писар порядкували цивільними справами, а осавул і хорунжий допомагали сотнику у військових. Хорунжий мав сотенний прапор на якому визначалися полк і сотня.

Усі слобідські козаки поділялися на козаків "виборних" і козаків "підпомічників". Виборні козаки складали головну військову силу слобідських полків. Вони ходили у походи й несли охоронну службу. Головним завданням підпомічників була допомога виборним козакам грошима й харчами. Крім цього підпомічники насли охоронну службу, виконували земляні та будівельні роботи, нерідко брали участь і у походах. Загальна кількість підпомічників була у 5 - 6 разів більшою за кількість виборних козаків. За рахунок підпомічників поповнювався і склад виборних козаків. Цей штучний поділ козаків на виборних та підпомічників був запроваджений 1732 року за наказом російського уряду. Особистою зброєю слобідських козаків були рушниці, списи, пістолі, шаблі та чингали. Усі слобідські козаки, так само як і гетьманські, на відміну від січового товариства, могли вільно взяти шлюб, мати жінку, дітей та власне господарство. Окрім козаків у полкових, сотенних містечках та по слободах мешкали також міщани й селяни. Міщани промишляли ремеслами та хліборобством. Селяни селилися і працювали на землях козацької старшини й заможних козаків.

Головним промислом слобожан було рільництво. Ним займалися не лише мешканці слобід, але й міст та містечок. Зважаючи на постійну небезпеку з боку татар, козакам доводилося виходити працювати у поле зі зброєю. Вирощували вони жито, пшеницю, овес, гречку та ячмінь. На баштанах росли кавуни, дині та гарбузи. З городини слобожани садили буряки, моркву, капусту, редьку, бараболлю, горох, часник, цибулю та огірки. Не забували вони і про тютюн. Садівництвом потроху займалися більшість з козаків, але були й великі яблуневі, грушеві та виноградні сади при козацьких монастирях в Охтирці, Змієві, Святогорську та Сумах. Добре було розвинуте на Слобожанщині й тваринництво. У великій кількості козаки мали коней, волів, корів, овець, свиней та кіз. Майже на всіх річках козаки мали млини. Багато слобожан тримало пасіки. Переважно це були заможні козаки. Мед і віск збували головним чином до Московщини, бо у межуючих із Слобожанщиною Запоріжжі та Гетьманщини своїх меду та воску було доволі. На великих та малих річках Слобожанщини козаки

виловлювали багато червоної та білої риби. Найбільші річки на яких вони рибалили це Дон, Дінець, Оскол, Айдар, Псьол, Ворскла. Способи рибної ловлі були подібні до тих які мали запорожці. Промисляли слобідські козаки і мисливством. Вони полювали лисиць, вовків, кабанів, харсунів, диких кіз, куріпок і навіть ведмедів.

Слобідські міста, як полкові, так і сотенні, мали фортеці. Міцнішими фортеці були у полкових містах та у тих сотенних містечках, які були розташовані у більш небезпечних місцях. Невеличкі фортеці мали навіть деякі слободи. Великі фортеці мали міцні мури з обламами, вежами, гаківницями та гарматами. Довколо мурів були рови. Кожне полкове і сотенне містечко мало своїх вартових. Їх висилали на ті шляхи, звідкіля можна було чекати нападу татар. В окремих місцях слобідські козаки влаштовували сигнальні вежі на зразок тих, які мали запорожці вздовж своїх кордонів.

Отож Слобідські полки мали повне внутрішнє самоврядування і їхній устрій майже нічим не відрізнявся від того, який мали Гетьманські козацькі полки. Але всі Слобідські полки підлягали не гетьману, а російському урядові. До того ж слобідські козаки не мали центральної козацької влади однієї особи з-поміж українців. Звертаючись до кожного Слобідського полку окремо, царський уряд діяв за своїм давнім гаслом: "Розділяй та володарюй".

Північна частина Луганської області належала до Ізюмського та Острогозького Слобідських козацьких полків.

Полковим містом Ізюмського полку, який складався з 17 сотень, був Ізюм (місто Ізюм Харківської області). На землях Луганщини, які належали до Ізюмського Слобідського козацького полку (по річках Жеребцю, Красній та Боровій), було два сотенних містечка: Сватова Лучка (місто Сватове), Кременське (місто Кременна); а також слободи: Кабанне (селище Красноріченське Кременського району), Боровеньки (село Боровеньки Кременського району), Михайлівка (село Михайлівка Кременського району), Гузівка (село Нова Астрахань Кременського району), Пристин (село Пристин Кременського району), Варварівка (село Варварівка Кременського району), Містки (село Містки Сватівського району), Мілуватка (село Мілуватка Сватівського району), Гончарівка (село Гончарівка Сватівського району), Коломийчиха (село Коломийчиха Сватівського району), Куземівка (село Куземівка Сватівського району), Нижня Дуванка (село Нижня Дуванка Сватівського району), Верхня Дуванка (село Верхня Дуванка Сватівського району), Райгородка (село Райгородка Сватівського району), Преображення (село Преображення Сватівського району), Маньківка (село Маньківка Сватівського району), Тарасівка (село Тарасівка Троїцького району), Новочервоне (село Новочервоне Троїцького району), Верхнє та Лисичний Байрак (місто Лисичанськ), Привільне (місто Привільне Попаснянського району), Білогорівка (селище Білогорівка Попаснянського району). Полковим містом Остро-

зького полку, який складався з 18 сотень, був Острогозьк (місто Острогозьк Воронезької області). Острогозький Слобідський козацький полк мав у межах сучасної Луганської області (по річках Айдару, Євсугу та Деркулу), чотири сотенних містечка: Осинове (село Осинове Новопсковського району), Закотне (село Закотне Новопсковського району), Білолуцьк (селище Білолуцьк Новопсковського району), Стара Біла (місто Старобільськ); а також слободи: Закам'янка (селище Новопсков), Заайдарівка (село Заайдарівка Новопсковського району), Іванівська Лука (село Булавинівка Новопсковського району), Писарівка (село Писарівка Новопсковського району), Кам'янка (село Кам'янка Новопсковського району), Павленкове (село Павленкове Новопсковського району), Танюшівка (село Танюшівка Новопсковського району), Нещеретове (село Нещеретове Білокуракінського району), Олексіївка (село Олексіївка Білокуракінського району), Тарабанівка (село Павлівка Білокуракінського району), Лиман (село Лиман Старобільського району), Підгорівка (село Підгорівка Старобільського району), Половинкине (село Половинкине Старобільського району), Шульгинка (село Шульгинка Старобільського району), Марківка (селище Марківка), Курячівка (село Курячівка Марківського району), Кабичівка (село Кабичівка Марківського району), Кризьке (село Кризьке Марківського району), Лимарівка (село Лимарівка Марківського району), Тишківка (село Тишківка Марківського району), Зориківка (село Зориківка Міловського району), Морозівка (село Морозівка Міловського району), Великий Луг (село Нікольське Міловського району), Біловодськ (селище Біловодськ), Городище (село Городище Біловодського району), Кононівка (село Кононівка Біловодського району), Євсуг (село Євсуг Біловодського району), Бараниківка (село Бараниківка Біловодського району), Данилівка (село Данилівка Біловодського району), Литвинівка (село Литвинівка Біловодського району), Колядівка (село Колядівка Новоайдарського району), Олексіївка (село Олексіївка Новоайдарського району), Дмитрівка (село Дмитрівка Новоайдарського району).

НА СЛУЖБІ ЦАРАТУ

Слобідське козацтво, будучи українським козацьким військом, протягом усього часу свого існування служило, як це не прикро, не своєму народові, а іншій державі. Як військо, воно жодного разу не брало участі у державницьких змаганнях українського народу. Це робили лише окремі слобідські козаки, перейшовши до Війська Запорозького Низового або до Гетьманських козацьких полків. Найвидатнішим серед цих козаків був кошовий отаман Війська Запорозького Іван Сірко. До речі під його проводом відбулося мало не єдине на Слобожанщині повстання проти Московщини. 1668 року запорозьке й гетьманське козацтво на чолі з гетьманом Іваном Брюховецьким ви-

ступило проти Москви. Повстання Брюховецького захопило значну частину Слобожанщини: Цареборислів, Маяцьк, Зміїв, Валки і Мурахва пристали до Брюховецького, або краще сказати до його спільника Івана Сірка. Повстанці повбивали московських воєвод, попалили свої міста і пішли з Сірком до Брюховецького. 1670 року козаки Острогозького полку на чолі зі своїм полковником Іваном Зіньківським підтримали повстання донського козацтва під проводом Степана Разіна проти царату. Повстало населення більшості містечок та слобід Острогозького полку. Але це повстання острогозьких черкасів було придушене, коли 29 - го вересня 1670 року козаки зазнали поразки у бою з царським військом. Полковника Зіньківського, його дружину Євдокію, писаря Марка Жуковця, обозного Миколу Волнянку та іншу козацьку старшину страчено на майдані міста Острогозька. Можна ще згадати 1677 - 1678 роки, коли козаки Сумського й Охтирського полків брали участь в обороні Чигирина, який тоді був обложений турками та татарами. Але робили це козаки не з бажання допомоги давній гетьманській столиці, а за наказом царя Федора Олексійовича.

А ось що робили слобідські козаки 1709 року, коли гетьманські та запорозькі козаки на чолі з гетьманом Іваном Мазепою виступили проти царя Петра I. Козаки слобідських полків перебували тоді на кордоні своїх земель, які межували з Гетьманщиною та землями Війська Запорозького. Вони мусіли спостерігати за запорожцями, аби в разі потреби перешкоди їхнім загонам, які пересувалися біля кордону, вдертися через Слобідську Україну до російських міст.

Головним завданням слобідських козаків була боротьба з набігами татарських орд. Татари рушали або всією ордою, на чолі стояв сам хан, або невеличкими загонами. Великих ханських нападів було небагато, але боротися з ними було надзвичайно складно. Такі набіги відбулися 1640, 1643, 1680, 1691, 1711 та 1736 років. Тоді було пограбовано і знищено багато містечок та слобід. Захоплено велику кількість бранців, худоби та всякого майна. Маємо відомості про те, що під час набігу 1643 року татари пограбували і спалили Білолуцьк, який був заснований на початку 17 сторіччя переселенцями з-за Дніпра. Мешканці Білолуцька, які залишились після цього набігу, переселилися на правий, більш високий берег Айдару, зміцнивши своє поселення валом та ровом з водою. Боронитися від дрібних татарських нападів було набагато легше, але здійснювалися вони майже щороку і тому козакам треба було завжди бути наготові.

Першим закордонним походом, у якому брали участь Слобідські полки, був Азовський похід 1695 року. В 1728 році посилали козаків у Персію, у Гилянський похід. За царювання Анни слобідські козаки ходили у Литву підтримувати Саксонського курфюрста, який домагався польської корони. 1736 року вони ходили у Крим в походи Мініха, де втратили в битві при Чорній Долині багато козаків і старшини. У 1739 році слобідських козаків погнали у Молдавський похід. 1746 року

за царювання Лизавети Петрівни їм було треба виступити в похід за кордони Російської імперії аби взяти участь у боротьбі за австрійську спадщину, підтримуючи право Марії Терези. Слобідські козаки билися і у 1757 році біля Грос Егенсдорфа проти Фрідріха Пруського, звідки вони поверталися додому ледве не пішки, загубивши через нестачу поживи всіх своїх коней.

*Отам - то милостивії ми
Ненагодовану і голу
Застукали сердешну волю
Та й цькуємо. Лягло косьми
Людей муштрованих чимало.
А сльоз, а крові ? напоїть
Всіх імператорів би стало
З дітьми і внуками, втопить
В сльозах удов'їх. А дівочих,
Пролитих тайно серед ночі!
А матерніх гарячих сльоз!
А батькових, старих, кровавих,
Не ріки - море розлилось,
Огненне море!*

Окрім цього козаків посилали й на всякі земляні роботи вже як простих робітників. З 1719 року їх почали висилати на "каналні роботи" - цебто проводити Ладозький канал. Замість козацької зброї слобожани мусили брати з собою заступи, лопати та сокири. Козаки гинули там від холоду, хвороб та поганого харчування. Копальні роботи велися до 1723 року і знищили слобожан не менше ніж татарські напади. У 1731 році почалося будівництво Української лінії. На кілька сот верств у степу треба було викопати широкий рів та висипати високий вал, будувати фортеці, радуги, копати криниці, прокладати шляхи і мостити мости. Та ще водночас козаки мусили й боронитися від татар. Будувалася лінія і в 1732, у 1733 роках. Це був найтяжчий відбуток для слобідських козаків, якого вони намагалися спекатися будь-яким чином бо через нього занепадало їхнє власне господарство. Заможні козаки для цього давали хабарі, а багато бідніших кидали свої оселі й тікали світ за очі .

*Просто козаками,
Фінляндію засіяла ;
Насипала бурта
На Орелі ... На Ладозу
Так гурти за гуртом
Виганяла та цареві
Болота гатила*

**Велика Козацька Рада у 1992 р. в Переяславі-Хмельницькому.
Українське Козацтво оголошує про скасування Переяславської угоди та
відрикається від прийнятої тоді присяги на вірність московським царям.**

До всього того додавалося ще й те, що на Слобідські полки поклали обов'язок постачати харчі й поживу коням, а також худобу для кількох полків російського війська. Виконуючи всі царські забаганки, слобідські козаки сподівалися на збереження свого козацького стану і козацького устрою. Проте Слобідське козацтво, так само як Гетьманське і Запорозьке могло пишатися тим, що жодного разу не брало участі у приборканні заворушень людності всередині держави. Так само ніколи не виконували жандарських завдань і нащадки запорожців - кубанські козаки. Для цих цілей царат використовував козацькі війська не-української національності, найбільше дончаків, які завжди несли цю службу залюбки і з охотою. Першу таку акцію Військо Донське здійснило ще 1705 року, коли за рішенням військового круга понад 10 тисяч донських козаків брали участь у придушенні повстання в Астрахані. Повертаючись до походження донського козацтва треба відзначити те, що у жилах дончаків безумовно текла значна частка української крові, зокрема крові запорозьких козаків. Деякі з дончаків вважали себе окремим народом і навіть зверхньо ставились до москалів. Але не зважаючи на це все, донські козаки були москалями за своїм духом, за своїм імперським духом.

Але Українське козацтво завжди муляло очі царату. Вже цар Петро I 1700 року видав грамоту про те, аби виборні полковники Сло-

бідських полків обіймали свої посади до самої смерти. Це було порушенням козацького виборного права. Як уже мовилося, 1732 року, за часів правління цариці Анни Іванівни, був запровадженний поділ слобідських козаків на виборних та підпомічників. Наступний крок у обмеженні козацьких прав був зроблений 1748 року, коли указом цариці Лизавети слобідським козакам було заборонено вільно переходити до Гетьманських козацьких полків, до Війська Запорозького Низового і навіть із одного Слобідського полку до іншого. Зрештою, 1765 року Слобідські полки були скасовані і замість їх було утворено п'ять гусарських полків. На землях Слобідських полків була створена Слобідсько-Українська губернія з центром у місті Харкові. Зараз же по знищенні козацького устрою розпочалося жакування земель Слобідських козацьких полків. Ось один із безлічі прикладів цього жакування. Генерал - поручник князь Кантемир від своїх підлеглих колишніх козаків захопив без жодної плати землі Богучарської сотні Острогозького полку, а згодом перепродав своїй жінці. Подібні до цього події відбувалися і в Ольшанській, Усердській, Євдаківській сотнях Острогозького полку та у Валуйській сотні Ізюмського полку. В 1780 році більша частина земель колишнього Острогозького полку була включена до складу Воронежської губернії. Були відтіті також північні частини земель Сумського, Охтирського та Ізюмського полків.

*А з вольними козаками
Що я виробляла ?
Кому я їх не наймала,
Не запродавала ?
Та й живуці ж, проклятуці!*

ПІСЛЯМОВА

По кількох десятиріччях будівництва "світлого майбутнього" під облудним гаслом "інтернаціоналізму" та брехливого перероблення історії, протягом кількох останніх років почалося духовне відродження народів колишнього СРСР. Це відродження торкнулося і козацтва. У Російській Федерції відновлене донське, кубанське, терське, оренбурзьке, забайкальське, сибірське, уральське, астраханське, амурське та усурійське козацтва. Там козацтво має підтримку на державному рівні. Відновлене козацтво і за межами Російської Федерації (семіраченське у Казахстані та донське в Україні). "Відроджене" навіть те, чого не існувало взагалі. Так з'явилося "придністровське козацтво" у Молдові, "кримське козацтво" в Україні і навіть "абхазьке козацтво". Проте на цьому тлі про відродження українського козацтва у Росії - анітелень. Хоча у межах Російської Федерації опинилися зараз: більша частина Острогозького Слобідського козацького полку разом із

**Урочистості з нагоди 400-річчя від дня народження
гетьмана Богдана Хмельницького. 1995 р., Чигирин.**

його полковим містом, частина земель ще трьох Слобідських козацьких полків, частина вольностей колишньої Кальміуської паланки Війська Запорозького Низового та більша частина Стародубського Гетьманського козацького полку разом з його полковим містом (західня частина Брянської області). Але про слобідське, запорозьке та гетьманське козацтво на цих теренах не чути й згадки. Виявляється, що Українське козацтво зараз так само небажане для російських демократів, як було колись небажане російському царату. Що ж стосується кубанського козацтва, то протягом понад двохсот років на Кубані постійно й наполегливо знищувалося все українське і зараз з успіхом донищують рештки того що залишилося.

А що ж діється в Україні ? Козацький дух, який ніколи не вмирав у нашому народі, набирає сили. На жаль, відродження козацтва у нашій державі здійснюється на аматорському рівні і часто випадковими людьми. На терені Луганщини до цих негараздів додаються ще й несамовиті волення деяких добродіїв про те, що, мовляв, тут усе почалося від "батюшки Петра і матушки Єкатерини". Навіть стародавню тюркську назву річки Айдар (біла річка) дехто пояснює таким чином. Начебто колись цариця Катерина подорожувала кудись землями Луганщини. І тут для неї зловили у річці величезну рибину. Тоді цариця у захопленні вигукнула "Ай дар!" Насправді ж назва річки Айдар існувала ще за кілька сторіч до народження на світ цариці Катерини II.

Що вже казати про інші факти місцевої історії, які перебріхую-

ться безсоромно і зухвало. Так у 1995 році луганська місцева влада урочисто святкувала двохсотріччя від часу заснування міста Луганська. Але чому ж двохсотріччя, коли запорозький зимівник Кам'яний Брід, який дав початок місту Луганську, існував уже понад триста років тому? Ба ні, адже 1795 року царським урядом ту був заснований гарматний завод, що є на думку місцевої влади набагато значнішою подією, якою можна пишатися. Звичайно, "пишатися" можна, бо за допомогою гармат цього заводу протягом 47 років російські війська приборкували та нищили народи Кавказу. Про початок Кавказької війни у 1817 році одностайно твердять російські історики. Але в дійсності ця війна була розпочата набагато раніше. Адже вже 22 травня 1791 року російські війська на чолі з генералом Текелієм (він же громив й Підпільненську Січ у 1775 році) приступом здобули фортецю Анапу. У цьому оповіданні вже йшлося про долю народів адигів. Доречі те, що не доробила того часу царська Росія, доробила згодом советська Росія. Вона розділила рештки цього народу на три частини. Зараз існують на Кавказі: республіка Адигея, Республіка Карачаєво - Черкесія і республіка Кабардіно - Балкарія. Хоча і адиги, і черкеси, і кабардинці розмовляють однією мовою, називають себе однаково - адигами, а свою батьківщину - Кабардою. Як бачимо давнє гасло царської Росії - "Розділяй та володарюй" добре знала і Росія советська.

А чого вартий гарб міста Дуганська затвердженний Луганською міською радою у 1992 році! Це власне є відновлений герб міста часів Російської імперії. На ньому в горішньому кутку на блакитному щиті розташована золота літера "Є", оточена дев'ятьма шестикутними зірками. У часи Російської імперії це був герб губернського міста Єкатеринослава і це означало приналежність міста Луганська до Єкатеринославської губернії. Зараз же, коли ця губернія вже не існує, коли місто Єкатеринослав має назву Дніпропетровськ і зрештою, коли сам Луганськ став обласним центром, за всіма правилами геральдики і здоровим глуздом колишнього герба міста Єкатеринослава на сучасному гербі міста Луганська не повинно бути. Але цей символ невігласства є, він роздруковується і малюється скрізь з єдиною метою - втовкти таки у голови мешканців міста те, що Луганськ був заснований не запорозькими козаками, а царицею Катериною II.

Шановні краєни українці! Ми не зайди на Луганській землі, бо маємо тут свої коріння ще від козацької доби. Будьмо ж гідні своїх славених предків, будьмо Українським народом, а не "язичним населенням".

*Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
Довго, довго кров степами
Текла - червоніла.
І день і ніч гвалт, гармати ;*

500 років Українському Козацтву. Святкування на острові Хортиця.

*Замля стогне, гнеться ;
Сумно, страшно, а згадаєш -
Серце усміхнеться.*

Ми маємо чим пишатися з нашої минувщини, але й мусимо зробити висновки з припущених помилок, аби не повторювати їх. Народ, який забуде своє минуле, не матиме майбутнього. Спільною плідною працею ми зробимо нашу країну квітучою та заможною. І відтак ми та наші нащадки пишатимемся тим, що є українцями, пишатимемся своєю державою. А ті, хто досі сподіваються на те, що Український народ у черговий раз схибить зі свого слухного шляху, довірившись їхній облудній брехні, нехай пом'ятають слова Василя Симоненка:

*Народ мій є ! Народ мій завжди буде!
Ніхто не переkreслить мій народ!
Пощезнуть всі перевертні й прибуди,
І орди завойовників - заброд!*

*Ви, байстрюки катів осатанілих,
Не забувайте, виродки, ніде:
Народ мій є ! В його волячих жилах
Козацька кров пульсує і гуде !*

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрій Кащенко, "Оповідання про славне Військо Запорозьке Низове", Дніпропетровськ 1991 .
2. А. Слюсарський, "Слобідська Україна", Харків 1954 .
3. Д. І. Багалій, "Історія Слобідської України", Харків 1993.
4. Д. І. Дорошенко, "Нарис історії України", Львів 1991.
5. Д. І. Яворницький, "Історія запорозьких козаків", 1 - 3 томи, Львів 1990 - 1992 .
6. Дмитро Левчук, "Заснування Московії", Філядельфія, ЗСА 1979.
7. "Енциклопедія українознавства", головний редактор Володимир Кубійович , 1 - 10 томи, Париж - Нью-Йорк 1955 - 1984 .
8. "Історія міст і сіл УРСР", Луганська область, Київ 1968 .
9. "Історія Українського війська", Львів 1992.
10. І. П. Крип'якевич, "Історія України", Львів 1990.
11. "Историческое описание земли Войска Донского", Новочеркасск 1903 .
12. "Краеведческие записки", выпуск первый, Луганск 1993 .
13. "Краєзнавчі записки" выпуск другой, Луганськ 1993 .
14. Микола Аркас, "Історія України - Русі", Петербург 1908 .
15. Михайло Грушевський, "Історія України - Руси", 1 - 11 томи, Львів-Київ 1898 - 1936 .
16. " Материалы для географии и статистики России", Екатеринославская губерния, Санкт-Петербург 1862 .
17. "Материалы для историко - статистического описания Екатеринославской епархии", церкви и приходы прошедшего 18 столетия, Екатеринослав 1880 .
18. Нестор Король, "Українське козацтво - родоначальник кінного війська Московії - Росії", Нью-Йорк 1963.
19. Олена Апанович, "Розповіді про запорозьких козаків", Київ 1991 .
20. "По Екатерининской железной дороге", выпуск 1 - й. Введение и часть первая. Екатеринослав 1903 .
21. "Радянська енциклопедія історії України", 1 - 4 томи, Київ 1969 - 1972 .
22. "Сборник статистических сведений по Екатеринославской губернии", Екатеринослав 1886.

ЙОГО ТУТ ПАМ'ЯТАЄ КОЖНА СТЕЖКА

Людмила Зінчук.

Музей Тараса Шевченка, Київ

Мангишлак... Цей півострів Шевченкової неволі й недолі розсташований на північно-східньому узбережжі Каспійського моря. З півночі на ньому простяглося три гірські хребти: Каратау, Північний і Південний Актау. Навколо випалена сонцем рівнина, позбавлена прісної води: ні озерця, ні річечки. Виснажлива літня спека, взимку пронизливі вітри і бурі, кількаразова зміна погоди впродовж доби — наслідок безкінчених діялогів пустелі з сивим Каспієм...

Таким був цей край, місце колишньої царської каторги, де сім невольничих літ (1850-1857 рр.) поневірявся на заслання геніяльний син України — Тарас Шевченко. То були роки, зіткані з сірих скорботних і нудних буднів. Остогидла муштра змішувалася виснажливими караулами, а караули — муштрою. Важкі умови солдатчини доповнювалися суворою заборонаю творити та сліпою безнадією, бо цар «забув» визначити строк покарання.

Будь хто, приїхавши на Мангишлак, намагається відвідати місто Форт Шевченка, де в тихому мальовничому парку (започаткованому в 1853 році Шевченком і комендантом Новопетровського укріплення Усковим) розміщений Меморіальний музейний комплекс Т. Г. Шевченка. Ще в 1928 році казахський уряд прийняв ухвалу про створення музею, а вже 1 травня 1932 року експозицію було відкрито для відвідувачів.

Усі ці роки Шевченківський музей перебував під протекторатом України, зокрема під опікою колег із Державного музею Т. Г. Шевченка в Києві. Постійно збагачувались фонди, доповнювались і вдосконалювались експозиція, хоч за багато років вона дуже застаріла.

На жаль (хоч і з реальних причин), увага нашої держави до Шевченківських місць на Мангишлаці за останні роки помітно зменшилася. А музейний заклад і дев'ять меморіальних об'єктів, пов'язаних із іменем Кобзаря, сягли критичного стану.

Дякуючи неспокійним, добрим серцям і з легкої руки керівників двох творчих спілок України — голови Спілки художників Володимира Чепелика і голови правління Спілки письменників Юрія Мушкеті-

ка, які звернулися з листом до президента України Леоніда Кучми — питання побудови нової експозиції та упорядкування меморіальних місць Шевченка в Казахстані успішно вирішилось.

Відповідно до розпорядження президента України та на виконання постанови Кабінету Міністрів і наказу Міністерства культури і мистецтв України було виділено кошти, створено творчу групу досвідчених науковців і художників.

Більше року тривала копітка й наполеглива підготовка нової експозиції. Наукову концепцію, тематико-експозиційний плян, сценарій і текстово-анотаційний матеріал підготували київські колеги: заступник директора з наукової роботи, заслужений працівник культури України Людмила Зінчук і завідувача науково-експозиційним відділом Марія Корнійчук. Автор художнього проєкту — лавреат Державної премії України імені Т. Г. Шевченка, Заслужений художник України — Анатолій Гайдамака. Творча співпраця науковців і художників уже на стадії проєктування переконала в тім, що Шевченківська експозиція на Мангизлаку буде рідною «сестрою» музеїв Кобзаря в Україні, але зі своїм оригінальним і неповторним обличчям. Бо саме там найбільше усвідомлюєш, що постать Шевченка давно вийшла за межі національної літератури і мистецтва.

Він близький і зрозумілий усім націям і народностям, які сьогодні в благословенному духовному побратимстві здобули волю й незалежність. А для українців і казахів Шевченко житиме вічно як голос незнищеного громадянського сумління. Саме це науково й документально, на високому художньому рівні потверджує нова експозиція.

Одним із провідних її художніх образів є верстові стовпи як символ царської заборони думати, писати і малювати. Вони ж є своєрідним прообразом і тих залізних стовпів, у пошуках яких пішов у мандри малий Тарас, щоб дізнатися на чому тримається світ. Із відкриттям вічних стовпів — духовної основи світу — прийшов Шевченко в українську літературу і став її апостолом. Іншими вдалим художніми знахідками є національні символи двох народів: український вишиваний рушник і казахський тканий пояс.

Будинок, в якому розгорнуто експозицію — меморіальний. У ньому жив комендант Новопетровського укріплення Іраклій Усков із сім'єю. З цією родиною поета-засланця єднала тепла та щира дружба, про що розповідається в експозиції, відтворено меморіальний куточок Ускових. Усього в експозиції більше двох тисяч унікальних експонатів. Це книжки, документи, фотосвітлини, меморіальні речі та малюнки художника.

Дві перші кімнати — своєрідний і змістовний художньо-емоційний вступ. Тут (відтворений реставраторами і подарований Національним банком України) чумацький віз, щедро наповнений етнографічними експонатами із Черкащини. Над возом-символом види України, зокрема Кирилівки, Моринець, Звенигородки. Поруч — макет хати, у

**Т. Шевченко. Новопетрівське укріплення. Внутрішній вигляд.
Олівець. 1856-1857**

якій народився поет, спогади про дитинство і малюнки «Хата батьків» і «Селянське подвір'я» де зображений такий же чумацький віз.

Наступна кімната обладнана як українська світлиця, де, окрім численних ужиткових речей і предметів побуту, подано експонати про життя і творчість Кобзаря до 1847 року.

Найповніша експозиція періоду перебування поета в укріпленні. 17 жовтня 1850 року, подолавши тисячі верст степів і пустинь, перепливши штормовий Каспій, Шевченко прибув у форт.

Щоб відвідувачам легше уявити цю «широку могилу-тюрму», посеред залі встановлено великий макет укріплення. Це був п'ятачок на вапняковій скелі, обнесений похмурим муром, із військовою людністю. У ньому десять гармат, казарми для офіцерів і жовнірів, будинок задля коменданта, гауптвахта й невеличка мурована церква. Під горою, ближче до морського берега, кілька крамничок, шинок, господарські служби і дворик для коней. А ще далі — глиняні мазанки і юрти десятків мешканців.

Навколо макету на верстових стовпах розміщені високоякісні факсимільні копії усіх олівецевих і акварельних малюнків із різновидами укріплення та його околиць.

Навесні 1851 року Шевченкові пощастило на все літо вирватись із ненависного форту — «Едікуля» (так називали його солдати). Участь у Каратауській експедиції була втомливою і фізично виснажливою, але водночас і найщасливішою. Це було літо свободи і натхненної праці. Рисунки, виконані в експедиції, яскраво ілюструють подорожні сприйняття і враження художника. В експозиції твори подано в хронологічній послідовності за місцями зупинок. Унизу — особисті речі учасників експедиції, обладнання. Особливо ваблять предмети, які є змальовані на ескізах і начерках.

«У цій незамкнутій тюрмі», рахуючи дні та ночі тяжкої неволі пробув нескорений Прометей до 2 серпня 1857 року. Він мужньо витримав усі випробування, не втративши людської гідності. З «журби

та жалю» знаходив розраду в думках-мріях. «Мені легше в неволі, як я їх складаю», — зізнавався поет. І всупереч жорстокій забороні він творив і творчість його була щедрою, сповненою прометеївського вогню. На цій землі Шевченко створив більше 200 малюнків, серед них знамениті серії «Притча про блудного сина» та «Сюїта самотності», численні портрети, твори на теми життя та побуту казахів. Для їх експонування художники використали кераге — елемент юрти, а поряд — типологічні речі, одяг, предмети побуту, що надає експозиції особливого художньо-емоційного враження.

Тут Шевченко написав 20 повістей російською мовою (збереглося 9), розпочав писати свій філософський автолітопис — щоденник. «Журнал» розкриває не лише цінні свідчення про життя Шевченка, а й цікаві роздуми, виклади його поглядів і переконань. Науковці та художники знайшли досить вдалий і цікавий спосіб «розкрити» щоденник посторінково. В новій експозиції належну увагу приділено художньо-документальній розповіді про захоплення Шевченка історією Мангишлаку, життям, побутом і звичаями його аборигенів. Подовгу відвідувачі зупиняються біля пам'ятників сивої давнини, створених самою природою, які увічнив художник. Для його романтичної душі й пустеля була джерелом нових вражень. Навіть серед цієї одноманітності великий мистець зумів побачити незвичайну красу природи, оспівати її велич і чарівну неповторність. Він був одним із перших, хто за нужденністю та злиднями побачив мальовничість, особливо привабливі риси місцевих мешканців. Цілком справедливо казахи називають Шевченка основоположником національного живописного мистецтва.

Восени 1852 року, знайшовши поблизу укріплення добру для ліплення глину й алябастер, художник із властивим йому завзяттям почав займатись скульптурою. У тісній казармі, що слугувала йому й за майстерню, умови були вкрай погані. Та, долаючи труднощі, Шевченко ліпив невеличкі фігурки, цілі композиції, групи, які охоче розкуповували офіцери. Про ці твори відвідувачі дізнаються з рисунків, за сюжетами яких вони виконувались, бо вся скульптура та форми з неї загинули.

Щоденною напруженою працею рятував Шевченко свою душу від нудьги невсипущої та розпачу, бо самотність була його найлютішим ворогом:

Погуляю понад морем
Та розкажу своє горе,
Та Україну згадаю,
Та пісеньку заспіваю...

Щоправда й тут, у Новопетровському укріпленні, зустрілись добрі люди, щире ставлення яких полегшувало нестерпне життя заслання.

Т. Шевченко. Мангишлацький сад.

Туш, перо, сепія, білило. 1851-1852

Портрети, листи, документи ілюструють дружні стосунки поета з А. Маєвським, Б. Залеським, І. Скобелевим, А. Обеременком, С. Нікольським, І. Усковим, К. Бером... Завдяки їх зусиллям і діям цей півострів не став у долі Шевченка островом, забутим Богом і людьми.

У просторій і світлій галерії подано численні й унікальні експонати про вшанування й увічнення пам'яті Шевченка в Казахстані та подарунки з України (твори майстрів народної творчості, скульптура, художні полотна й книжки із дарчими написами художників і письменників).

З галерії чудовий вид у парк. Перед ганком будинку — пам'ятник Кобзареві (роботи скульптора Володимира Чепелика) — подарунок України місту Форт Шевченка в день його 150-ліття. Одвічна, невмируща й висока дума про майбутнє людства застигла на чолі великого сина України. Сидить у задумі Тарас — солдат, прислухаючись до розповіді екскурсовода:

*Тут, де пустеля все руба,
І не знайти в піску зерняти,
Не опустився до раба
Й народ зумів з колін підняти.*

*У цій незамкненій тюрмі,
У цій незміряній пустелі
Людей розгледів у юрмі,
Часи прийдешині їх веселі.*

Екскурсійний маршрут продовжується... У парку багато пам'ятних місць Шевченка. Насамперед, парк (тодішній «сад-огород»), про який поет залишив багато згадок у листах, щоденникових записах і на малюнках. Шевченко сам зробив плян саду, здійснив розбивку. Із комендантом Усковим висадили шовковиці, карагач, акацію, китайський ясен, привезені з Астрахані, Гур'єва та навколишніх місць. У різних кінцях парку викопали криницю та чигир, з якого спеціальними пристроями викачували воду, розливаючи її ариками по всьому саду.

Досі збережена й дбайливо охороняється землянка поета. Тут також здійснено реекспозицію: її вигляд максимально наближено до меморіального. Під час її огляду, відвідувачів охоплює особливе почуття: дубовий стіл, дзиглик /табуретка/, лава, похідний ліхтарик, люстерко. На тринозі мідний чайник і кухоль, а на столі — іконка Божої Матері та сторінки щоденника... Думки мимоволі повертаються у ті далекі часи, коли тут, криючись від злих очей «наглядачів», Тарас писав і малював. Ліворуч від землянки — кам'яний стіл і лава, виготовлені добрим приятелем поета — майстром Каражусупом. Праворуч — туркменські аби і кулпитаси, які зображені на малюнках і начерках художника та надгробний пам'ятник Дмитрикові Ускову, виконаний за проектом Шевченка. Це — єдиний, що зберігся, зразок його скульптурних і архітектурних творів.

Неподалік чигиря стоїть знаменита, але вже закам'яніла верба, порепана від сніговиць і вітровіїв. Упродовж останніх літ на півострові була величезна засуха й верба всохла.

Пригадалось, як на дорозі в містечку Гур'єві підняв Шевченко свіжозломлену вербову гілочку, привіз її до гарнізону та й увіткнув у сухий, кам'янистий ґрунт. Поет мав велику радість від її росту. «Вона дійсно пустила росточки, я ж ну її поливати, а вона — рости, і в даний час буде вершків шість товщиною в діаметрі і принаймні сажнів три заввишки, молода й розкішна; правда я на неї і води чимало вилив, зате тепер у вільний час і з дозволу фельдфебеля розкошую собі в її густому затінку...».

Нині ж на осонні її півторавіковий стовбур, а біля нього, пробиваючи закам'янілу землю, тягнуться віточки дворічної верби. Її пересаджено від похідних шевченкових верб, що ростуть у різних кінцях парку, нагадуючи про великого садівника добра й правди. Багато розумного й вічного посіяв Кобзар у цю землю! Посіяне ним прийнялось, проросло, пустило міцні паростки й укріпилося назавше.

У День міжнародної злагоди в Казахстані (18 жовтня 1997 року), який оголошено президентом, за участю керівників обласної, районної та міської влади, представників української діаспори Мангшлаку, авторів нової експозиції, жителів і гостей Форта Шевченка урочисто відкрито оновлений музейний комплекс Тараса Шевченка де:

**Новопетрівське укріплення.
Шевченкова верба. Фото.**

*Жива
Душа поетова святая,
Живе в святих своїх речах,
А ми, читая, оживаєм
І чуєм Бога в небесах.*

У літературно-музичній композиції «Кобзар — співець волі й свободи» взяли участь відомі майстри мистецтв і юні таланти Мангишлаку:

*Над Каспієм лунає «Заповіт»
Належить він тобі, грядущий часе...
Через піски, мов через гони літ,
Ти до своїх братів прийшов Тарасе.*

«ЗАХІДНЬОКАНАДСЬКИЙ ЗБІРНИК»: РОЗДУМИ ДОСЛІДНИКІВ

Михайло Іванченко

Черкащина

Найбільша у світі писанка.
Вегревіл, пров. Альберта, Канада
(Фото: Бірфут Імаджес)

В Едмонтоні 1998 р. вийшов упорядкований Яром Славутичем *Західньоканадський збірник. Частина третя*, Канадського Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Він містить науково-літературні матеріали, до збирання яких доклав рук і правник Петро Саварин. Відтак нинішня третя частина не поступається першій з 1973 р. та другій з 1975 р. Вона є, в певній мірі, святковою відзнакою 125-річного шляху НТШ.

Хоча українська діаспора Канади зацікавлена тепер життям незалежної України, не занедбує вона й власного. Збірник відкрито драматичною поемою Яра Славутича «Світичі». Поетичним словом змальовано громадський подвиг співзасновників НТШ Олександра Кониського, Михайла Жученка (прадіда Яра Славутича) та Єлисавети Милорадович-

Скоропадської. За поемою вміщено дослідження мовознавця проф. Віктора Буйняка «Українська мова у школах Саскачевану». Він висвітлює шкільний стан рідної мови в умовах англومовного оточення. Подвижники українського шкільництва, зокрема автори підручників Івах, Юзик, Матвійчук, Стечишин, Брат Методій, Андрусишин, Яр Славутич, Буйняк, Менінг, Семчук, Фотій, поступово запровадили струнку систему викладу. Українська мова увійшла до програм університету та середніх шкіл Саскачевану. Її підтримували на високому рівні щорічні конференції Товариства українських учителів та публікації його журналу *Тема*. Мова — душа народу. Без рідної мови немає нації. Коли б оцю істину засвоїли сьогодні вчителі України!

У конспективному аналізі «Катедра української культури та етно-

графії ім. Гуцуляків при Альбертському університеті» професор Богдан Медвідський підрахував урожай українського народознавства на канадському ґрунті. У порівнянні історичного розвитку українознавчих кафедр на Батьківщині в діаспорі він виявився добрим. Фольклорно-етнографічна діяльність залежала від патріотів-жертводавців. Так кафедрі при Альбертському університеті розбудовано коштом родин Ераста й Лідії Гуцуляків, Василя та Анни Курилових. Освоєння канадських прерій породило нові українські пісні, звичаї, прислів'я тощо. Вони покликали до праці збирачів. Вдова композитора Тетяна Кошиць записала майже 200 пісень із музичним прочитанням, учитель Володимир Плавюк зібрав кілька тисяч приповідок, виданих у двох томах. Університетські студії обрядів, мітології, побуту та мистецтва виявили нові напрями народньої творчості. Проте вони не відривалися від традиційної основи. Автор простудіював матеріали багатьох дослідників, виданих різними мовами, а відтак доступних для світової науки. І подав імена донорів української фольклорної програми при Альбертському університеті.

Про Канадський інститут українських студій розповів його директор, історик Зенон Когут. У статті «КІУС у добу незалежної України» він наголосив на зв'язках з Україною, що сприяють збереженню самобутності в умовах багатоетнічного довкілля. Щедрі пожертви патріотів, передусім Петра Ячика, родини Стасюків дали змогу розширити дослідження. Зміцнене видавництво КІУСу випустило англійськомовний перегляд першого тому *Історії України-Руси* Михайла Грушевського. (Уже вийшло 2 томи — ред.). Вийшла монографія історика Івана Лисяка-Рудницького. Вивчаються історія першопоселенців Канади, українсько-російські взаємини, сучасні події в Україні, впроваджено програму дослідження українських церков. Інститут допомагає українознавцям світу. Понад 20-літня активна діяльність підняла міжнародній авторитет КІУС. Ефективність його досягнень, як бачимо, в дечому не поступається здобуткам наукових установ України.

Продовжує виклад стаття «Історія України та українців у Канаді у відділі історії та клясики Альбертського університету» історика й політолога Івана Химки. Вчені діаспори, на противагу підсовецьким, мали змогу вільно досліджувати минуле й сучасне свого народу. Зокрема канадське земляцтво посприяло професорові І. Лисякові-Рудницькому посилити вивчення й викладання рідної історії, започатковане проф. Манолієм Лупулом. Опісля викладання перебрав автор статті. Вдова професора О. Рудницька внесла деякі кошти у фонд дослідження історії. Доброчинство послужило взірцем для інших меценатів.

Професор Оленка Білаш статтею «Історія Нови» простудіювала програму дитячого вивчення української мови. Створила нову методику викладання за допомогою діалогів, пісень, загадок, казок, ігор. Її новація впливала з перших підручників рідної мови Яра Славутича.

Велика любов педагогів попри всі перешкоди в чужорідній атмосфері оберігала предківську мову.

Так само трималася й музична культура. Про те оповідає у статті «Українське музичне товариство Альберти» музиколог, диригент хору «Дніпро» в Едмонтоні Марія Дитиняк. Створене в 1972 р. Товариство об'єднало сили для збереження і популяризації музичного спадку. Організацією концертів колядок і щедрівок, фестивалів, виступів бандуристів, хорів, ансамблів воно прославило себе не тільки в Канаді. Концерти на пошану Т. Шевченка та українських композиторів завжди збирали переповнені залі. Завдяки Товариству розкрилися таланти багатьох солістів, музик, диригентів. Видані збірники пісень із нотами, монографії відкривали для світу наші народні шедеври. Окремо авторка оглянула «Хор Дніпро в Едмонтоні». Його історія та співдіяльність із танцювальним ансамблем «Черемош» повчальна. Близько 50-ти років хор «Дніпро» слухають у всьому світі.

Не менш важливу ділянку культури висвітлив студент-докторант Олександр Макар статтю «Українсько-канадський архів-музей Альберти в Едмонтоні (УКАМА)». За 25 років діяльності музею виріс у поважну просвітницьку установу. Заходами ентузіястів, передовсім Г. Йопика, отця М. Сопуляка, Ю. Стефаника та ін., було зібрано стародавні грамоти, документи, книги, журнали, образи, народній одяг, посуд, фотознятки та архівні матеріали. Відкриття музею 1974 р. скликало понад 1000 осіб. Відбувалися виставки, присвячені Т. Шевченкові, І. Франкові, Б. Лепкому, В. Стефаникові та ін. А нещодавно було розгорнуто експозицію видань Яра Славутича до його 80-ліття. Влаштувалися мистецькі виставки, про Українських Січових Стрільців, Лемківщину в минулому тощо. Майже 20.000 томів нараховує бібліотека архіву-музею. Член музейного комітету при ЛУКЖ Віра Кунда у своїй статті «Музей Ліги Українських Католицьких Жінок Канади в Едмонтоні» висвітлює його 45-літню працю. Він теж улаштовує цікаві виставки кераміки, дереворізьби, народнього одягу, вишиття, писанок тощо.

Дослідження «Вшанування Тараса Шевченка в Альберті»: мовознавець, професор Олександр Малицький розкрив історію шевченкознавства в Канаді. А читальні імені Т. Шевченка започаткував ще у 1900 р. Петро Зварич. Потім іменем поета називалися інші культові установи й товариства. Автор проілюстрував огляд відтиском печаток та подав велику бібліографію використаної літератури.

Майже половина збірника присвячена літературі. Творчість українських письменників висвітлив дослідженням «Об'єднання українських письменників «Слово» (1954-1997)» професор Володимир Жила. Започатковане 43 роки тому в ЗСА «Слово» продовжило ідеологію та діяльність європейського Мистецького Українського Руху (МУРУ). Спершу кермували «Словом» Григорій Костюк, Юрій Лавріненко та Докія Гуменна. Вже тоді до нього входило понад 90 осіб. Його кон-

такти з товариствами української діаспори та з ПЕН-клубом, видання збірників, улаштування вечорів сприяли обороні української культури повсюдно. Навіть у підсовецькій Україні. «Слово» об'єднало видатних літераторів. Першими в його лавах ішли Улас Самчук, Іван Багряний, Тодось Осьмачка, Василь Барка, Яр Славутич, Олекса Веретенченко, Ігор Качуровський, Остап Тарнавський. Часто з'їзди «Слова» відбувалися в Канаді. Воно налагодило зв'язки з літераторами підсовецької України. І провадило з ними дискусії на захист дисидентів. Об'єднання ніколи не виходило з бою за незалежність України та її духовність. Тепер близько двох десятків літераторів «Слова» стали членами Національної Спілки Письменників України та отримали кілька урядових нагород. Зближення з Батьківщиною послабило діяльність «Слова» в Торонті. Проте свого об'єднуючого значення воно не втратило донині.

Продовжила тему журналістка Олена Канівець оглядом збірника Яра Славутича *«Українська література в Канаді»* (Едмонтон, «Славута», 1992, 336 стор.). Авторка високо поцінувала монографію за глибоке дослідження літературного процесу, викладене барвистим стилем. Столітнє надбання української духовності в Канаді не зникло водою в піску забуття. Професор Яр Славутич дослідив велику силу віри й надії земляків, не зламаних перешкодами і невдачами напочатку життя за океаном. Патріотизм, рідні звичаї та поезія душі допомагали їм вижити, боротися за успіх. Услід за оглядом подано публікації «Вручення відзнаки президента України — Ордена «За заслуги» III ступеня від Посольства України в Оттаві 2 жовтня 1998 р.» Потім журналіст Юхим Красноштан виступив зі статтею «Яр Славутич — почесний професор університету в Україні». А поет і літературознавець Михайло Іванченко — з оглядом «Співець національної ідеї (Над п'ятитомником Яра Славутича)», що вийшов у 1998 р. (Київ, «Дніпро» та Едмонтон, «Славута»). Про драматурга українського походження розповів театрознавець, професор Валеріян Ревуцький шкідцем «Джордж Ріга».

Як відомо, науковців діаспори не стримували жодні московські догмати й фальсифікації. Роздумом «Глибокий корінь України» Яр Славутич проаналізував багатолітню працю ентузіяста-історика Володимира Паїка *«Корінь безсмертної України»*, що вийшла книжкою 1995 р. у Львові. Історик у ній аргументовано довів безперервне продовження праукраїнства від неоліту, через трипільців, скитів, сумерів, геттів, готів до антів, русів і сучасних українців. Праця В. Паїка творилася в Едмонтоні й відзначена золотою Шевченківською медаллю від Конгресу Українців Канади. За тим роздумом подано промову Яра Славутича на маніфестації в Едмонтоні 6 червня 1998 р. «Вшанування жертв голодомору 1932-33 рр.»

Суспільствознавець Мирна Косташ подала біографію свого батька — вчителя «Василя Косташа. 1906-1994», який досліджував громад-

ське життя. Штрихи до портрету «Юхим Красноштан» накреслила Олена Канівець. Літературознавець Ірина Сивенька змалювала профіль дослідниці літератури «Тетяна Назаренко». Це її статті про літературу та монографія *Правди потужний спалах: поетична творчість Яра Славутича (1994)* подальші досліді в Канаді. Подано їхню бібліографію за той період. Журналістка Галина Клід розповіла у статті «Лоренс Декор» про підприємництво та політичну кар'єру мера міста Едмонтону, українського походження. А філолог Валерій Полковський у нарисі «Будівничий українського життя в Канаді» — про активного громадського діяча, правника Петра Саварина. Він-бо, як канцлер Альбертського університету, організував п'ятитомне англомовне видання *Енциклопедії України*. Був президентом Світового Конгресу Вільних Українців. Як автор кількох досліджень, він переконаний що «найкращою зброєю народу в боротьбі за своє існування є наука». Діячка культури Софія Скрипник своєю статтею оглянула «Мистецькі виставки в Західній Канаді». Вона влаштовувала виставки малярства та скульптури в Едмонтоні та в інших містах Канади. І добре знала особисто багатьох мистців та їхнє творче життя.

Збірник висвітлив і добродійну духовну діяльність. У статті «Осередок опіки св. арх. Михаїла в Едмонтоні» директор осередку Богдан Шулякевич розповів про добродійство установи. Осередок опікується домом для постарілих, шпиталем і притулком. Має власну місію та структуру, українську кухню тощо. У статті «Діяльність осередку НТШ в Західній Канаді» П. Саварин розглянув здобутки науковців. І продовжив розповідь нарисом «Спогади сучасника» про українців, що зуміли вписатися в життя Канади. Наполегливості тамтешніх науковців можуть позаздрити київські гуманітарії.

«Західньоканадський збірник» (384 стор.) проілюстровано фотографіями О. Кониського, М. Жученка, Є. Милорадовича-Скоропадської та наших сучасників: З Когута, В. Паїка, П. та О. Саваринів, С. Скрипник. А також групи з ювілейного вечора Яра Славутича (Ю. Красноштан, Т. Назаренко, Яр Славутича, П. Саварин), із вшанування жертв голодомору, мера Едмонтону Лоренса Декора (Лаврентія Дикюра), управи осередку опіки. Особливо цікавими є фотознімки Олеся Гончара з дружиною Валентиною та родиною Саваринів біля пам'ятника першим поселенцям-українцям та біля найбільшої в світі металеві писанки. Життєствердним акордом збірника є пісня на слова Яра Славутича й музика Люби Білаш «Ми — пластуни!» Підсумковий збірник недавньої діяльності української громади в Канаді виявляє її ваговитий взяток, унесений до вулика загальноукраїнської духовності.

*(Михайло Іванченко: вчитель,
поет і дослідник української діаспори).*

ВОЛОДИМИР ҐЖИЦЬКИЙ: ДОБРОМ НАГРІТЕ СЕРЦЕ

*Виступ на урочистій академії з нагоди 100-ліття
від дня народження письменника Володимира Ґжицького,
що відбулася у Львові 20 жовтня 1995 р.*

Роман ЛУБКІВСЬКИЙ

Надзвичайний і Повноважний Посол України

Володимир Ґжицький

Володимир Ґжицький народився під знаком Терезів. Він прийшов на світ по святі Покрови Пресвятої Богородиці, 15 жовтня 1895 року. Хрестив немовля довголітній парох с. Острівця, що на Поділлі, визначний духовний і громадський діяч, мандрівник і проповідник о. Іван Волянський. Батьки — Станіслава і Зенон Ґжицькі — були патріотами без патента, інтелігентами, котрим доводилося кочувати із села по типових «двоклясових школах народових».

Отож, до змін місця і середовища майбутньому письменникові довелося звикати змалку. Доля згодом заводила його в непрохідні нетрі, ставила на межу виживання, піддавала найжорстокішим випробуванням. Але шальки терезів час від часу врівноважувалися, а це означало, що життя великого страждальця взято під найвищий покров.

Життєписи Олександра Довженка, Леся Курбаса, Михайла Бойчука, Остапа Вишні, Йосипа Гірняка та й самого Володимира Ґжицького — це дуже важка, але конче необхідна лектура. Але суспільство мало б заново перечитати її, очищену від ідеологічної скверни, як перечитуємо біографії наших найвидатніших державників, полководців, громадських діячів. Важко говорити про це і, особливо сьогодні, але Володимира Ґжицького в місці літературі не оцінене так, як належить. Його славетний роман «Чорне озеро», котрий з 1928 року витримав десять видань (два — в Німеччині та Канаді) останніми роками в Україні не перевидавався. Тимчасом актуальність його тим очевидніша, чим крикливішою стає імпер-шовіністична пропаганда в Росії. Ломовщина двадцятих років — це солженіцинщина і жириновщина сьогодні. Першу редакцію роману, можливо, варто поновити, адже всім відомо, що редакції 30-х і 1967 рр. були вимушеними, вони спотворили твір, який з повним правом можемо віднести до здобутків європейської класики XX століття. Це високе місце підтверджує і мала проза

письменника (новеля «Лось», деякі оповідання з життя в'язнів ГУЛА-Гу).

Свій великий епічний талант Гжицький намагався реалізувати в низці автобіографічних творів. Романна трилогія «У світ широкий» — містить багатющий життєвий матеріал, що його офіційне літературознавство 60-70 років намагалось трактувати крізь призму «боротьби трудящих за возз'єднання», — вкладаючи у цю канонізовану формулу не те, чим жив український народ по обидва боки Збруча, — не жадання створити незалежну, соборну державу, а винайдений сталіністами ідеологічний заміник.

Дві перші частини трилогії — це правдивий і суворий документ про долю покоління, вихованого Франком, котре проливало кров на Маківці та під Крутами, творило безсмертну апотеозу січового стрілецтва та лицарства Української Галицької Армії. Та коли говоримо не лише про легендарну, але й про гірку «правду правд», то романи Гжицького тональністю окремих сторінок перегукуються з «Чорними рядками» Андрія Чайковського, і це теж важливо, бо історія має звичку повторюватися... Третя частина трилогії — роман «Ніч і день», від журнальної публікації 1965 року до видання 1989 року, — живе своїм окремим життям. Першим в українській літературі роман відкрив двері в геопеушиницьке і гулагівське задзеркалля. Роман «Ніч і день» заслуговує на нове прочитання в значно ширшому контексті. Бо цей твір може правити за своєрідний моральний камертон, за перший можливий знак у нашій літературі повоєнних літ. Мені, зокрема думається, що існує внутрішній зв'язок між «Ніччю й днем» Гжицького та «Собором» Олеся Гончара. У ширшому сенсі — громадянський голос Володимира Гжицького, котрий звучить в його історичних романах «Опришки» і «Кармалюк», у повістях з життя інтелігенції, у пристрасних монологах на захист природи, у безцінних мемуарних сторінках, — цей голос конче необхідний нашому суспільству, нашій молодій державі.

В умовах тоталітарного режиму відповідно припарувалася творчість, а сама постать автора адоптувалася згідно з приписами чергової, кон'юктурної кампанії. Нарешті, ми отримали доступ до слідчого «Дела» Володимира Гжицького та матеріалів т. зв. «хрущовського синодика». Ми перечитуємо зворушливі свідчення пошани до Гжицького з боку Григорія Костюка, Докії Гуменної, Богдана Кравціва, Йосипа Гіряка. Незвичайно цікавим виявився епістолярний корпус: листування письменника з рідними, письменниками Григорієм Майфетом і Дмитром Нитченком містить дорогоцінні штрихи до наукової біографії письменника, розкриває секрети його творчої лябораторії, відкриває ключ до пізнання складного, суперечливого, змінного емоційно неповторного світу душі Володимира Зеноновича. Образ письменника сформувався в нашій уяві давно. Він «живе» за рахунок індивідуального сприйняття, але сама особистість письменника піддавалася

своєрідному ретушуванню. Деякі моменти з його біографії, як наприклад, участь в Українській Галицькій Армії, контакти в 60-роках з Борисом Антоненком-Давидовичем, Орестом Зілинським, Іваном Дзюбою вимагають належного потрактування.

Нарешті нам дозволено торкнутися делікатної матерії — родинних стосунків, насамперед, із братом академіком Степаном Гжицьким. Думається, що доля братів Гжицьких Степана і Володимира — могла б стати рідкісним прикладом для осмислення і підтвердження золотої Шевченківської максими: «Раз добром нагріте серце вік не прохолоне»... До речі, у 1995 році сповнилося 95-літ від дня народження великого українського біохеміка, котрий в умовах советського режиму (сказати б, умовно концтабірного) здійснив великі наукові подвиги. Нормального життя, якщо не рахувати дитинства і юності, Гжицькі так і не зазнали. А головні драматичні колізії ХХ століття — дві світові війни, сталінські репресії — зробили їхні біографії глибоко трагічними. Трагічною є і доля їхньої сестри Наталії, витонченої української інтелігентки, патріотки, котра декілька десятиліть своїми листами підтримувала брата Володимира. Слово пошани і вдячності нехай буде мовлено на честь дружини Марії Істоміної-Гжицької, що була вірним другом письменника до останнього його дня, зберегла його творчу спадщину.

Володимир Гжицький не дожив до часу, коли можна буде відкрито говорити про драматизм епохи, що випала на долю його покоління. Без нього відбулися грандіозні події: розвал деспотичного Союзу і відновлення незалежності України.

Майже двадцять років із вікна його письменницької робітні видно було потилицю і бронзову драперію «безсмертного Ілліча»... І навіть у думці не міг припустити, що як цей, так і інші ідоли невдовзі падуть, що над Львівською ратушею замайорить державне знамено, кольори якого для нього були найдорожчими в житті.

* * *

... 4 червня 1948 року далеко від України її перший прем'єр Володимир Винниченко, роздумуючи над «Чорним озером», зауважить із щирим боєм: «Яка школа, що така літературна сила загинула. Річ хороша, цінна і така змістом, що не дивно, що советська влада автора її постаралася вбити»...

Доля, хитнувши шальку терезів, внесла необхідні корективи в біографії муженського вигнання і воркутинського зека. Повернулися, як і сотні й тисячі, в нашу історію, в нашу свідомість не тільки як жертви імперії зла, як заложники політичних комбінацій, чи навіть власних помилок.

Вони — невід'ємна частка духовної сутності народу, що на схилі ХХ століття виборів і утверджує незалежність власної держави.

Ім'я Володимира Гжицького вільна Україна осіняє своїм священним омофором.

АЛЮЗІЯ «НАДКУШЕНОГО ЯБЛУКА»

(Роздуми над поезією Наталі Давидовської)

Володимир Шелест

Оттава, Канада

Зі всіх попередніх генерацій українських поетів нашого віку, генерація, яка прийшла в поезію після «шестидесятників», відзначається своєю особливою біографією: — своїм невиразним світоглядом і таким же невиразним творчим профілем. Ті збірні риси такої її характеристики, як відомо, впливали із самих життєвих умов, бо саме тоді, коли її представники починали пробу своїх поетичних сил, в суспільстві відбувався процес розкладу банкрутуючої ідеології, яка своїми спрощеними стандартами «звужувала» людину, обмежуючи обрії її світогляду. Наслідком такого стану витворювався негативний намул казенщини, який вів до пасивного «культу недумання». Ось слова Наталі Давидовської, які характеризують цю генерацію:

Ми — таке покоління.

Ми павза в русі століття...

У житті дійсно постала тривожна павза, а після неї зразу ж, несподівано скорими темпами, почала розпадатися грандіозна імперія і наступав новий, багатий подіями, воленосний період. І власне тому, що на очах поетів цього раптового переломового періоду відбувався такий важливий і такий багатий різнорідними явищами історичний процес переоцінки цінностей та корінних суспільних перемін — творчість їхня мала б, здається, відображувати щось справді велике й вагоме. Але, як свідчать сучасні поетичні твори, тієї вагомості в них не багато.

«Сьогодні в поезії пора смуту»¹ — з сумом стверджує Володимир Базилевський — «тому так багато віршів і так мало поезії».¹ Павло Мовчан мотивує такий стан тим, що, мовляв, «широкі неводи» попередників «вже виловили з поетичного потоку все найваговитіше»² і для молодшої генерації залишилися самі лише будні. Здається, що тут справа не в «неводах» попередників, а в далеко глибших причинах. Скоріше всього тут діє закон аперцепції: — тягар попередніх життє-

вих умов, про які йшла мова вище, притупив фантазію, пригальмував творчі стимули. Крім того, як пише В. Базилевський, «фантазувати у мінливому метушливому світі стало незмірно важче».³

Покоління, яке наступило після «шестидесятників», поза деякими винятками, помітно віддаляється від творчих традицій попередників. Те віддалення начебто й має своє логічне оправдання, бо кожне покоління прагне витиснути свій власний слід у поезії. Отож, деякі сучасні поети шукають нових тем та свіжих висловів для поглиблення змісту в тих темах. Знову ж, інші намагаються підійти до кола старих тем з іншої сторони та уважніше вглянути в те коло проникливим поглядом «третього ока».

Уводячи в поезію свої й чужі «сполохані думки», «свої й чужі скорботні ритуали», дехто із сучасних поетів таким чином намагається дов'язати свій власний біль до «великого світового болю». Дехто заглиблюється у своє особисте розуміння філософії з надією знайти в ній відповідь на ті питання з якими пов'язуються причини трагічних колізій людських долей. А деякі взагалі відходять від проблем сучасності — ховаються від них у своєму приватному світі абстрактних уявлень — втікають у власну неврозу.

Поети 60-тих років, за висловом Євгена Сверстюка, були «зухвальцями», які, «в шуканнях правди і чесної позиції», своєю творчістю «дражнили дракона».⁴ Вони надавали своїй поезії сміливого ритму й позитивного цілеспрямування. Знову ж, основна частина наступного покоління виявляється зовсім іншою, якоюсь інертною, безініціативною. Правда, це аж ніяк не значить, що серед цього покоління нема відважних, принципових одиниць. Вони напевно є. Справа тільки в тому, що в роках «перебудови» не було різких конфліктів, які б вимагали героїчної самопосягати — не було «драконів». Тому-то для представників цього покоління невластиві екзальтовані ідеї тираноборства. Багато з них натомість воліють сидіти зі своїми «тяжкими» думками, біля «згасаючого каміна», «обіп'явши руками коліна».

Такий стан нашої сучасної поезії, згідно з теорією В. Патеркулюса, (*Velleius Paterculus*) виявляє очевидні ознаки процесу, який веде до неминучого занепаду, при тому занепаду, що обумовлюється закономірною необхідністю, («*The fatal necessity of decay*»). Така закономірна необхідність заміни віджилих чи кволих ідей і форм новими, чи сильнішими — спричинювала, як відомо, еволюційні коловороти: зародження, розквіту та занепаду всіх відомих історичний «ізмів».

На такому загальному тлі нашої дійсності розглянемо бодай основніші аспекти творчості сучасної львівської поетеси Наталі Давидовської. Зокрема зупинимось на її філософії фемінізму та на її трактуваннях релігійних елементів з надією, що такий підхід допоможе, бодай приблизно, визначити координати її світогляду, її творчого спрямування. А після того перейдемо до її художньо-естетичної манери в представленні першого людського гріха.

Така вихідна позиція критичного підходу зумовлюється насамперед тим, що Давидовська поставила собі мету осмислити «новий тематичний пласт» та підкреслити в тому пласті найбільш суттєві «морально-етичні проблеми», наголошуючи в них «суто жіночу модель світовідчуття і світотворення».

Читаючи поезії Давидовської, зауважується, що поетеса має талант. Деякі її вірші переплетені цікавими висловами та виявляють глибокий зміст. В інших — зібрані ліричні розважання жінки, якій уже «за тридцять» і яка хотіла б зупинити час, щоб переглянути пережиті роки і, розставивши там де треба плюси і мінуси, перейти в другу полосу свого життя. А в деяких віршах зустрічаються вислови, що звучать якось так, ніби поетеса силоміць загнала їх у римовані рядки своїми, надто сміливими метафоричними узагальненнями.

При цьому треба вказати на одну рису, яка, так би кажучи, виразно стирчить в композиційних проєкціях деяких сучасних поетів. Тією рисою є, витворена попередніми життєвими навиками, тенденція сприймати релігію не як морально-етичну основу, але, більш-менш, як своєрідну символічну легенду пов'язану зі старими традиціями предків. До речі, цією рисою грішили також і деякі із шестидесятників, але в меншій мірі, бо тоді ще — як справедливо відмітив Сверстюк — «під уламками» традицій «залишався скаרב — пісня і молитва матері». Сьогодні той скаרב ще більше замулений часом. Треба також вказати й на те явище, що в ідеологічній порожнечі недавньої дійсності релігія була єдиною вилазкою в приманливий світ філософських розважань. Іншими словами: поверховими релігійними ремінісценціями заповнювалися філософські й теософічні прогалини. Релігія була цікавим доповненням у творчих темах, або й навіть ставала темою.

Наталя Давидовська також використовує релігійні мотиви. Цілий ряд її віршів базований на біблійному тлі. Вибір нею такої тематичної основи — випадковий, а обумовлений специфічною творчою настановою, бо тільки на такому тлі можна вести поетичну розмову про мораль і етику. Взагалі наша сучасність з різнорідними пертурбаціями виявляє тенденцію скеровувати зміст мистецьких творів або в сатиру й травестію, або в песимістичні релігійно-моральні розважання.

Поетеса зупинилася зі своїми думками жінки-матері на тому трагічному місці серед «пустелі душ», де в хаотичних вібраціях анархічних інстинктів останніх років нашого віку, зійшлися на перекличку між собою всі причини попередніх лихоліть:

*Кличуть лики обличчя свої,
кличе Авеля Каїн,
зупиняється час, починає крутитися світ!
.....І перед нами, згорнуте в сувій,
останній Ангел
ще тримає небо.*

Під впливом такого апокаліпсичного настрою поетеса звертається до світу від імені усіх жінок, усіх часів, зі словами глибокого, драматичного змісту:

*Світе пробач,
ми тобі не приносили щастя!*

Наведені рядки викликають в уяві цілий ряд різних асоціацій, які пов'язуються з окремими легендами та історичними подіями, наслідки яких тягнуться віками. Давидовська пропускає ті моменти через свою власну, феміністичну призму «світовідчуття і світотворення» починаючи від гріховного яблука Єви, через злочинний танець Соломії, через подвійне горе Марії Магдалини, і далі, через золоту клітку Роксоляни — аж до «холодного вселенського байдужжя» наших днів. На такому тлі «літочисельних ер» поетеса звертається до жінок світу з багатозначним питанням:

Що ми, сестри, зробили зі світом?

І сумно стверджує, що:

*... кожна тінь — у хітоні зі сліз
вишепочує німо: «я — винна...»*

Знову ж, у наступних рядках поетеса подає стриману, але надзвичайно глибоку змістом, алюзію:

*...кожна з нас
від сирі землі
Сину Божому
ноги омила.*

У вірші «Ох ти, осене, бабо, солом'яна вдова» поетеса висловлює свої песимістичні думки про життя жінки — тієї омріяної і возвеличеної в різних видах мистецтва, «кращої половини» в молодості. А потім, коли спадає шлюбний вінець, на її плечі навалюється тягар терпкого життя:

*Скільки їх! Скільки нас під нічними дахами
із очима лякливих осінніх серен
цю солом'яну долю свою відзітхали,
розчинивши вікно у світання сире.
У світання сивенне — густе, невідоме...
Не жінки — силуети зникаючих птиць.*

Наведений уривок — це нова версія старої теми — версія, яка в новій відміні відображує собою есенцію співчуття до жіночої долі. У світовій поезії цій темі присвячено багато місця. Таке співчуття також висловив свого часу Іван Франко у відомому вірші «Де не лилися ви в нашої бувальщині...».

Треба сказати, що поетичний (не реальний) фемінізм Давидовської має дуже мало спільного з фемінізмом Сімони де Буввар (Simone de Beauvoir) і майже нічого з тими позиціями фемінізму, які заступають Джермейн Грір (Germaine Greer) чи Глорія Стайнем (Gloria Steinem). Поетичний фемінізм Давидовської позбавлений софістичної емансипації. Її фемінізм — це тільки несміливий голос жіночої скарги на гірку долю, — голос збірної, «до вечора прикутої» жіночости, затурканой психологічним комплексом первородного гріха та терпкими, безвиглядними, побутовими умовами.

Основну засаду такої ідейно-естетичної позиції поетичного фемінізму Давидовська розкриває в останній строфі триптиха «Пісні Роксоляни». У цій строфі поетеса висловила збірне, оптимістичне бажання жінки: — витримати всі хвили випробувань, перетерпіти всі лихоліття й виконати свій найвищий і найпочесніший обов'язок жінки-матері:

*Я... жінка...
За усі гріхи не знаю більшої спокути,
ніж пережити їх, уздовж
усі шляхи переходити
і сонця схід благословити
мені — до вечора прикутій,
назватись іменем своїм
і немовля своє сповити.*

Уже згадувалося, що у віршах Наталі Давидовської є деякі місця, які насторожують увагу. Тут йдеться про ті місця, де поетеса, можна сказати, вдається до спекулятивних суджень у сфері християнської віри і віри взагалі. Такі місця в її поезії не додають «філософічності» віршам, а навпаки, — знижують їхню змістову вартість. Це видно, наприклад, в наступних уривках:

*Надія на спасіння, Боже правий!
Хто вигадав цю милість чи оману?*

.....
*Цвіло сухе бадилля, і надія
гортанно висповідувала весни,
І в сьомий день
збувалася Неділя:
хтось воскресав!*

*Як просто і жорстоко
світ відкупився вигадкою притчі.*

У збірці «Сад вічності», у так званих «псалмах» («Псалом другий»), поетеса в абстрактній аргументації нехтує сенсом дистанції у традиційних співвідношеннях земних й надземних понять віри, коли ставить питання:

в чийй ти, Боже, явишся подобі?

Це, здається, ще один приклад простої аперцепції: — залежності мислення від попередніх життєвих навиків. Чи може це тільки «зухвалість новаторства»? Ось другий приклад:

Себе помилуй, Господи!

Давидовська тут, як видно, своєю недоречною інвокацією, висловленою в наказовій формі — не тільки спрощує поняття найвищих начал віри, але й доходить до межі святотацтва. Адже ж дві тисячі років генії різних рас і континентів возвеличували ту абсолютну велич християнства своїми найкращими творами: архітектури, образотворчого мистецтва, музики, поезії та філософських трактатів. І якщо ця, за висловом нашої поетеси, «вигадана притча» проіснувала двадцять століть — то, легко кажучи, справді треба мати творчу сміливість, щоб нехтувати такою багатовіковою загальнолюдською традицією. Правда, у світовій літературі можна знайти імена поетів і прозаїків, які у своїх творах вдавалися до сатиричних зображень церкви (як інституції) та підкреслювали негативні прояви клерикалізму (Goliardic Verse, легендарного єпископа «архипоета» Голіас-а; Дж. Боккаччо, «Декамерон»; В. Блейк, «Лондон» та інші.). Трапляються також і алегорично-сатиричні трактування біблійної історії (Дрейден, «Absalom and Achitophel»). Але в тих творах усе таки збережена виразна морально-етична дистанція між звичайними земними і вищими абсолютними поняттями.

Треба також відмітити, що поетеса у своїх віршах просто перенаголошує комплекс гріховного начала. Вона вдається до жорстокого самообвинувачення, складаючи всі гріхи землі на жіночу половину людства:

*Я — гріх Землі
Я — суть її терпляча...*

Комплекс «надкушеного яблука» в неї настільки всеобіймаючий, що охоплює навіть далекі ясні зорі:

А на небі і зорі грішні...

Дещо іншою тональністю озвучена «тема гріховна» у «Причті про жіночу вірність», в якій поетеса відступає від пригнічуючого комплексу самообвинувачування. Вона натомість влучно, з динамічним налетом, передає сцену побутової драми:

*А серед літа вибив двері грім.
Стояла вірність боса і зникана,
«Я — зрадила», — кричала навздогін.
А він махнув: «Таке твоє покликання...»*

Але у вірші «Шепіт в собі...» вона знову повертається до того давнього «таємного гріха», який, причаївшись, сидить в жіночій натурі віками:

*Коханий спав, народжувався світ,
і грішно пахли яблуком долоні...*

У наведених рядках «гріх» переходить у почуттєво-позитивну естетичну категорію, яка підкреслює собою вже іншу, природньо-інтимну, сторону людських взаємин. Поетеса з легким іронічним натяком розкриває той спадковий архетипний інстинкт жіночости, який підсвідомо, згідно доводів психолога Карла Юнга, збуджує фантазію й породжує ідеї.

Підходячи до кінцевих висновків, слід зазначити, що багато віршів Наталі Давидовської переповнені похмуро-пригнічуючими образами. Ті її похмурі вірші з ілюстраціями надумано-претенсійної символіки трьохкрилої птиці, птахориби, голого людського тіла перед площиною з вістрями ножів чи мечів, жіночих постатей з похиленими головами серед черепів під склепіннями якогось «потойбіччя» — все це разом узятє виявляє собою посередню версію занепадницького абстракціонізму, який має мало спільного з поняттями, з якими асоціюється слово «поезія». Ось приклад:

*...в зміїних норах — протяги нічні...
Тече трава, наздоганяє пам'ять,
і птахориба плаче на плечі...*

У збірках нема світлих барв. Кругом темне безладдя, серед якого зловісно «кричать брудні ворони», стоять «замшілі брили стін» розвалених храмів. В іншому місці «сутінь спить», «сплять ритуальні жала гадін», «чорний попіл», «шепіт божевільний» і «зморшки болю на чолі».

Поетичні ревеляції навкруги руїни й занепаду знайдемо також і в інших поетів. Наприклад, Валентину Савелюк так само непокоїть «чорна птаха з туманом на крилах», «трухляві хрести» та пророки, які «молитви свої розгубили». А Леонід Талалай у своїх справді мистецьких, глибоко філософських віршах, приглядаючись до тривожного сьогодення, висловлює гірку правду, пишучи: «І мимоволі котиться сльоза» «і нікому сказати, і нічого сказати... і дихати нічим».

Поезія і музика віками розвивалися рівнобіжно й зближено, доповнюючи одна одну. Таким чином римоване слово звучало справді поетично й разом з музикою впліталось в те високе естетично-прекрасне, яке возвеличувало людську гідність і, як твердив Стендаль, «обіцувало щастя». Сьогодні поезія і музика також творяться рівнобіжно, але вони, на жаль, мало обіцяють спраглий людині, яка збагачуючи свій інтелект, у той самий час забувала про духові скарби: про життєрадісний культ соняшної краси, гармонії та людської усміхненої величі.

¹ В. Базилевський, «Імпресії та медитації», *Літературна Україна*, К., 23. 7. 1992

² П. Мовчан, *Літературна Україна*, К., 25. 6. 1992, ст. 4.

³ В. Базилевський, «Імпресії та медитації».

⁴ Є. Сверстюк, «Шістдесятники і Захід», *Літературна Україна*, к., 18. 6. 1992

КАРТИНИ НА ТЕМУ АПОКАЛІПСИСА ЛЕОНІДА ПЕРФЕЦЬКОГО.

(До 100-ліття з дня народження маляра)

Павло Попата

Торонто

Апокаліпсис — з грецької мови означає «одкровення» або «об'явлення» — це остання книга Нового Завіту, написана під час панування імператора Доміціана (81-96) приблизно 95 року нової ери на острові Патмосі, куди "за слово Боже" заслано Йоанна Євангелиста-улюбленого учня Христового. Цей найдавніший християнський літературний твір, що замикає біблійний канон, пророкує "кінець світу, друге пришестя Христа" після "страшного суду". Сам автор називає книгу оцю "Пророцтво" або "Одкровення Ісуса Христа", яку до сьогодні вважається найбільш контроверсійною із всіх книжок християнської науки. В ній відкрито передбачення приходу світового лиха. Апокаліптична література була започаткована пророками Єзекиїлом та Даниїлом, для поширення її в середовищі давніх жидів, зокрема між мешканцями печер Кумран у другому столітті до народження Христа. З початком християнської ери появилось багато творів апокаліптичного характеру. Проте, в Новому Завіті за канонічну визнано тільки одну апокаліптичну книгу, автора якої слід вважати Йоанна Євангелиста, що на той час був славним і впливовим, та творцем тексту четвертої Євангелії. Як зміст, так і тема книги "Одкровення", були із самого початку появи у першому столітті після народження Христа дуже хвилюючими.

Роздуми багатьох мистців над Апокаліпсисом дали поштовх для створення ряд картин на цю тему. Наприклад, твір "Останній суд" Михайла Ангела (Michelangelo), був виявом його уяви про прихід "кінця світу", а головню, про кінець існування людини на земній кулі. Перші апокаліптичні ілюстрації появились в різних виданнях текстів морального навчання вже початком IX ст. а коментарі до них писали монаші угруповання в Іспанії з кінцем X століття. В середині XIII ст. апокаліптичні мініатюрні рукописи (manuscripts) почали набирати величезної вартости, як люксові предмети-шедеври.

Відомий маляр Леонардо да Вінчі також присвятив темі Апокаліпсиса свій твір "Останній суд". Незадовго після нього появилась се-

рія 15 дереворізів двадцятишестилітнього графіка Альбрехта Дюрера у 1498 році, які під час життя мистця та й після його смерті стали на стільки авторитетними, що жоден майбутній мистець не зміг би їх зігнорувати. Навіть у XX ст. праці Дюрера стали мотивами в центрі уваги з поміж інших візців образотворчого мистецтва.

Апокаліптичні твори були створені різними мистцями в скульптурі, фресках, мозаїках та навіть фільмовими продуцентами. Часто їх зустрічаємо на сторінках старих псалтирів із псалмами та біблій різноманітного видання. На цю тему появились ілюстрації в ранніх грецьких рукописних книгах, латинських, англійських, французьких, німецьких, еспанських та в інших мовах.

Леонід Перфецький

Не зайво буде додати імена інших більш відомих ілюстраторів графічної техніки, що присвятили свої твори темі Апокаліпсиса. Ось вони: Лукас Гранах, Джін Дувет, Джерард фон Гронінген, Стефано Делла Белла, Бенямін Вест, Вілям Блейк, Джон Мартін та інші. Апокаліптичні натяки знайдемо і в прозових творах таких письменників: Данте Аліг'єрі, («Божественна комедія»), Федір Достоєвський («Ідіот»), Катерина Портер («Блідий кінь-Блідий їздець»), Ернст Толлер («Трансфігурація»).

Автором кількох мистецьких картин на тему Апокаліпсиса слід вважати молодого маляра Богдана Вандяка, який тепер живе в Торонті, Канада. Його виставку малярських творів цінителі мистецтва мали змогу бачити у приміщеннях галерії Канадсько-Української Мистецької Фундації (КУМФ) у квітні 1992 року.

Серйозними малюнками на тему Апокаліпсиса св. Йоанна Євангелиста виявилися твори відомого маляра, передусім баталіста, **Леоніда Перфецького** (1901-1977), людини, яку також цікавили всякі пророцтва. Як унікальна постать в українському мистецькому світі, вийнятоково скромна, проте смілива у боротьбі в рядах Армії Української Народньої Республіки, якій вже тоді царська Росія, а пізніше червона Москва, підготувала Апокаліпсис. Під час свого трудолюбного життя, передусім на еміграції у Монреалі, Квебек, звідки він бачив Україну в совєтському ярмі, зродилася в маляра думка зобразити майбутнє страждання людства у большевицькій імперії та після її розпаду суд

Кінь білий, а на ньому Смерть (VI, 8)

над її злочинами. Серію цих кольорових малюнків небуденний маляр створив у 1970-их роках, як зразок містично-релігійної науки спрямований для того, щоб народи у складі Советського Союзу повірили у прихід зла під час існування імперії зла. Так само, як одкровення написане для тогочасних людей і одночасно для всіх грядущих поколінь, Л. Перфецький зробив те саме. Він намалював ці картини з метою пригадати людям не вірити московській імперії та у поклоніння її безбожницькій науці. На тлі вбогих умов життя народу в комуністичній системі, автор циклу творів змальовує переслідування, які спіткали українську націю та її Українську Церкву. Тут можна ствердити, що мистець вірив у те, що Українська Церква стане переможною. Як віруюча людина, творець релігійного малярства, він був глибоко переконаний у те, що перемаже Христос над Сатаною, бо Ісус — "Альфа і Омега", початок і кінець. Тому збірка малюнків Леоніда Перфецького починається саме із цією назвою. Подиву гідні й наступні ескізні композиції мистця, якими дає нам до відома про жахливі події на землі, котрих не можна зрозуміти без розуміння того, що діється на небі. В них йде мова про зломання Агнцем Божим, тобто Ісусом, котрий сидить на небесному престолі, сімох печатей. Чотирьох вершників на білому, рижому, чорному конях з натягнутим луком у першого, з мечем у другого, з вагою у третього та Смертю на четвертому жовто-білому коневі, Перфецький зобразив як післанців із небес на землю,

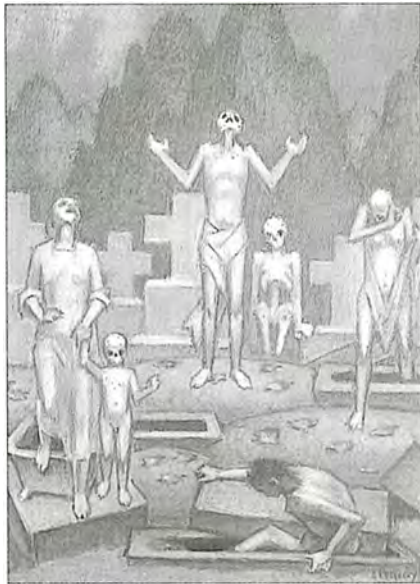
щоб вони безбожний люд брали на вагу, вбивали, перемагали над ним та перетворювали його на смертників, які далі вбивали б грішників.

Шостий і сьомий твори із серії малюнків наповнені живими жертвами душ, котрим дано білу одіж для того, щоб і вони чекали в ній на чергу своєї смерти, як рівно ж і трагедією великого землетрусу, затмінням сонця, повалених будинків та мертвих рабів усяких. Повище згадані епізоди руйнування небесними силами на земній кулі відбуваються на підставі відкриття Агнцем шістьох перших печатей із Глави 6 та рядків 2, 4, 5, 8, 11 і 12 у книзі "Одкровення".

Поруч того, що мистець намалював досі із цієї серії, нас найбільше цікавлять малюнки, що він їх виконав до тексту Глав восьмої і дев'ятої, де говориться про сьому печать і сім ангелів. Всі вони стоять перед Богом із сурмами в руках і готуються трубити, тобто, за вказівками Всесильного, посилати кару на землю, на людей, способом граду і вогню змішаних кров'ю, великою вогненною горою палаючою немов смолоскип, зорею великою, що своїм падінням на подальшу третину річок і джерельних вод і властивостями полину-гіркоти, труїла їх, наслідком чого померло багато народу. На цьому місці Перфецький, що створив такі кошмарні картини Апокаліпсиса, хіба передбачував величезні проблеми в недалекому майбутньому ядерної технології. Доказом того є ядерна трагедія, що сталася кінцем квітня 1986 року в Чорнобилі.

Отож, "Об'явлення" святого Івана здійснюються, тільки людині невідомо коли ці пророцтва відбуватимуться. Актуальність теми Апокаліпсиса виражає маляр у таких картинах: "І ті дні шукатимуть люди смерти..." (IX,6), "І я бачив коней із вершниками на них..., а з ротів їх виходив вогонь..." (IX,17), "Ідіть і вилийте на землю чаші гніву Божого..." (XVI,1), "А другий ангел вилив чашу свою на море..." (XVI,3), "Упав, упав Вавилон!..." (XVIII,2), "Одягнений Він в одіж, закрашену кров'ю..." (XIX,13).

Біблійне джерело призвело Леоніда Перфецького до створення одинокої картини з серії, що походить із Євангелії св. Івана, Глави 5 і 28 рядка: "Прийде час, коли всі, хто в гробах, почують голос Його...". В ній збагнемо важливість вираження мистцем серйозної думки та

"Прийде час, коли всі, хто в гробах, почують голос Його..."

глибинної інтерпретації, з якими він підійшов до сповнення свого завдання. Сам цикл малюнків, повних трагізму, стає доказом того, що маляр не боявся експериментувати над їхнім створенням. Вони, як про них сказав Святослав Гординський, "є найбільшим суто мистецьким досягненням Леоніда Перфецького в ділянці релігійного мистецтва". Свідчать про це і його кілька варіантів ілюстрацій виконаних кольоровими олівцями, що доповнюють згадану серію, а головню, чотирьох їздців на конях.

До речі, коней Перфецький малював з великим захопленням, бо їхня форма, складна анатомічна побудова та кожен їхній рух є складовою частиною творчого вияву у багатьох його картинах. Під час Визвольних Змагань він же ж командував кінною сотнею, жив з конем, постійно з ним товаришував, тому й він залишився у зоровій пам'яті мистця на постійно. Особлива вартість рисунків до Апокаліпсиса Перфецького спочиває в тому, що в них помітні сліди кубізму-напрямку в мистецтві, який Перфецький прийняв працюючи в ательє Андре Льюта (Lhote) в Парижі у 1925-27 роках. Цей стиль та його засоби дозволили авторові цього циклу студійних праць мішаної техніки (акварель, кваш, пастелі) надати їм геометризовані форми та упрощеними лініями збагатити їх абстракцією, динамізмом та емоційністю у противагу реалістичній традиції засвоєній ще як студент у Краківській академії (1921-1925 рр.).

Колекція картин малих розмірів (36 x 24 см) тепер знаходиться в збірці Українського Музею в Нью-Йорку, яку подарували Христина і Юрій Перфецькі у 1988 році.

ДІЯЛЬНІСТЬ УПА У ПОЕТИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЯРА СЛАВУТИЧА

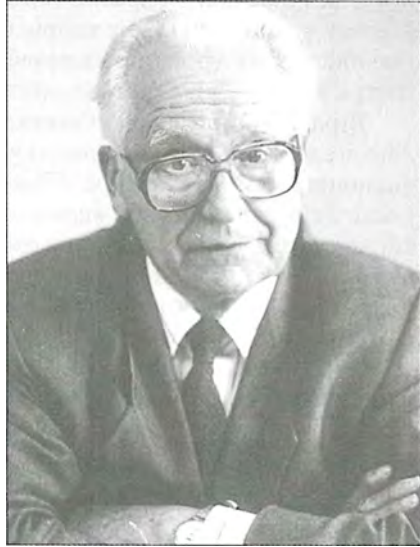
Іван Немченко

Херсон

Українська Повстанська Армія вписала славні сторінки в історію визвольної боротьби нашого народу. Але ще недавно на теренах колишнього Советського Союзу це підпільне збройне формування вважали злочинним і ворожим. Тож діяння упівців або фальсифікували в тодішній історіографії, або ж просто замовчували. Адже в соціалістичній Україні, як це не безглуздо, національних героїв оголошували зрадниками, а найжорстокіших нелюдів, катів рідного краю оспівували у піснях. Лише в добу незалежності з'явилась можливість донести до мільйонів правду про УПА, і цій меті слугує чимало наукових праць, мемуарів, художніх творів, запропонованих представниками діаспори. До них долучаються й численні публікації автури з материкової України, серед яких особливо виділяються свідчення безпосередніх учасників бойових дій.

Художній літопис боротьби УПА з німецько-фашистськими загарбниками і сталінськими україноненависниками репрезентовано в доробку багатьох мистців. Досить назвати хоча б такі імена: Іван Багряний, Андрій Легіт, Петро Василенко, Марта Гай, Марко Боеслав, Степан Хрін, Леонід Полтава, Богдан Бора, Олекса Веретенченко, Лариса Мурович, Микола Верес, Іван Хміль... Як стверджує один з них, «у віках не загине наш чин: Дух борців порива до вершин» (Легіт Андрій. «Калинові шуми». Вибрані поезії. - К.: «Укр. письменник»; Вир, 1994. - С. 109). Дійсно, подвиги упівців невмирущі. УПА увібрала цвіт нації, вірних синів своєї землі, одержимих високою ідеєю. В цій армії, за словами поетеси, «напружена в тілі народньому сила З'єдналась одвічним спорідненням крові» (Мурович Л. «Напередодні боїв», Визвольний шлях. - 1995. - Річник XI VIII. - Кн. 5. - С. 578).

Протягом уже кількох десятиліть розробляє тему УПА у своїй творчості відомий поет, учений, дослідник, мемуарист Яр Славутич,

Яр Славутич

котрий за війни належав до Чернігівської Січі, зцементованої з колишніх бійців Червоної Армії, перейнятих ідеєю вільної України. Подвижництву упівців він присвятив як ліричні («Нами снили поліські пущі...», «Пам'яті Тараса Бульби-Боровця», «Шухевич», «Сеник» та ін.), так і ліро-епічні зразки (поеми «Донька без імени», «Моя доба»). Характерною рисою цих творів є органічне поєднання громадянських і особистих настроїв, вияскравлення активної життєвої позиції героя, гостре відчуття ним свого патріотичного обов'язку, визвольної місії.

Вірш «Чернігівські січовики» (1942) тематично пов'язаний з долею згаданого вже військового утворення, яке згодом сам автор назве «північною ланкою дужої УПА». Побратими Яра Славутича з чоти імени Гетьмана Мазепи, керовані ненавистю до гітлерівських окупантів, вступили в нерівний бій з ворожою колоною. Це сталося 12 червня 1942 року. Сміливці загинули, але назавжди залишилося в народній пам'яті як «непокори сини». Епічний опис бою («О, як довго долина гула! Німаків розметавши дотла, Кай Десни, у розмай ковили, Всі до одного ви полягли») автор поєднує зі щемливою картиною чекання на синів сумними матерями та батьками. Це додає творові високого трагізму і патріотичного патосу. Елегійно-скорботний настрій підсилюють риторичні звертання: «Гей, вітри, відчайдухи віків, Не тривожте костей вояків...», «Не гудіть, не шуміть, ясени!» (Славутич Яр. Твори у 5 т. - К.: «Дніпро»; Едмонтон: «Славута», 1998. - Т. I. - С. 92). Вимальовується гармонійна картина, що символізує нерозривну єдність поляглих героїв і рідної землі.

Цей же мотив глибокого закорінення українських повстанців у національний ґрунт відлунює в поезії «Нами снили поліські пущі...» (1944), де потверджується спадкоємність визвольних потенцій у народі, що подивував колись світ Запорозькою Січчю. Поява новітніх лицарів закономірна й вимріяна. «Поліські пущі» й «гайдамацькі яри» дочекалися сміливців, що гідно продовжили справу княжих ратей і героїв Козаччини та Коліївщини, неподоланих бранців Берези Картузької та Соловків. І вони, довгождані, приходять, «Подолавши пекельний шлях», присягнувши Україні на вірність і самопожертву: «Земле люба! Долини отчі! Це ж по вас на повстанський клич Пробоеві проходять сотні — Як воскресла з руїни Січ» (I, 103). У дусі народнього епосу виступають вояки УПА «від Чернигова до Чернівців, 3-під Лугані за гордий Львів», розширюючи зону своїх дій на всі етнічні простори українців. Повсюдно і гучно «кипить упівців Розбуялий, відплатний гнів», пробуджуючи в серцях співвітчизників гідність і волелюбність. Твір закарбував монументальні риси героїчної доби, котра не могла не породити людину-подвижника, «незаного вояка» (Олег Ольжич), для якого радісно і почесно віддати життя за Вітчизну: «Красний часе! Немов по бруках, Важко-дужа гуде стопа Войовничих, бронзоворуких, Повнозбройних борців УПА» (I, 104). Патетично і водночас просто й щиро звучать слова упівців, що сприймаються як

афористичні: «Нам — визвольникам України — Не приречено умирати!» (I, 104).

Потужний ліричний струмінь притаманний творам Яра Славутича, присвяченим найбільш скорботним моментам з його воєнного життя: втратам своїх рідних, друзів і побратимів по боротьбі. Відомо, що перша дружина письменника Уляна разом із одностаттєвим немовлям була живцем спалена есесівцями в одному з поліських сіл. Ця трагедія відображена в поезії «Глибокий жалю, невимовна мста!» (Пам'яті спалених Доньки й Дружини, 1944), та в поемі «Донька без імени» (1945). Особисте горе героя-упівця в цих творах тісно переплітається з болями всього народу, запалює вояка священним почуттям помсти над ворогом-нелюдом: «Та будь жива, повстанча куле! Дзвени, прославлена в піснях! Це ти прапрадідне минуле Будила в нетрявих лісах. Це ти на подвиги водила...» (2, 31). Поет майже дослівно аплікує названу поему рядками з листівок-летючок, що поширювались упівцями з метою пробудження національної самосвідомості українців, їхньої готовності боронити батьківські землі — край князів Данила і Володимира.

Доля УПА та її рядових бійців є одним з об'єктів зображення в автобіографічному ліро-епічному полотні Яра Славутича «Моя доба», над яким письменник працював понад два десятки літ (1957-1978). Ця поема складається з 625 октав (тобто з 5 тисяч рядків). Діяння Української Повстанської Армії відтворені в трьох розділах (піснях): «Григорій в армії», «Теліга в Києві», «Рейди УПА». Герої поеми, наче легендарні витязі з народного епосу, сходяться у двобої з лиховісними силами, що «вп'ялися в тіло України». Ці носії зла — «два хижаків», «хитрюга Сталін — Гітлер-маніяк». На два фронти, проти західних і східних «круків» і «неволі шуляків», піднімаються упівці, яких надихає «орлина радість», надія на торжество української справи: «Надхненні правдою, похідні групи! Жертовні дії ваших перемог Несли на Схід — через московські струпи — Визвольні поклики боїв, тривоги...» (2, 135). Воякам УПА є з кого брати приклад, адже і давня й нова історія України підносить на п'єдестал народньої шани стількох національних героїв, прославлених месників. Їхні величні діла кличуть до подвигу й самопожертви в ім'я рідної землі: «Волає край вугілля і пшениць — І воскресають Довбуш, Кобилиця. Бандеру, Мельника й Чупринку ниць Не покладе й навальна вогневиця!» (2, 136).

Яр Славутич оспівує ратні діла безіменних бійців УПА та їхніх керманичів і надхненників — Олега Ольжича й Тараса Бульбу-Боровця, Позичанюка й Дацька, Шандрука й Долуда... Їхня мужність і відвага свідчать про безсмертя і нескореність народу, чий «не міліють невичерпні надра». Як і в поезії «Нами снили поліські пущі...», у «Моїй долі» автор підкреслює всеукраїнський соборницький розмах дій упівців, одержимих прагненням до перемоги над ворогами: «Від Сяну й Тиси по Кубань, Дінець, Від плес Лиману до Десни шумкої Стоять залоги,

волі рішенець» (2, 135). Сама природа України стає пліч-о-пліч із повстанцями, співпереживає з ними, додає снаги й витривалости. Красномовна поетична формула («І скрізь радіє кожна деревинка, Де йде з упівцями Тарас Чупринка») підтверджує нерозривність інтересів вояків УПА й поневоленої батьківської землі.

Славлячи патріотів-українців, Яр Славутич зачіпає й таку болючу, трагічну струну, як історія дивізії «Галичина». Ні, не туди, не на службу до фашистів мали б іти сміливці-юнаки, захоплені ідеєю відновлення державности, стверджує поет. Адже «чи то московський, чи берлінський світ — несуть неволю, нищення і гніт» (2, 138). Ні в плянах Сталіна, ні в плянах Гітлера не значилась незалежна Україна, тож мрія про неї лишилась ілюзорною. А її носії «в чужих мундирах і в чужих шоломах» погинули під Бродами. З гіркостою говорить автор про цю трагедію: «Нової нації найкращий цвіт Про самостійність хороводить міт. О новочасні, українські вої! За що ви славно в битві полягли? Вас німці зрадили, не давши зброї, Свої ганьблять вас патокою мли» (2, 136-137). Яр Славутич свідомо протиставляє ці різні військові формування, віддаючи явну перевагу УПА як виразниці волі народу - борця і проти фашизму, і проти комунізму. Характерно, що ряд українських діячів, що пов'язували з фашистською навалою на Советський Союз намір відродити незалежність свого краю, переконавшись у безперспективності цього, стали організаторами й надхненниками УПА. Такий шлях обрав зокрема Роман Шухевич (він же Тарас Чупринка), очоливши цю армію.

З несхитним пієтетом ставиться Яр Славутич до упівців, виписуючи їх колективний портрет. Це «самопосягати, славні вояки», які мужньо й послідовно ведуть боротьбу проти «зла з московської руки», «берлінських гвалтів», «польської потали». Мимоволі у поета з'являються асоціації з Франковим «вічним революціонером». Герої УПА — це «новітніх подвигів січовики», це «вічний дух, нестримний і рвацький». З діяльністю упівців Яр Славутич пов'язує мрію про «державно-творчий нації розвій», адже на цій землі «не вмирав ніколи богатир». Пророчо зазвучали пристрасні слова співця-воїна: «Охлюпуєсь хвилями, ставна Одесо! Берись, Херсоне, до міцних вітрил! Напружуй, Керчу, призовське плесо! Блакитна Ялто, не приземлюй крил! Москви сваволя вниз, довготелесо, У злій злобі вганяючись у пил, Впаде...» (2, 149). І так сталося 1991 р. Яр Славутич наголошує не лише на всеукраїнському обширові дій повстанців, а й на їх міжнародньому резонансі. Відвага та успіхи упівців вражають не тільки уяву співвітчизників, а й чужоземців, зачудованих масштабами всенародньої боротьби на Україні. Рядки поеми звучать як гимн. Це величний славень на честь достеменних подвижників: «Живи в поемах, легендарна поро, Ознаменована борцем УПА!» (2, 157).

Пам'ять про героїв Української Повстанської Армії не раз відлунюється і в творах Яра Славутича останніх десятиліть. Так, у 1981 ро-

ці, коли в Україні, здавалось надійно похована слава подвижників, він пише вірші-присвяти діячам УПА.

Поезія-епітафія «Пам'яті Тараса Бульби-Боровця» (1981) закарбувала незабутні риси «меткого керманича», який плекав усі «чесноти провідничі», «стрілецький звичай», «дух січовиків». Автор певен, що традиції цього відважного упівця продовжать «героїв подвигу нових віків».

У вірші-монологі «Шухевич» (1981) його син згадує добрим словом керманича УПА, зве його своїм «татом», «рідним батьком». Образ знаменитого генерала нетлінний, а його духовна сила живить енергією подальші покоління борців. Ліричному героєві твору, що співвідноситься з особою самого автора, «войовничий, Повитий славою, безсмертний дух» Романа Шухевича став життєвим дороговказом, спонукою до служіння Вітчизні. Поезія написана білим віршем, що додає їй урочистости, піднесеного настрою, адже справа народнього улюбленця триває в ділах спадкоємців.

Світла постать Р. Шухевича, образи його побратимів і посестер по зброї та по духу репрезентуються і в вірші «Сеник» (1981), присвяченому відомій підпільниці — «самопосвятній Лесі». Автор насичує текст дієсловами, що передають нестримний рух, дію, ходу героїв до своїх перемог, ходу у вічність. «Ідуть упівці з рідних Нагуєвич, Ідуть із Холму, йдуть із-за Дніпра. Махнув правицею Роман Шухевич — і б'є у дзвони Київська гора» (I, 288) — ця велична картина своїм епічним розмахом перегукується зі зразками наших народніх дум та історичних пісень XVII ст.

Твори Яра Славутича упівської тематики візначаються художньою переконливістю та історичною правдою, розвінчують численні міти та фальсифікації советської доби. Виховний і пізнавальний потенціал віршів і поем співця очевидний і безперечний. Їх лейтмотив — єдність подвижників і народу, потреба у продовженні героїчних традицій минулого в нашій сучасності, щоб процес творення незалежної соборної України став незворотним та успішним.

(Іван Немченко:
кандидат філологічних наук, доцент Херсонського державного
педагогічного університету)

«Я ЗРОЗУМІВ, ШО МОЄ ЖИТТЯ НЕ БУЛО ДАРЕМНИМ»

СПОГАДИ ФЕДОРА ГЛИВИ, ВОІНА УПА

Мій батько народився 1875 р. в селі Пашова Сяноцького повіту. Там же народилася і моя мати 1883 р. Вони побралися 1900 р. і виїхали на роботу до Америки. Повернулися 1913 р. з трьома синами. Стефанові було 7 років, Іванові — 5, а Миколі — 2 р. За гроші, зароблені в Америці, батьки почали будуватися, але війна перепинила це діло; батька взяли в австрійську армію, він потрапив у російський полон і повернувся додому аж 1919 р.

У полоні він пережив багато різних пригод, про які нам розповідав пізніше. Згадував, що деякий час працював у козака біля Вороніжа і той козак показував йому посередині міста хрест, який був границею між «кацапами» і «хохлами». Той хрест, — він казав, — «кацапи перевернули і посунули кордон на 300 км. на «хохляцьку» землю. Батько розповідав, як примушували українських дітей на Вороніжчині говорити російською мовою. Він також згадував свого друга Петра, що був родом із сусіднього села і також перебував у полоні, друга, якого вбили червоні ленінські гвардійці за те, що не хотів їм віддати 20 копійок своєї зарплати.

Повернувшись у рідне село, батько добудував хату, купив у поміщика землю, господарював. Тепер він постарався ще о трьох синів, а саме: Федора (1920), Дмитра (1924) та Йосифа (1928). Цей наймолодший наш брат Йосиф загинув як вояк УПА 1945 р. Батько працював тяжко в Америці і тяжко трудився дома. «Хто працює, той має», — любив він казати. І справді він мав усе, що треба було для прокормлення нашої сім'ї. Жили ми добре.

Оте наше добро, здобуте мозолями батьків, стало для нас великим горем, як прийшли «вислободителі» 1939 року. Батька називали «кулаком», «ворогом народу». Він пережив владу Сталіна, а потім і владу Гітлера. 1944 року його знову «вислободили» і тут же передали іншій владі — владі «Народної» Польщі. 1947 року під час «Акції Вісла» мого батька вигнали силоміць із рідної хати, перевезли на поморанські піски, в село Стовенціно, дали йому там півхати, а в другій половині хати були хліви польського господаря. Там здохла його єдина живителька — корова і тоді він придбав козу, бо ж потрібне було молоко для внуків, які перебували з ним. Помер він з голоду і з жалю 1952 р., а мати ще помучилась і вмерла 1957 р.

Село Пашова мало 280 господарств. Там жило приблизно 300 родин. За національним складом там було 275 українських родин, які до 1939 р. писалися «руснаками», 15 польських родин, званих «ляхами»,

єврейських родин, яких називали «жидами». Поміщицькі родини (жидівські) 1939 р. втекли від советських «визволителів» до Польщі. Вони мали в Кросно нафтодобувні свердловини. Поляки з Пашови, Ридель і Сосновський, які організували в нас «шляхту загородову», викрикували на нас «русінське свіне», були забрані разом з родинами і вивезені «товаріщами» на «білі ведмеді». Таксамо забрали більшовицькі зайти наших кооператорів Миця Басараба і Терепенка, які вели «війну» проти корчмарів, піднімали національну свідомість українців.

Вже 1940 р. почалася колективізація. Хтось убив голову колгоспу. Казали, що то «баптисти» його застрелили. Тоді заарештували в Пашовій 18 осіб. Половина з них не повернулась. Вони були замордовані у Самбірській в'язниці разом з кооператорами. Багато хлопців з Пашови було призвано до Червоної Армії. 1941 року почалась війна. З фронтовиків повернулось додому після війни дуже мало, 5-6 осіб. З УПА так само майже ніхто не повернувся. Молодь Пашови тих часів уся пропала.

За німецької окупації в Пашовій урядували «фольксдойчі», поляки із Сілезії. Найвідоміший у нас був Созанський, який організував на колишньому маєтку поміщика (єврея) «Ligenschaft». Він повідбирав корови у бідних людей. Один з таких бідняків наших, Іван Сорока, хотів узяти свою корову на певний час на своє обійстя, і тут на нього напали «гестапаки», забрали корову, а його відвели до табору смерті. Туди ж забрали і нашого єврея Гусера, який приймав молоко в сільській молочарні.

«Фольксдойчі» говорили польською мовою. Вони мали в своїх руках всі уряди в Сяноці. Вони виконували плян вивозу молоді на примусові роботи до Німеччини на 120%! З Пашови вивезено до «Reichu» понад 200 осіб. Забирали людей з кожного дому по одній особі, а подекуди — і по дві особи. Мало хто повернувся з Німеччини. Одних советські вояки транспортували просто до Казахстану, інших зупиняла Міліція Обивательська, грабувала і не допускала до рідних домівок.

Почалося наше життя в «Народній» Польщі. До війни ми жили з поляками в Пашовій у злагоді. Ми мали конфлікти лише з двома польськими родинами — з Ридлями і Сосновськими. Поляки були посвоєчені з українцями. Вони ходили до греко-католицької церкви, святкували наші свята і свої римо-католицькі празники. Вони говорили чи, як ми казали, «бесідували пашівською мовою». 1947 року під час «Акції Вісла» їх разом з нашими людьми виселили на Померанські Землі. Щоправда, залишилися в Пашовій лише дві польські родини — Шостак та Колодзеї, чий сини служили в Міліції Обивательській. За якісь заслуги залишились у нашому селі також дві або три українські родини. Але та Пашова, яку я пам'ятаю з малих літ, зникла.

До школи я почав ходити 1927 року. В 1934 році закінчив семилітку. Моїми вчителями були поляки. Пані Робачевська вчила нас співати польських патріотичних пісень «Nie bedzie german plut nam w

twarz» — ота пісня запам'яталася мені на все життя. Не дивно, отже, що і в мене зродився «мій патріотизм». Я поклявся в душі, що не дозволю, аби «герман» чи поляк плював у моє обличчя.

У Пашовій була школа плянеристів, що мала свої ремонтні майстерні, де велось теоретичне і практичне навчання. Там я працював три роки (1936-1939). У польському колективі я збагнув, що як «русин» мушу займати другорядне місце. Мене ображали і принижували мої колеги по роботі. Якщо я хочу бути рівним з ними, то — пропонували вони — мені необхідно перейти в католицьку віру і змінити національність, тобто стати поляком. 1930 року у Пашовій побудували школу. Прийшов новий директор Дум'як Михайло. З дітьми він розмовляв тільки польською мовою. Займався садівництвом. Його дружина, пані Лебішак, розмовляла по-українськи і вчила нас «руську мову». Була то не літературна мова, а галицька говірка.

З приходом «освободителів» у вересні 1939 р. я довідався, що Дум'як був родом із села Нагуєвичі, по матері навіть «кузин» Івана Франка. За його ініціативою школу в Пашовій розширили. Кількість учителів з 4-х збільшилась до 13-ти. Тобто утворилася неповна середня школа. Була можливість учням, які недавно закінчили початкову і середню освіту, довчитись, одержати свідоцтво за десятилітку. Я використав цю можливість і склав іспити за середню школу.

1940 року мене призвали в Червону Армію. Я потрапив на полігон в Добромилі, Яворові, а пізніше — до Кам'янки-Струмилової. Там була початкова школа плянеристів. Була техніка — 4 трактори, 1 комбайн, 2 літаки «кукурудзяники». Нас вчили обслуговувати цю техніку, стріляти з російських двохметрової довжини карабінів. На політгодинах викладався предмет «Сталінська конституція». Ми щодня марширували надовкола своїх бараків і співали «Еслі завтра война».

Війна справді почалася «завтра». Тобто 22 червня 1941 року. Високе начальство повтікало. Менше — повело нас «вперьод - на Запад!» Все змішалося — «бойци», кіннота, гармати, цивільні люди. Уздовж дороги лежали мертві і поранені. Тиждень тривав отакий «фронт», а далі — похід в другу сторону — на Схід. Але там, перед нами, на Сході вже був «герман».

Перші полонені. Тепер ми знову йшли на Захід. Я — в таборі полонених у Перемишлі. Тяжкий голод. Інспекції полонених. Німець наказав комсомольцям виступити вперед. Потім запитались, хто знає «Отче наш і Богородице діво». Я знав. Мене відпустили додому і наказали зголоситися на Орткоманді. Пішки я пройшов 70 км. і за 3 дні був уже дома. Я не пішов до «Орткоманди», яка знаходилася в Сяноці, а зголосився до Українського Допомогового Комітету. Голова Комітету Біланюк та інспектор українських шкіл організовували набір учнів до гімназії в Ярославі і до Учительської семінарії в Криниці. Я вибрав семінарію і до червня 1943 р. здав іспити за 4-ри семестри. Я мав право вчителювати і вибрати собі село, де бракувало вчителя. В червні 1944

р. советські партизани з'явилися з наших околицях. Я повернувся до Пашової.

Наближався фронт. Советські партизани перейшли через наше село в Карпати. За ними гналися німецькі жандармські підрозділи. В липні 1944 р. до Пашови прибула сотня УПА. Заквартували стрільці по хатах. 20 фірманок довели в Пашову провіант із магазинів нафтокопальні Ропенка. Кожному господареві дали по мішкови муки. Було наказано напекти хліба і насушити сухарів. УПА готовилась до тяжких боїв.

Советський фронт наближався. Сотня УПА відійшла на південь. Сухарі були змагазиновані на горищі церкви. Німецькі війська окопалися на гребені Солонських гір. Пашова опинилось в руках советів. Німці тримали під контролею залізницю від Устрік до Сяніка, били з гармат по Ділові та Границі, де були «закопані» совети.

Приїхав «большой командір» і сказав «здесь Польща». Почали призивати до польської армії. У Пашовій урядовав військовий комендант. Був наставлений солтис, поляк К. Сливка. Він узяв мене в помічники, бо ще за «перших советів» ми працювали з ним в сільській раді. Тоді секретарем сільради був Яровецький, а я допомагав йому робити список кіз та курей...

У волості Ропенка утворився уряд з війтом на чолі. Поляки не хотіли йти до армії. Появилось багато дезертирів. Вони ходили по селах і займались грабіжництвом. В листопаді 1944 р. якийсь капраль із Загір'я зібрав з цілого повіту МО (Міліцію Обивательську) і ця банда напала на Пашову. Пограбували село, долішню частину спалили. Фронт стояв у Карпатах. Советські командири вимагали щодня провізії для армії. Солтис не витримав і склав із себе повноваження. Я також покинув службу в сільському уряді.

Настала для мене пора вибору. Йти з бандами МО грабувати своїх людей або податися в ряди Самооброни. Я вибрав друге, своє, рідне. З початком 1945 року в нашому селі діяла добре зорганізована боївка Служби Безпеки ОУН і СКВ (Самооборонні Кущові Відділи). Волоцюги і бандити з Міліції Обивательської в Пашову не показувались.

По облавах, які були проведені в березні-квітні 1945 року «Червоною Мітлою» (Советською Армією) я відійшов у лемківські терени, де ще перед «фронтом» коротко працював у шкільництві. Я зголосився в районного (псевдонім Сяновий), який сконтакував мене з надрайоновим Остапом і політвиховником Вернигорою.

Вони призначили мене політвиховником, тобто пропагандистом культурно-освітньої праці в першому районі.

Мій терен був дуже небезпечним, оскільки знаходився при советсько-польському кордоні. На нашій стороні совети вже мали сексотів, які подавали світлом у ночі, а в день вивішеною білизною знаки про нас, боївкарів і воїнів УПА. Енкаведисти, повідомлені з нашого берега сексотами, ганялися і за мною. Моє псевдо «Соломка». Отже, ходи-

ли, шукаючи мене, советські солдати із залізними тичками, пробивали ними солом'яні скирди і стоги, але Соломки знайти їм не вдалось. Я дуже швидко зникав, опинявся десь під Буковецькою чи Волосятською полониною. Та не всім вдавалось так, як мені. Кущового господарника Нечая енкаведисти витягнули з криївки.

В половині червня 1946 року перший район від Сянків по Кривичку Магуру і Затворницю обсадила дивізія Війська Польського. Розпочалась ще тоді не оголошена, але вже здійснювана «Акція Вісла». Люди із сіл повтікали в ліси, під полонини, на Букове Бердо, а дехто аж на Бескиди. Тягнули з собою корів і кіз.

Методи виселювання були такими. Одна частина Польського Війська заходила в порожнє село, запалювала його і стерегла, щоб усе догоріло дотла. Хати під соломою горіли добре, все оберталося в попіл до підвалин. Друга частина — виганяла з лісу жінок, стариків і дітей. Гнали їх просто до советського кордону. Люди не мали змоги забрати з собою жодного майна, яке, можливо, було закопане біля їх тепер уже згорілих осель. Так, з дітьми і вузликами вони змушені були покидати рідну землю. Хто був пійманий з молоді, був заарештований на місці і звинувачений як «бандерівець». Боївки СБ і Кушова Самооборони уціліли лише в Бескиді і на словацькій стороні.

Наступила реорганізація. Ми перейшли до уцілілих сіл на Середній і Західній Лемківщині.

Тоді в Карпатах доформовувався курінь УПА «Лемко». Третя сотня складалась виключно з хлопців-лемків. Командував сотнею Крилач. Пізніше сотню перебрав під командування Стах, який до того був чотовим у сотні Хріна. Мене призначили виховником сотні. Як я вже казав, моє псевдо було Федь Соломка. У звітах, які надсилав я надрайоновому Вернигорі, я підписувався ще як Богдан Пашович.

У липні 1946 р. сотня Крилача відійшла на вишкіл в околиці Перемішля. Вишкіл проходив під охороною сотні Бурлаки, яка бувала в боях, мала великий досвід партизанської боротьби.

Безпосередньо вишколом керували командири Zenko, Лісовий, Туча, Остап, Буркун, Скала та інші. У вересні наше навчання закінчилось. Ми повернулися на Лемківщину.

Наша сотня мала дев'яносто стрільців. Вона була приділена до спільних дій із сотнею Хріна, в якій нараховувалось сто двадцять вояків. Разом із сотнею Біра ці три сотні творили курінь «Лемко». На Криниччині діяла сотня Бродича, яка таксамо координувала свої дії з нашим курином. Нам допомагали п'ять боївок СБ, а також люди із Кущів Самооборони. Отже, всього нас було понад п'ятсот осіб при зброї. Ми знали своє головне завдання — боронити Лемківщину від польських банд, а далі і від Війська Польського, яке в лемківських селах поводитись гірше за бандитів.

Села горіли. Людей силоміць вивозили або гнали пішки до залізничних станцій. А звідти — до таборів або на советську територію.

Військо Польське жорстоко мстилося на цивільному населенні за наші успішні бої. Безборонні люди, жінки й старики, діти й немічні каліки — всі вважалися ворогами Польщі лише тому, що були українцями. Згоріли тоді села Полонна, Токарня, Одрехів та інші.

В оборонних боях гинули наші стрільці. Але ж було й багато поранених. Їх ми лікували у своїх шпитальках, у підземних криївках, розташованих в недоступних лісах. Сотня Біра свою шпитальку мала в районі Кривицької Магури. Сотні Стаха і Хріна, які діяли в районі Белигород, Команча-Тісна, виходжували своїх ранених у шпитальці, яка була захована в лісах гори Хрещатої.

* * *

Кілька слів про те, як ми були одягнені і в що взуті. Отже, вояки УПА були одягнені в трофейні мундири — німецькі, угорські, польські. Трофейні кашкети легко давалися перешивати в мазепинки. Советські круглі шапки перероблялися на «петлюрівки». Їх носили командири. Мали ми і плащі трофейні, переважно польські. Були в деякого і англійські. Взуття вояків УПА було також трофейним, тобто здобутим у Війська Польського або в солдатів енкаведе. Дехто носив черевики або чоботи, які мав ще з дому. Було то взуття, змайстроване сільськими шевцями. Але в сотнях були і свої шевці. У підпільних гарбарнях виробляли досить добру шкіру для нашого взуття. В місцевості Сухі Ріки був професійний гарбар, вусатий східняк Голуб, його «фабрика» не була викрита поляками до 1947 року.

В советському обмундируванні були боївкарі СБ і кур'ери, які переходили на советські терени. А боївки СБ на теренах Закерзоння ходили в польських мундирах, в рогатівках, мали тільки певний знак на шапці чи на рукаві, який давав знати утаємниченим хто насправді є військовий, одягнені як поляки.

Зброя була в нас трофейна, німецька, польська, советська, угорська.

На релігійні свята, особливо на Різдво і Великдень, ми знаходячись на постої в селах, ходили до церкви, забезпечившись заставами і стійками. В курені були капеляни. Пам'ятаю отця Яворенка, псевдо «Кропило». На Перемищині був таксамо капелян «Кадило».

Коли наступав спокій, вояки умивалися, прали білизну, чистили зброю, взуття, відпочивали і при тому часто лунали пісні. Співали найчастіше пісні Січового Стрілецтва, УГА, а також народні пісні «Мела сіни, мела хату», «Циганочко моя», «Ганя, Марися» і т. д.

Наприкінці зими 1946 року на Закерзоння прийшов курінь Прута. Самі гуцули. Досить довго курінь квартирував в околицях Кривицької Магури. За конспірацію майже не дбав. Вояки розкладали багаття такі великі, що половина Магури вкривалася димами. Гуцули — вояки дуже веселі і співочі. Один грає на скрипці, другий приспівує коломийки. Далі пускаються до танцю. Цей курінь десь у червні 1946 року перейшов через Закарпаття на Гуцульщину.

* * *

У зв'язку з тим, що в польській пресі з'являлися різні натяки на те, що нібито ген. Кароля Сверчевського вбив якийсь агент НКВД чи АКА (Армії Крайової), який начебто був серед його охорони в тому бою, де загинув генерал, хочу сказати про це правду. Я брав участь в акції УПА, коли був убитий генерал К. Сверчевський.

На мою думку, «Акція Вісла» почалася (хоч не була оголошена) ще восени 1944 р. «Доконана» вона була весною 1947 року. Конкретно для мене і для моїх друзів, вояків УПА, трагедія наступила 19 січня 1947 року. Саме в цей час на Йордан, польське військо знищило нашу «Санітарку» тобто шпиталь УПА в лісі на горі Хрещатій. То була криївка, де лікувались поранені і поморожені воїни УПА. Їх було там вісімнадцять, там працювали чотири медсестри, два помічники, які доносили харчі і ліки. Там працював лікар, німець або скоріше волинський чех, яких мав дружину українку. Ми звали його «доктор Радек». Він воював перед тим в загонах «Тараса Бульби». Всі вони загинули в тому шпиталі.

Наша сотня відкопала пізніше завал. Ми бачили, що всі поранені й обслуга були постріляні, але хто це вчинив? Важко припустити, що то було самовбивство. Сьогодні дехто намагається довести, що українські лікарі перестріляли поранених, медперсонал, а потім покінчили самогубством... Але то було не так. Щоб приховати свій злочин — розстріл поранених — поляки наклали назверх криївки багато мін і підірвали їх зумисне з такою метою, щоб ніхто не дізнався, як насправді було покінчено з нашим шпиталем.

Винуватцем розкриття шпиталю був стрілець «Вуйко», який ходив по селу Маньова і збирав для поранених дарунки на Щедрий Вечір. Польська погранзастига із Тісної піймала його і жорстоким катуванням витягла з нього відомості про шпиталь на Хрещатій.

Поляки пообіцяли «Вуйкові», що заберуть наших поранених до справжньої лікарні і він повірив їм, привів їх до шпиталю в лісі і показав, де знаходилась наша «Санітарка»...

Від дівчат з того ж села Маньови, які кокетували з польськими жовнірами і дещо розвідували про рух і сили польського війська, ми дізналися про те, що генерал К. Сверчевський приїде в наш терен, щоб інспектувати армійські частини і вручити нагороди за заслуги. Очевидно, і за те, що шпиталь УПА на Хрещатій було знищено. Ми вважали, що наступив час відплати.

Отже, від початку березня 1947 р. три сотні, а саме сотня «Хріна», «Стаха» і «Біра» стояли на відтинку Балегород - Тісна, причому сотні «Хріна» і «Стаха» від сторони Балегород - Тісна, а сотня «Біра» — від Тісної до Балегороду — по другу сторону гори Хрещатої. Ми чекали на приїзд великого «гостя». Дехто нині стверджує, що упісти дізналися аж на другий день після бою (з польських газет) про те, кого вони вбили. Це не так.

Від курінного Рена був наказ поставити в засідку наші сотні. Цілий місяць ждати. Командири УПА знали, хто має над'їхати. Комуніст а разом затятий шовініст і україноненависник.

Хоч ми і чекали на приїзд К. Сверчевського і його охорони, але все ж не знали точно, коли він з'явиться. І становища від гори Лупінника, де мала позиції сотня «Стаха», не були обсажені вчасно. Я був у сотні «Стаха» і дуже добре пам'ятаю всю картину. Охорона К. Сверчевського мала щастя, бо, якби ми були не спізнилися, якби вчасно зайняли визначені нам позиції, вона вся була б накрита вогнем з тилу.

Як відкрили вогонь на генерала, охорона його кинулась під гірські уступи-тераси і мала звідти добрі позиції для того, щоб вести вогонь на горб, де стояла сотня «Хріна». Воїни «Хріна» стріляли на авта, їхні кулі «переносило» на схил за потоком, який був під сухою травою. Трава загорілась. Генерал стояв коло автомобіля. Командував. Махав рукою. Там правдоподібно дістав першу нашу кулю. Почав тікати від авта до потока, його наздогнала друга куля. Тут же була й третя. Я знаходився на лівій позиції сотні «Стаха». Все бачив.

Перед цим боєм із стрільцями розмовляв сотник Хрін і політвиховник Цяпка. Я таксамо виступив із коротким зверненням до моїх друзів. Я розповів їм, що сталося з нашими селами. «То ваші села — Сукувате, Кальниця, Яблінки! Вони спалені. Від Довжиці по Куляшне, від Бистрого до Габковець — все попалене, все знищене. Пам'ятайте про це. Їх спалили ті, які сюди їдуть!» Сам я не стріляв, бо моє «пепеша» не досягло туди. І цього не треба було. «Грало» з нашого боку 18 кулеметів — 16 «дехтярів» і два МГ (німецькі кулемети).

Коли поляки в Тісній почули стрілянину, посідали на авта й подалися на поміч. То були саме ті, які знищили шпиталь УПА. Господь Бог їм відплатив. Вони попали в засідку сотні «Біра» і ні один з них не вийшов живим.

Отже, «Вальтер» (так звали Сверчевського) дістав від лемків заслужену медаль. Ми мстилися за наших поранених, вбитих у «Санітарці», за наші спалені села й церкви.

* * *

Після успішного бою, в якому загинув генерал К. Сверчевський, сотня Біра перейшла в так званий прикордонний «трикутник», сотня Хріна — в ліси Буковиці, а сотня Стаха залишилася в лісах Хрещатої. В половині травня 1947 р. польське військо зробило облогу на лісовій території Хрещатої. Подвійним кільцем оточили сотню Стаха і той подвійний залізний перстень довелося нам перетинати і пробивати важкими боями.

Чота Соловія і чота Ітанюка прорвалися, а чота Зенка була розбита. Сам Зенко загинув. Розгромлений рій Явора відступив і заховався в гушавині. В тому рою був і я. Разом із санітаром Нілем та стрільцем Кучерявим ми опинилися у цілковитому відриві від наших сил. Оточені з усіх сторін польськими підрозділами ми пересиділи день на

ялищах, а вночі перейшли в ліси Бескиду.

Опинилися над селом Вислік. Там вдалося нам знайти людей із Самооборонного Куща Макаренка.. То були стрільці Тіто й Опришко, які щойно повернулися із словацької сторони. Вони радили нам переодягнутися в цивільну одягу й перейти кордон на Словаччину. Інформували нас що на Словаччині розгорнута шалена пропаганда проти бандерівців, що за голову бандерівця влада обіцяє заплатити 10000 крон, що словацькі газети повідомляють про бандерівців, які прибули з польської сторони і перебувають десь у лісах середньої і західньої Словаччини.

Ми думали, що то на словацькій стороні опинилася сотня Бродича із Криниччини. Ми так само припускали, що то може бути й наша сотня, яка, на нашу думку, могла вийти з оточення і податись у словацький край. Але, як пізніше з'ясувалося, то були сотні Бурлаки і Громенка. Наша сотня, сотня Хріна і сотня Біра перейшли на територію УССР.

Покищо ми не рішались на перехід до Словаччини. Кушовий Відділ Самооборони зібрав приблизно 20 стрільців і ми намагались продовжувати боротьбу. Але голод доконав нас. У Висліку стояло повно польського війська. Довколишні села Черешнів і Явірник так само були обсаджені поляками. Все ж таки нам пощастило дістатися до картоплі в тих селах, але яке ж було наше горе, коли ми побачили, що поляки позаливали картоплю в пивницях вапном і нафтою! Їсти було нічого! Голод катував нас!

Ми скрадалися під покровом ночі на поля, де вже була засаджена картопля, і вигрібали її руками з землі. Вона пустила вже корінці, бо лежала в землі три-чотири тижні. Ми їли її. Ми не робили тим шкоди нікому, бо селяни власники тих полів — вже були виселені: «Акція Вісла» діяла.

Куш Самооборони не мав жодного зв'язку із УПА. Жодного наказу ми не отримали. Голод і повна відірваність від своїх керівників зробили своє. Ми розійшлися. Кожен діяв на власну руку. Місцеві стрільці «пішли» до своїх сіл. Сподівалися, що там принаймні не вмруть з голоду. Чесно кажучи, тоді ніхто з нас уже не думав про боротьбу. Ми думали тільки про те, що ще раз попоїсти і тоді вже вмерти. То був час повної зневіри. То був час упадку не лише фізичних, але й духовних сил. Найтяжчий час у моєму житті.

З Нілем, якого я знав давно, ще коли він був учителем у Супоса-нах, ми домовились, що йдемо на Словаччину. Йдемо як цивільні біженці. Що нас там чекає?

Я мав знайомого в Сніні, але не знав його адреси. Ніль мав вуйка у селі Кельча, який жив у Словаччині ще з часів Першої світової війни. Називався Іван Двуліт.

17 липня 1947 р. ми перейшли словацько-польський кордон. У першому ж селі, яке звалось Березничка, ми з'їли по кусникові хліба.

Три місяці ми не бачили хліба, тішились, але й боялись, щоб не вмерти від надмірного апетиту. Місцева вчителька, яка догадувалась хто ми, – подарувала нам шкільну карту Словаччини, щоб ми могли в терені орієнтуватись.

Наступне село, куди ми дістались, було Руська Поруба. Звідти — до Кельчі. Увечорі зайшли ми до Івана Двуліта. В його стайні знайшли тимчасовий притулок. Там відмилися, відвошивились, тобто спалили вкрити вошами свою одежу, дістали нове вбрання. Іван Двуліта познайомив нас із місцевим парохом. Священик радив нам якнайдалі відходити від кордону, бо в прикордонних селах нишпорять війська, жандарми, різні так звані комуністичні партизани, кинуті проти можливих «гостей» з польської сторони, тобто проти УПА. Шабльович (так звали священика) дав нам адресу монастиря Гронський Бенедикт. То був колись кляштор святого Бенедикта. Там Шабльович мав знайомого, до якого ми й прийшли. Ніль досить добре розмовляв словацькою мовою, це нам допомагало. У монастирі нас прийняли і не дуже розпитували, хто ми. Тимчасово скерували нас у надлісництво, яке управляло монастирськими лісами. Надлісничий Вашко та його заступник Газі на деякий час прихистили нас. Вашко жив у селі Оровниці, а його заступник — у Німецькій Гуті на лісництві. Це були самітники, добрі люди. Ми перебули в них декілька днів, а потім рушили далі, оскільки там було небезпечно.

Далі ми вже йшли, маючи монастирське направлення до іншого монастиря. Це вже був монастир Зогор недалеко від Нітри. В ті часи угорські села в нітранській окрузі переживали страхи, бо їх насильно переселяли за Дунай, на мадярський берег. У Зогорі нас прийняли на короткий час і знову скерували в недалеке село Меганіце. Там працював парох Понк Густав, німець. Понк «передав» мене своєму сусідові Захарові К., священикові, деканові, у мадярському селі Ладіце. Захар К. видавав себе за угорця, але, здається мені, походив із Закарпаття й був українцем. Сам оповідав нам, що його дід — родом з Польщі.

Для нас найголовніше було — де перезимувати. Ніль вирішив повернутися до Гронського монастиря, можливо, аж до свого вуйка в Кельчі, а я залишився в селі Ладіце. Ніль обіцяв, що весною повернеться. Ми планували наступного року триматися разом і, можливо, податися разом на Захід. Але сталося інакше.

Я перезимував у вже згаданого пароха Захара К., в старій хаті паламаря Міхала Фазекаша. Прийшла весна, але Ніль не з'явився. Замість того, щоб іти на Захід, я вирушив на Схід, знову ж до бенедиктинців, де сподівався зустріти Ніля.

1948 року наступила зміна в Чехословаччині — комуністичний переворот. Монахів кудись вивезли. Обидва лісники, Вашко й Гажі, не знали нічого про мого друга Ніля. Я думав, що він пішов до Кельчі, до свого вуйка, і скоро повернеться. Отже, я вирішив чекати його в наших лісників, бо, вертаючись до мене, він мусів проходити через ці

монастирські угіддя, де ми мали притулок.

Ніль, одначе, не приходив. А мене тимчасом «викрили». Можливо, це сталось випадково, не знаю. Жандарми, тайна поліція, польовники з псами зробили на мене облаву. Я втікав полями в ліс, та мене наздогнали кулі. Кров хлинула з моєї руки — то була перша куля. Друга куля вдарила в ребро. Поранений я все таки втікав, біг щосили далі, та вже надії на рятунок не мав. Але Бог допоміг. Мене врятувало стадо диких кіз, яке я сполохав. Собаки помчали за сернами, а я тимчасом насипав тютюну на мої сліди і повернув у другу сторону. Над потоком, де густо росли ялиці, я видряпався на одну з них і, прив'язавшись ременем до стовбура, просидів на дереві цілий день. Таким же чином я врятувався був і від поляків у лісі на Хрещатій.

Увечорі я зіліз із дерева, напився з потоку води, промив і перев'язав рани, порвавши задля цього свою сорочку. Три дні я преховувався в тому лісі. Нічого не їв і дуже ослаб. А далі я не витримав і подався в село Ладіце до свого знайомого пароха Захара К.

Довго він радився з паламарем, що робити зі мною. Нарешті, вирішили, що я сховаюсь на винограднику в пивниці, де стояли бочки з вином. Я мав сховок на горищі, куди ніхто чужий не знав ходу і не міг зайти. Там я наче пес, зализував свої рани протягом усієї зими.

Один раз на тиждень вночі я приходив до села. Там у старій хатині, пустці, перепочивав, перев'язував рани, діставав від паламаря хліб і дещо до хліба. Я запасався їжею на тиждень і відносив своє добро назад у моє потайне лігво.

Минула зима. Весною я знову виправився на пошуки Ніля до Гронського бенедикта. Але духовну обитель вже забрали в свої руки нові господарі. Ревір Іновець, де ми колись перебували з Нілем, перейшов до мисливців. Словом, усе змінилось, тільки я далі переховувався від властей.

Небезпека для мене була на кожному кроці. Всюди в полях на лісах проходили законні і незаконні полювання. Стріляли, варили і пекли дичину. Я здалека спостерігав за обідами й вечереями бракон'єрів.

Знову я повернувся до своїх Ладіц, до угорців. І знову там мене прихистили. Там я познайомився із подібними до мене людьми, колишніми в'язнями, їхніми родинами, які також уникали зустрічі із владою. Вони співчутливо ставилися до мене і чекали, як і я, якихось перемін у державному житті Чехословаччини. Я не боявся, що мене видадуть поліції. Угорці довіряли мені, я вірив їм. Назагал хочу сказати, що угорці люди чесні і мають «короткі язики». Не зрадять, не видадуть.

Вже деякі мої знайомі угорці дістали громадянство, але моя ситуація була надалі дуже тяжкою. Так довго я жив серед угорців і дочекався повідомлень про події 1956 р. в Будапешті. Мої охоронці стежили з великою зацікавленістю за тими подіями і співчували героям, яких словацькі газети називали «контрреволюціонерами».

Я пережив колективізацію словацького села. В цей час тяжко здобував я хліб на прожиття. Мій рятівник Захар К. дозволив паламареві брати гроші на моє утримання з церковної милостині, тобто з тих коштів, які збирають од віруючих під час Служби Божої в костьолі.

Так я жив нелегально в селі Ладіце. Ніхто мене не видав, хоч деякі люди знали щось там про мене. 1966 року сталася для мене страшна подія — мій порадник і спаситель Захар К. помер. Новий парох знав про мене, але мене не бачив. Він фактично нічого не міг сказати про мене, а паламар вважав, що він і не мусить знати, хто я є.

1968 року минало вже більше як двадцять років мого нелегального життя в Словаччині. І тут з'явився на політичній сцені Дубчек. «Дубчекова весна» передбачала полегшення для мене. Дискусії в газетах про «соціалізм із людським обличчям» точилися дуже широко. Чулося, що свобода близько.

Я використав той час. Відважився сісти на поїзд і поїхав до Пряшева. Зголосився до греко-католицької Акції і до редакції газети «Нове життя». Редактор Барна прийняв мене зичливо і повідомив про мене в газеті. Звичайно, я не розкривав нікому всіх подробиць свого життя.

У Пряшеві я зовсім випадково зустрів одного незнайомого, який мав охоту мені допомогти. Був то письменник Василь Дацей. Він скерував мене до Чехії, в Опаву, до свого знайомого Ветлинського. Ветлинський гарно пригостив мене, взяв «за руку» і відвів на ШТБ (словацьке КГБ), перед яким я переховувався двадцять один рік.

Ще того ж таки дня відвезли мене на «конфронтацію» (очну ставку) до села Ладіц. Паламар признався в тому, що мене знає, що за вказівкою отця-декана я тут жив. Він так само сказав, що приймав мене за деканового родича. Паламаря Міхала Фазекаша поліція особливо гостро не допитувала. Він мав сина капітана, який служив на прикордонній заставі в Чехії. А тут раптом насунулися важливіші справи. «Брати московські» вже гуркотіли танками на дунайських мостах. Мене передавали то «сюди» то «туди», а потім відвезли на польське консульство в Братиславі. Польські урядовці сказали, що не мають проти мене нічого. Було встановлено, що я втратив польське громадянство 1952 р. А тепер можу набути чехословацьке громадянство. Секретар польського консульства Шиманський видав мені посвідчення в тому, що питання з моїм громадянством вирішується. Мене випустили. Припадком я зустрів словака, доктора Матейовича (мати його українка з Галичини) і він заопікувався мною. Власне, він допоміг вирішити головне питання — дістати мені метрику. Такий документ тоді видавала на підставі певного прохання міжнародня установа, що мала представника у Брно.

Так став я громадянином Чехословаччини, але таким, що за ним поліція стежила щодня і щохвилини. 1971 р. я одержав паспорт.

Тепер доживаю в Братиславі, в будинку для людей похилого віку.

Часто приходжу до посольства України лише для того, щоб побачити синьо-жовтий прапор над будинком і в кабінеті посла. Коли вперше я побачив той прапор, плакав, як дитина. **Я зрозумів, що моє життя не було даремним. Знаю, рани УПА незагоєні. Вони не загояться доти, доки Українська держава не визнає УПА воюючою стороною. Ідея, за яку боролася УПА, живе. Живе в самостійній, суверенній Україні під синьо-жовтим прапором.**

Братислава 1997 р.

Федір Глива-Федь Соломка

Мирослав Кушнір: «Слова із книги бою»

Микола Дубас
Львів

Ім'я Мирослава Кушніра (*12 вересня 1922 — †осінь 1944-го або весна 1945-го) одного із найобдарованіших з-поміж поетів-повстанців стало відомим лише декілька років тому. Його поезії ніколи не публікувалися ні у легальних, ні в нелегальних чи зарубіжних виданнях. Першовідкриття поета започатковане публікацією добірки його віршів у столичному збірнику «Вітрила» (К., 1989) і завершене виданням книжки поезій і матеріалів до біографії «Слова із книги бою» (Львів, «Поклик сумління» 1993, 240с.) Його вшановано меморіальною таблицею на будинку школи у родинному селі Божикові (Бережанщина) та найменуванням вулиці у місті поетової юности - Бережанах.

Мирослав Кушнір обірвав своє життя у повстанському бою на Закерзонні, аби не здатися ворогові, аби засвідчити тривалість того бою і непереможність ідеї державности нації, як і напропорочив в одному з віршів:

*Остався лиш один, й однісінька граната,
а ворог не стріляв - хотів узять живим.
Але хто жити вміє - вміє і вмирати
процанням зброї, гострим і стальним.*

«Боже провидіння врятувало нам творчість поета - вона дійшла до нас через півстоліття в єдиному рукописному примірникові (невже справді рукописи не горять?)» - писав у вступному слові до згаданої книжки Ігор Калинець. Він мав на увазі укладені автором і збережені його повірницею чотири зошити віршів, написаних у 1941-1944 роках.

Здавалося, що про творчий доробок М. Кушніра відомо все і не-

Мирослав Кушнір

ма жодних підстав сподіватись на якісь додаткові знахідки.

Та надійшла з Бережан сенсаційна звістка про знайдений особистий архів Кушніра. Його опис містить 39 позицій, в тім: три зошити віршів, переклади з Гете, Гайне, Верлена, Сафо, Моруа, Красіцького, Міцкевича..., нариси, статті і, головне, сім зошитів (553 сторінки) надзвичайно цікавих щоденникових записів за період від 1938 по 1943 рік.

До речі, завдяки цій знахідці встановлена достовірна дата народження поета: 12 вересня 1922 року. Досі його біографи помилково вказували дату - 30 березня...

Це надзвичайно цікавий документ з багатьох точок зору. З його сторінок відкривається панорама життя галицького містечка, а в тім всієї Галичини впродовж п'яти з половиною років, на тлі суспільно-політичних потрясінь і подій всесвітньо-історичного значення: передчуття Другої світової війни, Закарпатська епопея, розвал Польщі, перше советське «визволення», німецькі «Дранг нах Остен» і «Новий порядок». Панорама написана з натури різнобічно обдарованим юнаком, як мовиться, по свіжих слідах. Авторове ставлення до щоденникових записів усвідомлене і цілеспрямоване. Про це читаємо, наприклад, в записі від 14. 04. 1943 р.: «вони мають стати мені колись корисні не тільки як згадки з минулого, але і для научного дослідження проминулої доби. (...) Спомини роблять можливим зрозуміти добу, а що важливі, дух доби, чого з історії здобути тяжко»...

Та найбільш повно і рельєфно вирисовується портрет самого автора - непересічної, спраглої знання особистості, діяпазон зацікавлення якої, здається, безмежний. Його, крім обов'язкової гімназійної програми, цікавить філологія, література, французька і німецька мови, історія, філософія, окультизм, естетика, соціологія, економіка, точні науки, політика, право... Свідченням цьому можуть бути хоча б згадки прочитаних авторів: крім українських (Грушевського, Липинського, Донцова), доброї півсотні чужомовних: Кант, Гегель, Ніцше, Тагор, Метерлінк, Клявзевіч, Грабський, Достоевський, Масарик, Гофман, Гавлічек-Боровський... Він їх «студіює», а між тим «ікс-тий раз читає «Кобзаря».

Ми бачимо автора в динаміці становлення і кристалізації його світогляду «цілого чоловіка» (визначення І. Франка), у якого переконання і дії — єдиний, суцільний сплав. Світогляду, про засади якого М. Кушнір писав так» ... **Я вважаю: життя має значення остільки, оскільки є у ньому вища ціль. Цю ціль може дати виключно національна ідея. Вона самотня може пов'язати ціле наше життя зі собою, дати йому напрям у всіх його деталях. Отже, єдиною найвищою ціллю є служіння нації. Але це служіння мусить гармонійно в'язатись із розвитком свого «я». Чим досконаліше моє «я», тим краще можу служити нації. Нації треба служити не тільки з повною самопошаною, але**

і зі свідомою самопопсвятотою, тоді наше життя набирає повного змісту, тоді кожна дрібничка набирає своєї ваги і дає нам задоволення, якого не може дати машинове повнення обов'язків. Властиво, обов'язки не повинні існувати в нашій уяві, повинні існувати добровільні наші постанови в користь нації (запис від 5. 09. 1942 р.).

Саме такими засадами він керувався у житті, саме ці засади лягли в основу ряду поезій, реферату «Де шукати наших історичних традицій», який дав йому право написати в одному з останніх приватних листів натхненні слова: «...ми кинем зерно посівне в поорану землю. Ми сповнимо свій обов'язок, хоча б цим зерном мали бути наші власні кістки. Нам байдуже, хто збиратиме жнива — ми чи нащадки наші, але ми свідомі, що жнива ці будуть величаві і святі, як святе є зерно нашого посіву». А єдність свого слова і чину він засвідчив на 22-му році життя героїчною смертю.

М. Кушнір відповідально, самоусвідомлено формував, кував свій світогляд. Він все піддавав сумніву, ні одної «істини» не приймав апіорі. Ось запис від 6. 09. 1942 р.: «...світ, матерія дух. Бог... Матеріалістичні твори зрушили мою віру. Примітивне навчання релігії мусить довести до заламання віри. Місто навчати вірити в Єдиного Бога, вчити моралі і т. д., нас навчали догм... Коли я став читати філософські твори, мій погляд на цю тему став ускладнюватися... Я зрозумів, що всі шукання остануться ялові, що безбожність є ще більше догматична, як Католицька Церква. ... Тема Бога найвища, що будь-коли інтересувала людину. ...Можливо, я ще вернувся до цієї теми, але це станеться не скоріше, заки я пізнаю всі важніші розв'язки цієї проблеми... Я сьогодні віруючий, вірю в Бога — волю до життя цілого Всесвіту...»

Подібно він підходить до всіх ділянок знання. Він — особистість неординарна — надзвичайно вимогливий до себе, заглиблений у вирішення філософських проблем, сенсу буття людини, її відповідальності за долю Нації, зрештою, утвердження свого «я»...

(«Літературний Львів»)

З віршів Мирослава Кушніра

*Століття йшли, лукаві,
Літали круки по степу,
А ми чарки випорожняли,
На долю скаржучись лиху.*

*Жінок провадили смаглявих
В гарем монголи й шинкарі
А ми пісень своїх співали
І запивались до зорі.*

*Що не було б, усе співаєм:
Як горе - плачемо дарма,
Коли ж нам весело — впиваєм
Своє веселля у коришках.*

11. 05. 1943

* * *

*Не будьте із тих, що романтику
Із котлетами всуміш їдять,
Стоязику прибравши галянтику,
Щоб про речі буденні казати.*

*Але будьте із тих, що розжарене
Своє серце крізь будні несуть,
Нерозумно бучними ударами
Через бурі прокидують путь.*

13. 08. 1943

* * *

*Я стану згадувати тебе,
Коли наспіють чорні бурі
І вкриють небо голубе
Заграви дивні і похмурі.*

*Коли на грізний стануть герць
Герої вірою закуті,
Побіда, скажуть, або смерть,
Востанне: бути чи не бути.*

*Я знаю, будеш ти при них
У тім страшиім останнім бою
І подих твій скріпить слабих,
І смерті рани він загоїть.*

*Я знаю, стрінемось і ми
На тім кривавім славнім полі
І будем повними грудьми
В знеможі пити запах волі.*

20. 07. 1943

* * *

*Я вірю, важко йти тобі
Крізь осоружні, кволі будні
Й пісні наслухувать рабів,
Пісні тужливі й осоружні.*

*Я вірю, мариться щораз
Тобі ясне щось у розпуці...
Та вір! — ще блиснуть як алмаз
Вогні прийдешніх революцій*

20. 07. 1943

* * *

В. Стефаникові

*Ти нам пісні співав про горе і про долю,
Чарівно так було і боляче ураз,
Як син ішов кудись на чийсь ясний наказ
І брата свого взяв чиюсь вволюти волю.*

*І тане ніч німа, повзе німа мов плаз,
А ранок голубий ласкаву пестить долю,
За плугом йде мужик та думає по полю:
Синів, синів нема, пішли оба нараз.*

*Ти знав своє село і бачив ті ідиллі,
Далекі від вікон рябих міщанських віллів,
Ідиллі, що від них у грудях кров стина.*

*І кинув ти слова жорстокі та правдиві
Із вірою у дні прийдешні і щасливі,
Як буде зорана остання цілина.*

22. 07. 1943

* * *

*В буряні дні всесвітнього палання
Ти дай, Ти дай зненависти мені,
О Всемогучий, Ти єси кохання
І зненависть. Ти разом: так і ні.*

*Ти дай мені жаги, що не вгасає,
Ти дай вогню, що спалює ураз,
Нехай спалю усе, що згинуть має,
Незрушний дай щоб сповнити наказ.*

*Нехай розцвіє зненависть, як рожа,
Могутні чини зоряних буянь!
Хай знаю лиш: кохане і вороже,
Літеплих хай не знаю почувань.*

4. 08. 1943

* * *

ПІСНЯ (до мелодії)

*Прощай, дівча; у сині далі
Мої послалися путі.
Ти стиснеш руку: я од жалю
Затисну серце у груді.*

*Погляну в очі, у безкраї,
Про очі ті колись я снів,
А ти востаннє заспіваєш
Той наш улюблений мотив.*

*Коли повернеш? - запитаєш,
Скажу: не знаю — і піду,
А ти забудеш, не згадаєш
І з іншим станеш у саду.*

*Коли у бою навіженім
На свій я ждатиму кінець,
Ти не подумаєш про мене
І з іншим підеш під вінець.*

23. 07. 1943

«МИ ВАЖКО ЙШЛИ, МИ ЙШЛИ УПЕРТО»

ЛЕСЯ РОМАНЧУК народилася 28 липня 1955 року в Магаданській області, де відбували сталінське заслання її батьки. З 1963 року жила в Тернополі, закінчила тут медичний інститут, згодом 15 років працювала в Крем'яниці. Нині — асистент кафедри у Тернопільській медичній академії імені академіка І. Горбачевського.

РІЗДВЯНА ПІСНЯ

*Нової радості нема,
Блукає в вулицях зима,
І білосніжність своїх шат
Ховає в сутінках раптових.*

*І чорно-сірі йдуть сніги,
Немов спокута за гріхи,
Та, мов рятунок, раз на рік
Іде до нас Різдво Христове.*

*В Різдвяну тиху ніч серця знесім до Бога
І душі притулім до вічного тепла.
Возрадуйтесь!
Бо в ніч таку Христа малого
Пречиста Діва пеленами повила.*

БАТЬКОВІ

*Вас забирали уночі.
Остання мить у рідній хаті.
У скронях билося: «Мовчи!
Хай стогону не чує мати,
Нехай не плаче...». А вона
Стояла, заламавши руки,
Немов нараз сягнула дна*

*Відтак довічної розлуки.
Ставала на довічний герць
З довічним горем. А дорога
Не пилом, попелом сердець
Стелилась синові під ноги.*

ЧОМУ НЕ ПИШУ ПРО ПРИРОДУ

*І яка тут запахучена трава,
І які тут закосичені ліси...
(І. Потій)*

*Снів не купиши і не продасиши
Спогади дитинства без підробки.
Людам сняться закосичені ліси,
А мені — колимські голі сопки.*

*Землю нам червоної бони
Поділили, їм здалося, вдало:
Хтось одержав росяні луги,
А комусь каміння перепало.*

*І росли ми, діти Колими,
Мінус сорок — норма в тому краї.
Лиш дванадцять місяців зими,
Решта — літо, добре пам'ятаю.*

*Вибач, запахучена трава,
Хай хтось інший над тобою плаче.
Я не можу. Сльози і слова
Вимерзли в душі моїй дитячій.*

НА ІВАНА КУПАЛА

*Удосвіта стати бабуся сказали,
І я не засну уночі.
І спробуй засни — на Івана Купала
Купається сонце в Збручі!*

*І сходить з-за лісу умите, червоне,
Купає промінням сади.
І раниць в довірливі теплі долоні
Краплини святої води.*

*Ми важко йшли, ми йшли уперто,
І от нареши́ті побороли.
Невже для того, щоб упертись
У віковічні заборола
Людської тупості і злості:
Нехай помії — та досита,
Хай ребра, ратиці і кості,
аби із звичного корита.
А що свобода? Ну, свобода!
Державу маєм самостійну.
А що її, вкладеш до рота?
Чи в бак заллєш замість бензину?
І дружним хором галасують,
Клянуть свободу, хто як може.
Ім'я ж її — як ім'я Боже,
Не поминайте його всує.*

КИЇВ. БАТИЄВА ГОРА

*На цьому місці він стояв,
Насупивши кошлаті брови.
Дививсь униз, в Хрещатий яр,
Не заважали забудови.*

*Град Ярославів на виду.
Заціпенів славетний Київ
Під поглядом його, Бату,
Під хижим поглядом Батия.*

*Намет шовковий бовванів,
І бунчуки звивались гордо.
Батий чекав сім довгих днів,
Та не приніс йому ключів
Золотоверхий стольний город.*

*Зоріли в небо куполи
Востаннє світло, синьооко.
Пішли тумени на вали,
У брами вдарили пороки.*

*На дев'яносто третю ніч
Софія впала. Сонце змеркло.
Сховала тисячі облич
В руїнах Десятинна церква.*

*А він стояв на цій горі
І дим вдихав, мов запах горя.
Знов до походу майорів
Бунчук — за три останніх моря.*

*Побито. Спалено уцента,
З землею вирівняно Київ,
Та, змиту весняним дощем,
Хтось свічку засвітив в Софії.*

*Не кожен знає, чий він син,
І прагне вічного не кожен,
Та все ж знайдеться хоч один,
Хто запалить вогонь спроможен.*

*У темну ніч, у чорну тьму,
На згарищі і на руїнах,
І знаю я тепер, чому
Вона не вмерла, Україна.*

*А на Батиевій горі
Сліди копит позаростали,
І вид отих кошлатих брів
Лиш назва в пам'яті зосталась.*

*У почуттів свою гармонія.
Талантом зміряє одне:
Кому напишеться симфонія,
Хто далі гами не сягне.*

*Твориться важко, легко пишеться,
Коли диктують з-за плеча.
А що від того вам залишиться
Побачу, як згорить свіча.*

*Новонародженій весні
Складу слова напівзабуті,
Та сумнів, мов краплина ртуті,
Переливається в мені.*

*Важкою краплею металу,
Тугою краплею води,
Незрозумілим для загалу
Густим передчуттям біди.*

*Любові непогідний ранок
В погідний день не перелить.
Те місце, де ще буде рана,
Уже болить. Уже болить.*

*Мандри лісами дрімучими
Між незнайомих облич.
Як нам до ранку домучити
Нами ж розлучену ніч?*

*Як її вижити вибути?
Як її перебрести?
Приклади - приводи - привиди,
Листя - листочки - листи...*

*Зорі зітханням гаситиму
Поміж безсонням і сном.
Що я без тебе робитиму?
Крає нам душу обом.*

*Коли розбиваються чари,
Вивчаю найважчу з наук:
Як гірко приймати удари
Коханих, цілованих рук.*

«УКРАЇНА МОЯ ПІД ТОПОЛЯМИ»

Катерина Квітчаста про себе: *«Мешкаю зараз в м. Охтирці, а народилася в селі Груні, звідки родом славнозвісний гуморист України — Остап Вишня. Народилася в співучій родині хліборобів. Співаю, пишу вірші, есе, складаю музику на свої вірші — тобто, складаю пісні... Маю три збірки: «Розширте радістю життя»; «Човен місяць по небу»; «Моя пісня, пісне моя...»... Рукопис на нову збірку уже лежить у В-ві «Мрія» м. Суми. Готую новий рукопис. Працюю керівником студії поезики в Дитячо-юнацькому Центрі м. Охтирки».*

НА КОЗАЦЬКИХ ВІТРАХ У ДЗВІНКІЙ НЕПОКОРІ (Пісня про Охтирку)

*Славне місто Охтирка, слобожанська столиця,
загубилось у морі хлібів і гаїв.
Задивилась калина у прозорість криниці,
заспівала пісні під оркестр солов'їв.*

*В золотому колоссі,
що за обрії в'ється,
сяє місто під сонцем,
як надія у серці.*

*На охтирських полотнах українські узорі.
Як весняна мережка — перебори підків
на козацьких вітрах. У дзвінкій непокорі
вони мчать крізь віки до наступних віків.*

*Голубіють у вікнах, наче Ворскла, світанки.
В злетах нафтових веж випромінь сповитки.
Сиве пасмо зажур десь за містом розстало.
Дятел цока між віт, мов ідуть козаки.*

*В золотому колоссі,
що за обрії в'ється,
сяє місто під сонцем,
як надія у серці.*

УКРАЇНА МОЯ ПІД ТОПОЛЯМИ

*Скільки стріч під тополями...
Скільки січ під тополями...
Україна весь вік під тополями
і сміялася долею,
і тужила долею,
і тужила недолею —
та ніколи не ниділа кволою!*

*Скільки волі блакитної,
далини скільки житньої
взяла в серце своє Україна!
І вихлюпує вітами
над бажаннями світлими
українські пісні тополина.*

*Щира піснею-голосом,
щедра зернами-колосом
Україна весь вік під тополями
і сміялася долею,
і тужила недолею, —
та ніколи не ниділа кволою!*

РІДНА МОВА

*Мова матері, мова колосу
і калин рясних у гаях
у мені бринить ніжним голосом,
джерелистістю солов'я.*

*То любисточком, а то м'ятою
пригортається до хатин,
то над стріхою ластів'ятами
розтинає похмуру тінь.*

*То замріяна, наче вишенька,
усміхається у саду,
куди стежечка — рушник вишитий —
кличе дівчину молоду.*

*Мова матері, мова колосу
і калин рясних у гаях
у мені звучить рідним голосом,
звитим щирістю солов'я.*

Ансамблі Осередку Співки Української Молоді у Торонті

ПРОМЕТЕЙ

Чоловічий хор «ПРОМЕТЕЙ» зорганізований 1948 р.

Впродовж свого понад 50-річного існування хор виступав у різних місцевостях поселення українців на північноамериканському континенті, а також у 1972 р. відбув турне по Європі.

В Канаді виступав по радіо СібіСі та СіЕфАрБі та записав ряд платівок.

Мистецький керівник і диригент — Михайло Чулков-Кравченко,
акомпаньйорка — Ірина Соцька.

ДІБРОВА

Жіночий хор «ДІБРОВА» заснований у 1965 році, завжди був бажаним виконавцем українських пісень та надалі втішається популярністю серед української громади Канади і ЗСА.

Серед багатьох самостійних виступів варто згадати його участь з іншими хорами у величавому концерті у Вашингтоні, ЗСА з нагоди 1000-річчя християнства в Україні. Самостійно, і як мішаний хор з хором «Прометей», записав ряд пісень на платівках.

Мистецький керівник і диригент — Михайло Чулков-Кравченко,
акомпаньйорка — Ірина Соцька.

«ПРОЛІСОК»

Молодіжний естрадний ансамбль «ПРОЛІСОК» зорганізований у 1997 році з юначок і юнаків — дітей новоприбулих українців до Канади.

За свій, відносно короткий, час існування є бажаним виконавцем на різних імпрезах української громади міста Торонта, а також в Гамільтоні, Монтреалі — Канада і Елленвіл, ЗСА. Під сучасну пору ведуться записи пісень і вневдовзі, на ринку появляться диски.

Мистецький керівник і диригент — Михайло Чулков-Кравченко, акомпаньйторка — Надія Вербенко.

«БАТУРИН»

Духова оркестра «БАТУРИН» розпочала свою діяльність у 1966 році. Самостійно і з ансамблями «Прометей», «Діброва» та останніми часами з «Проліском», оркестра виступала і виступає перед українською публікою Канади і ЗСА. Кожнорічно бере участь у найбільшій в Канаді передріздвяній параді «Санта Клавз» у Торонті.

Диригент і мистецький керівник — Остап Брездень.

Хори «Прометей», «Діброва» і оркестра «Батурин» потребують поповнення молодими учасниками. Мистецькі керівники і члени вищезазначених ансамблів запрошують молодих людей — любителів музики і пісні ставати їхніми членами, щоб посилити та продовжити силу духу невмирущої української пісні.

ДЕРЖАВНІ СВЯТКОВІ ДНІ КАНАДИ 2001

- Новий Рік — 1 січня
- Велика П'ятниця — 13 квітня
- Великдень — 15 квітня
- Великодній понеділок — 16 квітня
- День Вікторії — 19 травня
- День Канади — 1 липня
- День Праці — 3 вересня
- День Подяки — 8 жовтня
- День прослави поляглих — 11 листопада
- Різдво Христове — 25 грудня.

* * *

АМЕРИКАНСЬКІ ДЕРЖАВНІ СВЯТА — 2001

- Новий Рік — 1 січня
- День народження Мартина Лютера Кінга — 15 січня
- День народження Джорджа Вашингтона — 19 лютого
- День прослави поляглих — 28 травня
- Свято самостійности — 4 липня
- День Праці — 3 вересня
- День Колумба — 8 жовтня
- День воєнних ветеранів — 11 листопада
- День Подяки — 22 листопада
- Різдво Христове — 25 грудня.

УКРАЇНСЬКІ КУЛЬТУРНІ ЦЕНТРИ — ДОМИ МОЛОДІ

за поазбучним порядком місцевостей

Під сучасну пору майже кожна більша місцевість численніше заселена українцями в Канаді, ЗСА і інших країнах у світі, мають свої власні приміщення для втримування і розвитку культурно-освітньої праці, а також для розваги.

Щоб забезпечити існування і дальший ріст українських громад, а через те і ЦЕНТРІВ, завжди пам'ятаймо про них і винаймаймо їхні залі на всі okazji.

Подорожуючи в Канаді відвідуймо наші центри і заохочуймо своїх приятелів і знайомих відвідувати їх.

Пам'ятаймо, що винаймаючи ці залі, ми помагаємо собі, а підтримуючи центри і тих, що оголошуються в альманаху "Гомону України" і пресі, ми підтримуємо себе і їх.

УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР

У ВЕЛЛАНДІ, ОНТАРІО (1966)

НАДЯ ДЖЕНІНГС – ГОЛОВА

ВИНАЙМАЄМО ЗАЛЮ НА:

- КОНЦЕРТИ ● БЕНКЕТИ
- ВЕСІЛЛЯ ● ЮВІЛЕЇ ● ЗАБАВИ

Пишіть на адресу:

UKRAINIAN CULTURAL CENTRE

40 McCabe Ave.

Welland, Ontario L3B 5H8

або телефонуйте: **(905) 735-0741**

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР

у Лондоні, Онт., Канада

- * Служить своїми приміщеннями всім українцям міста Лондону й околиці.
- * Приміщує відділ Конгресу Українців Канади, відділ Ліги Українців Канади, Курси Українознавства, Молодіжну Танцювальну Групу, Українську Кредитову Спілку та інші організації.
- * Приміщує велику українську бібліотеку.
- * Влаштовує культурні та товариські імпрези.
- * Піддержує морально і матеріально працю для добра української справи.

LONDON UKRAINIAN CENTRE

247 Adelaide Street South, London, Ontario N5Z 3K7

www.londonukrainiancentre.on.ca

Tel.: (519) 686-9811

Fax.: (519) 686-2773

КАНАДСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ «ПРОСВІТИ»

У ВІННІПЕґУ, МАНІТОБА (1918)

ІГОР КАЧАНОВСЬКИЙ — ГОЛОВА

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІ ЗАЛІ НА:

- КОНЦЕРТИ
- БЕНКЕТИ
- СВЯТКУВАННЯ
- ВЕСІЛЛЯ
- ВИСТАВИ
- ЗАБАВИ і т. п.

Відвідуючи родину або приятелів у Вінніпегу — колишній «столиці українців у Канаді», або буваючи на Українському Фестивалі у Давфин, не забудьте відвідати Інститут «Просвіти»!
РАДО ВІТАТИМЕМО!

Наша адреса:

CANADIAN UKRAINIAN INSTITUTE
«PROSVITA»

777 Pritchard Ave.

Winnipeg, Man., R2X 0E8

УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР

У ГАМІЛЬТОНІ, ОНТАРІО (1967)

БОГДАН КУЛЬЧИЦЬКИЙ — ГОЛОВА

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІ ЗАЛІ НА:

- КОНЦЕРТИ
- БЕНКЕТИ
- ВЕСІЛЛЯ
- ВИСТАВИ
- СВЯТКУВАННЯ
- ЗАБАВИ і т. п.

Під час відвідин міста Гамільтону —
міста найбільших, світової слави сталеварень у Канаді —
відвідайте і Український Культурний Центр!

Наша адреса:

UKRAINIAN CULTURAL CENTRE OF HAMILTON INC.

241 Kenilworth Ave. N.

Hamilton, ON, L8H 4S4

Tel: (905) 387-5279

Fax: (905) 378-3253

ДІМ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

ІМ.ГЕН. РОМАНА ШУХЕВИЧА — ТАРАСА ЧУПРИНКИ
В ЕДМОНТОНІ, АЛЬБЕРТА (1973)

ЯРОСЛАВ ШЕВЧУК — ГОЛОВА

ВИНАЙМАЄМО ЗАЛІ НА:

- КОНЦЕРТИ
- БЕНКЕТИ
- ВЕСІЛЛЯ
- ВИСТАВИ
- ЮВІЛЕЇ
- ЗАБАВИ

і товариські зустрічі.

ВВІЧЛИВА І СОЛІДНА КУХОННА ОБСЛУГА!

ЕДМОНТОН — місто світової слави Українських Танцювальних Ансамблів «ШУМКА», «ЧЕРЕМОШ», сумівського «ДУНАЙ» і хору «ВЕРХОВИНА» а у Вегревіл недалеко від Едмонтону

можете оглянути найбільшу у світі ПИСАНКУ!

**ПРИ ТОМУ НЕ ЗАБУВАЙТЕ ВІДВІДАТИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ МОЛОДІ!!!**

Наша адреса:

UKRAINIAN YOUTH UNITY

9615 — 153 Ave.

Edmonton, Alta

T3E 6B1

Tel: (780) 478-4881

УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ
ІМ.ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
В ЕТОБІКО, ОНТАРІО (1963)

ПЕТРО МЕЛЬНИК — голова

ВИНАЙМАЄМО ЗАЛІ НА:

- КОНЦЕРТИ
- БЕНКЕТИ
- ВЕСІЛЛЯ
- ВИСТАВИ
- ЮВІЛЕЇ
- ЗАБАВИ

і товариські зустрічі.

ВСІ ПРИМІЩЕННЯ ОХОЛОДЖУВАНІ!

Пишіть на адресу:

UKRAINIAN SHEVCHENKO HOME

482 Horner Ave.
Etobicoke, ON,
M8W 2B7

або телефонуйте:

(416) 255-6249 або (416) 621-6387

УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ МОЛОДІ

У МОНТРЕАЛІ, КВЕБЕК (1976)

інж. ЯРОСЛАВ ЧОЛІЙ — ГОЛОВА

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІ ЗАЛІ ДО ВИНАЙМУ НА:

- КОНЦЕРТИ
- БЕНКЕТИ
- ВЕСІЛЬНІ ГОСТИНИ
- ЮБІЛЕЇ
- ВИСТАВИ
- ЗАБАВИ і т. п.

ВСІ ПРИМІЩЕННЯ ОХОЛОДЖУВАНІ!

Дуже вигідний доїзд підземкою і автобусами.

Замовляйте залі і відвідуйте наш

ДІМ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В МОНТРЕАЛІ!

Пишіть або телефонуйте:

UKRAINIAN CULTURAL YOUTH CENTRE
LE CENTRE CULTUREL de JEUNESSE UKRAINIEN

3250-3270 Beaubien EST.

Montreal, P. Q.,

H1X 3C9

Tel: (514) 728-8816 or (514) 727-9456

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНІЙ ДІМ

СТОЛИЦЯ КАНАДИ, ОТТАВА

РОМАН ОСАДЧУК – ГОЛОВА

ЄДИНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ В СТОЛИЦІ КАНАДИ

в якому приміщуються:

- * Кредитова Спілка «Будучність»
- * відділ ЛУК і Осередок СУМ

В УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНЬОМУ ДОМІ ПРИМІЩУЮТЬСЯ КІМНАТИ НА:

- * сходи́ни, концерти і інші і́мпрези українських організацій
як НТШ, ПЛАСТ, КУК
- * висга́ви, ювілеї, прийня́ття і т. п.

Пишіть на адресу:

UKRAINIAN COMMUNITY CENTRE

911 Carling Ave.

Ottawa, ON,

K7Y 4E3

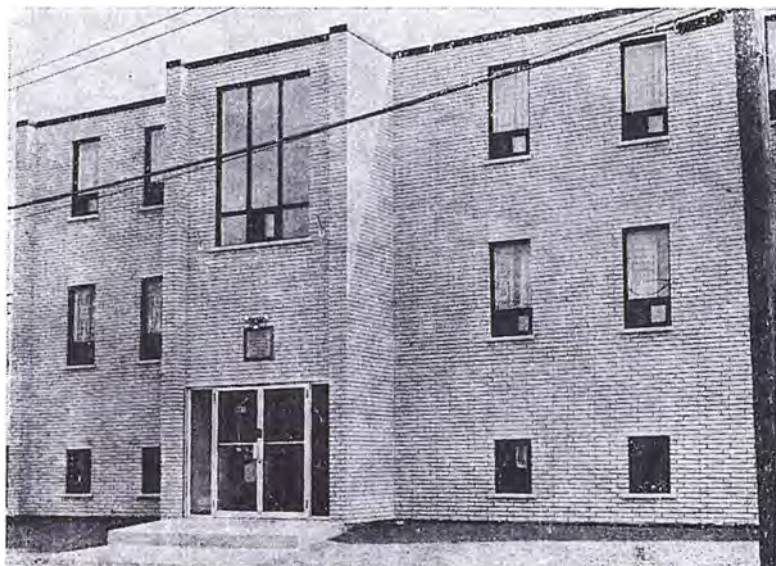
або телефонуйте:

Tel: (613) 772-7075

УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ «ДНІПРО»

В ОШАВІ, ОНТАРІО (1955)

МИРОСЛАВ МАТУСЯК — ГОЛОВА

ВИНАЙМАЄМО ЗАЛІ НА:

- КОНЦЕРТИ
- БЕНКЕТИ
- ВЕСІЛЛЯ
- ВИСТАВИ
- ЮВІЛЕЇ
- ЗАБАВИ

і товариські зустрічі.

ВСІ ПРИМІЩЕННЯ ОХОЛОДЖУВАНІ!

За дальшими інформаціями пишіть на адресу:

UKRAINIAN CULTURAL CENTRE

«DNIPRO»

681 Dnipro Blvd.

Oshawa, ON, L1H 5N6

Tel: (905) 728-1551

УКРАЇНСЬКИЙ ЧОРНОМОРСЬКИЙ ДІМ

ІМ. СТЕПАНА БАНДЕРИ
У СТ. КЕТЕРІНС, ОНТАРІО (1962)

ІВАН ЩУДЛО – ГОЛОВА

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІ ЗАЛІ ДО ВИНАЙМУ НА:

- КОНЦЕРТИ
- БЕНКЕТИ
- ВЕСІЛЛЯ
- ВИСТАВИ
- ЮБІЛЕЇ
- ЗАБАВИ і т. п.

На Ваше бажання і за Вашим смаком приготуємо харчі на гостину.

**ХАРЧІ І НАПИТКИ З ПОВНОЮ ОБСЛУГОЮ!
ЦЕНТРАЛЬНА ОХОЛОДЖУВАЛЬНА СИСТЕМА!**

Коли відвідуватимете «півострів Ніягара»: водоспад Ніягара — «Сьоме диво світу», «Фестиваль цвітіння садів» або приїдете за овочами, вступіть до нас, радо вітатимемо!

Пишіть або телефонуйте:

UKRAINIAN BLACK SEA HALL INC.

455 Welland Ave.

St. Catharines, ON, L2M 5V2

Tel: (905) 682-6531

УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ
ІМ. СТЕПАНА БАНДЕРИ
У ТАНДЕР БЕЙ, ОНТАРІО (1963)

ЯРОСЛАВ МУЛИК — ГОЛОВА

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІ ЗАЛІ ДО ВИНАЙМУ НА:

- КОНЦЕРТИ
- БЕНКЕТИ
- ВЕСІЛЬНІ ГОСТИНИ
- ЮВІЛЕЇ
- ВИСТАВИ
- ЗАБАВИ і т. п.

Пишіть на адресу:

UKRAINIAN NATIONAL HOME

211 Robertson Str.
Thunder Bay, ON,
P7C 2N7

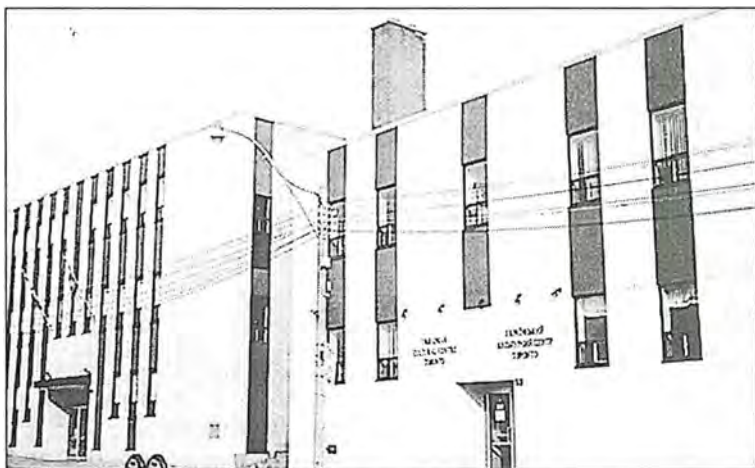
або телефонуйте:

Tel: (807) 623-1621

УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР - ТОРОНТО

У ТОРОНТІ, ОНТАРІО (1956)

ЛЕСЯ ШУСТ — голова

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІ ЗАЛИ НА:

- КОНЦЕРТИ
- БЕНКЕТИ
- СВЯТКУВАННЯ
- ВЕСІЛЛЯ
- ВИСТАВИ
- ЗАБАВИ і т. п.

ВСІ ПРИМІЩЕННЯ ОХОЛОДЖУВАНІ!

Дуже вигідний доїзд підземкою і автобусами.
КОЛИ ВИ В ТОРОНТІ, НЕ ЗАБУДЬТЕ ВІДВІДАТИ!

Пишіть або телефонуйте:

UKRAINIAN CULTURAL CENTRE TORONTO

83-85 Christie Str.

Toronto, ON, M6G 3B1

Tel: (416) 531-3610

УКРАЇНСЬКІ КРЕДИТОВІ СПІЛКИ ТОРГОВЕЛЬНІ ТА ПРОФЕСІЙНІ ПІДПРИЄМСТВА У КАНАДІ І МИ

Під сучасну пору в Канаді існує певне число українських фінансових установ, які від часу поселення українців на північно-американському континенті зросли у багатомільйонні підприємства, а декілька із них переступили СТОМІЛЬЙОННУ границю.

Безперечно, у цьому заслуги всіх нас: тих, які у минулому мали візію, відвагу і віру у свої сили основувати такі інституції і тих, які ставали членами, вкладали свої ощадності і позичали гроші, забезпечуючи нас усіх фінансовою силою.

Українські кредитівки є найбільш жертвенними фінансовими установами на різні цілі: стипендії студентам, українську пресу і культурно-освітні цілі.

Отож, ставайте членами, вкладайте свої ощадності у кредитівках, які оголошуються в Альманаху "ГУ" і нашій пресі, заохочуйте Ваших дітей і знайомих ставати членами, щоб ми могли далі фінансово рости, бо

НАША СИЛА У НАС САМИХ!

Роман В. Гіць Реєстрований книговод

- * податкові звіти
- * фінансові звіти
- * планування фінансів

R.W. GIC, B. Math., C.A.
Chartered Accountant

2 Jane St. #503
Toronto, Ontario
M6S 4W3

Tel.: (416) 762-8113
Fax: (416) 762-8494

КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА СВЯТОЇ ПОКРОВИ В ТОРОНТО

St Mary's (Toronto) Credit Union LTD.

**832 Bloor St. W. (near Shaw St.), Toronto. ON. M6G 1M2
Tel.: 537-2163**

Урядові години:

понеділок до четверга.....від 9:30 до 5:30 по пол.

п'ятницявід 9:30 до 7:30 ввеч.

суботавід 10:00 до 1:00 по пол.

Філія св. Миколая

4 Bellwoods Ave., Toronto, ON. Tel.: 360-8355

- БЕЗКОШТОВНЕ КОРИСТУВАННЯ ЧЕКАМИ
- ВИСОКІ ВІДСОТКИ
- ПРИЄМНА ОБСЛУГА
- ДЕПОЗИТИ ЗАБЕЗПЕЧЕНІ ДО \$100,000

**У ВАШИХ ФІНАНСОВИХ ПОТРЕБАХ,
ЗВЕРТАЙТЕСЯ З ПОВНИМ ДОВІР'ЯМ
ДО КРЕДИТОВОЇ СПІЛКИ СВ. МАРІЇ!**

УКРАЇНСЬКА НАРОДНЯ КАСА В МОНТРЕАЛІ

***Це фінансова установа,
що дає своїм членам найкращі умови***

- В Українській Народній Касі Ви одержите найвищі відсотки від своїх ощадностей,
- УНКаса уділяє гіпотечні і звичайні позики на догідних умовах,
- Вклади з уділами до висоти \$2,000.00 є заасекуровані на кошт УНКаси, тому користайте з услуг своєї установи.

Урядові години Централі:

понеділок до середи.....від 10 до 6 ввеч.

четвер і п'ятницявід 10 до 7 ввеч.

суботавід 9 до 12 пол.

Централя:

**3250 BEAUBIEN EST, MONTREAL, QC. H1X 3C9
Tel.: (514) 727-9456**

Філія:

**3960 Laurent Blvd., Montreal, QC. H2W 1Y3,
Tel. 845-8365**

Філія Роземонт:

**Будинок церкви Успіння Божої Матері
6185 — 10E. Ave., Rosemont, QC. H1Y 2H5**

Філія Лашін:

**Будинок церкви св. Василя Великого
875 Provost St., Lachine, QC. H8S 1M8**

УКРАЇНСЬКА КНИГАРНЯ

Arka Ltd.

575 Queen St. W., Toronto, ON., M5V 2B6 Tel.: 703-2752

Можна набути:

книжки, журнали, часописи,
шкільне та бюрове приладдя,
різьби, вишивки, нитки, панаму,
платівки, друкарські машинки,
обручки, заручневі перстені

УКРАЇНСЬКА КНИГАРНЯ
WEST ARKA
BOOK & GIFT STORE

власники

Ольга та Андрій Чорнії і син Андрій

- Книжки, журнали, газети, платівки і друкарські машинки.
- Різьба, бандури, вишивки, полотна і нитки до вишивання.
- Обруси і полотна з українськими візорами по гуртовому і роздрібному продажу.
- Біжутерія, кераміка і кришталі.
- Висилка пачок до всіх країн.

2282 Bloor St. W. Toronto, Ontario M6S 1N9

Tel. (416) 762-8751 Fax (416) 767-6839

Павло і Петро ЛОПАТИ

• **МИСТЦІ**

Виконують найширший спектр замовлень: ікони, портрети, монументальний живопис і різного роду комп'ютерного оформлення. Виставки їх творчості відбулися в Європі та на північно-американському континенті.

адреса:
239 Lambton Avenue
Toronto, Ontario
M6N 2T5
tel: (416) 767-6111
fax: (416) 762-9298
e-mail: mlopata@interlog.com

УКРАЇНСЬКА БУДІВЕЛЬНА ФІРМА

**KOSTRUBA
& SONS INC.**

**165 Matheson Blvd. East
Mississauga, Ontario
L4Z 3K2**

● **БУДОВИ ФАБРИК**

● **ВИНАЙМИ ФАБРИК**

Tel. (905) 890-0196

КУПІВЛЯ І ПРОДАЖ

ОЛЬГА НАЙМАН
представниця продажу

Радо послужу Вам українською мовою.

Маю досвід в продажу хат наших шановних сеньйорів і молодих родин.

Коли переїжджаєте з іншого міста до Торонта або околиці, чи з іншої країни, радо допоможу Вам знайти хату, яка відповість Вашим потребам.

Вірю, що будете задоволені!

Торонто, Етобіко, Mississauga

(416) 245-9933

ROYAL LePAGE
REAL ESTATE SERVICES LTD., REALTOR
1500 ROYAL YORK RD.

TRIDENT®
Associates Printing

Українська Друкарня
ТРИЗУБ®

ВСІ ВИДИ ДРУКАРСЬКИХ РОБІТ

Наша спеціальність:
гравіровані запрошення в українському стилі.

OUR SPECIALTY:
Unique engraved invitations with Ukrainian designs.

Ukrainian Printers
Personal and Commercial Printing

BOOKS • POSTERS • TICKETS • RIBBONS
MAGAZINES • PROGRAMME BOOKS

Graphic Design • Custom Imprinting
We can also print from your camera ready copy

Toronto • Mississauga • St. Catharines • Buffalo

Toll free: 1-800-216-9136

tel.: (905) 938-5959 fax: (905) 938-1993

Mississauga - tel.: (905) 785-2146

DOMAR
Travel & Tours Ltd.

2985 Bloor Street West, Toronto, ON, Canada M8X 1C1

Tel.: (416) 236-7546 Fax: (416) 236-7547

Бюро Домар Травел в Україні

м. Львів, вул. Любінська, Аеропорт, 2-ий поверх, кімната 4 і 5

тел.: 69-20-08

**ВАСИЛЬ ДОМАРЕЦЬКИЙ, власник бюро,
пропонує клієнтам наступні послуги:**

- ✉ поїздки в Україну індивідуально або в складі туристської групи з провідником;
- ✉ квитки на різні авіакомпанії в усі частини світу;
- ✉ оформлення запрошень для приїзду до Канади рідних та знайомих;
- ✉ придбання квитків для відвідувачів з України;
- ✉ асекурація для подорожуючих та відвідувачів з України та інших країн;
- ✉ доставка долярів в Україну.

**Просимо заходити до бюро особисто або полагоджувати справи
по телефону, і Вам завжди буде надана ввічлива та професійна обслуга.**

BLOOR TRAVEL AGENCY LIMITED
INDEPENDENT TRAVEL PROFESSIONALS

1190 Bloor Street West, Toronto, Ontario M6H 1N2

Tel.: (416) 535-2135 Fax: (416) 535-2341 Toll free: 1-877-690-1265

OUR ONLY BUSINESS IS THE TRAVEL BUSINESS

- ** Represent and issue tickets for all major airlines.
- ** Is fully computerized giving instant availabilities and the best fares.
- ** Issue boarding passes.
- ** In association with ITP we have low corporate rates in 5000 hotels in different cities in the world.
- ** Members of the cruise department have travelled most of the major destinations and have access to the best rates for you.
- ** We are the original experts on UKRAINE offering expertise on individual and group travel.
- ** We have a meet and greet service in Kyiv and Lviv. See us for low fares to Ukraine.
- ** Visit us for skiing packages in Canada and Europe and sun holidays in the Caribbean.

Українська книгарня *Ukrainian Book Store*

INC. 1914

**Найбільший і найкращий вибір українських книжок,
музики, матерії на костюми і подарунків.**

**For the best and biggest selection of Ukrainian books,
music, Easter eggs supplies, costume needs and gifts.**

10215 – 97th Street, P. O. Box 1640
Edmonton, Alberta T5J 2N9

Phone: (780) 422-4255 Fax: (780) 425-1439
Toll Free 1-866-422-4255

E-mail: ukrbkst@planet.eon.net

visit us on the internet: www.ukrainianbookstore.com

У нас можете набути всі українські видання, які друкуються по цілому світі.

BABY POINT LOUNGE

Receptions. Parties. Meetings. Full catering

Власник

ПЕТРО ЧОЛІЙ

Приємне і вигідне українське приміщення на всі okazji.

Повна кухонна обслуга в нашій чи іншій залах.

Великий вибір українських і інших страв.

Замовлення та інформації

767-2623

BABY POINT LOUNGE

343 JANE ST., TORONTO, ONT.

(Just South Of Annette)

The Brazilian Press

Друкарня і Видавництво від 1938 року

Виконуємо всі друкарські праці від ідеї до кінцевого виробу

- оформляємо / укладаємо
- набираємо в різних мовах
- друкуємо все – від летючок до книжок
- виконуємо праці старанно і в час

Рівнож звертайтеся до нас за

- релігійними книжками в українській, англійській чи двох мовах
- книжками на українську тему
- іконами
- картками на всі нагоди
- посвідками хрещення, вінчання, першого св. причастя
- календарями

265 Bering Avenue
Toronto, Ontario, Canada
M8Z 3A5

тел.: (416) 234-1212 факс: (416) 234-1213

E-mail: baspress@pathcom.com

УКРАЇНСЬКА ФІРМА
SKIRA & ASSOCIATES LTD.
CONSULTING ENGINEERS

ВЛАСНИКИ:
ЗЕНОН СКИРА і РОМАН КЕРКУШ

3464 Semenyk Crt., Suite 100
Mississauga, Ontario
L5C 4P8
Tel: (905) 276-5100

ARKA SHOES

Одинока українська крамниця взуття у Торонті
та околиці для цілої родини імпортованого
із Німеччини та інших країн Європи.

У крамниці "Arka Shoes"
є великий вибір найновіших фасонів і найвищої якості
широкого і вигідного взуття марки
Salamander, Ara, Jenny, Romika, Rhode, Stuart Weitzman,
Roberto Capucci, Prevata, Mr. Seymore, Aquatalia, Ecco,
Sioux та ортопедичні мешти.

Наша адреса:

2196 Bloor St. West, Toronto, Ontario
Tel.: (416) 763-1851 Fax: (416) 763-5252

Ukrainian
(St. Catharines)
Credit Union Ltd.

Українська
Кредитова Спілка
в Сейнт Кетеринс

***Proudly serving
Niagara's Ukrainian community
for over 50 years!***

118 Niagara Street • St. Catharines • Ontario • L2R 4L4
Tel: 905 684 5062 • usc@hroshi.com • Fax: 905 684 3098 • www.hroshi.com

АДВОКАТ і НОТАР Тарас ГРИЦИНА

із 20-річним досвідом

- ✓ Купівля і продаж нерухомостей (помірковані ціни)
- ✓ Судовий адвокат у справах заповітів та майна
- ✓ Сімейне право

Нова адреса:

2204 Bloor Street West
Toronto, Ontario M6S 1N9

Телефон: (416) 604-9170
або (416) 532-8006

Firchuk's

ПОНАД 40 РОКІВ ЧЕСНОЇ ОБСЛУГИ
УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ

ВИСИЛАЕМО В УКРАЇНУ

- ПОСИЛКИ
(нові і вживані речі)

- гроші

- харчі

- ліки

HEAD OFFICE:
2975 Dundas St. W., Toronto, Ont. M6P 1Z2

Tel: (416) 766-2101
Fax: (416) 766-3416
1-800-FIRCHUK

KINGSWAY MEAT PRODUCTS & DELICATESSEN LTD.

Понад сто видів власної продукції м'ясних виробів,
приготованих висококваліфікованими м'ясниками
з Польщі за східноєвропейськими рецептами.

Hubert Wesierski
Adam Wesierski

2342 Bloor Street West,
Toronto, Ontario, M6S 1P3
Тел.: (416) 762-5365

KARPATY

Pastry & Deli Ltd.

Hurontario St.: (905) 949-8214
Bloor St.: (416) 769-2159
Bristol Road: (905) 567-2562

ЗАВІТАЙТЕ ДО НАШИХ КРАМНИЦЬ!

2515 Hurontario Street, Unit 112, Mississauga, L5A 4C8
2408 Bloor Street West, Toronto, M6S 1P9
1525 Bristol Road, Unit 13, Mississauga, L5M 4Z1

KARPATY

MEATS & DELI

536 Bannerman Ave. (at McGregor St.)
Winnipeg, Manitoba
R2W 0V6

Tel. (204) 586 - 1395

SAUSAGE MAKERS™

Delicatessen Meat Market

Respected sausage makers established in 1958.

Purveyors of their own delicatessen: garlic sausages, meat loaves, wieners, salami and other "Famous Products" delicacies.

- *Wood smoked bacon*
- *Smoked turkey*
- *Delicatessen sausages and cheese*
- *Freezed beef, veal, pork*
- *Social packs*
- *Kobassa with impeccable taste!*
- *Hot from our own smokehousees.*

™property of

CENTRAL PRODUCTS & FOODS LTD.

630 Nairn Avenue, Winnipeg, MB R2L 0X5

Tel.: 667 - 2981

**ГОМІН
УКРАЇНИ**

**ЧИТАЙТЕ
"ГОМІН УКРАЇНИ"**

**UKRAINIAN
ECHO**

**найпопулярнішу українську тижневу газету в діаспорі
з великою читацькою аудиторією.**

***"ГОМІН УКРАЇНИ" — це газета для КОЖНОГО
з різноманітним матеріалом про події в Україні й українській діаспорі.***

"ГОМІН УКРАЇНИ" пропонує регулярні матеріали:

● література та мистецтво	● релігія	● молодь
● наука й освіта	● бизнес	● політика
● з життя громади	● діаспора	● жіноцтво
● нашим дітям	● спорт	● гумор

**Пропонуємо Вам рекламувати
Ваше підприємство чи професійні послуги в "Гомоні України"**

**"Homin Ukrainy" — "Ukrainian Echo"
83 Christie St., Toronto, ON M6G 3B1**

**Tel.: (416) 516-2443 Fax. (416) 516-4033
e-mail: homin@on.aibn.com**

Річна передплата: Канада - \$55 3CA - \$60 U.S.

MARKET DRUGS MEDICAL

Власник: МАРКО ФЕРБЕЙ

SUPPLIES AND PHARMACY

ESTABLISHED 1965

10203-97 Street, Edmonton, Alberta T5J 0L5

Telephone (780) 422-1397

**Canes, support hose, safety bathroom equipment,
spencer support garments, electrotherapy.**

Великий вибір речей для старших віком людей.

УКРАЇНСЬКА ПЕКАРНЯ І РЕСТОРАН

THE FUTURE BAKERY AND CAFE

106 North Queen, Etobicoke 416-231-1491
2199 Bloor St., W. Toronto 416-769-5020

ПЕКАРНЯ ВИПКАЄ:

ТІЛЬКИ ЗА ОРИГІНАЛЬНИМИ РЕЦЕПТАМИ
ТА З ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТИХ ПРОДУКТІВ
НАЙКРАЩІ І ЗДОРОВІ ХЛІБИ, СОЛОДКЕ ПЕЧИВО,
МАКІВНИКИ І ІНШЕ ДОМАШНЄ ПЕЧИВО.
ДОСТАВА ДО КРАМНИЦЬ!

РЕСТОРАН ПРИГОТОВЛЯЄ:

ЩОДЕННО СВІЖІ І СМАЧНІ СТРАВИ:
СУПИ, М'ЯСИВА, КАРТОПЛЯНІ ОЛАДКИ («ПЛЯСКИ»),
ГОЛУБИЦІ, «ФЛЯЧКИ».

ВЛАСНИКИ: РОДИНА ВЖЕСНЕВСЬКИХ

ST. VOLODYMYR CEMETERY

УКРАЇНСЬКИЙ ЦВИНТАР СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА

*Втрата близької людини безперечно
є одним з найважчих моментів у житті*

**У скорботний час Цвинтар Святого
Володимира пропонує пораду і поміч
у виборі місця поховання
та влаштування похорону**

- окремі секції УПА і Братства Дивізійників
- програма догляду за могилами
- попередні домовлення
- приміщення для тризни

ETERNITY IN GRANITE

*Як відзначити пам'ять про тих, що відійшли від нас ?
Що сказати майбутнім поколінням про себе і свою родину?
Ми допоможемо вам вибрати відповідний пам'ятник
за доступною ціною*

- великий вибір граніту
 - індивідуальне оформлення
 - виставка взірців
 - професійні портрети та різьба
 - неперевершені ціни
- пам'ятник на одну льоту - від \$900.00
пам'ятник на подвійну льоту - від \$2000.00
- оформлення замовлень в домі клієнта (є обмеження)

**За додатковими інформаціями просимо звертатися
до адміністратора цвинтару Олега Безп'ятка**

☎ 905-827-1647 fax 905-847-6478

Office hours:

Monday to Friday 9 AM to 5 PM

Saturday : by appointment only

ЗМІСТ

Слово до читача	5
Календарієм та історичний календар	6
На десятому році незалежності.	30
Яку ми маємо Україну і яку ми хочемо мати Україну. Микола Жулинський.	37
За історичну оцінку Акту 30 червня 1941 року. Лев Шанковський.	47
Похідні групи ОУН. Микола Климишин	65
Чи були організації ОУН на теренах східньої України в 1941-1950 рр.	76
Союз Українців у Великій Британії.	87
До початків Союзу Українців у Великій Британії. Василь Олесків	105
До історії української авіації. Лев Шанковський	115
Минуле українського козацтва на Луганщині. Ігор Саєнко.	132
Його тут пам'ятає кожна стежка. Людмила Зінчук	173
«Західньоканадський збірник»: роздуми дослідників. Михайло Іванченко	180
Володимир Гжицький: добром нагріте серце. Роман Лубківський	185
Картини на тему Апокаліпсиса Леоніда Перфецького. Павло Лопата	196
Алюзія надкушеного яблука. Володимир Шелест	188
Діяльність УПА у поетичній інтерпретації Яра Славутича. Іван Немченко	201
«Я зрозумів, що моє життя не було даремним». Федір Глива	206
Мирослав Кушнір: «Слова із книги бою». Микола Дубас.	219
«Ми важко йшли, ми йшли уперто». Леся Романчук	225
«Україна моя під тополями». Катерина Квітчаста	230

КАРПАТИ

Export-Import

121 Runnymede Road,
Toronto, Ontario
Canada M6S 2Y4

Tel. (416) 761-9105

1-800-265-7189

Fax (416) 761-1662

e-mail: nsemczys@aol.com

КАРПАТИ

TRAVEL

Пам'ятайте, як посилати чи літати – то тільки через знану у світі фірму КАРПАТИ!

ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ

протягом кількох хвилин

Доставляємо до рук адресата
в Україну, країни СНД та Східної Європи

Швидко, надійно, за найнижчими цінами!

Телефонуйте до нас, щоб оформити замовлення
та за детальнішою інформацією.

а також пропонуємо:

ПЕРЕСИЛКУ ТА ДОСТАВУ ПАЧОК

кораблем та літаком

ДОСТАВУ ХАРЧОВИХ ПАЧОК

з каталогу

ДОСТАВУ

**ТРАКТОРІВ, АВТОМОБІЛІВ, ПОБУТОВОЇ
ТЕХНІКИ ТА ЕЛЕКТОРНИКИ**

Найкращі ціни на квитки

на всі авіалінії світу

Запрошення до Канади та США

Доставляємо в Україну, Росію, інші країни Східної Європи

97 Six Point Rd., Toronto, ON M8Z 2X3

Tel.: (416) 236-2032 1-800-361-7345

ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ

ПРОТЯГОМ ДЕКІЛЬКОХ ХВИЛИН

ДОСТАВЛЯЄМО ДО РУК АДРЕСАТА!

Найкраща
обслуга!

ГАРАНТУЄМО ЗАВЖДИ

Найнижчі
ціни!

Кораблем

ПАЧКИ

Літаком

Надійність.
ШВИДКА ДОСТАВКА

контейнери
відправляються
ЩОДНЯ!

ГАРАНТІЯ.
КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ!

Забираємо
пачки
з дому

Тільки
у нас!

ЩОХВИЛИННИЙ КОМП'ЮТЕРНИЙ КОНТРОЛЬ
за виконанням вашого замовлення

За агентом у вашій місцевості дзвонить безкоштовно

1-800-361-7345